

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

**İLETİŞİM ÇALIŞMALARI VE YÖNTEMBİLİM:
ELEŞTİREL BİLGİ ÜRETİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

DOKTORA TEZİ

ŞAFAK ETİKE

**ANKARA
2018**

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

**İLETİŞİM ÇALIŞMALARI VE YÖNTEMBİLİM:
ELEŞTİREL BİLGİ ÜRETİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

DOKTORA TEZİ

ŞAFAK ETİKE

11923251

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Gamze YÜCESAN-ÖZDEMİR

**ANKARA
2018**

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

Şafak ETİKE

İLETİŞİM ÇALIŞMALARI VE YÖNTEMBİLİM:
ELEŞTİREL BİLGİ ÜRETİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gamze Yücesan-Özdemir

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Gamze Yücesan-Özdemir (Danışman)

Prof. Dr. Gamze Yücesan-Özdemir

Prof. Dr. Tükel Akkaya

Prof. Dr. Tükel Akkaya

Prof. Dr. Haluk Gıray

Prof. Dr. Haluk Gıray

Prof. Dr. Melin Özgür

Prof. Dr. Melin Özgür

Doc. Dr. Onur Dursun

Doc. Dr. Onur Dursun

Tez Sınavı Tarihi: 11 / 05 / 2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(27/04/2018)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Şafak ETİKE

İmzası

.....

Kızım Ekin'e

ve

insanın özgürleşmesi için bilim yapma çabasında olan herkese...

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
TABLolar LİSTESİ	V
ŞEKİLLER LİSTESİ	VI
GRAFİKLER LİSTESİ	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM ÇALIŞMALARINDA METODOLOJİK TARTIŞMANIN TEMELLERİ.....	16
1.1. İletişim: Disiplin mi Disiplinlerarası Alan mı?.....	18
1.2. Eleştirel Olan Üzerine Bir Tartışma	38

İKİNCİ BÖLÜM

ELEŞTİREL İLETİŞİM ÇALIŞMALARINDA POSTMODERNİST ETKİ	48
2.1. Postmodernist Bilim Anlayışı ve Hegemonik Konumu.....	50
2.1.1. Yapısalcılıktan Post-yapısalcılığa	52
2.1.2. Postmodernist Metodoloji	56
2.1.3. Post-Marksizm	60
2.1.4. Postmodernizmin Yorumsamacılık Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi	67
2.2. Eleştirel İletişim Çalışmalarındaki Dönüşüm: Kültürel Çalışmalarda Epistemolojik Kopuş	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İLETİŞİM ÇALIŞMALARININ METODOLOJİK HARİTASI ..	86
3.1. İletişim Çalışmalarını Çalışmak.....	97
3.1.1. Kodlama Rehberi	103

3.2. Metodolojik Haritalandırma.....	124
3.2.1. Analitik Panorama.....	125
3.2.2. Metodolojik Konumlanma	151
3.2.3. Yöntemsel Farkındalık	157
3.2.4. Araştırma: Tasarım, Veri Toplama ve Analizi Bağlantıları.....	163
3.2.5. Analizin Kör Noktası: Metodolojik Bireycilik versus Toplumsal Analiz...	170
3.2.6. Alan Araştırmalarının Yöntemsel Eğilimleri	177
3.3. Metodolojik Eğilimlerin Sunduğu Olanak ve Sınırlılıklar.....	179

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ELEŞTİREL İLETİŞİM ÇALIŞMALARINA TARİHSEL MADDECİ İÇERİĞİ YENİDEN KAZANDIRMAK 191

4.1. Tarihsel Maddecilik	196
4.1.1. Marx'ın Metodolojisi	205
4.1.2. Marx'ın Yöntemi.....	215
4.2. Eleştirel Bir İletişim Çalışmasının Yöntemi Üzerine Bir Öneri	220

SONUÇ237

KAYNAKÇA.....248

ÖZET268

ABSTRACT269

EKLER270

EK-1: KODLAMA REHBERİ / CODE BUCH..... 270

EK-2: İSTATİSTİKSEL TABLOLAR..... 277

Ek 2.1. Yöntem ve Mensubu Olunan Üniversite İlişkisi 277

Ek 2.2 Çalışmanın Türü ve Yöntem İlişkisi..... 279

Ek 2.3. Alan ve Çalışmanın Karakteri İlişkisi..... 279

Ek 2.4. Çalışmanın Karakteri ve Alan İlişkisi.....	280
Ek 2.5. Araştırmacının Akademik Derecesi ve Yöntem İlişkisi	280
Ek 2.6. Yayının Türü ve Çalışmanın Karakteri İlişkisi.....	280
Ek 2.7. Çalışmanın Karakteri ve Araştırmacının Akademik Derecesi İlişkisi.....	281
Ek 2.8. Araştırmacının Akademik Derecesi ve Çalışmanın Karakteri İlişkisi.....	282
Ek 2.9. Çalışmanın Türü ve Alanı İlişkisi.....	282
Ek 2.10. Araştırmacının Alanı ve Cinsiyeti İlişkisi	282
Ek 2.11. Araştırmacının Cinsiyeti ve Çalışmanın Karakteri İlişkisi.....	283
Ek 2.12. Veri Toplama Tekniği ve Araştırmacının Cinsiyeti İlişkisi	284
Ek 2.13 Çalışmanın Karakteri ve Araştırmacının Cinsiyeti İlişkisi.....	285
Ek 2.14 Yöntem ve Araştırmacının Cinsiyeti İlişkisi	286
Ek 2.15 Araştırmaların Konusu ve Yöntem İlişkisi.....	287
Ek 2.16 Yöntem ve Araştırma Konusu İlişkisi	291
Ek 2.17 Araştırmaların Konusu ve Metodolojik Gelenek İlişkisi.....	297
Ek 2.18 Metodolojik Gelenek ve Araştırmaların Konusu İlişkisi.....	298
Ek 2.19 Araştırmaların Konusu ve Tasarımı İlişkisi.....	304
Ek 2.20 Araştırma Tasarımı ve Araştırmaların Konusu İlişkisi.....	305
Ek 2.21 Mensubu Olunan Üniversite ve Araştırmaların Konusu İlişkisi	307
Ek 2.22 Metodolojik Gelenek ve Araştırmacının Alanı İlişkisi.....	313
Ek 2.23 Metodolojik Gelenek ve Veri Toplama Teknikleri İlişkisi	313
Ek 2.24 Metodolojik Gelenek ve Veri Analizi Yaklaşımı İlişkisi	314
Ek 2.25 Veri Analizi Yaklaşımı ve Metodolojik Gelenek İlişkisi	314
Ek 2.26 Metodolojik Gelenek ve Araştırmanın Analiz Düzeyi İlişkisi	315
Ek 2.27 Araştırmanın Analiz Düzeyi ve Metodolojik Gelenek İlişkisi	315
Ek 2.28 Metodolojik Gelenek ve Mensubu Olunan Üniversite İlişkisi	316
Ek 2.29 Mensubu Olunan Üniversite ve Metodolojik Gelenek İlişkisi	318
Ek 2.30 Araştırmacının Akademik Derecesi ve Metodolojik Gelenek İlişkisi.....	319
Ek 2.31 Metodolojik Gelenek ve Araştırmacının Akademik Derecesi İlişkisi.....	319
Ek 2.32 Yayının Türü ve Yöntem Belirtme İlişkisi	320
Ek 2.33 Yöntem Belirtme ve Yayının Türü İlişkisi	320
Ek 2.34 Yöntem Belirtme ve Yöntem Uygulama İlişkisi	320
Ek 2.35 Yöntem ve Yöntem Belirtme İlişkisi.....	321
Ek 2.36 Araştırma Tasarımı ve Yöntem Belirtme İlişkisi.....	321

Ek 2.37 Yöntem Belirtme ve Çalışmanın Karakteri	322
Ek 2.38 Çalışmanın Karakteri ve Araştırmanın Tasarımı	322
Ek 2.39 Araştırma Tasarımı ve Veri Toplama Tekniği İlişkisi.....	323
Ek 2.40 Veri Toplama Tekniği ve Araştırma Tasarımı İlişkisi.....	323
Ek 2.41 Alan ve Veri Toplama Tekniği İlişkisi	324
Ek 2.42 Araştırma Tasarımı ve Alan İlişkisi.....	324
Ek 2.43 Araştırma Tasarımı ve Araştırmanın Yılı İlişkisi	325
Ek 2.44 Çalışmanın Türü ve Araştırma Tasarımı İlişkisi	325
Ek 2.45 Analiz Birimi ve Analiz Düzeyi İlişkisi	326
Ek 2.46 Analiz Düzeyi ve Metodolojik Gelenek İlişkisi	327
Ek 2.47 Metodolojik Gelenek ve Analiz Düzeyi İlişkisi	328
Ek 2.48 Yöntem ve Analiz Düzeyi İlişkisi	329
Ek 2.49 Analiz Düzeyi ve Yöntem İlişkisi	330
Ek 2.50 Çalışmanın Karakteri ve Analiz Düzeyi İlişkisi	331
Ek 2.51 Analiz Düzeyi ve Veri Analizi İlişkisi.....	332
Ek 2.52 Veri Analizi ve Analiz Düzeyi İlişkisi.....	333
Ek 2.53 Veri Analizi ve Alan İlişkisi.....	333
Ek 2.54 Çalışmanın Karakteri ve Yöntem İlişkisi	334
Ek 2.55 Çalışmanın Karakteri ve Analiz Düzeyi İlişkisi	335
Ek 2.56 Çalışmanın Karakteri ve Çalışmanın Türü İlişkisi	335
Ek 2.57 Çalışmanın Karakteri ve Araştırmacının Akademik Derecesi İlişkisi.....	336
Ek 2.58 Metodolojik Gelenek ve Yöntem İlişkisi.....	336
Ek 2.59 Analiz Düzeyi ve Çalışmanın Türü İlişkisi	338
Ek 2.60 Araştırmanın Yılı ve Yöntem İlişkisi	339

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Bilim Anlayışının Temel Bileşenleri	94
Tablo 2: Sosyal Bilimlerde Temel Bilgi – Kuram Yaklaşımları-1	123
Tablo 3: Sosyal Bilimlerde Temel Bilgi – Kuram Yaklaşımları -2	123

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ontoloji, Epistemoloji, Yöntembilim, Yöntem ve Teknik İlişkisi	96
Şekil 2: Araştırmanın Türü	109
Şekil 3: Araştırmanın Karakteristiği	110
Şekil 4: Nicel ve Nitel Tasarım	111
Şekil 5: Analiz Birimleri ve Düzeyleri	114
Şekil 6: Veri Toplama Teknikleri	114
Şekil 7: Felsefî Gelenek	116
Şekil 8: Diyalektiğin Dansı	217

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Taranan Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı	101
Grafik 2: Araştırmanın Alanı	126
Grafik 3: Araştırmacının Derecesi	128
Grafik 4: (İlk) Araştırmacının Mensubu/Öğrencisi Olduğu Üniversite	130
Grafik 5: Araştırmacıların Cinsiyet Dağılımı	132
Grafik 6: Yayının Türü	134
Grafik 7: Çalışmanın Desteği	135
Grafik 8: Çalışmanın Türü	136
Grafik 9: Çalışmanın Karakteri	138
Grafik 10: Araştırmanın Yöntemi	140
Grafik 11: Çalışmanın Konusu	146
Grafik 12: Araştırmaların konumlandığı metodolojik gelenek	152
Grafik 13: Araştırmalarda Yöntem Belirtme Oranı	158
Grafik 14: Araştırmalarda Belirtilen Yöntemin Uygulanıp Uygulanmadığına İlişkin Oran	159
Grafik 15: Araştırmanın Tasarımı	163
Grafik 16: Veri Toplama Yaklaşımı	164
Grafik 17: Veri Toplama Teknikleri	165
Grafik 18: Veri Analizi Yaklaşımları	167
Grafik 19: Analizin Türü	168
Grafik 20: Analiz Birimi	173
Grafik 21: Analiz Düzeyi	174
Grafik 22: Çalışmanın Karakteri	178

GİRİŞ

“Yöntem konusunda işi karıştırmak, bilimi karıştırmak demektir;
çünkü yöntem bilimin temelidir.
Bilimi karıştırmak, bilimin düzenini bozmak demektir;
düzeni bozulan bilimle araştırma yapılamaz ve
bilimsel gerçeklere ulaşılamaz.”
(Doğan Ergun, Yöntemi Bulmak, 2018: 61)

İletişim alanı toplumsal olguları ve ilişkileri açıklamak, ondaki değişim olanaklarını görmek bakımından çok önemli ve önemi giderek artan bir alandır. Çünkü kapitalist gelişimin bugünkü aşamasında teknolojik gelişmeler iletişim alanını çok hızlı ve radikal bir biçimde dönüştürmekte, toplumsal ilişkiler geleneksel kitle iletişim araçları ve yeni medya araçları olmak üzere tüm iletişim araçlarıyla dolayımlanır hale gelmektedir.

Toplumsal yaşamın giderek daha da karmaşıklaştığı ve toplumsal ilişkilerde görünenin ardında yatan tarihsel ve toplumsal ilişkileri açıklamanın daha zorlaştığı günümüzde, sosyal olguyu anlamaya ve açıklamaya yönelik bilimsel faaliyetin de önemi artmaktadır. Öyle ki iletişim süreçleri, toplumsal ilişkinin önemli unsurlarından biri olarak, sosyal gerçekliğin bütünsel bir açıklamasını yapma iddiasında olan hiçbir araştırmada göz ardı edilemeyecek hale gelmiştir. İletişim süreçlerine dair bilimsel bilginin önemi burada yatmaktadır. Toplumu anlama çabası, bizi bu alanın bilimsel bilgisini haiz olmaya çağırmaktadır. Ancak iletişim alanında yayınlanarak toplumsallaşan akademik bilginin nicel olarak hızla artmasına rağmen söz konusu derde derman olup olmadığı tartışma konusudur.

Ülkemizde iletişim alanının giderek popülerleşen bir alan olmasına ve hem iletişim eğitimi verilen kurum sayısındaki, hem de lisansüstü çalışmalar ve diğer akademik bilgi üretimindeki niceliksel artışa karşın alanda üretilen bilginin niteliği

hakkında önemli tartışmalar vardır.¹ Bu tartışmalara katılmak, bilimsel etkinlik hakkında düşünmek öncelikle “bilimsel bilgi nedir?” sorusuna cevap vermekten geçmektedir. Bir bilgiyi bilimsel yapan onun üretiliş biçimidir (Kartal, 2015: 63). Bu bağlamda, bu tez, üç önemli şeyi dert edinmektedir. Bunlardan ilki iletişim alanında üretilen “bilimsel bilgi”nin niteliğidir. İkincisi onun üretiliş biçimidir. Üçüncüsü de iletişim alanında alanın eleştirel bilgisinin nasıl üretilebileceğidir.

Bu çalışmada bilimsel bilginin doğası gereği eleştirel olduğu savunulmaktadır. Çünkü bir toplumsal olguyu tüm yönleriyle açıklama çabası tarihsel belirleyenleri ile anlamayı ve açıklamayı gerektirir. Bu da onu şekillendiren ilişkilerin nasıl hareket ettiği ve bu hareketin başka türlü de nasıl olabileceğini ortaya koymak demektir. Yani olgunun şimdiki durumuna alternatif varoluşları, bilimsel bilgi üretme pratiğine “doğal olarak” içkindir. Bu nedenle tezin temel ilgisi “eleştirel çalışmalar” başlığı altında değerlendirilen iletişim araştırmalarının gerçekten eleştirel olup olmadığı, yani, toplumsal dünyayı açıklama çabasına katkı sunup sunmadığı ya da ne kadar sunduğudur.

Yöntem alanına ilginin giderek arttığı görülmektedir. İletişim alanında da son dönemde iletişim araştırmalarının yöntemiyle ilgili çalışmaların artış gösterdiği söylenebilir. Hem iletişim alanında hem de sosyal bilimlerin diğer alanlarında yöntem konusunda iki farklı eğilim birbirine paralel olarak birbirini besleyerek gelişmektedir. Sosyal araştırma alanı 1990’ların ikinci yarısında yaygınlaşmaya başlayan bir eğilim

¹ Kemal Kartal, “bilimsel faaliyet” ile “bilime katkı yapan araştırma” arasındaki farkı şöyle ortaya koymaktadır: “Bilimsel faaliyet adlandırması”, şu anda okuduğunuz satırların yazılması; bir bilim insanının veya başka bir kişinin ders kitabı yazması, açık oturumda konuşma yapması, konferans vermesi, derleme kitap hazırlaması veya ders vermesi gibi faaliyetleri içerir. Bu türden faaliyetlerde denence gerekmez. “Bilime katkı yapan araştırma” yapan kişi mutlaka denence yazmak zorundadır ve araştırmasını bu denenceleri sınamak yoluyla gerçekleştirmek zorundadır. Var olan bilimsel bilgilere katkı ancak yazılan denenceler yoluyla yapılabilir (Kartal, 2015: 71). Aysel Aziz (2013) toplumsal bilgi ve toplumbilimsel bilgi arasında ve Mehmet Ecevit de (akt. Özügür, 2017a) akademik bilgi ve bilimsel bilgi arasında yaptığı ayrımı tam da bu noktaya işaret etmektedirler. Akademik bilgi zorunlu olarak, bilimsel bilgi değildir.

olarak bağımsız bir disiplin şekline bürünmeye başlamıştır (Williams’tan akt. Özüğurlu, 2017a: 89). Sosyal araştırmanın “bağımsızlaşma” sürecine “derinleşme” adı verilen bir başka süreç daha eşlik etmiş, sosyal araştırma her disipline özgü bir alan şeklinde yeniden formüle edilmiştir. Yani yöntem konusundaki eğilimlerin ilki bilimsel araştırmada yöntem sorununa, disiplinler üzeri bakılması ve tüm disiplinlerin üzerinde “sosyal bilimlerde araştırma”nın alan olarak yaygınlaşmasıdır. Bilimsel araştırma disiplinler üzeri bir alan haline gelmektedir. İkinci eğilim de her disiplinin altında o disipline özgü araştırma pratiklerinin yöntemsel olarak tartışılmasını merkeze koyan bir derinleşmedir. Her bir inceleme nesnesinin doğasına uygun bir araştırma yaklaşımı gelişmektedir (Özüğurlu, 2017b: 89).

Yöntem konusunun önemi ve etrafındaki tartışmalar artmasına rağmen iletişim alanında çok büyük bir karmaşa görünmektedir. Pozitivizmin epistemolojik krizi döneminde post-yapısalcı/postmodern yaklaşımların etkisiyle bilimsel yaklaşımlarda gerçekleşen dönüşümün sosyal araştırma, yöntem ve teknikleri üzerinde çok yönlü etkileri olmuştur. Bu süreçte, diğer alanlarda olduğu gibi iletişim alanında da iki önemli eğilimin varlığı tespit edilmektedir. İlki, metodolojik düzlemde hakim olan bir belirsizlik, ikincisi de araştırma yöntem ve tekniklerinde ortaya çıkan parçalanmış bir çeşitlilik. Bu çalışma söz konusu bu belirsizliği ve parçalanmayı ortaya çıkararak bunu tarihsel ve toplumsal boyutlarıyla ele almayı amaçlamaktadır.

Bilimsel araştırmada metodoloji (yöntembilim), özellikle post kuramların hakim olmaya başladığı 1970’lerden bu yana belki de en çok ihmal edilen ve neredeyse gereksiz bulunan boyut haline gelmiştir (Özüğurlu, 2006: 3). Bununla bağlantılı olarak metodoloji veri toplama tekniklerine indirgenmekte ya da salt “yöntem” şeklinde ele alınmaktadır. Sadece yöntem ve teknikler üzerinde durarak bu yöntem ve tekniklerin dayandığı felsefi

boyutu gözden kaçırmanın ise bilimsel etkinlik açısından önemli sonuçları vardır. Bu sonuçları tartışmak, bu çalışmanın amaçlarından biridir.

Araştırmanın öncelikli amacı ise iletişim çalışmalarının metodolojisi üzerine alanda biriken kuramsal tartışmaları bir araya getirmek ve Türkiye’de yapılan güncel iletişim çalışmalarını bu kuramsal tartışmalar ışığında haritalandırmaktır. Metodolojik inceleme, bilimsel araştırmaların süreçlerini tanımlama ve analiz etmeyi, belli tekniklerin sınırlılıklarını ve potansiyelini incelemeyi, onların varsayımlarını ve epistemolojik sonuçlarını serimlemeyi, başarılar ve başarısızlıklar için yapısal nedenler öne sürmeyi, bilimsel süreçler hakkında genellemeler yapmayı ve test etmeyi içermektedir. Dolayısıyla öncelikli amaç Türkiye’de iletişim çalışmalarının epistemolojik kabullerini, metodolojik eğilimleri, olanak ve sınırlılıkları, sonuçları üzerine sistemli bir tartışma yürütebileceğimiz bir alan haritası ortaya koymaktır.

Bilginin ne olduğu, var olup olmadığı, nasıl edinilebileceğine ilişkin epistemolojik tutumla bilginin edinilme yöntemlerine ilişkin metodolojik kavrayış arasındaki içsel ilişki nedeniyle, Türkiye’deki iletişim çalışmalarının epistemolojik ve metodolojik pozisyonlarının ilişkisel olarak ortaya konulması da bu haritalandırma çalışmasının bir parçasıdır.

Çalışmanın ikinci amacı alandaki farklı yaklaşımların metodolojik ortaklıkları ve farklılıkları, kırılmaları ve uzlaşmaları görmek; iletişim alanında bugünün eleştirel bilgisini üreten ve sorunları aşmayı hedefleyen bir bilimsel üretim için farklı yaklaşımlar arasındaki bu etkileşimin olanaklarını ortaya çıkarmaya çalışmaktır.

Üçüncü olarak bu çalışma, kapitalizmde iletişim süreçlerinin çözümlenmesinde, eleştirel bilginin üretilmesine olanak sağlayacak bir metodolojik pozisyonun ana hatlarının ortaya konulması çabasını gerektirmektedir. Bu da metodoloji alanında Marksizm

içi ve dışı canlı tartışmaların ve farklı eğilimlerin bir süzgeçten geçirilmesini ve ana eğilimlerin serimlenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla çalışmanın amaçlarından biri de Marksizm içi tartışmaları sistematik bir biçimde ele almak ve göz önüne getirmek; farklı Marksist yaklaşımların ortaklıklarını ve genel eğilimleri ortaya koymaktır.

Bununla bağlantılı olarak, çalışmanın dördüncü amacının sosyal bilimlerin tüm disiplinlerinde olduğu gibi iletişim alanında da çalışmalarda hegemonik bir etkisi olan post- yaklaşımların metodolojik pozisyonlarının hegemonyasına karşı bütünsel², eleştirel ve bugünü aşmanın olanaklarını da görmeye çalışan bir metodolojik pozisyonu yeniden bilimsel tartışmaların gündemine getirmek, bu alandaki tartışmalara katkı yapmaktır.

Çalışma için beşinci bir amaç da, Türkiye'deki iletişim çalışmalarında yöntembilimsel tartışmanın veri toplama tekniklerine indirgenmesine ve felsefi boyutlarının önemsememesine ilişkin eğilimin neden olduğu sınırlılıklar ve yöntemsel tekniklerin seçiminde hatalara kadar neden olduğu sonuçlar üzerinde durmaktır. Aynı şekilde alandaki felsefi tartışmaları ve kuramsal bilgi birikimini ayrı bir mecrada yürüten ancak yöntemle ilişkilendirmeyen eğilimler karşısında teknik tartışmayla felsefeyi bir araya getirme çabalarına katkı sunmaya çalışmaktır.

Tez, Türkiye'de yapılmış olan iletişim çalışmalarının haritasını çıkarmak açısından önemlidir. İletişim alanında çok sayıda çalışma yapılıyor olmasına karşın, bu çalışmalara ilişkin yöntembilimsel tartışmalar oldukça sınırlıdır. TÜBİTAK Ulakbim ve YÖK Tez Merkezi üzerinden yapılan taramalar, bu konuyla ilgili oldukça sınırlı sayıda makale ve tez üretildiğini göstermektedir. Dolayısıyla çalışma ülkemizde yapılan iletişim

² Burada ve çalışma boyunca kastedilen, bireyi/özneyi görmezden gelen, toplum karşısında tamamen önemsizleştiren bir bütünsellik anlayışı değildir. Aksine yapı/özne ikiliğinde gerilimli ama bir o kadar da diyalektik bir ilişki gören, toplumsal olanın parçalı, eklektik, sadece anı ve mikro olanı betimlemenin mümkün olacağı iddiasına eleştirel bakan, bilimsel bilgi üretimini değişim olanaklarını da görebilmek için önemli sayan bir bütüncül bilgi anlayışıdır.

alışmalarının epistemolojik ve metodolojik eğilimlerini ortaya koyması, dolayısıyla da bu metodolojik eğilimlerin sonuçları üzerine sistemli bir tartışma yapılabilmesini mümkün kılması bakımından önemlidir.

Bu haritalandırma ise pek çok bakımdan önemlidir. İlk olarak, daha önce üzerinde durulduğu gibi iletişim çalışmaları günümüzün toplumsallaşma biçimlerinin karmaşıklaşan yapılarını kavramadaki kritik rolü nedeniyle, bizlere bilimsel bilgi üretiminde önemli olanaklar sunmaktadır. İletişim çalışmalarının metodolojik değerlendirmesi araştırmaların bu konudaki olanakları ve sınırlılıklarını ortaya koyarak, olanakların geliştirilmesine katkı yapacağı için önemlidir. İkinci olarak farklı yaklaşımların ortaklaştıkları ve farklılaştıkları kırılma ve uzlaşma noktalarının görünür kılınması, alanda farklı yaklaşımların etkileşimlerine katkı yapacağı için önemlidir. Dolayısıyla da bu haritalandırma bugünü kavrama ve aşma perspektifindeki bilimsel bilgi üretme çabasının daha ileriye taşınmasına katkı yapacaktır.

Bu haritalandırmanın ve alandaki çalışmaların değerlendirilmesi belli bir metodolojik pozisyonun geliştirilmesini zorunlu kıldığından bu çalışma, alandaki bilgi üretme pratiği üzerinde hakim olan yaklaşımlara karşı bugünü eleştirel kavrayan ve aşma çabasındaki bir metodolojik pozisyonun geliştirilmesine katkı koyacağı için önemlidir. Bu çaba da pek çok bakımdan önemlidir. Öncelikle, metodoloji konusunda Marksizm içi tartışmaları derli toplu olarak okuyucuya sunacaktır. İkinci olarak, bu yaklaşımların metodolojik yaklaşımları arasındaki farklılaşmalar ve ortaklaşmalar görünür kılınmaya çalışılacak ve ortaklaşmalar/etkileşimler üzerinden tarihsel maddeci bir metodolojik pozisyonun ana hatlarının ne olabileceği sorusunu yanıtlamaya çalışacaktır. İletişim alanında üretilen bilginin bilimsel niteliğine ilişkin meşruiyet tartışmaları ve bilimsellik iddialarını zayıflatan sorunların aşılmasını sağlamaya öneriler getireceği için bu çaba önemlidir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki bu çalışma, iletişim alanında, birinci olarak, yöntembilimsel tartışmayı teknikle, tasarım, veri toplama teknikleri ve analiz süreçleriyle eşitleyen bir eğilime karşı, ikinci olarak da kuramsal tartışmanın alanla bağlantısını kurma konusundaki sınırlılıklara karşı felsefi tartışmayla teknik süreçlerin diyalektik ilişkisini vurgulayan bir pozisyona katkı sunma çabasında olduğu için önemlidir.

Bu amaçları gerçekleştirmek için Türkiye’de güncel iletişim çalışmaları metodolojik olarak incelenmiştir. Bilimsel bilgi üretme iddiasında olan bir araştırma, aynı zamanda, sonuçlarının bilimsel açıdan güvenilir ve geçerli olduğu iddiasındadır. Sonuçların güvenilirliği ve geçerliliği ise araştırmanın yöntemiyle ilişkilidir. Bu nedenle metodolojik inceleme bilimsel bilgi üreten araştırmaların yöntemlerini “bir süreç olarak” kabul eder ve kuramsal ve felsefi temellerinden veri toplama ve analiz tekniklerine kadar bütün sürecin tutarlılığı ve sonuçları üzerine değerlendirmeler yapar. Dolayısıyla, yukarıda bilimsel araştırmanın yöntemi içerisinde belirttiğimiz araştırma sorularının formüle edilmesi, araştırmanın kuramsal bir zemine oturtulması, olgusal olanın bilgisine dair kavramsallaştırmaları, iddialar ve hipotezler ortaya atılmasını ve bunların sorgulama ve doğrulama aşamasına ait olan veri toplama ve analiz süreçleri gibi bütün süreçlerini incelemek demektir. Bu bağlamda, metodolojik inceleme, yukarıda vurgulandığı gibi, bilimsel araştırmaların süreçlerini tanımlama ve analiz etmeyi, belli tekniklerin sınırlılıklarını ve potansiyelini incelemeyi, onların varsayımlarını ve epistemolojik sonuçlarını serimlemeyi, başarılar ve başarısızlıklar için yapısal nedenler öne sürmeyi, bilimsel süreçler hakkında genellemeler yapmayı ve test etmeyi içermektedir. Ancak alanda terimlerin birbirine karıştırılarak ya da birbiri yerine kullanılması metodolojik inceleme için önemli bir güçlüktür. Bu güçlüğü aşmak üzere metodoloji, yöntem ve tekniğin birbiri ile bağlantıları ve farklarını ayrıntılı biçimde ortaya koyma çabası anlamlı görünmektedir.

Bu doğrultuda, çalışmada iletişim alanında temel metodolojik eğilimleri tespit etmek, alanın metodolojik haritasını çıkartmak üzere taramalar yapılmıştır. Haritalandırma çabası, iletişim alanında yayınlanarak toplumsallaşmış bilginin çözümlenmesine yöneliktir. Amaç, alanda üretilen bilimsel bilginin geleneksel literatür değerlendirme kalıpları dışında irdelenmesi, kuramsal ve yöntembilimsel önceliklerle geliştirilen değişkenlerle veri setlerine dönüştürülmesini sağlamaktır.³ Bu amaca yönelik olarak iletişim alanında yapılmış çalışmalar önce çeşitli kategorilerle değerlendirilerek alanın kavramsal ve metodolojik eğilimlerinin ayrıntılı bir panoraması sunulmaktadır.

İkinci adım olarak da, bu haritalandırma çalışmasından çıkan verilerle metodoloji tartışmalarında sorun başlıkları olarak gördüğümüz bazı eğilimler ortaya konulmakta, veriler araştırmamızın sorunsalı kapsamında belirlenen başlıca temalar altında kategorize edilerek tartışılmaktadır.

Bu tartışma, bilimsel bilgi üretiminde önemli yeri bulunan doktora tezleri ve hakemli dergilerde yayınlan makaleler incelenerek yapılmaktadır. Sosyal bilimler alanında doktora tezleri akademik değeri en yüksek olan çalışmalar arasındadır. Orijinal araştırmaları rapor ettikleri için değerli bilgi kaynaklarıdır (Neuman, 2014a: 178). Dolayısıyla bilgi üretiminin önemli bir veri seti de tez kataloğudur. Akademik dergi makalesi ise, özelleşmiş bir yayında yer alan ve başlıca okurları bilimsel topluluğun üyeleri olan makalelerdir. Araştırma bulgularının ya da yeni bilimsel bilginin ortaya atılmasının ana biçimi akademik dergi makaleleridir. Araştırmacılar diğer araştırmacıların yürüttüğü araştırmalar, kullandıkları yöntemler ve elde ettikleri sonuçlar hakkında bilgilenmek için akademik dergileri takip etmektedir (Neuman, 2014a: 17-19).

³ Veri setlerinin oluşturulması ve iletişim çalışmalarının böyle bir çözümlemeye tabi tutulması Prof. Dr. Metin Özügürlü'nün ufuk açıcı derslerinde kendisinden almış olduğum bir fikirdir. Kategorilendirme ve kodlamada da yine kendisinin dersleri ve Türkiye'de güncel tarım çalışmalarını analiz ettiği *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı* (2011b) eserinden ilham alınmıştır.

Çalışmanın analiz birimi doktora tezleri ve akademik dergi makaleleridir. Toplam 474 akademik çalışma metodolojik analize tabi tutulmuştur. Çalışmaların 130 tanesi doktora tezi 344'ü de akademik makaledir.

Haritalandırma çalışmasının amacı Türkiye'de iletişim çalışmalarının epistemolojik kabulleri, metodolojik eğilimleri, olanak ve sınırlılıkları, sonuçları üzerine sistemli bir tartışma yürütebileceğimiz bir alan haritası ortaya koymaktır. Bu da çalışmanın örneklemine dahil edilen tüm araştırmaların detaylı bir incelemeden geçirilmesini gerektirir. Kısaca, akademik bir çalışmayı metodolojik incelemeye tabi tutmak, araştırmanın tekniklerinden fazlasını değerlendirmeyi zorunlu kıldığından incelenen çalışmanın tamamının dikkatlice okunması gerekmektedir. Akademik metinlerin sadece başlıkları ve özetleri üzerinden yapılacak bir çalışma alana ilişkin genel bir fikir vermek açısından kıymetli olmakla birlikte daha derin bir metodolojik tartışma için yeterli bulunmamaktadır. Bu yaklaşım çalışmaya bir sınırlılık olarak yansımıştır. Çalışma sadece Ulusal Tez Merkezinde tam metni erişime açık doktora tezleri ile sınırlandırılmıştır. Bu da tüm doktora tezlerinin yaklaşık üçte birine tekabül etmektedir. Tüm çalışmaların üçte birine tekabül eden bir örneklemin araştırma evrenini iyi yansıttığı söylenebilir. Akademik dergi makalelerin incelenmesinde de aynı yaklaşım devam ettirilmiş, sadece başlık ve özetler üzerinden değil araştırmaların tam metinleri okunarak değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın örneklemini oluşturan yedi akademik ulusal ya da uluslararası hakemli derginin 2011-2015 arasında beş yıl boyunca yayınlanan tüm sayılarında hakem sürecinden geçmiş akademik makaleleri analiz edilmiştir.

Bu kapsamda, tez, dört bölüm halinde yapılandırılmıştır. İlk bölümde, iletişim alanındaki metodolojik tartışmaların kuramsal arka planı kısaca aktarılmakta, iletişim alanının disiplin mi yoksa disiplinler arası bir alan mı olduğu tartışması ve alanda “eleştirel” olanın ne olduğu üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde, eleştirel iletişim

alışmaları içerisindeki epistemolojik ve metodolojik ayrışmalar üzerinde durulmakta ve bu ayrışmaların kökenleri ve sonuçları gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle, ikinci bölümde postmodern yaklaşımin alanı nasıl dönüştürdüğüne ilişkin bir kuramsal tartışma yürütülmekte, bu bölümün ilk alt nlmnde postmodern metodolojinin nasıl geliştiiğ ve temel özellikleri ele alınmakta, eleştirel çalışmalar üzerindeki postmodern etki, diğerk yaklaşımların üzerindeki “melezleştirci” postmodern etki konu edilmektedir. İkinci bölümün ikinci alt bölümünde de kültürel çalışmaların gelişimi/dönüşümü ve bu dönüşüm üzerindeki postmodern etki tartışılmaktadır. nc bölümde ise Türkiye’de iletişim alanının yöntemsel eğilimleri ve bilimsel bilgi üretimi bakımından sınırlılıklar yaratan sorunları konu edinmektedir. nc bölümün ilk alt bölümünde, metodolojinin temel kavramları, çalışmada metodolojik incemelenin nasıl yapıldığı, kodlama rehberinin ayrıntıları aktarılmaktadır. İkinci alt bölümde ise, Türkiye’de iletişim çalışmalarının metodolojik eğilimlerini gösteren araştırmanın, bulguları aktarılmakta ve yorumlanmakta, Türkiye’de iletişim çalışmalarının metodolojik bir haritası ortaya konulmaya çalışılmaktadır. nc bölümün son alt bölümünde ise incelenen tez ve akademik makalelerden toplanan verilerden yola çıkılarak tespit edilen metodolojik eğilimlerin, sınırlılıkları ve olanakları tartışılmaktadır. Tezin dördüncü bölümünde ise, çalışmanın verilerinin ortaya koyduğı sorunların ve sınırlılıkların aşılabilmesi için, alandaki metodolojik tartışmaya katkı sağlamayı uman, çözüm nerileri ortaya konulmaktadır.

Bu alışma Türkiye’de iletişim alanının yöntem sorunlarına odaklanmakla beraber iletişim alanı diğerk toplumsal bilimlerden bağımsız dşnlemeyeceği için toplumsal bilimlerin hepsi için geçerli yöntem sorunlarıyla ilgilenmektedir. Bu ilginin yöneldiği konuya ilişkin kavramsal ereve tarihsel maddeci kurama yaslanmaktadır.

Yöntembilimsel bir araştırma için bu kavramsal çerçevenin ve benimsenen metodolojik ilkelerin kısaca aktarılması gerekir.

Bilim, olguları açıklama etkinliğidir (Özlem, 2012: 28). Bilimsel yöntem de evreni/olguları açıklama yollarını içeren, bir yanı olgularak yönelik ve eylemsel, diğer yanı tanımlamacı ve zihinsel bir süreçtir (Özlem, 28). Ancak, bilime ilişkin farklı yaklaşımlar, bilim tarihi boyunca gerilimli bir biçimde birlikte var olmuş, birbirine karşı konumlanmış ve birbirini etkileyerek dönüştürmüş iki farklı eğilimden türemiştir. Bunlar çoğunlukla büyük önermelerden türetilen ve gündelik yaşamın sınırlamalarının dışındaki olasılıklarla genelleştirilmiş bilgiyi, evrensel yasaları ve tümdengelimsel açıklamaları kabul eden nomotetik bakış açısı ve nomotetik bakışın, yerel ve olay-temelli anlamlara duyarsız kaldığını iddia ederek dikkatini daha çok kendine özgü yönlerine yönelten ideografik bakış açısıdır (Denzin ve Lincoln, 1994: 99-104). Yani materyalizm ve idealizm arasındaki gerilimdir. Sosyal bilimlerdeki gerilimlerin yani yapı-fail, özne-nesne, makro-mikro ikiliklerin kaynağı da bu farklı felsefi tutumlardır. Dolayısıyla bilimsel bilgiye ve yönteme ilişkin tutumu araştırmacının felsefi ön kabulleriyle şekillenmektedir. Bilimsel bilginin üretimine ilişkin, araştırma nesnesinin ve ulaşılmak istenen bilgi düzeyinin farklılaşmasına bağlı olarak bu yaklaşımlar içerisinden farklı yöntemler önerilmektedir. Araştırmaların ilgileri çeşitlendikçe yöntemler de çeşitlenmektedir. “Her bilimin kendine göre bir açıklama şeması ve kendine göre yöntemleri vardır, fakat her şeye karşın gene de bilimsel yöntem diye bir birim olmalıdır” (Bottomore, 1977: 24).

Toplumbilim için “bol yöntemli kıt sonuçlu diyen Fransız matematikçi Poincaré’ye göre (akt. Bottomore: 1977: 41).

“Son yüzyıl boyunca toplumbilimcilerin çalışmalarından ulaşılabilen sonuçlar az; bilimsel bir teoriyi oluşturacak öğelerin yerine geçebilecek yüksek düzeyde genellemeler ise çok daha az olmuştur. Ama her şeye rağmen, (...) kavramların oluşturulması, toplumsal tiplerin sınıflandırılması ve toplumsal olgular arasında bazı ana bağlantıların ortaya konması gibi alt düzeyden bilimsel genellemelerde oldukça önemli başarılar sağlanmıştır” (Bottomore, 1977: 41).

Öte yandan toplumsal olayların karmaşıklığı ve insanın yaratıcılığı arasındaki bağıntı ya da bunların karmaşıklığı nedeniyle genellemeler sadece yönsemeler ve eğilimleri açıklayabilir. Genellemelerin kullanılmak istendiği her toplumsal olgu, kendi özgün yanlarının ele alındığı tarihsel araştırmanın araştırma nesnesi yapılmalıdır (Bottomore, 1977: 60).

Bu önemlidir. Çünkü bilim, betimleyici-tasvirici değil, açıklayıcıdır. Bu açıklayıcılık, aynı zamanda bir sonuç çıkarmacılık olduğu için bir bütünlükten, bir kavramsal çerçeve ve bütünlüğünden kaynaklanacaktır, hareket edecektir. Bilimsel açıklama, bütünlük kavramından hareketle sonuç çıkarmayı öngören bir akıl yürütmedir. Bir *çıkarım* ve açıklamadır. Bilim, açıklayarak, çözümleyerek bilgi üretir (Ergun, 2018: 41-50).

Toplumsal gerçeği açıklamak için onu tüm boyutları, tüm ögeleriyle ele almak gerekir. Bu da toplumsal gerçeğin ögelerinin, bu ögelerin geçmişlerini de içeren bütünlükleri içinde değerlendirilmesini, açıklanmasını gerekli kılar. Çünkü, gözlenebilen toplumsal olay ve olgular, artık gözlenemeyen ögeleriyle birlikte bir bütünlük oluşturmaktadırlar. Olguların bütünlüğü içerisinde açıklanabilmesi için de gözlem yetersiz kalmaktadır (Ergun, 2018: 35).

Çünkü bilime konu olan olgular tek başına bir şey ifade etmemektedirler. Olgular ancak, bir hipotezin veya teorinin aracılığı ile bilimsel bir inceleme nesnesi haline geldiklerinden, kavramsallaştırılmaları gerekir (Beşikçi, 1991: 16). Beşikçi, yalnız başına ele alındığında bir şey ifade etmeyen bir olgunun bilimsel bir öneri, teori ve hipotez ışığında ele alındığı zaman önemli bir açıklama gücüne sahip olduğunu vurgulamaktadır.

“Bilim bilgi yığını değil, düşünce yöntemidir. Bilim belirli bir konuda sistemleştirilmiş önermeler bütünüdür” (Beşikçi, 1991: 16). Bilimin yönteminin temel özelliği, olgulardan hareket etmesidir. Bu nedenle nesnel gerçeğe, somuta ya da nesnel varlığa yönelir. Olgulardan hareket eden bilim, ulaştığı sonuçları yine olgulara dönerek temellendirmeye çalışır. O halde bilim yöntemi gerçeğin bilgisinin arandığı bir süreçtir. Bilimsel bilgi de bu sürecin sonucudur. Herhangi bir hipotez veya teori yaşam içerisinde sınanıp pratik tarafından doğrulanıyorsa, bilgi bilimseldir.

“Bir bilimin amacına ulaşmasını sağlayan zihinsel tutumların ve düşüncel girişimlerin bütününe yöntem denir” (Ergun, 2005: 63). Eğer bilimin amacı bütünlüğü açıklamaksa bütünlük de ancak diyalektik bir yöntemle ele geçirilebilir. Bu yöntem içerisinde tümevarım ve tümdengelim etkileşim içerisinde kavranır. Yukarıda sözü edilen yapı-fail, özne-nesne gerilimleri de böyle bir diyalektik içerisinde aşılabılır.

Bu tez, böyle bir metodolojik kavrayış içerisinde gerçekleştirilmiştir. Tezin temel/ilk/gerçek yöntemi de toplumsal olgunun diyalektik ontolojisinin gerektirdiği diyalektik yöntemidir. Bu çalışmada yöntem konusunda Doğan Ergun’un (2018) yapmış olduğu temel yöntem ve yan/destek/dayanak/yardımcı yöntemler ayrımı benimsenmiştir. Buna göre, diyalektik, bilimsel araştırmanın gerçek, ilk ve temel yöntemidir. Diyalektiğin ilk adımı olarak toplumsal olgunun bütün yönleriyle ve içinde olduğu bütün ilişkilerle incelenmesi noktasında yani pratik araştırma içerisinde olguyla karşılaşıldığında yöntemler çoğullaşır ve araştırma nesnesinin istenen bilgisini elde etmeye yönelik her yöntem, araştırmacının kuramsal ve felsefi pozisyonu içerisinde araştırmaya dahil edilir. Böyle bir çerçeve, farklı metodolojik yaklaşımlar içerisinde geliştirilmiş olan farklı yöntemlerin de belirli bir kuramsal çerçeve içerisinde, araştırmanın kendi metodolojik pozisyonuna aykırı düşmeden kullanmaya olanak tanır.

Araştırmada, incelemeye tabi tutulan metinler içerik çözümlemesine tabi tutulmuş ve nicel verilerin nitel çözümlemesi yapılmıştır. Ayrıca verilerin ortaya koyduğu eğilimler ve araştırma sonuçları tarihselleştirilerek tarihsel ve toplumsal bağlamı içerisinde ele alınarak yorumlanmış, Türkiye’de iletişim çalışmalarının yöntembilimsel sorunları tarihsel ve toplumsal belirlenimleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak da eleştirel bir bilim yaklaşımı, hali hazırda var olan koşulları açıklamanın yanı sıra onun başka türlü olabileceğini de göstereceğinden, var olana razı olmayıp, sorunların aşılması için önerilerde bulunacağından, sorunları aşmaya yönelik metodolojik önerilerde bulunulmuştur.

Elbette, çalışmanın önemli bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle, araştırmanın beş yıllık bir süre ile ve yalnızca YÖK Tez Merkezinde erişime açık doktora tezleri ile sınırlandırılmış olması metodolojik analize tabi tutulan araştırma sayısını sınırlamıştır. İncelenen tezler tüm doktora tezlerinin üçte birini oluşturmaktadır. Ancak her çalışma için yirmi bir kategoride değer girişi yapıldığı ve bu detaylı inceleme için çalışmaların tümünün baştan sona ayrıntılı şekilde incelenmesi gerektiği göz önünde bulundurulmuştur. Beş yıllık bir dönemde doktora çalışmalarının üçte birini oluşturan örneklemin, araştırma evrenini yeterli şekilde yansıtacağına karar verilmiştir.

Diğer bir sınırlılık, çalışmaların incelendiği 2011-2015 yıllarında Türkiye’de mevcut politik, sosyal ve kültürel atmosferin, dolayısıyla eleştirel bilgi üretimine yönelik kısıtlılıkların araştırmacıların çalışma konularını, araştırma yöntemlerini seçimlerine, dolayısıyla metodolojik tutumlarına doğrudan nasıl etkide bulunduğu çalışmanın konusu dışında bırakılmıştır. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi bu çalışmada metodolojik inceleme yapılmaktadır. Metodolojik inceleme böyle bir ilişkilendirmeyi gerektirmez. Bununla birlikte, ikinci neden de, çalışmada, Türkiye’nin içerisinde bulunduğu koşulların, daha evrensel bir süreç olarak neo-liberalizmin küresel gelişiminin bir parçası

olarak ele alınması, iletişim alanındaki metodolojik eğilimlerin de böyle bir tarihsel ve toplumsal süreç içerisinde geliştiği/dönüştüğünün kabul edilmesidir.

Başlamadan önce önemle vurgulanması gereken bir diğer nokta da, bu çalışmada, “bilim”i ve “bilimsel yöntem”i savunmanın, saf bir “bilimci” ya da “bilimselci” pozisyonu savunmak olarak kavranmadığıdır. Çalışmanın amacı Wittel’in (2012) deyimiyle “yöntem polisliği” yapmak da değildir. Alanın metodolojik eğilimlerini ve bu eğilimlerin “eleştirel” bilgi üretme kapasitesini, bu bakımdan sınırlılıkları sorgulanmaktadır. Çünkü çalışmada, toplumsal olanın önemli meselelerini, insanın özgürleşmesi için, açıklamaya ve çözmeye çalışmak üzere sosyal bilimi bilinçli ve sistemli biçimde kullanma çabasına katkı sunmak amaçlanmaktadır. Swartz’ın (2011: 44) Bourdieu’nün kurmaya çalıştığı sosyolojiyi tanımladığı gibi, iletişim çalışmalarında “eleştirel ama peygamberce olmayan; kuramsal ama ampirik araştırmaya dayanan; bilimsel ama pozitivist olmayan” yaklaşımın geliştirilmesine, Bourdieu’cü değil, fakat, Marksist kuram içerisinde bir katkı yapılmaya çalışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM ÇALIŞMALARINDA

METODOLOJİK TARTIŞMANIN TEMELLERİ

Bu bölümün amacı, bir sosyal bilim alanı olarak iletişim “disiplininin” gelişmesini oluşturan başat yaklaşımların, kuramların ya da bu kuramların tipolojilerinin geniş bir özetini yapmak değildir. Birinci amacı, iletişim alanına on yıllardır hakim olan eleştirel-yönetimsel, kuramsal-ampirik, liberal/çoğulcu-radikal/Marksist, anadamar-eleştirel gibi karşıtlıklar içerisinde gerçekleşen metodolojik farklılaşmaların ve tartışmaların kökenleri üzerine kısa bir değerlendirme yapmaktır. İkinci amacı da “karşıtlıkların” “eleştirel çalışmalar” adı verilen tarafında eleştirel olarak nitelenen çalışmaların kavramsal ve metodolojik ortaklıklarını sorgulamaktır.

İletişim alanında akademik araştırmaların sayısı 1970’lerden bu yana hızla artmıştır. Ayrıca iletişim eğitimi veren fakültelerin sayısında da önemli bir artış vardır. Bu sadece ülkemiz için değil tüm dünya için geçerli bir eğilimdir. 1970 ve 1990 yılları arasındaki 20 yılda iletişim alanındaki akademik yayınların ve kurumların gösterdiği büyük hız ve boyuttaki nicel artış dikkati çekmektedir. Sadece ABD’de bu 20 yıl içerisinde iletişim alanında lisans mezunlarının sayısı yaklaşık yüzde 400 artmıştır.⁴ Türkiye için daha güncel verilere bakacak olursak, 1996’da 8 olan iletişim fakültesi sayısının 2017 yılında 64’ü bulunduğunu görmekteyiz. Bu, iletişim eğitim veren akademik kurumların yedi kat arttığı anlamına gelmektedir.⁵

⁴ ABD Ulusal Eğitim İstatistikleri Merkezi’nin verilerine göre, sadece ABD’de lisans düzeyinde eğitim veren iletişim programlarını bitirenlerin sayısı 1970-71’den 1989-90’a gelindiğinde %385 artış göstermiş ve 10.324’den 50.063’e yükselmiştir (Mutlu, 1996).

⁵ YÖK istatistiklerine göre Türkiye’de 63 İletişim Fakültesi ve bir de İletişim Bilimleri Fakültesi olmak üzere toplam 64 tane iletişim eğitimi veren fakülte bulunmaktadır. <https://istatistik.yok.gov.tr/> (son erişim: 19.12.2017).

Hem fakülte sayısı hem de alandaki akademik üretim hızla artmıştır. 2007-2017 yılları arasındaki on yılda gazetecilik alanında bin 260, halkla ilişkiler alanında bin 554, radyo-televizyon ve sinema alanında 975 ve reklamcılık alanında 738 doktora ve yüksek lisans olmak üzere toplam 3 bin 789 lisansüstü tez çalışması yapılmıştır.⁶ 70’li yıllarda Mülkiye çatısı altında yapılan ve Türkiye’de iletişim alanının ilk beşlisi olarak bilinen beş doktora tezi⁷ (Tokgöz, 2014: 128) olduğu hatırlandığında çalışma sayısındaki nicel artışın dev boyutları ortaya çıkmaktadır. Çalışmalarda büyük bir nicel artış görünmektedir ve bir nicel doygunluk duygusundan söz edilebilir. Diğer yandan, alanın ve alanda üretilen bilginin meşruiyeti hakkındaki tartışma da bu artışla paralel olarak büyümektedir. Öte yandan kitle iletişim alanının çeşitli biçimlerde tanımlanması, akademik bir araştırma alanı olarak kurumsallaşması ve yaygınlaşmasının kaçınılmaz bir sonucudur (Kejanlıoğlu, 2000: 29).

Disiplinlerarası niteliğinden dolayı birçok disiplinin kavşağında yer alan iletişim alanı, sürekli bilimsel meşruluk tartışmasının da merkezinde yer almaktadır (Bourse & Yücel, 2012: 27). *Journal of Communication*⁸ 1993 yılında hem yaz hem de güz sayılarını “Alanın Geleceği: Birleşme ve Parçalanma” başlığı altında bu tartışmaya ayırmış, yayın kurulu, oluşturduğu çerçevede bu konuya şöyle yaklaşmıştır: “İletişim bilimi temel (öz) bir bilgiye sahip olmadığından disiplin statüsünden yoksundur ve kurumsal ve akademik meşruiyet, alanın kabusu olarak durmaktadır.”⁹

⁶ Kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp> (son erişim: 10.01.2018).

⁷ 60’ların sonunda Hukuk fakültelerinde yapılan basın hukuku konulu iki tez hariç tutulduğunda (Tokgöz, 2014).

⁸ *Journal of Communication* (1993), 43. <https://onlinelibrary.wiley.com/toc/14602466/43/4> (son erişim: 30.03.2018).

⁹ *Journal of Communication* (1993), 43. <https://onlinelibrary.wiley.com/toc/14602466/43/4>

1.1. İletişim: Disiplin mi Disiplinlerarası Alan mı?

“Disiplin” tartışmasında Erdoğan (2014: 427) da benzer bir noktaya işaret ederek iletişim ve kitle iletişimi üzerinde bilimsel düşünmeye başlamanın üzerinden yüz yılı geçmiş olmasına rağmen iletişim kuramlarının varlığı üzerinde hala şüpheler olduğuna işaret eder. Ona göre, kitle iletişiminde birleşmiş ve kapsamlı bir kuram hala inşa edilememiştir ve var olan egemen akademik atmosferde edilmesi hiç de beklenememektedir. Bu nedenle kitle iletişiminde kuramsal yaklaşımlar ve araştırmalar disiplinlerarası olmaya devam etmektedir.

Alanın farklı disiplinlerin ve yaklaşımların etkisi altında gelişmesi, iletişim alanında çok farklı yaklaşımların gelişmesine neden olmuştur. Bunun önemli nedenleri vardır. Elbette toplumsal bilimler söz konusu olduğunda her disiplinin inceleme nesnesi çok boyutludur. Hiçbir toplumsal olgu tek başına ele alınamaz. Ancak iletişim alanı tüm toplumsal süreçlerde ve her toplumsal ilişkinin kuruluşunda oynadığı rolle hem daha boyutlu hem de daha karmaşıktır. Bu nedenle iletişim araştırmasının nesnesi sadece “mesaj”/“ileti” ya da “iletişim kanallar” veya sadece “alımlama” anları değildir. Toplumsal etkileşim içerisinde bireylerin ortak anlamları üretmesi, sinyallerin üretimi, aktarımına ve alımlanması, bunların simgesel bir dizgeyle bağlantılanması, bireylerin ve toplumsal grupların davranışları, inançları, değerleri ve aynı zamanda da toplu örgütlenme biçimlerine etkileri sorunsallaştırılmıştır (Bourse & Yücel, 2012: 27; Sherry, 2010; Fiske, 2003: 16). Bu toplumsal yaşamın her alanının iletişim çalışmalarına açık olması demektir ve iletişim araştırmacılarına araştırma konusu bakımından çok zengin seçenekler sunmaktadır.

Ancak araştırmacılar, alan içerisinde seçtikleri konulara göre, konu hangi toplumsal bilimle kesişiyorsa onun kavramsal araçlarını ve yöntemsel setlerini kullanma eğilimine

girmiş, inceleme nesnelere alanın kendi içerisinde alana özgü yaklaşımların geliştirilmesi her zaman daha sınırlı olmuştur. Bu tutum bilimsel meşruiyet tartışmalarının temel nedenleri arasındadır ama bu nedenlerin tamamı değildir.

İletişim çalışmalarında daha çok diğer disiplinlerin terminolojisi ve epistemolojileri kullanılır. İletişim çalışmalarının başvurduğu disiplinler daha çok psikoloji, dilbilim, sosyoloji, ekonomi ve siyaset bilimidir. İletişim çalışmaları, egemen bilimsel paradigma olan bilimselci (ampirist) yaklaşımlar neticesinde derinliği olan nitel bir kuramsal çerçeve geliştirmek yerine birbirinin tekrarı olan ve özünde yeni bir şey söylemeyen nicel bir veri toplama ve yığılma alanı olmuştur (Yaylagül, 2008: 20).

İletişim alanında, alanın disiplin olma tartışmasında temel iki eğilim vardır. İlki, alanın rüştünü ispatlaması ve akademik dünya içinde itibarlı bir konum kazanması için disiplinler bir statüye dönüşmesi gerektiğini savunanların temsil ettiği eğilimdir. İkincisi, disiplinleşmenin bilgiyi parçaladığı ve bütüncü açıklama çabalarını zaafa uğrattığı, disiplinlerarasılığın ise etkileşimleri görmenin yöntemi olarak alanı zenginleştirdiği şeklindeki eğilimdir. İlk eğilim içerisinde, iletişim alanının diğer alanlarla girdiği ilişki sorunsallaştırılmaktadır. Bu eğilim içerisinde özellikle kültür çalışmaları ile girdiği ilişkinin iletişim çalışmalarının “balkanlaşmasına”¹⁰ neden olduğu görüşü gelişmiştir. Bu eğilimin temsilcilerinden Swanson (1993) iletişimin disiplinler bir statü kazanmasının önündeki en büyük engelin iletişimdeki alt-alanların bollaşması olduğunu savunmaktadır. Swanson’a göre, kültürelci yaklaşımlar, öznel eleştirel tutumları nedeniyle alanı daha da parçalamaktadır. Bunu, iletişimin diğer alt-alanlarının yaklaşımlarını, araştırma nesnelerini ve yöntemlerini değersiz ve önemsiz olarak yadsımakla ve tüm bu alt-alanların kültürelci terimlerle yeniden tanımlanmasında ısrar ederek yapmaktadırlar. Swanson bu noktada, kültürelci yaklaşımların iletişim alanındaki bağlam temelli alt alanlardan iyice ayrı düştüğünü ve alandaki “kakafoniye” yeni merkezkaç sesler

¹⁰ Rogers ve Chaffe, iletişim alanındaki parçalanmayı “balkanlaşma” diye adlandırmıştır (Rogers ve Chaffe, 1993: 128).

eklemekten başka bir şey yapmadığını savunmaktadır. Bu da akademik bir çalışma alanı olarak iletişim konusunda sağlam ve ortak bir kavramsal ve yönetimbilimsel zeminin varlığına ilişkin yaygın kuşkuları güçlendirmektedir.

İletişim alanı söz konusu olduğunda, akademinin ‘disipline edici dayatmalarına’ rağmen bütünlüklü, tutarlı, ortak bir kavramsal zemine oturan konulardan bahsetmek çok zordur. Bu farklılaşma ayrı bilimsel yaklaşımların, ayrı geleneklere yaslanan araştırma tasarımlarının kavram setlerinin birbirinden farklı olmasından kaynaklanmamaktadır. Anlaşmazlıklar esas olarak, araştırma konusuna ilişkin belirsizlikten, araştırma nesnesinin farklılaşmasıyla oluşan farklı çalışma alanlarının birbirini dışlamasından kaynaklanmaktadır (Mutlu, 1996).

İletişim çalışmaları alanında disiplinler bir tutunum ve tümlükten giderek uzaklaşılması, kapsayıcı bir genel geçer kuramdan yoksunluk sorun olmak bir yana, tam tersi çok farklı yaklaşım ve bakış açılarının bu alana el atmasının, alanı zenginleştirdiğine inanılmaktadır. Gerçekten de iletişim alanına el atan ruhçözümsele yaklaşım, söylem çözümlemesi, okur-tepki kuramı, yapısalcılık ve göstergebilim, türsel eleştiri, etnometodoloji vb. bugün, bu alanda gerçekleştirilen çok sayıda çalışmanın sorunsalını temellendirmekte, yöntembilimsel çerçevesini sağlamaktadır. Alandaki bu gelişmenin iletişim çalışmalarının sayısında artışa da neden olduğu bir gerçek. Bu saptama, alanın zenginleştiği şeklindeki düşüncüyü destekler görülmektedir (Mutlu, 1996).

Ne var ki, Mutlu bu iyimserlik içerisinde değildir, ona göre bu durum alanın varlık nedenini sorgulamaya neden olabilecek olumsuzluklar içermektedir, çünkü yaklaşımların kavramsal araçları iletişim alanına genellikle yeterince geliştirilmeden, sorunsallaştırılmadan ve yeniden-sorunsallaştırılmadan aktarılmaktadır. Buna, “kavramların ithal edilerek kullanılması” demektedir. Kavramların ithal edilmesi, iletişim alanının kendi içinden konuşabileceği bir ortamın yaratılmasından çok bu alanın, alana müdahale eden yaklaşımlarca ve bu yaklaşımların kendi gelenekleri içinden tanımlanması anlamına gelmektedir. Bu da iletişim alanında alanın içinden konuşmak bakımından bir zenginleşmeyi değil, bu alanın giderek içinin boşaldığını ve yoksullaştığını

göstermektedir. Hatta alanın tamamen “içi boş bir yapıntıya” dönüşme tehlikesini taşımaktadır. Mutlu, zenginlik diye kutsanan şeyin alandaki eleştirel yaklaşımları dışlayabileceği uyarısında bulunarak esas zenginliğin kaynağını da alana alan içinden yapılacak yöntembilimsel müdahale olarak göstermektedir: “İletişim çalışmaları alanındaki zenginleşmenin gerçek göstergesi alandaki kavram ve yöntembilim enflasyonu değil, bu alanın konusuyla olan ilişkisini alanın içinden sorunsallaştıracak müdahalelerin bolluğudur” (Mutlu, 1996).

Mutlu’nun gerekliliğini vurguladığı “yöntembilimsel müdahale” iletişim alanının gelişimi üzerinde durmayı gerektirmektedir. Ancak alanın ve alandaki farklı yöntembilimsel yaklaşımların gelişimini ana hatlarıyla kısaca serimlemeden önce, disiplin tartışmasına ilişkin pozisyon almak, çalışma bakımından, önemli görünmektedir. Yukarıda vurgulandığı gibi, toplumsal bilimler söz konusu olduğunda her disiplinin inceleme nesnesi çok boyutludur ve hiçbir toplumsal olgu tek başına ele alınamaz. İletişim alanı söz konusu olduğunda mesele daha da karmaşıklaşmaktadır. Bir iletişim pratiğini/sürecini tek başına, bir disiplinin sınırları içerisinde kalarak açıklamak mümkün değildir. Öte yandan diğer disiplinlerin etkisi altında, her alanın kendi araştırma nesnesine özgü, o nesnenin doğasına uygun yöntemlerini ve yaklaşımlarını geliştiremeden “gelişmek” alanda yöntembilimsel karmaşaya neden olmaktadır.

Maurice Duverger (1980: 22), sosyal bilimlerde uzmanlaşmış disiplinlerdeki sayısal artışı üç temel nedene bağlamaktadır. Bunlardan ilki, uzmanlaşmanın bir ihtiyaç olması, ikincisi, genel bir sosyal bilimler teorisinin bulunmaması ve sonuncusu da üniversitelerdeki bölünmelerdir. Ona göre, sosyal olguların karmaşıklığı ve bu olguların gözlemlenmesi için kullanılan tekniklerin farklılıkları uzmanlaşmayı kaçınılmaz kılmaktadır. “Günümüzde hiçbir sosyolog, sosyal gerçekliğin tümünü, uzmanlaşmış araştırmacıların elde ettikleri sonuçlara dayanarak ikinci elden bir çalışma yapmaksızın,

inceleyebilecek durumda değildir. Bu ihtiyaç açısından sosyal bilimin çeşitli dallarının ayrı ayrı ele alınması gerekir” (Duverger, 1980: 22). Duverger, sosyal bilimin birliğine büyük önem verilen Marksist ülkelerde bile,¹¹ ekonomistlerin, tarihçilerin, demograficilerin vb. –diğer bir deyişle sosyal araştırmanın sadece belli bir dalında uzmanlaşmış bilim adamlarının bulunduğuna dikkati çekmektedir.

Fakat, ekonomistlerin, tarihçilerin, demograficilerin vb., sosyal olgun bütünündeki bağlantıları göz önünden uzak tutmamaları gerekir: Bu bilim adamları kendi uzmanlık alanlarında derinleşirken, kendi ilgi alanları ile sosyal hayatın öteki kısımları arasındaki ilişkileri de göz önünde tutmak zorundadır. Bu ise, belirli bir dalda uzmanlaşan bir kimsenin sosyal bilimlerin diğer dallarında bir amatör olmaktan öteye gidememesi yüzünden güçlükler yaratmaktadır (Duverger, 1980: 22).

Bu güçlük, genel ve kapsamlı bir teorinin bulunmayışı nedeniyle, sosyal bilimcilerin kendi dallarında kısmi teoriler kurmakla yetinmeklerine neden olur. Bu yüzden de sosyal olgunun bütünündeki “bölümler” arasındaki bağlantılar gözden kaçırılmaktadır (Duverger, 1980: 22).

Sosyal olgunun parçalanmazlığı ve sosyal bilimlerin köklü birliğinin hiçbir zaman ciddi bir kuşku konusu olmadığını, bu nedenle de daima uzmanlaşmış disiplinlerin ufanıp parçalanmasına bir çare bulunmak istendiğini belirten Duverger, bu sorunu aşmak için Marksist kuramın sosyal bilim anlayışını işaret etmektedir. Duverger (1980: 19) Marx’ın sosyal bilim düşüncesine yaptığı katkıyı anlatırken ondan “sosyal bilimlerin en büyük kurucusu” olarak bahsetmektedir. Duverger’e göre (1980: 17-9) Marx sosyal bilimlerin kuruluşuna yapmış olduğu üç temel katkıdan birinin¹² sosyal bilimlerin, tüm sosyal olguyu açıklayan ilk genel teorisini oluşturmasıdır.

... (Genel teori kurması bakımından) ... Bu bakımdan, Marksist ‘cosmogony’nin kayda değer etkileri olmuştur. Bazı yönlerden Marksizm, kendisini eleştiren ve yetersiz ve yanlış olduğunu ileri sürenler için bile bir izafet sistemi, bir temel çerçeve olma görevini

¹¹ O dönem Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği henüz yıkılmamış olduğundan SSCB ve Doğu Bloku ülkeleri kastedilmektedir.

¹² Marx’ın sosyal bilimlerin kuruluşuna diğer katkıları, toplumsal olanın oluşmasında üretim ilişkilerinin rolünü göstererek sosyal bilimleri objektif bir temele dayandırması ve sosyal olgunun değişim karakterinin doğrusal değil diyalektik olduğunu göstermesidir (Duverger, 1980: 17-9).

yüklenmiş bulunmaktadır. Marksizmin bu etkileri, Marksistlerden çok, belki de, Marksist olmayanlar için verimli olmuştur (Duverger, 1980: 19).¹³

Özetle, iletişim alanında, sosyal olguyu bütünselliği içerisinde açıklamanın zaafa uğraması gibi haklı bir kaygıyla alanın disiplinleşmesine alınan “mesafe” oldukça haklıdır. Ancak alanın kendi araştırma nesnesine uygun olarak kendi yöntemlerini geliştirmesi, hem önünde durulamayan hem de “melezleşmeler” ve “metodolojik işgaller”in alanda yarattığı metodolojik karmaşaya, epistemolojik kırılmalara karşı önemli bir karşı çıkış olarak görülebilir. Farklı disiplinlerin ürettiği bilgi ise genel bir kuram içerisinde, eklektik olmayan bir biçimde, tarihselliği ve toplumsallığı içerisinde bütünleştirilebilir. Bu tutum, sosyal olguyu açıklamayı zaafa uğratmasını engelleyebilir.

İletişim Alanının Gelişimi

Alandaki çalışmaların başlardaki en belirgin özelliği, bunların toplumsal ve beşeri bilimlerin fiilen tüm disiplin ve alanlarına dağılacak şekilde bölük pörçük gerçekleştirilmiş olmalarıdır. İletişim araştırmalarının başlangıçta çeşitli toplumsal bilim disiplinlerinin kendi özgül metodoloji ve kavramsal çerçeveleri içinde yürütülmesi, iletişim alanının bugünkü parametrelerinin niteliğini kuşkusuz önemli ölçüde etkilemiştir (Mutlu, 1992).

İletişim, ilk kez en önemli temsilcisi John Dewey olan Amerikan pragmatistlerinin çalışmalarında kendisine merkezi bir yer bulmuştur. Amerikan pragmatistlerinde “İletişim sürecine dayanan bir kültür ya da toplum anlayışı mevcut”tur. Dewey, başkasına katılma nedeniyle “İletişim emsalsiz olarak araçsal ve emsalsiz olarak ereksel”

¹³ Öte yandan, Duverger, doktrinin kapsamlılığının Marksistleri tümdengelim yöntemiyle düşünmeye yönelttiğini; bu eğilimin de deneysel/ampirik araştırmadan uzaklaşmaya yol açtığını ifade etmektedir. Ona göre, “bu tutum dogmatik bir çerçeve içinde yeni bir skolastisizme yol açabilmiş; sosyal bilimlerin en büyük kurucusunun öğrencisi ve izleyicisi olanlar, paradoksal bir şekilde, yeniden bilimle felsefe arasındaki ilkel karışıklığa sürüklenmişlerdir” (Duverger, 1980: 19).

demektedir (Hardt, 2005: 18). Böylelikle, pragmatistlerin düşüncesinde toplumun temeli ve demokrasinin işleyişinin zorunlu bir koşulu olarak iletişim, Amerikan kültürü üzerine geliştirilen eleştirel perspektifleri birbirine bağlayan konu haline gelmiştir. Bu düşünce kolektif çıkarları göz ardı eden atomistik birey anlayışının da eleştirisini içerir (Hardt, 2005: 19).

Ougburn'un daha 1964'te gözlemlediği gibi “uzmanlaşmaya ve pratik sorunların çözümüne yönelmiş olan eğilimler zaman zaman çatışmalar da (...) sınır çizgilerinde akışkanlığa doğru bir eğilim” toplumun ve bilgi arayışının doğasının değişen koşullarından ötürü oldukça fark edilebilir hale gelmekteydi. Böylece toplumsal bir fenomen ve toplumsal sorunların potansiyel bir kaynağı olarak iletişim incelemesi disiplinler sınırlara meydan okudu ve sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi ve psikolojinin yanı sıra felsefe de dahil birçok perspektiften hareketle yapılabilecek araştırmalara davetiye çıkardı (Hardt, 2005: 21).

Pragmatist eleştirinin gücü toplumsal reformcular ve toplum bilimcileri arasındaki, reform faaliyetlerinin bilimsel olarak gerekçelendirilmesi ihtiyacına dayanan bir ittifaktan gelmekteydi. Reformcular “toplum biliminin etik bilgisini eyleme tercüme etme kapasitesine” inanmaktaydılar. “Toplum bilimde yalnızca toplumun bir betimini değil, demokratik amaçlara dönük toplumsal değişimin araçlarını bulmayı umuyorlardı” (Oberschall'dan akt.: Hardt, 2005: 22).

Hardt, Şikago Okulu/Amerikan pragmatistlerinin, bireyciliğe ve Marksist öğretilerin sosyalizminin potansiyel “aşırılıklarına” alternatif olarak çoğulcu bir toplum modeli ortaya çıkardığını söylemektedir. Burada eleştirel konum, demokrasi kavramının geliştirilebilmesi için bir sorun olarak medyanın somut analizine yönelen konumdur. Aslında Dewey'in önermeleri ve Şikago sosyologlarının Amerikan toplumunun

koşullarına ilişkin yürüttükleri toplumbilimsel soruşturmalarda iletişim soyut bir fikir olmaya devam etmiştir. Hardt böyle bir iletişim düşüncesinin teknolojinin denetimini elinde tutanlar (basının yöneticileri) ile mesajları alanlar (kamu) arasında fark gözetilen bir süreci betimlemekle birlikte, iletişim sürecinin kültürel ya da ekonomik farklılıklarının toplumun işleyişleri üzerindeki etkilerini göremediğini de vurgulamaktadır. “Nitekim bu eleştirmenlerin zihinlerindeki “büyük topluluk” ya da ideal demokrasi, çıkarları, yetenekleri ve kavrayışları topluluğun özüyle çakışan bireylerle doludur” (Hardt, 2005: 25). Mutlu, Amerikan pragmatistlerinin atomistik birey görüşünün demokrasi düşüncesiyle bağdaşmadığı için birey görüşünü eleştirdiklerini vurgular. Onların amacı, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin büyük sancılarını yeni toplum formasyonu içerisinde kutsadıkları cemaat ilişkilerini kurabilmek için iletişimi araç haline getirmektir:

İletişim kavramı, demokratik bir toplumun başarısının temel ölçütlerinden biri, dolayısıyla da belli başlı bir kuramsal konu haline geldi. Bu zihinsel uğraşmayı temellendiren sayılı şöyle formüle edilebilir: İletişim toplumun temel süreci ve demokrasinin işleyişinin gerekli, olmazsa olmaz bir koşuludur. Çünkü ‘ben’, iletişim süreciyle ‘başkası’na katılabilirim; anlamlı bir ilişkiler örüntüsü içinde yaşayabilirim (Mutlu, 1992).

Hardt’a göre, iletişimi, demokratikleşme sürecinde hayati, bütünleştirici ve toplumsallaştırıcı bir güç olarak gören ve bu haliyle de toplumsal teori ve araştırmalarında önde gelen bir kavram olarak kabul ederek araştırmalarının merkezine koyan Amerikan sosyolojisi, toplumun siyasal ve toplumsal koşullarının eleştirisinde akademik bir önderlik yaptılar. Ancak bu Marksist bir eleştirinin çok uzağında bir konumlanma noktasında kapitalizmin içerisinde yapılan reformcu bir eleştiriydi:

Toplum bilimlerinde ve özgül olarak da modern Amerikan sosyolojisinin bir ilgi alanı olarak kitle iletişiminin incelenmesinde eleştirel bir perspektifle ilk karşılaşma, bırakınız Marksist olmayı, alternatif bir toplum teorisinin ortaya çıkışından ziyade akademik kuruluşun ve bundan ötürü de başat teorik paradigmanın içindeki muhalefete gösterilen tahammülü yansıtıyordu (Hardt, 2005: 27).

Bu ilerlemeci ve sosyal reformcu eleştiri 1940’larda etkisini kaybetmiştir. F. H. Matthews eleştirelliğin gözden düşmesinin nedeni olarak alanın bilimsel statüsüne ilginin artmasını, metodolojiye çok ağırlık verilmesini göstermektedir. Buna bağlı olarak sosyoloğun incelemekte olduğu konu karşısındaki uygun rolünün mahiyeti konusundaki anlayışları da değişmektedir. Geleneksel sosyolojinin yapısal işlevselciliğin hakimiyeti altına girmektedir. Buna bağlı olarak kitle iletişimi teorisi ve araştırması alanı da, pragmatizm ve Şikago okulu tarafından önerilen iletişimin kültürel bir yorumundan yüz çevirerek; toplum bilimsel bir açıklamaya dönmüştür (Akt. Hardt: 27).

Todd Gitlin’in (2008: 23) iletişim araştırmalarında ‘egemen paradigma’ olarak adlandırdığı bu yeni toplumsal bilim yönsemesi, eleştirel yaklaşımların gerektirdiği disiplinlerarasılık ve eklektisizm yerine, özgül bir alan olarak kitle iletişim çalışmalarının sınırlarını tanımlayan araştırmalara ivme kazandırmıştır. Özellikle geç 1940’lardan beri ve 1950’ler boyunca iletişim ve kitle iletişiminde dair ortaya çıkan bir dizi bilimsel model, alanın bilimsel/ampirik bir tanımına doğru gerçekleşen tayin edici bir değişikliği temsil etmiş, bu aynı zamanda alanın tanımına, bilimsel doğasının tanımlanmasına ve bir toplum bilimsel girişim olarak meşrulaştırılmasına hizmet etmiştir (Hardt, 2005: 28).

Böylece Lasswell (1948) “bir iletişim edimini betimlemenin uygun bir yolu”nu önerdiğinde bu güçlü bir formül olmuştur. Laswell iletişim sürecinin öğelerini ‘iletişimci’, ‘mesaj’, ‘alımlayıcı’ ve ‘etkiler’ olarak tanımlarken bu öğelere tekabül eden alanları da sınıflandırmıştır: Medya analizi, izleyici analizi ve etki analizi. Hardt, Laswell’in başlıca ilgisinin iknaya yönelik olmasını şöyle açıklamaktadır:

Böyle bir betimleme, iletişimcinin niyeti ile mesajların etkilerine duyulan ilginin egemenliğindeki bir yaklaşım içindeki organizmaya dayalı eşdeğerliliklere gönderme yapmaktaydı... Etkiler üzerine odaklanan bu yaklaşım, toplumsal davranış pekiştirmek ya da değiştirmekle meşgul güçlü medya kurumlarına maruz kalan anonim, yalıtılmış bireylerden oluşan bir toplum kavramını ima ediyordu (Hardt, 2005: 29).

Mutlu (1992), Lasswell'in, 'kim, neyi, hangi kanalla, kime, ne etkiyle söylüyor' şeklinde formüle ettiği iletişim modeli'nin (1948) matematiksel amaçla geliştirilen ve iletişimi çizgisel, tek-yönlü bir süreç olarak betimleyen Claude Shannon-Warren Weaver'in modeliyle (1949) birlikte iletişim araştırmalarının sorunsalını uzun bir süre boyunca tanımladığına dikkati çeker.

Shannon ve Weaver modeli (1949) Mutlu'nun belirttiği gibi, iletişimi çizgisel ve tek yönlü bir süreç olarak betimleyen bir çalışmaydı. Hardt, bu modelin, iletişim sürecinin teknik yanı bakımından matematiksel formüller üretenler için mahmuz işlevi gördüğünü belirtmektedir. İletişim araştırmaları sonraki yıllarda da çeşitli iletişim ve kitle iletişimi modelleri tarafından biçimlendirilmeye devam edilmiştir:

Bu modellerin etkisi, kitle iletişim araştırmasını özgül bileşenlerin incelenmesine yöneltti ve iletişimin etkilerine dair sorularla öncelikle uğraşılmasını teşvik etti ya da pekiştirdi. Dahası bu etki, kitle iletişimi modellerinin yaratılmasıyla birlikte sağlamlaştırılmış bir toplum teorisine dayanan araştırma metodolojilerinin gelişmesini ve eleştirisini düzenledi. Sonuç olarak, iletişim alanı kendi iletişim-ve-toplum paradigması üzerine eleştirel bir perspektif geliştirilmeksizin toplumsal, siyasal ve ticari sistemin istikrarına dair açıklamalar önermeye çalıştı (Hardt, 2005: 29-30).

Hardt'ın "Bilimcilik Çağı" diye adlandırdığı bu baskın 'bilimselci' eğilimin kökleri Amerikan pragmacılığında bulunmaktadır. Hanno Hardt, Amerikan pragmacılığının, Amerikan toplumunun (ve Batı uygarlığının) ve bu toplumun teknolojik-endüstriyel yapısının üstünlüğü ortak inancıyla ve bilimsel bilgiye duyulan sarsılmaz güvenle nitelendiğini; buna karşılık toplumsal, siyasal ve ekonomik güçlerin çözümleme çerçevesinden dışlandığını belirtmektedir. İletişim çalışmaları alanının programatiğini çok uzun süre tanımlayan 'kim, kime, neyi, hangi kanalla ve ne etkiyle söylüyor' modelini formüle eden H. Lasswell'in de Amerikan pragmacılığının bir öğrencisi olduğuna dikkat çeken Hardt, iletişim çalışmalarındaki asıl belirgin özelliğin, yine bu pragmacılığın güncel konu ve sorunların açıklanması ve çözümü üzerinde ayak diremesi nedeniyle 'tarih'in yok sayılması olduğunu öne sürmektedir.

Kitle iletişim araçlarının izleyici/okuyucu üzerindeki etkisini ölçmeye çalışan ve davranışçı ekolün etkisi altında gelişen etki araştırmalarının alana hakim olmasıyla toplumsal, ekonomik ve siyasal güçler toplumsal çözümleme ve inceleme çerçevesinin dışına çıkarılmıştır (Yaylagül, 2008: 20). Klasik toplumsal bilimin özgül bilimsel soruşturma görüşünü paylaşan etki araştırmaları, dolayısıyla, pozitivist kuram, hipotez ve sınama nosyonları üzerine odaklanmıştır. Epistemolojik tutumu dünyayı bilmenin onu bilimsel olarak bilmek olduğu şeklindedir. İnsan davranışının “yasa”ları statüsüne kavuşabilecek tümdengelimli olarak birbirleriyle bağlantılı ve görgül referansı olan önermeler kurmayı amaçlamaktadır (Tudor, 2005: 399). Etki araştırmaları özsel olarak ampirisist bir araştırma pratiğini alanda hakim hale getirmişlerdir. “Tümdengelimci önermesel metodoloji” tümevarımsal önermesel biçime yani “sistematik amprisizme”¹⁴ kaymıştır. Böylelikle kısıtlayıcı amprisist epistemolojiye sıkışıp kalmışlardır (Tudor, 401).

Bilimselci davranışçı ‘etki’ araştırmaları, iletişim çalışmaları alanında sorulan soruları ve yöntembilimleri tanımlayan baskın bir gelenek durumuna gelmekle birlikte, bu alanın el attığı konunun karmaşıklığıyla başa çıkabilecek bir kuramsal yeterliğe ulaşamamıştır. Bu yetersizlik bir yandan ‘etki’ yaklaşımının içinde daha incelikli kavramsal ve yöntembilimsel formülleştirmelere yol açarken, öbür yandan da, araştırma sorunsalını ‘etki’ yaklaşımının kinin tam karşısına kaydırmayı tasarlayan ‘kullanımlar ve doyumlar’ yaklaşımını gündeme getirdi (Mutlu, 1996).

Elihu Katz bu yaklaşımı şöyle tanımlamaktadır: “İletişim araçlarına işlevsel bir yaklaşım (olan) ‘kullanımlar ve doyumlar’ yaklaşımı, ‘iletişim araçlarının insanlara ne yaptığı’ sorusunu değil, ‘insanların iletişim araçlarıyla ne yaptıkları’ sorusunu soran (bir

¹⁴ Bunu sistematik amprisizm olarak adlandıran Willer ve Willer’ dı (1973).

araştırma) programıdır” (Akt.: Mutlu, 1996). Böylelikle ‘etki’yi temel sorunsal olarak alan ve erki iletiye veren formülleştirimdeki ‘ileti-izlerküme’ bakışsımsız ilişkisi, bu yeni formülde tersine çevrilmiş olmakta ve bu ilişkide erk ve denetim izlerkümeyle aktarılmaktadır.

‘Kullanımlar ve Doyumlar’ yaklaşımının, ‘etki’ araştırmaları geleneğine bir karşıt-seçenek olarak önerilmekle birlikte, var olan yöntembilimsel sorunları çözmediği gibi, yeni sorunlara yol açtığını belirten Mutlu, bu yeni araştırma programında, izlerküme üyelerinin iletileri kullanımları, onların ruhbilimsel ve toplumbilimsel olarak bilinen ‘gereksinimleri’ne indirgediğini vurgulamaktadır. Buna göre, ‘Kullanımlar ve Doyumlar’ yaklaşımının temel sorunlarından biri, bu gereksinimleri tanımlayan etkenler arasında bulunması gereken iletişim araçları iletilerinin varlığını göz ardı etmek olmuştur:

Bu, ‘etki’ araştırmalarının izlerkümelere iletiler karşısında zayıf ve umarsız, ‘edilgin’ görme eğiliminin tam karşıtıydı ve bu kez iletişim araçları tümüyle etkisiz bir konuma getiriliyordu. Ayrıca iletilerin izlerküme gereksinimlerinin birer ‘işlev’ine indirgenmesi, bu kez karmaşık bir göstergeler yapısına sahip olan iletilerin bu karmaşıklığını göz ardı etmek demekti (Mutlu, 1996: 173).

İletiyi tümüyle etkisiz kılmanın sonuçları kuramsal ve yöntembilimsel açıdan ağırdır. ‘Etki’ sorunsalının kuramsal ve yöntembilimsel zayıflıklarına bir tepki olarak, yine bu sorunsal içinden türeyen ve benzer kuramsal ve yöntembilimsel zaaflarla ‘malul’ bir araştırma programı olmaktan ileri gidememiştir (Mutlu, 1996: 173).

Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımı da iletişim sürecinde “izleyici/alımlayıcı”yı egemen bir pozisyona getirerek iletişim kurumunu ve iletiyi etkisiz bir duruma getirmekteydi (Yaylagül, 2008: 20). Bir başka sorun daha vardı. İletişim sürecinde ‘alımlayıcıyı’, yani okuru, dinleyiciyi, seyirciyi saltık egemen unsur olarak tanımlayınca, yaklaşımın kendi sorunsalı da akademik izlerkümesi karşısında ‘etkisizleşiyordu’. “Etkisiz bir yaklaşım olmaktan kurtulmanın yolu da, kendini bir üst-iletişim olarak değil,

‘bilimsel’ bir üst-dil olarak tanımlamaktı”. Bu yaklaşımın yöntembilimsel sorunlarına eklenen retorik sorunuydu (Mutlu, 1996). Alımlayıcıyı araştırmamanın merkezi haline getiren bilimselci yaklaşımın alandaki hakimiyeti, iletişim alanının kendi kuramsal çerçevesini geliştirmemesiyle ilgiliydi (Yaylagül, 2008).

İletişim çalışmalarındaki bu ‘bilimselcilik’ yönsemesine, yine bu alanın içinden eleştiri yöneltenlerin başında Dallas W. Smythe (1954) gelmektedir. İletişim alanındaki ‘bilimselciliğe’ karşı çıkarken, ‘bilimselci-olmayan’ bir yaklaşımın çerçevesini de çizmeye çalışır:

Smythe’ye göre, bilimselci yaklaşımın kökeninde ‘tam denetimli deneyler’le tanıtilenler dışında hiçbir şeyin bilgi olarak kabul edilemeyeceği, iletişim araçlarının içeriğiyle bu araçların izlerkümelerinin tutum ve davranışları arasında yalın bir neden-sonuç ilişkisi olduğu sayıltıları yatmaktadır. Smythe’nin önerdiği ‘bilimselci-olmayan’ yaklaşım ise, izlerkümenin iletişim araçları karşısındaki konumunun ‘kişilik dinamikleri’ göz önüne alınarak yeniden formüle edilmesi, böylelikle yalın bir neden-sonuç ilişkisinin sorgulanması üzerine temellenmektedir (akt. Mutlu, 1996: 173).

Smythe’nin çalışması iletişim çalışmaları alanında baskın sorunsala bir seçenek önermek dileğiyle nitelenmekle birlikte, bu tür seçenek önerileri, hem sayısal olarak hem de içerik olarak egemen paradigmayı yerinden edecek bir açılımda bulunamamıştır. Hakim “bilimselci” paradigmanın “toplumsal eleştiri” geleneğinden gelen eleştirel çözümlemeleri ‘lafazanlık’la, ‘bilime karşıtlık’la ve esas olarak da ‘ideolojik’ olmakla suçlaması 1970’lerdeki “paradigma krizine” kadar devam etmiştir.¹⁵

Çoğu araştırmacı 1970’leri iletişim çalışmaları alanı açısından bir dönüm noktası olarak kabul etmektedir. Mutlu (1996), o dönemde yaşanan durgunluğun nedenini, bir ölçüde ‘etkiler’ ve ‘kullanımlar ve doyumlar’ çalışmalarının iletişim konusunun karmaşıklığıyla başa çıkabilecek bir kuramsal ve yöntembilimsel gelişkinlikten yoksun

¹⁵ Özellikle postmodernist eleştirilerin yanı sıra Kuhn’dan (1991) gelen “paradigma değişimini anlatan bilimsel devrim” iddiası ve Feyereband’ın (2010) bütün kuramların ve yöntemlerin hiyerarşik olarak aynı statüde olduğunu savunan “kuramsal çoğulcuuk” iddiası (“epistemolojik anaşi”) bu krizde önemli rol oynamıştır.

olmalarına ve bu çok zayıf kuramsal zemin üzerinde birbirini yineleyen çok sayıda araştırma üretmelerine karşın yeni sorunlar üretememelerine bağlamaktadır.

Ancak bu sadece iletişim çalışmalarına özgü bir bunalım değil, hakim toplumbilim paradigmasındaki çöküşün bir parçasıydı (Giddens, 1989). Hakim bilim anlayışı çöküyordu, çünkü, toplumsal bilimin doğa bilimlerini örnek alması gerektiğini savunan *doğalcılık*, insanın etkinliğini açıklamak için başvurulacak modeli dile getiren toplumsal *neden-sonuç* ilişkisi ve toplumsal çözümlemede sistemler yaklaşımının kavramlarını kullanmak gerektiği düşüncesini dile getiren *işlevselcilik* unsurlarıyla karakterize olan baskın toplumsal bilim yaklaşımı gözden düşmekteydi.

Giddens'in toplumsal bilimlerde yaşanan 'bunalım'a ilişkin tanısına genel olarak katılan Stuart Hall'a (2005) göre bunalımın iletişim çalışmalarındaki uzantısının hem iç hem de dış boyutları bulunmaktadır. Bunalımın iç boyutları, baskın paradigmanın epistemolojik ve kuramsal temelleriyle olduğu kadar yöntembilim ve yordamlarıyla da ilgilidir. Dış boyutu ise, iletişim kurumları ve pratikleri alanının daha geniş toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılar ve toplumsal formasyonlardaki gelişmeler bağlamında nasıl anlaşıldığıyla ilgilidir. Bireycilik epistemolojik ve kuramsal zaafı arasındadır. Ona göre bu bireycilik, iletişimsel pratiklerin ve kurumların toplumsal ve ortaklaşacı karakteriyle çelişmekte olup bu çelişki, baskın paradigmanın kuramsal yetersizliğini yansıtmaktadır. Bunalımın bir başka içsel boyutu, iletişim çalışmaları alanındaki kuramsal temel zaafına karşın, baskın paradigmanın iletişimi kendi kendini besleyebilecek bu disiplinleri uzmanlık olarak kurma isteği ve çabasıdır. Bu çaba iletişim kuramı ve pratiğini toplumsal bilimlerin genel gelişiminden yalıtma suretiyle, bu alana onarılması çok zor zararlar vermiştir. Gerek bu disiplinin üzerine kurulacağı kuramsal temelin zaaflarını giderme çabaları, gerekse 'iletişim'le ilişkilendirilebilecek süreçleri, kurumları ve etkileri modern iletişim sistemlerinin içinde yer aldığı daha genel toplumsal, siyasal ve kültürel

yapılardan ayrı tutarak kuramsal biçimde belirleme çabaları, iletişim çalışmaları alanını kısırlaştırmıştır.

Hall'e göre, iletişim çalışmaları alanındaki bunalım ve baskın paradigmaya karşı eleştirel seçeneklerin ortaya çıkışı, bu alanda baskın paradigma tarafından bastırılan 'ideoloji'nin yeniden keşfedilmesiyle olmuştur. Bu keşif, sadece ideolojinin iletişim çalışmalarında yeniden sorunsallaştırılmasıyla ilgili olmayıp, baskın 'bilimselci' iletişim çalışmalarının bizzat kuramsal bir ideoloji olarak işlediğinin ayırımına varılmasıyla da ilgilidir (Hall, 2005).

İletişim çalışmaları alanı 1970 sonlarıyla birlikte, bu alana disipliner bir konum kazandırmak için çaba harcayan ve 'etkiler' ile 'kullanımlar ve doyumlar' genel yaklaşımları ile bu yaklaşımların çok sayıdaki türevinin çizdiği 'bilimselci' ve baskın geleneğin gözden düşer olmasının oluşturduğu durgunluk ortamında, bir bütün olarak toplumsal bilimlerdeki kuramsal yaklaşım bolluğundan payını aldı. Etnometodoloji, simgesel etkileşimciliğin çeşitli biçimleri ve yeni-Marksizm, post-Marksizm gibi yeni yaklaşımların yanı sıra, görüngübilim, yapısalcılık, yorumsama ve eleştirel kuram gibi İngilizce konuşan dünyanın pek tanımadığı, esas olarak Kıta Avrupası'na ait kuramların yeniden canlanarak toplumsal bilimlere müdahale etmesi, iletişim çalışmaları alanında da yankısını buldu (Mutlu, 1996). Ana akım denilen çalışmalar karşısında "eleştirel çalışmalar" yükseldi. Ana akım, evrimci yaklaşımıyla, incelenen konunun ve toplumun kendine özgü değişme mantığı ve kurallarının olduğunun kabul edilmemesi, araştırmacının yansızlığı iddiası, araştırmacının toplum-dışı ya da toplum-üstü görülmesi, ampirisizm ve mevcut sistemi meşrulaştırma ve sürdürmeye yönelik çalışmalarla malul kabul edildi (Yaylagül, 2008: 18-23). Yönetim araştırmaları ya da amprik araştırmalar denilen ana akım çalışmalarda ekonomik ve siyasi kurumların yapısı, iktidarın

merkezileşmesi, egemen bağımlı ilişkiler ve sınıf çıkarları analiz dışında tutulmaktaydı (Melody ve Mansell, 1983: 104).

Marksist bir toplum eleştirisi içinden geliştirilen bu iki yaklaşım da liberal çoğulcu perspektiften yapılan ve geleneksel yaklaşımlar olarak adlandırılan medya çalışmalarından radikal bir kopuşu ifade etmek üzere, medya çalışmalarında eleştirel yaklaşımlar olarak sınıflandırılırlar (Çelenk, 2008).

Eleştirel çalışmalarda ise incelenen konuyu dönüştürme derdi ve mevcut sistemin ya da iletişim pratiklerinin eleştirilmesi merkezi önemdeydi (Yaylagül, 2008: 18-23). Eleştirel yaklaşımların dayanak noktasını siyasi ve ekonomik ilişkilerin asimetrik yapısı oluşturmaktaydı (Melody ve Mansell, 1983: 104).

Eleştirel araştırmacılar, yönetsel/görgül araştırmacıları sayısal tekniklere fazla güvenmekle, kuramsal olmamak ve sentez yapılamayacak araştırma sonuçları ortaya koymakla suçladılar. Aralarındaki tarihsel ayrılık, amprik gelenek, yani bütün bilgilerin kaynağı duyumsal tecrübedir, akıl deneyden bağımsız olarak bilgi kaynağı değildir yaklaşımı ile eleştirel gelenek, yani insanın davranışını ve ilişkilerinin karmaşıklığını anlamak için fiziksel olgunun ötesinde açıklamalar yapılmalı yaklaşımından kaynaklanıyordu. Amprik metot tarihsel süreçleri, iktidarı ve egemen ideolojiyi dikkate almazken, eleştirel araştırmalar toplumsal çatışma, eşitsizlik, kurumsal güdüler, iktidar gibi kategorileri dikkate alıyordu (Yaylagül, 2008: 24).

Araştırmacının değer yanlılığı da iki gelenek arasında önemli bir ayrımı oluşturunuyordu. Yönetsel araştırmacı değer yargılarını araştırmasına katmayı bilim dışı görürken, eleştirel araştırmacılar araştırmanın kendisinin de toplumsal süreçlere bir müdahale olduğunu düşünerek bunun mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Objektiflik bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde değerlerin ve ideolojilerin üzerini örten bir maskedir

(Melody ve Mansell, 1983: 108). Yönetisel çalışma yapan iletişim araştırmacıları eleştirel yaklaşımları öznel ve spekülâtif olmakla eleştirirken, eleştirel yaklaşımlar ise objektifliğin mümkün olmadığını belirtmektedir. Buna göre sınıflı toplumlarda nesnellik mümkün değildir. Çünkü bilim, toplumsal iktidarın sürdürülmesine hizmet eder. Toplumbilimlerinde ve kuramlarda değer yargılarından kaçınılamaz. Bu değerler araştırma sorularının oluşturulmasını ve bilgi üretim sürecini belirlemektedir. Araştırmacıların ideolojik yönelimlerdeki farklılıklar onların sorun seçimlerini araştırma tekniklerini ve kuramsal çerçevelerini belirler. Bilimsel tarafsızlık sadece bir kuruntudur (Yaylagül, 2008: 25-26).

Yönetimsel araştırmalar kuramsal sorunlardan ziyade pratik sorunlara çözüm üretmeyi amaçlamaktadır. Bunun metodolojik sonuçları önemlidir. Seçtikleri gerçek dünyaya ilişkin pragmatik sorunlar ve sordukları sorulara bağlı olarak araştırma yöntem ve teknikleri, analizleri farklılaşmaktadır.

İletişim çalışmalarında ana akım paradigma (egemen paradigma) “birey”e dayanır. Bu da iletişim etkinliğinde kurumları güç ve iktidar yapısını, egemenlik ilişkilerini egemen toplumsal yapıyı, meta üretimini, üretim sürecini, üretim güçlerinin ve üretim ilişkilerinin belirleyiciliğini, emeğin yabancılaşmasını görmezden gelir. Bu durum iletişimin kolektif ve toplumsal bir etkinlik olma özelliği ile çelişir (Yaylagül, 2008: 21).

Oysa “iletişim”, iletişim süreçlerinden, kurumsal yapılardan, çağdaş iletişim dizgelerinin içinde olduğu ve geliştiği toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel yapılardan ayrı tutulamaz. Ancak tüm bu süreçleri ve yapıları bütüncül bir perspektiften inceleyen, (araştırma nesnesi olarak) odaklanılan bir iletişim pratiğini toplumsal gerçekliğin tümü içerisindeki konumlanma noktası ve onu belirleyen ilişkiler ağı içerisinde açıklamaya çalışan bir yaklaşımdan giderek uzaklaşmıştır. Görüşleri aşağıda daha ayrıntılı tartışılacak olan Stevenson’un dediği gibi farklı araştırmacılar aynı araştırma nesnesinin belirli bir anına/uğrağına odaklanarak sadece onu açıklamaya çalıştılar ve bu da Mutlu’nun dediği gibi iletişim araştırmalarını sınırlandırıp kısırlaştırdı.

Oysa toplumsal gerçeğin değişip dönüşmesinde çok büyük etkisi olan iletişim süreçlerini açıklamak toplumu anlamak açısından çok kıymetliydi. Bu nedenle hem Setevenson hem Mutlu sınırların muğlaklaşmasını ve yaklaşımlar arasında yöndeşmeyi savunmaktadır. Ancak bu yaklaşımları bir araya getirmek eklektik biçimde yan yana koymak anlamına gelmemektedir. Farklılıklar düşünöldüğünden daha derindir. Bu parçalanma bütünsel bir açıklamanın önünde engel oluşturmaktadır.

İletişim alanında giderek bütöncöl bir yaklaşımdan uzaklaşmaktadır. Alanı kapsayıcı genel bir kuramdan yoksun olmanın neticesinde çok farklı yaklaşım ve bakış açıları bu alana girmişlerdir. İletişim alanına egemen olan ruhbilimsel çözümleme yöntemi, söylem çözümlemesi, okur-tepki kuramı, yapısalcılık, göstergebilim, tür eleştirisi, etnografi ve etnometodoloji yaklaşımları hem bu alanda yapılan çalışmaların temel sorununu ve sorusunu oluşturmakta, hem de yapılan çalışmalara yöntembilimsel dayanak sağlamaktadırlar” (Yaylagöl, 2008: 22).

Çok farklı yaklaşım ve bakış açıları iletişim alanına girmiştir ama hepsi aynı mevzide konumlanır görünmektedir. Çöküşte olan hakim pozitivist bilim anlayışına bir başkaldırı yaşıanıyordu ve onun karşısına geçen her şey aynı safta konumlanıyormuş gibi görünüyordu. Bu nedenle o dönemde Lazarsfeld tarafından yapılmış olan “ana akım / eleştirel çalışmalar” ayrımı uzun süre alanı tanımlamakta kullanılan en önemli sınıflama oldu.

Eleştirel Çalışmalar

Kitle iletişim kuramları üzerine yazan Yaylagöl (2008: 18) “bu alanda yapılan çalışmalar çok çeşitlilik arz etmesine rağmen temelde alana iki paradigma hakimdir. Bunlar eleştirel yaklaşımlar ve eleştirel olmayan ana akım yaklaşımlar şeklinde ayrılmaktadır” demektedir. Bu sınıflandırmayı yapan herkesin “eleştirel” şemsiyesi altındaki çeşitliliğe dikkati çekmesi bu sınıflandırmanın metodolojik ayrımları çok da gözetmediğinin ipuçlarını vermektedir. Lazarsfeld’in kategorileştirmesini izleyerek ampirik-kuramsal, tutucu-özgürlükçü, yönetsel/kurumsal-eleştirel gibi kategorik

ayrılar “eleştirel çalışmalar” içerisindeki farklılıklara duyarsızdır (Slack ve Allor, 1995: 263).

Aslında eleştirel çalışmalar bütünlüklü bir kategoriye değil, bir ‘alan’ı, ‘söylemsel bir uzam’ı ifade etmektedir. Bu uzamda yer alan yaklaşımların tümünün ortak yönü, maddi pratik olarak kültürel üretimi eleştirel biçimde incelemektir (Scholle, 1988). Bu yaklaşımların eleştirilerini temellendiren ortak varsayımlar ise ekonomik çıkarlarla ideolojik temsiller arasında şu ya da bu ölçüde bir bağlantı bulunduğu ve iletişim araçlarının tümel toplum çıkarlarından çok egemen çıkarlara hizmet ettiği (Curran, 2005).

Bu çalışmaların ampirik araştırmalara karşı çıkmayıp, tam tersine bunların kendi araştırmalarında yaygın biçimde kullanılmasının gerekliliğini vurgulamasıyla (Hall, 1982), geleneksel eleştirel yaklaşımdan farklılaştığını da belirtmek gerekiyor. Kültürel çalışmaların bir başka ortak yönü de, “paradigmatik bir statü ardında koşmamaları; yani sıra yerleşik disiplinler sınırlara itaat etmemeleri, eklektisizmi olumlayıcı biçimde benimsemeleri ve aynı zamanda, hem kültürel araştırma hem de kültürel eleştiri olmalarıdır” (Ang, 1990).

İletişim araştırmalarını ana akım/ eleştirel ikiliği dışında, farklı kategorileştirmeler altında ele alan çalışmalar da mevcuttur. Golding ve Murdock (2002: 60) bu sınıflandırmanın yanlışlığı üzerinde çokça durmuşlardır. Çoğunlukla basitçe niceli ima eden görgül çalışma ile daha kuramsal çalışmalar arasındaki ikili karşıtlığın üstünkörü bir biçimde (genellikle medya şirketleri tarafından yaptırılan) yönetsel ile (geniş hatlarıyla Marksizan çizgideki) eleştirel çalışma arasındaki ayrımla eşitlenmesi şeklindeki ikili karşıtlığın daima yanlış olageldiği, hayli mateminin tutulduğu ve acısının çekildiği uyarısında bulunmuşlardır.

Benzer şekilde, sosyal teorinin medyayı ciddiye alan (incelemesinin merkezine alan) boyutlarını incelediğini belirttiği çalışmasında Stevenson (2008: 14), üç kitle iletişim araştırma paradigması arasında ayrıma gitmektedir. Bunlar, ekonomi politik, izleyici araştırmaları ve teknolojik iletişim araçlarını merkeze alan iletişim araştırma paradigmalarıdır. Stevenson yeni iletişim araçlarının gelişiminin bu üç paradigmayı gittikçe artan bir yöndeşme içine soktuğunu iddia etmektedir. Medya kültürlerinin çoğulluğuna dikkati çeken Stevenson, medya kültürlerinin farklı yönlerine ışık tuttukları için üç araştırma paradigmasının da korunması gerektiğini savlar.

Stevenson'un (2008) üç ana hatta ayırdığı ve 1970'lerde gerçekleşen paradigma dönüşümüyle ortaya çıkan bu yaklaşımların hepsi geleneksel ana akım / eleştirel ayrımında "eleştirel" potası içine atılmaktadır. Bu noktada Gurevitch ve arkadaşları (1982: 8) eleştirel yaklaşım içerisinde birbirleriyle mücadele eden üç temel paradigma olduğunu belirtir. Bunlar yapısalcılık, kültürel çalışmalar ve ekonomi politik yaklaşımlardır. Aynı doğrultuda Fejes (1993: 238) de eleştirel çalışmaların niteliğini genelleştirmenin ya da onu kesin bir biçimde tanımlamanın zorluğuna işaret etmektedir. Ona göre teorik ilgileri ve yaklaşımları oldukça çeşitlenmesine rağmen bu perspektifin içinde yer alan üç temel araştırma yaklaşımı (Gurevitch ve arkadaşlarının yaptığı ayrımla aynı olarak) yapısalcılık, kültürel çalışmalar ve ekonomi politik olarak tanımlanabilmektedir. Bu ayrımда yapısalcılığın, ekonomi politik ve kültürel çalışmalar arasında geçişkenli bir kullanımı olduğu söylenebilir. Her iki yaklaşım da yapısalcı perspektiflere kendi analiz çerçevesi ve metodolojik bağlamı içinde yer açmaktadır. Dolayısıyla iletişim çalışmalarının eleştirel kampını belirleyen iki büyük hattın ekonomi politik ve kültürel çalışmalar olduğu belirtilebilir. Bu nedenle çalışmanın devam eden bölümünde, iletişim alanında "eleştirel olan"ın ne olduğu tartışılacak ve eleştirelilik iddiası taşıyan bu iki temel yaklaşım metodolojik izlekleriyle ele alınacaktır.

1.2. Eleştirel Olan Üzerine Bir Tartışma

Çok temel bir soruyu cevaplamak önemli görünmektedir. Eleştirel ne demektir? Temelde, “anamlı bir şekilde soruşturan ve irdeleyen” demektir (Erdoğan, 2014: 190). Topluma yönelik her eleştirel ve bilimsel düşünüm, insanların toplum adını verdikleri varsayımsal bütünlüğü nasıl kurduklarını, sürdürdüklerini, bu bütünlük içerisindeki insanlar arası ilişki türlerini, bu ilişki türlerinin tahakküm ve eşitsizliğe dayalı özelliklerini, insanın kendi üreticisi olduğu ilişkiler tarafından üretilme mekanizmalarını konu edinmektedir (Dursun, 2012: 1).

Sosyal araştırmada eleştiri, ampirik kanıtlar, fiili olaylar ve süreçler ile bunların gerçek/altında yatan mekanizmalarında, eğilimlerinde, karşı eğilimlerde, satın almalarda ve yükümlülüklerde altta yatan nedenler arasındaki çelişkilerin kapsamını vurgulamaktadır (Sayer, 2000).

Ekonomi politiğin Marksist eleştirisi de, toplumsal olgunun görünüşlerinin görmezden geldiği, reddettiği, tersine çevirdiği veya bozduğu ilişkileri ortaya koyarak, toplumsal gelişimin kökenini oluşturan çelişkilerin, gerçek eğilimlerin ve karşı eğilimlerin ortaya konulmasını gerektirir. Bu, toplumsal değişimin koşullu hareket yasalarına dayalı alternatifleri de göz önüne sermek dolayısıyla var olan toplumsal ilişkilerinin eleştirisiyle sonuçlanır (Jessop ve Sum, 2016: 105). Kültürel ekonomi politik, eleştirel çalışmalarda, Marksist yaklaşım üzerinden, anlam üretiminin ve yapısal süreçlerin yeniden üretilmesini, dolayısıyla ideolojinin eleştirisini ve tahakküm eleştirisini vurgular (Sum ve Jessop, 2013).

Egemenlik eleştirisinde söz konusu olan, toplumsal ilişkilerin yapılandırılmasının etkileri ve bunların, ilgili temsilcilerin 'arkalarının arkasında' önyargılı biçimde nasıl işledikleridir. İlgi çekici olan, söylemsel, yapısal, teknolojik ve agresif seçiciliğin hegemonileri ve tahakkümleri güvence altına almaya yardımcı olan spesifik ayrılıklar oluşturmak için nasıl yoğunlaştığıdır. Söylemsel seçicilikler ideoloji eleştirisi ile daha ilgili iken, egemenlik eleştirisi yapısal ve teknolojik seçiciliğe daha fazla önem

vermektedir. Bu bağlamda ekonomik, politik ve toplumsal egemenliğin yeniden üretimini destekleyen spesifik semiyotik, sosyal, kurumsal ve mekânsal-zamansal düzeltmeleri nasıl ürettiği üzerinde durmaktadır (Jessop ve Sum, 2016).

Slack ve Allor (1995), eleştirel çalışmaların “konularının” iletişimin endüstrileşmesi, uluslararası yönü, geliştirilen yeni iletişim teknolojilerinin toplum üzerindeki etkileri, iletişimin siyasal ekonomisi, kültürel incelemeler ve iletişim sosyolojisi olduğunu söylemektedir. Bütün farklı “eleştirel” yaklaşımların ortak yönü “iktidar ilişkilerinin sürdürülmesinde iletişimin rolünü” soruşturmalarıdır.

Ancak buradaki temel sorun “eleştirel yaklaşımların” “iktidarı” nasıl gördüğü ve nasıl çözümlediğinde yatmaktadır. “İktidar ilişkileri her yerde” yaklaşımını benimseyen ve toplumsal bağlamı görmeyen iletişim araştırmalarının “eleştirel” bilgi üretme kapasitesi tartışmalıdır ve bu tezin ilerleyen bölümlerinde bu tartışma yürütülmektedir. Zira yukarıda vurgulandığı gibi, ana akım çalışmalara ya da pozitivist paradigmaya her karşı çıkışı “eleştirel kamp” içerisinde konumlandırmak sorgulanması gereken bir durumdur.

Klasik ayrıma geri dönecek olursak, eleştirel yaklaşımların Marksizmden kısmen esinlendiği kabul edilmektedir. Bu yaklaşımların, Ortodoks Marksist görüşlerden ayrıldıkları, çünkü Marx’ın temel/üstyapı formülasyonunda kültür ve ideolojinin üstyapının unsurları olarak görüldüğü ve ekonominin bunları belirlediği mekanik bir belirlenim ilişkisi içerisinden bunları değerlendirdiği üzerinde durulmaktadır. Kısacası Marksizmin mekanik yorumları, Marksizmin tümü gibi kabul edilmektedir.

İletişim alanında eleştirel çalışmalara kaynaklık ettiği ifade edilen Batı Marksizmi,¹⁶ var olan toplumsal ilişkilerin korunmasında ve yeniden üretilmesinde kültür

¹⁶ Batı Marksizmini ve temel tartışma çerçevesini tarihsel bir perspektifle ele alan bir çalışma için bkz. Anderson (2016).

ve ideolojinin önemli işlevi olduğunu görüp bunun üzerinde çalışmıştır. İşçi sınıfının bilincinin ve ideolojisinin gelişmesinde kapitalist kültürün ve ideolojinin önemli yeri olduğuna dikkati çekmişlerdir. Toplumsal kurumları ve kitle iletişim araçlarını kapitalist sınıfın egemen fikir ve görüşlerinin topluma aktarıldığı aygıtlar olarak değerlendirmişlerdir. Marksistlerin temel yaklaşımı ve ortak noktaları, konuşma özgürlüğünü geliştirdiğini savunan çoğulcu liberal yaklaşımların aksine kitle iletişim araçlarının statükonun yeniden üretilmesinde kullanıldığını belirtmeleridir (Yaylagül, 2008: 81-82).

Eleştirel akımların köken olarak Marksizmden etkilenmelerine rağmen kendi içlerinde farklılaşmaları üzerinde bu çalışmada önemle durulmaktadır. Bu nedenle öncelikle bir eleştirelilik tartışması yürütülmekte, çalışmanın ikinci bölümünde de eleştirel çalışmalar içerisindeki epistemolojik farklılaşma ve metodolojik ayrımlar üzerinde durularak “eleştirel bilgi üretme” potansiyelleri sorgulanmaktadır.

Slack ve Allor (1995: 263), eleştirel kitle iletişim araştırmasının tek bir kendilik olmayıp, daha ziyade incelemesine dair gelişmekte olan bir alternatif yaklaşımlar silsilesi olduğunu söylemektedir. Sholle’nin de eleştirel çalışmalar kategorisinin tutunumlu ve bilinçli olarak bir araya getirilmiş çalışmalardan oluşan bir bütünlük olmadığını, daha çok bir bölgeyi ya da söylemsel bir uzamı ifade ettiğini vurgulamıştı (Sholle, 2005). Çam da “eleştirel çalışmalar” literatürünün her türlü yaklaşım ve anlayış farklılıklarını dışarıda bırakan bütüncül bir yapıda olmadığını kabul etmektedir. Çam, hepsi “eleştirel çalışmalar” içerisinde konumlanan çalışmalar arasında teorik özdeşlikler aramamak gerektiğini vurgular:

Değerlendirilen çalışmalar arasındaki belirgin ayrımların farkında olarak bu metinlerin kendi aralarında tutarlı bir bütünlük oluşturmadığını tekrar etmek yararlı olacaktır. Bu nedenle medya çalışmalarındaki farklı nitelikli ideoloji teorik özdeşlikler aramak anlamsız bir çabadır. Elbette, söz konusu yaklaşımlar içinde belli bir bağlamda geçerli olan benzerlikler, tekrarlar ve süreklilikler bulunmaktadır, ancak bunları özdeşlik

biçiminde değişmeyen, dönüşmeyen, kesintiye uğramayan ve dağılmayan birlikler olarak ele almamak gerekmektedir (2008: 12).

Mutlu (2001: 213) da “eleştirel paradigma” kavramsallaştırmasının kullanımının sıkıntılarına dikkati çekerek, “paradigma”nın günlük kullanımları ile sosyal bilimlerdeki “kurucu” anlamı arasında bir ayrım yapar. Bu ayrımda, iletişim alanı içindeki paradigma konusunun ideolojisiyle, teorisiyle bütünlüklü bir yapıdan ziyade, bir “araştırma programı” olarak ele alınması gerektiğini vurgular.

Çam (2008: 12-13), eleştirel gelenek içerisindeki bu literatürün tarihsel olarak Frankfurt Okulu düşünürlerinin çalışmalarından başlayarak, Kuzey Amerika kökenli ekonomi politik yaklaşım (kimi zaman araçsalci gelenek olarak nitelendirilir), Avrupa (özellikle İngiltere) kökenli ekonomi politik yaklaşım, yapısalcılık ve göstergebilimden beslenen medya çalışmaları, kültürel çalışmalar, ABD ve Avrupa’daki yeni sol ve neo-marksist hareketten beslenen medya çalışmaları, psikanaliz ve post-yapısalcılıktan beslenen medya çalışmalarına kadar uzanan geniş bir kapsama sahip olduğunu söylemektedir.

Eleştirel iletişim çalışmalarının bu geniş kapsamı içerisinde iki hakim eğilim olarak eleştirel ekonomi politik ve kültürel çalışmalar öne çıkmaktadır. Bu iki yaklaşım arasındaki farklılık, 1970’lerden günümüze süregelmektedir. Söz konusu ayrım ve üzerine gerçekleşen tartışmalar pek çok boyutta ele alınmasına karşın, bu iki ekol arasındaki farklar metodolojik bir farklılaşma olarak yeterince ele alınmamıştır.

Metodolojik ayrışma olarak “kültürelciler” ve “ekonomi politikçiler” arasındaki ilişkinin kökenleri, düşünce tarihinde nesnelcilik ve öznelcilik arasındaki temel gerilimin sonucu olarak görülebilecek kuramsal çalışma-ampirik çalışma, simgesel form odaklı-maddi form odaklı, mikro araştırma-makro araştırma şeklindeki ikiliklerde yatmaktadır.

Sosyal bilimler alanında pozitivism sonrası süreçte gelişen yöntembilim tartışmalarının temelinde de bu uzun erimli felsefi tartışmanın yattığı söylenebilir. Öyle ki özellikle eleştirel sosyal bilimlerin kadim sorusu bugün hala, özne-yapı ikiliğinin nasıl aşılabileceğidir (Özuğurlu, 2011: 30, 40). Bu ikilik özellikle iletişim alanında iki farklı metodolojik pozisyon olarak ortaya çıkmıştır.

Bu metodolojik ayrışma, medya çalışmaları içinde içeriksel bir farklılaşmaya da neden olmakta, ekonomi politik temelli çalışmalar daha çok altyapısal ve iktisadi konulara odaklanırken; gündelik hayat, metin ve izleyici araştırmaları çoğunlukla post kuramlar içerisinden beslenen kültürel çalışmalar ekolü etrafında yürütülmektedir. Dolayısıyla yöntemsel ayrışma, iletişim alanında incelenecek alanların ve araştırma nesnelerinin de farklılaşmasını ve toplumsal gerçekliğin kimi mecralarının metodolojik kamplar arasında bölünmesini getirmiştir.

Yaylagül'ün 'köktenci' Marksist gelenek ifadesiyle Ortodoks Marksizmi nitelediğini düşünerek ve ekonomi politik yaklaşımı çizgisel kabul ettiği izlenimi veren tutumuna bir mesafe koyarak, ekonomi politik ve kültürel çalışmalar arasında yaptığı ayrımı alıntılatalım:

Köktenci Marksist gelenekte ekonomi politikçiler ideolojiyi ekonomik alt yapıya göre ikincil olarak görür (...) Medyanın gücünü ekonomik süreçlere ve medyanın üretim yapısına yerleştirerek sunar. Sahiplik ve medyanın ekonomik kontrolü, medya mesajlarının kontrolünü belirleyen ana faktör olarak görülür. Kültürel çalışmalar geleneği etki araştırması yaparken araştırma yaptıkları toplumsal grubun anlayışını ve yaşam stillerini de dikkate alarak çizgisel modelin egemen anlayışını kırmaya çalışırlar. Kültürel incelemeler medya içeriklerinin dilbilimsel incelemesini ve toplumu oluşturan grupların, alt kültürlerin kendilerine sunulan anlamlar üzerinde mücadele ederek medyadaki temsilleri nasıl yeniden yorumladıklarını gösterir (Yaylagül, 2008: 82).

Ekonomi politik çalışmalar, çoğunlukla tarihsel maddeci bir epistemolojiye yaslanarak yapısal ve bütünsel araştırmalara yönelmektedir. Bu yaklaşımda medya, bir yandan endüstrileşme ve sermaye birikimi diğer yandan toplumsal rıza ve meşruiyetin üretimi işlevlerinden dolayı neoliberal kapitalizmde bir sınıf mücadelesi alanıdır.

Medyanın bir sınıf mücadelesi alanı olması salt iktisadi bir temelde anlaşılmamalıdır. Siyasi-toplumsal etki ve politik ittifaklar/operasyonlar da bu alandaki sınıflar mücadelesinin önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır (Yücesan-Özdemir ve Kaderoğlu Bulut, 2016: 91). Yani kar ve sermaye birikimi için üretimin söz konusu olduğu medya-kültür üretimi, toplumların aynı zamanda politik ve ideolojik üretim sürecine hizmet ettiği için diğer ekonomik alt sektörlerden farklı bir özelliğe de sahiptir (Sönmez, 2010: 14).

Ekonomi politik yaklaşımda, medya alanında simge ve sembollerin üretimi, kapitalist iktisadi ilişkilerin nasıl meşrulaştırıldığı ya da gizlendiğine dönük olarak incelenmektedir. Medya, ürettiği semboller ve temsillerle kapitalizmin temel özelliği olan mübadele değerinin gerçekte nasıl oluştuğunu ve onun arkasındaki toplumsal ilişkileri gizleyebilir. O ilişkiyi daha da fetişleştirebilir. Buna göre iletişim teknolojileri ve araçları sermaye sınıfının kendinde sınıf olarak ortaya çıkmasına küresel ağlarla olanak verirken bir şekilde daha ona hizmet eder. Sermaye sınıfının kendi varoluşsal koşulunu gerçekleştirmesine de olanak verir. Onun varoluşsal koşulu artı-değer sömürüsüdür. Artı-değeri yaratacak olan ise işçi sınıfıdır. Medya ürettiği içerikle sermaye sınıfına, işçi sınıfının gerçekliğe ilişkin anlam setlerini oluşturma, etkileme olanağı vermektedir. Böylelikle sermaye sınıfı kendi varoluşsal koşullarını, bu varoluşta hiçbir iradesi olmayan işçi sınıfına dayatmaktadır (Törenli, 2011).

Mike Wayne (2015) de medyanın sermaye sınıfının fetiş imgeleri yeniden ve yeniden üreterek izleyicilerin algılarında gerçek sömürü ilişkilerinin gizlendiğine ilişkin değerlendirmesiyle kültürel alandaki üretimlere dikkat çekmektedir. Bu yanıylar ekonomi politik, medyanın yalnız iktisadi çözümlemesini yapmamaktadır. İdeoloji, yabancılaşma ve toplumsal rızanın üretimi gibi konular bu yaklaşımın ilgi alanına dahildir.

Buradan hareketle, ideolojiyi ekonomik, siyasal ve askeri alanlarda ayrıcalıklı belli bir sınıfın ya da grubun (ya da küresel bir gücün) toplumun (ve diğer toplumların) geneli üzerinde hâkimiyet kurmasının başlıca aracı olarak değerlendiren medya çalışmaları (Schiller, 1993; Herman, 2004; Chomsky ve Herman, 2006; McChesney, 2006) sermaye sınıfının/hegomonik uluslararası gücünün, medya içeriği üretimini elinde tutması üzerinde durmaktadır (Çam, 2008: 138-158).

Golding ve Murdock, (2002: 61) eleştirel ekonomi politik yaklaşımın neden eleştirel olduğunu anlatırken şöyle demektedirler: “Çözümlemeyi, iletişim ve kültür görüngülerinin incelendiği toplumsal düzenin eleştirisine, bu toplumsal düzene ilişkin kuramsal bilgiyle şekillenen bir anlayışa dayandırmak gibi can alıcı bir anlamda eleştireldir.”

Metodolojik ayrışmanın iletişim alanındaki diğer görünümü olarak kültürel çalışmalar ekolü, kökenleri Marksizmin kapitalizm, işçi sınıfı ve kültür temaları etrafında şekillenen tartışmalarına dayanmasına karşın, 1970’lerin sonlarından itibaren post-yapısalcı ve postmodern metodolojik yaklaşımların etkin olduğu bir tarihsel dönemeç yaşamıştır. Kültürel çalışmalar, ekonomi politik çalışmaları makro anlatılar içinden çalışmakla, yapısal süreçlere odaklanmakla ve bunun sonucu olarak ekonomik determinizme düşmekle eleştirmektedir. Buna karşın üst-yapısal unsurlara odaklanarak dil, anlam, özne ve mikro anlatılara vurgu yapmaktadır. Metinlerarasılık, çok anlamlılık, mikro etkileşimler ve özneye atfedilen büyük özerklik, kültürel çalışmaların ayırdedici yönlerindendir. Kültürel çalışmalar, toplumsal gerçekliğin söylemlerden oluştuğu savından hareketle, medyanın söylem üreten yönlerine odaklanmaktadır. Hegemonik olan söylemin etkisinin ortaya çıkarılması için medya metinlerine ve onların alımlanma süreçlerine odaklanmaktadır. Güç ve iktidar ilişkilerinin mikro düzeydeki etkileşimlerinde medyanın rolünü ve izleyicinin tepkisini inceler. Yapıların yeniden

retiminin mikro pratiklerin incelenmesini zorunlu kıldığını vurgular (İnal, 1996: 154-167). Medyanın toplumsal temsiller üzerinde oynadığı rolü incelerken, kültürel çalışmaların kimi hatları gerçekliğin söylem ve temsillerle oluştuğu iddiasına kadar ilerlemiştir.

Johnson, kültürel çalışmaların seyrini, Fransa'dan ithal edilen yapısalcı ve göstergebilimsel yaklaşımın kültür ve iletişim alanında güçlenmesiyle başlatır. Bu sürecin kilit ismi ise Stuart Hall'dur. Johnson'a göre, 1970 sonralarında Althusser, Lacan ve Saussure ve sonradan Foucault'nun fikirleri çerçeveye dahil edilmiştir. Böylece kültürel çalışmalarda metne, söyleme ve mikro-seviye üzerine ağırlık verilmeye başlanmıştır (Johnson'dan akt. Erdoğan, 2014: 351).

Bu süreçte yaşanan post-yapısalcı, postmodern ve post-marksist dönüşümle birlikte, dilin, düşüncenin, ideolojinin ve kültürün belirleyiciliği, söz konusu farklı perspektiflerle vurgulanmaya başlanmış, mikro olana yönelme giderek başat eğilim olmuştur. Aynı kuramsal okul içinde ve farklı yaklaşımlar arasındaki bölünmeler, özellikle kitle iletişimine kültürel incelemeler, edebiyat, dil, göstergebilim ve yapısalcılığın girmesiyle kesin sınırlara ayrılamayan duruma gelmiştir. Hangi kuramın, hangi felsefi, epistemolojik ve metodolojik akıma ait olduğunu teşhis etmek oldukça güçleşmiştir. Bu muğlaklık ile dilin, düşüncenin ve kültürün üretim tarzı ve ilişkileriyle olan bağı önce ihmal edilmiş, ardından da reddedilmiştir. Bu süreç, kültürel çalışmaların Marksist kuramdan uzaklaşması ve giderek kopmasına neden olmuştur (Erdoğan, 2014: 353; 428). Dolayısıyla yaşanan bu dönüşüm, yalnızca çalışma konuları ya da analiz düzeylerinin farklılaşması şeklinde değil, daha derin epistemolojik ve metodolojik bir kopuş olarak gerçekleşmiştir.

Bu farklılaşma sürecinde, kültürel çalışmalar içinde bilgi üreten araştırmacıların akademik disiplinlerinin de önemli bir payı olduğu vurgulanabilir. Bu konuda Golding ve Murdock (2002: 61) eleştirel ekonomi politiğin başlıca uygulayıcılarının ekonomi, siyaset bilimi ve sosyoloji alanlarından; kültürel çalışmacıların ise çoğunlukla edebiyat ve tarih alanlarından geldiklerini ifade ederler.

Görülmektedir ki, ekonomi politik çalışmalar medyanın iktisadi ve makro yönüyle, kültürel çalışmalar ise medyanın kültürel/gündelik ve mikro yönü ile özdeşleştirilmektedir. Böylece metodolojik ayrışma, iletişim alanında yalnızca inceleme yöntemini değil, inceleme nesnelerini de ayırtmıştır. Bu ayrışma, ayrışmanın taraflarının da toplumsal gerçekliğin kimi olgusal yönlerinden uzak durmasına neden olmaktadır. Oysa toplumsal gerçekliğin bütünsel varoluşu, onun her alandaki bilgisinin gerek olgusal gerek kuramsal yönleriyle bütünsel ve bir arada üretilmesini gerekli kılmaktadır.

İletişim çalışmalarında metodolojik pozisyon alırken de belirlenimci bir yaklaşımın kategorileri birbirine indirgeme risklerini barındırdığı akılda tutulmalıdır. Ancak belirlenimcilikten ve nesnelcilikten kaçınmaya çalışmak da öznelciliğe düşme ve olumsuzluğun yerine radikal bir ranslantısallığı geçirme risklerini taşımaktadır (Özügür, 2011a; Çelebi, 2001). Bu açıdan Bourdieu'nun sosyoloji disiplini için üzerinde önemle durduğu ve yöntembilimsel tercihlerine yön veren sorunlar, iletişim alanı açısından da üzerinde düşünülmeyi hak eden sorulardır. Bilim olarak kabul edilmeyi amaçlayan her disiplin, ürettiği bilginin bilimsel olma koşulları üzerine düşünmek zorundadır. Bu düşünme içerisinde kendisini diğer disiplinlerden ayıranın ne olduğu, “bilimsel” bilginin hangi şartlar altında üretilbileceği soruları cevap beklemektedir (Jourdain ve Naulin, 2016: 16).

İletişim alanında da ekonomi politik ve kültürel çalışmalar arasındaki tartışmada somutlaşan yarılma, alanda bütünsel bilginin üretilmesinin önündeki en büyük engeldir. Kültürel çalışmaların yaslandığı kuramsal çerçevelerin, gerçekliği parçalayıcı ve bütüncül bilgiyi reddeden iddialarına karşın bu engelin aşılmasının temel yolu, ekonomi politiğin yöntembilimsel çerçevesi içerisinde kültürel ve mikro etkileşim alanlarının analize dahil edilebilmesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

ELEŞTİREL İLETİŞİM ÇALIŞMALARINDA POSTMODERNİST ETKİ

Aslında, bilim yaklaşımları arasındaki tartışma her zaman yıkıcı olmak zorunda değildir. Çeşitli metodolojik pozisyonları tutan önemli sayıda araştırmacının, kendi araştırması bakımından eleştirilerden öğrendiği, kendi metodolojik pozisyonunu hem kavramsal hem de teknik araçlarını geliştirerek zenginleştirdiği görülmektedir. Ancak, bu çalışmanın verileri, yukarıda bahsedilen metodolojik eksen kaymasının hem nicelik olarak hem de etki bakımından daha güçlü bir eğilim olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Yani, bu eğilim içerisinde, metodolojik tartışma ve etkileşimler zenginleştirmemekte, fakirleştirmekte, hatta bilimsel bilgi üretme pratiğine önemli sınırlamalar getirmektedir.

Bertell Ollman, *Diyalektiğin Dansı*'nda metodolojik etkileşimlerin metodolojik pozisyonları nasıl bulanıklaştırdığını şu sözlerle anlatır:

Odessa, Sylla ve Charibdis arasındaki zorlu geçidi aşmayı nasıl başarmıştır?¹⁷ Bugün pek çok araştırmacının postmodernizm ile pozitivizm arasındaki tehlikeli boğazları geçerken yaşadıklarından daha zor olmamalı. Bir yandan pozitivizm bu boğazlardan geçmek isteyen seyyaha, karmakarışık önvarsayımlara dayalı katıksız bir "hakikat" vaad ederken öte yandan postmodernizm onu birbirinden farklı o kadar çok bakış açısına boğar ki hakikatin kendisi ortadan kaybolur ve yeni yetişen pek çok entelektüel, seyahatini bu çifte tehlikeden birine veya ötekine doğru yaparak bedenini kurtarsa bile duruşunu kaybetmiş olur (Ollman, 2011: 213).

İletişim alanında da bilgi üretiminde kırılma yaratacak kadar önemli sonuçlar doğuran metodolojik eksen kaymaları ve melezleşme eğiliminin daha güçlü olduğu görülmektedir. İkinci bölümün konusu da budur: İletişim alanında “eleştirel çalışmalar”

¹⁷ Homeros'un Odyseeia eserinde (2014), Truva Savaşının kahramanı ve İthake Kralı Odysseus'un, 10 yıl süren ülkesine dönme yolculuğunda, Sicilya ve İtalya arasındaki yüksek uçurumdan ibaret ve bir tarafında canavar Scylla diğer tarafında canavar Charybdis'in bulunduğu Messina Boğazından geçişi. Odysseus buradan geçerken 6 tayfasını, gemisini ve tayfalarının ona olan güvenini kaybetmiştir.

diye nitelendirilen çalışmaların metodolojik dönüşümü. Bu çalışmada, alandaki yöntemsel karmaşanın müsebbibi postmodern bilim anlayışı olarak kavrandığından postmodern metodoloji ve tüm alandaki yaklaşımlar ve dolayısıyla alanın bilimsel bilgisinin üretimindeki etkisini tartışmak önemli görülmektedir.

Postmodernizm eleştirisi 90'larda ve 2000'lerin başında popüler hale gelmiş bir tartışma olduğundan eskimiş ve hakkında çok söz edilmiş bir konu olarak algılanabilir. Hatta eleştirinin artan tonu ve postmodernizmin gerilemesi, daha 90'larda, bitişinin yakın olduğu izlenimini uyandırmıştı. Ancak öyle olmadı. Rosenau, postmodernizmin toplum bilimleri üzerindeki etkisini tartıştığı eserinde, ortadan kalkmak şöyle dursun, insan bilimlerinin pek çok alanında araştırmayla eş anlamlı hale geldiğine dikkati çekti:

Ayrıca, bugün toplumbilimlerinde yapılan tartışmaların çoğu, postmodern gündemin içinde, onun terminolojisini ve düşünsel yöntemini sorgulamaksızın benimseyerek sürdürülüyor. Post-pozitivizm, yeni-yapısalcılık, post-çağdaşçılık, post-yapısalcılık ve post-Marksizm gibi kavramlar postmodernizmle büyük ölçüde örtüşüyorlar (Rosenau, 2004: 32).

Postmodernizmin eleştirileri, kavramları ve yöntemleri, toplum biliminin tüm alanlarını etkilediği ve dönüştürdüğü gibi iletişim alanını da etkiledi. Hatta, bu çalışmanın verileri, bu dönüşümün Türkiye'de iletişim araştırmaları pratiğini de çok derinden etkilediğini ortaya koymaktadır. Kısaca, tartışma eskimiş görünse de günceldir ve bu yaklaşımın neden olduğu yıkım ve yarattığı tahribatın boyutları bugün alana bakıldığında çok daha net görünmektedir. Dolayısıyla, alandaki güncel durumu, iletişim çalışmalarında dili mutlaklaştıran postmodernist metodolojinin alanı domine eden hegemonik gücünü anlamak ve eleştirel bilgi üretiminde mevcut tablonun zaaflarını onaracak bir olanağı tartışmak bakımından postmodernizm üzerine yürütülecek tartışma elzem görünmektedir.

İkinci bölümün ilk alt bölümünde postmodern yaklaşımın alanı nasıl dönüştürdüğüne ilişkin bir kuramsal tartışma yapılmaya çalışılacaktır. Öncelikle postmodern metodolojinin nasıl geliştiği ve temel özellikleri ele alınacaktır. İkinci olarak, eleştirel çalışmalar üzerindeki postmodern etki ve bu yaklaşım içerisindeki farklılaşmalar konu edilmektedir. Üçüncü ve son bölümünde de yorumsamacılığın nasıl melezleştiği ele alınmaktadır.

Bu çalışma, esas olarak Postmodernist bilim anlayışının iletişim çalışmaları üzerindeki etkisini dert edindiği için, birinci bölümde üzerinde durduğumuz ana akım ve eleştirel çalışmalar nitelendirmeleri göz önünde bulundurularak, alanda ana akım olarak bilinen pozitivist metodoloji içerisinde yapılan çalışmalar bir kenara bırakılmaktadır. Esas olarak, eleştirel çalışmaların geçirdiği dönüşüm üzerine ayrıntılı bir tartışma yürütmek amaçlanmaktadır. Bu nedenle, alanda pozitivist olmayan her metodoloji “eleştirel” kabul edildiği için, diğer yaklaşımları benimsediğini tespit ettiğimiz araştırmacıların çalışmaları üzerinden değerlendirme yapılacak, söz konusu çalışmaların eleştirel bilgi üretimindeki potansiyelleri sorgulanacaktır.

İlk alt bölümde, bu tartışmayı yürütebilmek için, postmodernizmin ne olduğu ve kendi içerisindeki damarlarının nasıl şekillendiği, farklılıkları özetle ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Böylelikle sonraki bölümlerde melezleşme, metodolojik eksen kaymaları ve akademik çalışmalarda üretilen bilginin niteliğindeki büyük değişimler üzerine yapılan tartışmaların daha iyi anlaşılabilmesi umulmaktadır.

2.1. Postmodernist Bilim Anlayışı ve Hegemonik Konumu

Postmodern yaklaşımın iletişim alanında bilimsel bilgi üretme pratiğini nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaya yönelik çaba, postmodernist bilim anlayışının ne olduğu üzerinde bir açıklamayı gerekli kılmaktadır. Postmodernizm üç farklı kültürel akımın

birbirine yakınlaşmasını temsil etmektedir. Bu akımlardan birincisi, mimari başta olmak üzere sanatın çeşitli alanlarında gerçekleşen, geçmişe ve kitle kültürüne yönelen ve biçemlerin çeşitlenmesinin lehinde olan, işlevselciliği ve sadeliği reddeden bir sanat anlayışıdır. İkincisi felsefede ortaya çıkan post-yapısalcılık (yapısalcılık sonrası) ve üçüncüsü de sanayi sonrası toplum iddialarını ortaya atan toplum kuramıdır (Callinicos, 2001: 14).

Bu gelişmelerin, çalışmanın konusu açısından önemi şudur: Neoliberalizme ideolojik ve siyasal zemin hazırlamak üzere, toplumsal olanın bütüncül ve eleştirel bilgisinin üretimine yönelik bir saldırı söz konusudur. Neoliberalizm öncelikle yeni bir sermaye birikim rejimi olarak düşünülmelidir. Dolayısıyla, bu kuramlar, modernizme karşı örgütlenir. Üretim ilişkileri dahil olmak üzere her şeyin köklü biçimde değiştiği bir çağın bilgi üretimi ve bilme biçimidir. Aslında yaşanan, kapitalizmin içine girdiği krizi yeni bir sermaye birikim rejimiyle aşmaya çalışmasıydı.¹⁸

Sermayenin uluslararasılaşma eğilimi kendi düşünsel araçlarını da yaratmaktadır. Buna paralel olarak, kültür, direniş biçimleri, sosyalist hareketler, küreselleşmenin halklar ve emekçi sınıflar üzerindeki yıkıcı etkilerini ve sömürüyü ortaya koyacak bütüncül ve eleştirel toplumsal araştırma pratikleri dönüşüyordu. Yeni kavramlar ve bilme biçimleri ortaya çıkıyor, hakim hale geliyor, bilgiyle kurulan diğer tüm ilişki biçimlerini parçalamaya yöneliyordu. Buna göre, büyük anlatıların çağı geçmiş, sınıf ve dolayısıyla sınıfsal mücadeleye ilişkin tüm örgütlenme ve direniş biçimleri anlamını yitirmişti. Kimlikler, çok kültürlülük, farklılıklar vurgulanarak toplumsal direniş gücü parça parça ediliyordu.

¹⁸ Bu süreçteki ekonomik gelişmelerin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Callinicos, 2001: 205-222.

Bütüncül ve eleştirel bilgi üretmek iddiasında olan Marksizm de bu saldırının hedefindedir. Eleştirel toplumbilimsel çalışmaların köklendiği Marksist kuramın açıklayıcı gücünü yitirdiği iddia edilmektedir. Çünkü “sınıfın toplumsal değişimin merkezi olmadığı bir çağda” Marksistlerin çoğulcu olanı, farklılıkları, çoklu mücadeleleri anlamayacakları iddia edilmektedir. Marksizm “eleştirel çalışmalardan” dışlanarak, postmodernizmin gündemindeki “farklılıklar” eleştirel çalışmalar içerisine doldurulmaktadır. Postmodern bilim anlayışının Marksizm başta olma üzere büyük anlatılara gerçekleştirdiği saldırı yukarıda aktarılan gelişmelerle ele alındığında tarihsel ve toplumsal bağlamına oturmaktadır. Neo-liberal saldırının kavramsal araçları postmodernizmle yaratılmıştır.

2.1.1. Yapısalcılıktan Post-yapısalcılığa

Postmodernizme kavramsal ifadeler sağlayan da post-yapısalcılık olmuştur. Belirtildiği gibi postmodern anlayışa kaynaklık eden akımlardan felsefede gerçekleşeni, yani post-yapısalcılık, onun ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kabullerini şekillendirmiştir. Bu nedenle, postmodern bilim anlayışını anlayabilmek için post-yapısalcılığın gelişimini anlamak önemli görünmektedir. Post-yapısalcılık, kendi aralarındaki farklılıklara ve uyuşmazlıklara rağmen, gerçekliğin parça bölük, farklılaşmış ve çoğul karakterini vurgulayan, insan düşüncesinin, gerçekliğin nesnel bir tanımına ulaşamayacağını savunarak gerçeklik iddiasındaki özneyi bireyler arası ve birey üstü itki ve arzuların tutarsız bir yığınının indirgeyen Deleuze, Derrida ve Foucault’dan oluşan bir grup Fransız kuramcının yapısalcılığın kuramsal iddialarını temelden dönüştürmesiyle ortaya çıkmıştır (Callinicos, 2001: 15).

Yapısalcılıktan post-yapısalcılığa giden damarın izlediği tarihsel seyri *Tarihsel Materyalizmin İzinde*’de anlatan Perry Anderson (2004), insanlar ve fikirlerin

sürekliliğinde temel bir kopuş olmadan 60'lar ortalarının tam anlamıyla münzevi objektivizminin nasıl olup da 70'ler ortalarının ehl-i keyf sübjektivizimine dönüştüğü üzerinde durmaktadır. Ona göre, bu sorunun yanıtı yapısalcılığın bilişsel başlangıç noktası tarafından ortaya atılan problemde yatmaktadır, yani yapıların tüm öznelere ötesindeki bir dünyada hüküm sürmesinde. Bu onların nesnelliğini sağlayanın ne olduğu sorusuna yanıt vermeyi zorlaştırmaktadır. Yapısalcılığın dönüşüm sürecinde, önce “doğru”nun ve gerçekliğin olanaksızlığı kabul edilmiştir. Bhaskar’a (2015: 279) göre, post-yapısalcılığın bu “en kötü idealist aşırılıklarına” Althusser’in gerçek nesneye herhangi bir su götürmez statü verememesi zemin hazırlamıştır. Bhaskar’a göre, Althusser’in öznesiz ve ereksiz tarih anlayışı ile Tarihselci/Hegelci Marksizmin sınıfa öz atfetmesi postmodernizmin özcülük eleştirisinin merkezi iddialarına zemin hazırlamıştır.

Yapısalcılık sonrasına ikinci adım, nedensellik ilkesinin merkezi olmaktan çıkarılması olmuştur. Bununla bağlantılı olarak üçüncü adım, tarihin rastlantısallaştırılması gerçekleşmiştir. Ve bu adımlar, mantıksal olarak mümkün olan en nihai darbeye sonuçlanmıştır: Yapıların yıkılması.

Tüm bunlar, beşeri bilimlerde, beşeri pratikler açısından uygun bir model olmasının da etkisiyle, dilin mutlaklaştırılmasıyla gerçekleşmiş ve dilin mutlaklaştırılmasının da yapısalcılık içerisinde çok önemli düşünsel sonuçları olmuştur. En önemli doğrudan etkisi doğruluğun zayıflatılmasıdır. Dilin kendi içine çekilmesinin doğal sonucu gerçekliğe (reality) tekabül eden önermeler olarak her türlü doğruluk (truth) olasılığını ortadan kaldırmak olacaktı (Anderson, 2004: 57-59).

Saussure’ün (2014) gösterilenle gösteren arasında tekabüliyet/örtüşme olmasının zorunlu olmadığına ve bir göstergenin değerinin başka bir gösterge tarafından belirlendiğine ilişkin yaklaşımları, onun bu modeli dil dışındaki beşeri alanlara

uygulamanın risklerine ilişkin uyarısına rağmen, yeni bir bilme ya da bilememe kavrayışının kapısını açmıştır.

Sonuçta ortaya çıkan mantığı en pervasızca üstlenenler Foucault ve Derrida oldu. Ve böyle yapmakla Saussure'ün ötesine, doğruluk yanılması ve anlamın sabitliğine amansızca saldıran Nietzsche'nin olgunluk dönemine ait felsefi mirasa ulaşabildiler. Genç kuşak yapısalcılar hiçbir zaman tamamıyla uygulamasalar da bilinemezliği ilan ettiler (Anderson, 2004: 59).

Söylemi, kurucu bir kategori olarak tarihe mal eden Foucault'yu metnin dışında bir gerçek olmadığını iddia eden Derrida izledi (Adaklı, 2001). Derrida (1979: 103), “kendinde hakikat diye bir şey yoktur, sadece bir hakikat aşırılığı söz konusudur. Bana yönelik de olsa, benimle ilgili de olsa hakikat çoğulcudur” derken hakikat adına bir iddiada bulunulamayacağını söylüyordu. Foucault (2017) da hakikat ile yanlış propaganda arasında ayırım yapmayı, (hakikati iktidar ürettiği için) saçma ilan ediyordu. Dil kendi dünyasını gerçekliğe başvurmadan kendisi üretiyor ve yeniden üretiyorsa, o zaman hiçbir şey söylemek mümkün değildi, çünkü dil tamamen keyfi bir gösterge sistemiydi ve hakikati garantileyemezdi (Murphy, 1988: 121). Dil insan eylemi ya da iradesinden bağımsız olarak anlam üretmekteydi. Bu durumda hakikat de söylemin bir sonucudur ve dilsel bir uzlaşımdan ibaret hale gelmektedir. Hem Derrida hem de Foucault, öznenin merkeze alınmasına karşı çıktılar ve onun söylem ve ideoloji aracılığıyla oluştuğunu iddia ettiler (Larain, 1995: 129). Postmodernizm içerisinde bu felsefi temel üzerinde iki eğilim şekillendi. Biri, öznenin tamamen yıkılması karşısında daha temkinli olan olumlayıcılar hakikati yeniden tanımlayarak, “herkesin kendine göre bir hakikati” olacağını söyledi. Diğer eğilim, yani şüpheciler ise hakikati tamamen reddettiler. Ancak temelde iki yaklaşım için de, hakikat tamamen söylemin bir ürünü olarak kabul edildi. Dil, kendi dünyasını gerçekliğe başvurmadan, (gerçekliği temsil etmeden) tamamen kendisi üretiyordu (Rosenau, 2004: 121-23).

Kendinden amaçlı (autotelic) dil nosyonunun tanımında var olan temsil etmeye karşı girişilen bu saldırı, yapısalcılıktaki nedensellik kavrayışını da darmadağın etmiştir. Çünkü beşeri bilimlerde dilbilimsel model bir kez genel paradigma haline geldiğinde, saptanabilir neden nosyonu da kritik bir biçimde zayıflamaktadır. ‘Neden’in, yapısal dilbilimde parole ve langue arasındaki ilişkinin doğasında yatmakta olduğunu vurgulayan Anderson, Langue’ın bir sistem olarak üstünlüğünün, Sassurcü mirasın köşe taşı olduğunu söylemektedir. Parole ise konuşan özne tarafından onun belirli kaynaklarının harekete geçirilmesidir.

Ancak birinin diğerine önceliği kendine özgü bir nitelikler hem mutlak hem de belirsizdir. Yani bireysel bir konuşma eylemi, eğer bu bir iletişim olacaksa, yalnızca belirli genel dilbilimsel yasaları icra edebilir. Fakat aynı zamanda, bu yasalar, eylemi hiçbir şekilde açıklamazlar (Anderson, 2004: 61).

Yapısalcı çözümlemede, bir sistem olarak dilin, konuşmayı biçimsel olabilirlik koşulları ile donatırken onun fiili nedenleri üzerinde hiçbir zaman iddiada bulunmayacağına dikkati çeken Perry Anderson, “olabilirlik koşulları”nın sistematik olarak nedenlermiş gibi sunulmasının, dilbilimsel modelin kendi alanının dışına çıkarılmasının temeli olduğuna dikkati çekmektedir. Yapısalcı düşünürlerin, toplumsal olguları bu çerçevede sorgulamaları, bu olguları tanımlamak üzere inşa ettikleri analitik mekanizmanın gerçek açıklama yerine sürekli sınıflama eğilimine girmesine neden olmuştur. Öte yandan, yapısalcı yazında açıklamaların hiç bulunmadığı savının da doğru olmayacağını belirten Anderson, ancak bunların şaşılacak kadar kenarda kaldığını ve çok cılız olduğunu söylemektedir. Ona göre başta Foucault’nun çalışmaları olmak üzere bu çalışmaların etkisi açıklama gücünden çok tanımlama yoğunluğuna dayanmaktadır ve “Nedensellik, yapısalcı çözümlemenin topraklarına kabul edilse bile, hiçbir zaman ikna edici bir merkeziyet kazanamaz” (Anderson, 2004: 63).

Nedenselliğin reddi, bizi, yapısalcılık içindeki üçüncü ana hamleye ya da tarihin rastlantılaştırılması denebilecek harekete götürür. Nedenselliğin kavranışının tarihin kavranışıyla doğrudan ilişkisi vardır. Toplumsal ilişkilerin, ya da tarihsel olayların anlaşılabilirlik koşulu olarak nedensellik ortadan kaybolursa, tarihsel olan kendi belirlenimlerini yitirir. Bu, tarihin tamamen rastlantısallaşması demektir.¹⁹ Derrida'ya kadar, Levi-Strauss ve hatta Foucault, kendi iddialarını da tarihsel gelişime dayandırmışlardır. Bu nedenle Derrida'ya kadar tarihin reddinden söz edilmemektedir. Ona kadar tarih, rastlantıya bırakılmıştır. Ama toplumsal değişiklikleri araştırmak gibi bir taahhüdü bulunmadığı için Derrida, yapısalcılığı ötesine taşıyacak son darbeyi indirebilir:

Derrida'nın zekice gördüğü şey, herhangi bir kararlı yapı tasarımının, daima, yapıya tam anlamıyla 'tabi' olmayan bir merkezin sessiz varsayımına dayanmış olmasıdır: Diğer deyişle yapıdan ayrı bir *özne*'ye. Böyle bir özerkliğin son izini de tasfiye etmek Derrida'nın tereddütsüz hamlesi oldu. Yapıları her türlü öznenen yoksun, tümüyle kendi faaliyetlerine bırakmak onları yapılar olarak tanımlayanları yitirmelerine neden oldu. Yapı böylelikle kendi anti-tezine yıkıldı ve saf yapısalcılık-ötesi ya da öznesiz öznelcilik denen şey doğdu (Anderson, 2004: 68).

Bu kuramsal kavrayışın bilgi üretme pratiği açısından çok yıkıcı sonuçları oldu. Post-yapısalcıların bu ontolojik ve epistemolojik varsayımları, yeni bir metodolojik yaklaşımı çağırdı. Her ne kadar, daha önce de ifade edildiği gibi, bazı postmodernistler bir postmodern metodolojiden söz edilemeyeceğini iddia etse de, biz Rosenau'yu (2004) izleyerek bu metodolojinin genel hatlarını ve eğilimlerini ortaya koyabiliriz.²⁰

2.1.2. Postmodernist Metodoloji

Anderson'u takip ederek, aktarmaya çalıştığımız post-yapısalcılığın geliştirdiği epistemolojik yaklaşımın iki temel eğilimi izlediği söylenebilir. Bunlardan ilki,

¹⁹ Tarihle birlikte moderniteye ait zaman ve mekan kavrayışları da yıkıma uğratılmıştır. Zamanın çizgiselliğini reddederler. Zaman, onlara göre anarşizan, bağlantısız ve hizasızdır (akt. Rosenau, 107).

²⁰ Farklılıkları öne çıkarmayı savunan, sentez ve genellemeye karşı çıkan bir metodoloji (Rosenau, 2004: 180).

olumlayıcıların kendi epistemolojik pozisyonlarına uygun olarak kabul ettikleri inşacı²¹ ve bağlamsalci²² gerçeklik yorumlarıdır. Şüpheciler ise zihinsel ve dış dünya arasındaki ayrımı kesin olarak reddederek katı bir dilsel göreciliği²³ benimserler. Özetle, olumlayıcı postmodernistlerin, bilgiyi kişisel, sezgisel ve epistemolojik kaygılar etrafında organize ederken, şüphecilerin, "epistemolojik imkansızcılığı" savunduğu söylenebilir (Rosenau, 2004: 162).

Postmodernizmin bağlama ve dile vurgu yapan, göreciliği öne çıkaran gerçeklik kavrayışı onu metinlerarasılığa ve radikal bir ilişkisellik anlayışına götürmektedir. Eğer nesnel bir dış gerçeklik mümkün değilse, nedensel açıklama ve nedenselliğin gerektirdiği zamansal öncelik de artık mümkün değildir.²⁴ Gerçeklik algısı metne/olaya bağlıysa ve her metin/olay da birbiriyle ilişkiliyse metinlerarasılık söz konusudur. Bu, rastlantısallık demektir.²⁵ Nedenselliğin yerine geçirilen, ilişkisellik ya da kaotik olmak üzere daha ılımlı ya da şiddetli yorumlanabilen metinlerarasılığın ve rastlantısallığın kabulü, bizi hiçbir olay hakkında "açıklama"²⁶ yapamaz hale getirir. Bu da bilimsel araştırmayı anlamsızlaştırmakta, en iyi ihtimalle anlamını değiştirmektedir. Bilimsel bilgi üretme çabasına postmodernist bakış, belki de en iyi şekilde Lyotard'ın (1997) şu sözlerinde

²¹ İnşacı gerçeklik teorisini savunanlara göre, anlama kategorilerini zihin tedarik etmektedir. Kişilerin zihinsel donanımları dışında gerçek dünyaya ait hiçbir inceleme nesnesi yoktur (Gergen, 1986: 141). Hiçbir olaya onu algılayanların yüklediği anlamlar dışında bir gerçeklik atfedilemez (Edelman, 1988: 2).

²² Bütün olgular yalnızca kendi bağlamlarında anlaşılabilir. Olgulara ilişkin bilgi iddiaları, kendi paradigmaları ve "cemaatleri" içinde anlaşılabilir (Fish, 1989: 34). Bu noktada etnometodolojinin bağlamsalılığı ile postmodernist bağlamsal yaklaşım arasındaki kesişmeye dikkati çekmek gerekir. Hatta Rosenau (2004,163), bu görüşün esin kaynağının etnometodologlar olmasına rağmen, bu kadar önemli (biz popüler diyelim) hale getirenin postmodernistler olduğunu söylemektedir.

²³ Bu, gerçekliğin bir söylem alanı olduğu (Aronowitz, 1988), gerçekliğin dilsel bir alışkanlıktan ibaret olduğu ve dilin göreceli ve hatta keyfi olması nedeniyle gerçeğin de "keyfi" olduğu (Murphy, 1988), bu keyfiyeti sınavacak hiçbir dış gerçekliğin bulunmadığına yönelik bir teoridir.

²⁴ Postmodernizmin nedensel açıklamanın mümkün olamayacağı tezleri için bkz. Edelman, 1988.

²⁵ Rastlantısallığın aşırı bir yorumu için bkz. Fokkema, 1984.

²⁶ Olumlayıcı postmodernler, kendi "postmodern açıklama"larını geliştirdiler. Bu, bilinçdışı süreçlerin ele alınmasına yönelik karmaşık bir açıklama biçimiydi. Bkz. Griffin, 1988 ve Harman, 1988.

anlaşılmaktadır: “Bize düşen gerçekliği sağlamak değil, gösterilemeyen kavranabilir için yeni imalar icat etmek”tir.

Lyotard’ın yeni imaları için, postmodern araştırmacıların kullandığı iki yöntem,²⁷ daha eleştirel bir kapasiteyi vurgulayan yapıbozum/yapısöküm²⁸ ve daha olumlu bir bakış açısını yansıtan postmodern yorum²⁹ olmuştur (Rosenau, 2004: 173).³⁰ Bu yöntemlerin ayrıntılarına girmek, bu çalışmada yürütülen tartışma bakımından gereksiz görünmekle birlikte, bu yöntemlerin öznelci ve anti-nesnelci oldukları vurgulanmalıdır. Bu yöntemlerde *bireyselleştirilmiş bir kavrayış* söz konusudur. Bu yöntemler anlamın ve bilginin sadece görelî olabileceğine ilişkin postmodern varsayımla örtüşmektedir. Ancak bireysel bir kavrayıştan söz edilebilirse, bilgiye ilişkin hiçbir tutum ve açıklamanın “geçerli” olmayacağı da varsayılacaktır. Buna göre, herhangi bir metin/olayın her yorumlayan için yorumu farklı olacağından, bir metin/olay hakkında sonsuz sayıda yorum yapmak mümkündür ve bunlar arasında hiçbir hiyerarşi kurulamaz. Metnin/olayın sonsuz olasılık içerisinde radikal bir ilişkisellikle gerçekleşmesi ya da algılanması ve ona ilişkin yorumlar arasından hiçbirinin doğru kabul edilememesi metin/olay ile ilgili eleştirel bir değerlendirme yapılamamasına da neden olmaktadır. Böylelikle, metodolojik açıdan nesnelliğe, genelleyiciliğe, açıklamaya, nedenselliğe ve eleştiriye karşı saldırının araçları da böylelikle yaratılmış olmaktadır. Hatta, metodolojik ve episteolojik varsayımların da ötesinde ontolojik bir yıkım yaşanmıştır. Öyle ki, modern toplum bilimi postmodernist eleştiri karşısında "dış gerçeklik" konusunda bile kendinden daha az emin ve daha ihtiyatlı bir tutum benimsemiştir; hatta bazı filozoflar dış gerçekliğin, ancak

²⁷ Yönteme karşı olan ve bunları yöntem olarak tanımlamaktan kaçınan şüpheciler bulunmasına rağmen postmodernistlerin kullandığı yapıbozum ve yorum yöntem olarak nitelendirilmektedir (Rosenau, 173).

²⁸ Yapıbozumla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Derrida 1978, 1981; Johnson, 1980; Ellis, 1989; Dear, 1986; Sarup, 1995.

²⁹ Postmodern yorumla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Latour, 1988; Tyler, 1986; Kugler, 1988.

³⁰ Postmodern yorum, yorumsamacı yorumla karıştırılmamalıdır. İkisi arasındaki fark, bu bölümün, postmodernizmin yorumsamacılık üzerindeki etkilerinin ele alındığı üçüncü alt-bölümünde ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

dönemden döneme değişebilen paradigmatik varsayımlar içinde kavranabileceğini bile ima etmişlerdir (Kuhn 1991).

Bu bölümün başında belirtildiği gibi, özetle, postmodernizmin, pozitivist bilimin anlayışıyla sınırlı kalmayan eleştirisi, “bilim”, “bilimsel bilgi”, “yöntem” konularındaki yaklaşımıyla kendi içerisinde kapalı kalmamış, tüm bilimsel yaklaşımlarda önemli etkileri olmuştur. Çeşitli metodolojik geleneklerden araştırmacılar kendi geleneklerine ve bilim yapma pratiğine yönelen postmodern eleştirileri dikkate alarak, sorunları aşmak ve kendi kuramlarını güçlendirmek üzere tartışmalara giriştiler. Örneğin, kapitalizmin yeni sermaye birikim rejimine paralel olarak kentin ve coğrafyanın dönüşümü ve toplumsal yaşamın şekillenmesine etkileri (Harvey, 2013); üretim ilişkilerinin tarihsel olarak belirleniminde üretici güçler içerisindeki ilişkilerdeki çeşitlenme ve yeni durum (Braverman, 2008); bilimsel araştırmada nesnellik ile öznellik, makro ile mikro ikiliklerinin aşılması bütüncül bilginin üretilmesine ilişkin sorunlar (Burawoy, 2009; 2015) toplumsal olanda “yeni” olanı dikkate alarak postmodernistlerin eleştirilerine karşı kendi pozisyonlarının geliştirilmesini ve güçlendirilmesini sağladı. Ancak, daha önce de vurgulandığı gibi, diğer yaklaşımlar açısından yıkıcı sonuçlar, yapıcı olanlarda daha güçlü oldu. Nedensellik ve belirlenim ilişkileri; bilginin genellenebilmesi ve toplumun bir bütün olarak açıklanabilmesine yönelik kuramlar oluşturma ya da bu kuramlar içerisinde bilimsel çalışma yapma sorunları, postmodernizmin şiddetli eleştirileri karşısında diğer yaklaşımlar içerisinde de yankı buldu. Eleştirel iletişim çalışmaları içerisindeki dönüşüm de bu gelişmelere paralel olarak gerçekleşti. Bir sonraki alt bölümün konusu, postmodernizmin eleştirel iletişim çalışmaları üzerindeki dönüştürücü etkisi olacaktır.

2.1.3. Post-Marksizm

Postmodernizmin eleştirel iletişim çalışmaları üzerindeki güncel etkisini görme çabası çok boyutlu bir tartışmayı gerektirmektedir. Bu çok boyutlu tartışmaya girmeden önce, eleştirel çalışmalarla kastedilenin ne olduğunu bir kez daha vurgulamak faydalı olabilir. İletişim alanında eleştirel çalışmalar Marksizm içerisinde doğmuştur ve en nihayetinde bütün ayrışmalardan da sonra hala Marksist temelleriyle anılmaktadır. Bu çalışmada iletişim araştırmalarında, alandaki yaygın kabulün aksine pozitivist metodoloji içerisinde gerçekleştirilen anakım çalışmaların dışında kalan bütün çalışmaların “eleştirel” olarak nitelendirilmesine karşı çıkılmakta, tarihsel maddeci bir metodoloji içerisinde yapılan çalışmaların “eleştirel” olarak kabul edilmesi gerektiği savunulmaktadır. Ancak, postmodernizmle birlikte eleştirel gerçekçi bir metodolojik pozisyondan gerçekleştirilen iletişim çalışmaları içerisinde kırılmalar ve ayrışmalar ortaya çıkmıştır. “Eleştirel” çalışmaların postmodern terminolojiyi kullandığı, metodolojik olarak eleştirel gerçekçi varsayımlarının ve iddialarının zayıfladığı, yöntemlerinin dönüştüğü, açıklama ve genellemeden kaçınan, mikro olana odaklanan, gerçekliği ve eleştiriyi dil içerisinde arama ya da üretme eğiliminde olan iletişim çalışmalarının sayısının hızla arttığı görülmektedir. Tarihsel çözümlemenin anlamını yitirdiği, sınıfın toplumsal değişim için merkezi kategori olmaktan çıktığı bir “eleştirel” yaklaşım, eleştirel bilim yapma pratiğine hakim olmaya başlamıştır. Bu dönüşüm, tarihsel maddeci metodolojik pozisyonun etrafında gerçekleşen gelişmelerle açıklanabilir. Bu metodoloji Marksizm içi –ve ötesi- tartışmaların etkisiyle şekillenmektedir. Dolayısıyla, bu dönüşümü anlama çabası, postmodern etkiyle Marksizmin kendi içerisinde çıkarak daha sonra post yapısalcılıkla birleşen post-marksizmin geçirdiği epistemolojik dönüşümü ele almayı gerektirmektedir. Postmodernizmin adım adım Marksizmin içine nasıl girdiği ve farklılaşmaların nasıl yaşandığının izleri bu tartışmada görülebilmektedir.

Postmodernizmin felsefi zemini oluşturan post-yapısalcılık ve söylem kuramları, post-Marksizme de kavramsal araçlar sunmuştur (Adaklı, 2001: 13).

Postmodernizmi, Marksizme dışsal bir etki olarak kabul etmemek gerekir. 1960'lar ve 70'lerde ortaya çıkmış olan kültür kuramı büyük oranda klasik Marksizmin bir eleştirisidir. Terry Eagleton (2015) aslında geneline bakıldığında, bu etkinin düşmanca değil, yoldaşça bir tepki olduğunu söylemektedir. Marksizmi tam olarak terk etmeden, onun etrafından dolanan bir yol bulma girişimi olarak başlayan bu eleştiri Marksizmin tam olarak terk edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu terk edişin ardından postmodernizm ve post- ön ekli her yaklaşım içerisinden, eleştirel toplum bilimsel çalışmaların köklendiği Marksist kuramın açıklayıcı gücünü yitirdiği iddia edilmiştir. Çünkü “sınıfın toplumsal değişimin merkezi olmadığı bir çağda” Marksistlerin çoğulcu olanı, farklılıkları, çoklu mücadeleleri anlamayacakları söyleniyordu. İki anlamda özcü olmakla, bir, görüngünün arkasındaki özü keşfetme çabası nedeniyle, iki, sınıfa değişmez ve sabit bir öz vererek özcü olmakla; yapıların rolüne yaptığı vurgu nedeniyle ekonominin belirleyiciliğini savunarak belirlemeci olmakla ve her şeyi üretimi ilişkileri çerçevesinde dolayısıyla sınıfsal ilişkilerle açıklama çabası nedeniyle sınıf indirgemeciği ile suçlanmaktaydı. Bunlar, belirlemecilik, indirgemecilik ve özcülük Marksizmin toplumsal araştırma pratiğinde işlediği “üç büyük günah”tı (Özuğurlu, 2011a). Sürekli günah işleyen Marksizm “eleştirel çalışmalardan” dışlanarak, postmodernizmin gündemindeki “farklılıklar” eleştirel çalışmalar içerisine dolduruldu. Eagleton, Marksizmin esnetilebileceğini düşünen kültür kuramcıları, Marksizmi reddeden postmodern düşünörlere yolu açmıştır.

Bu nedenle bu bölümde ilk olarak, eleştirel iletişim çalışmaları üzerindeki postmodern etkinin kaynağını görmek bakımından postmodernizmin Marksist yaklaşıma

etkisi, Marksizm içerisindeki tartışma bağlamında ele alınmaktadır. İkinci adım da bu etkinin eleştirel iletişim çalışmalarını nasıl dönüştürdüğünün tartışılması olacaktır.

Marksizm içerisinde çıkan post-Marksizmin epistemolojik kopuşunun tarihsel ve toplumsal nedenleri vardır. Callinicos, Wood, Anderson gibi Marksist düşünürlerin hepsi bu kopuşu açıklarken, post-Marksizmle post-yapısalcılık, dolayısıyla postmodern iddialar arasındaki örtüşmeye ve sürekliliklere dikkat çekmektedirler. Marksizm içerisinde yapı özne geriliminin bir türlü çözülmemesi “Marksizmin felsefi krizi”nin nedeni olarak gösterilmektedir (Adaklı, 2001). Toplumsal kriz ise, sosyalist bir toplum projesinin gerçekleşebileceğine ilişkin inancın Marksistler içinde zayıflaması ile ilgilidir. Batı’da sosyalist hareketlerin gerilemesinin Marksistler içerisinde tartışmalara yol açtığı dönemde, sosyalist devrimin gerçekleşmesine inanç ve Sovyetler Birliği’ndeki sosyalist sisteme ilişkin coşku eksildikçe Marksist kuramsal ilkeler etrafındaki tartışma artmıştır. Sendikal hareketlerin, grevlerin yenilgiye uğraması, sosyalist partilerin seçimlerden yenilgiyle çıkması “işçi sınıfının gerilediği” tezlerinin karamsar biçimde işlenmesine neden olmaktadır. Callinicos (2001) işçi sınıfının toplumsal ve politik bir güç olarak tükendiği fikrinin geçerlilik kazandığına dikkati çeker. Bununla bağlantılı olarak, burjuva demokratik biçimlerin geliştirilmesi yoluyla sosyalizme geçiş anlayışı ve sınıflar arası halk ittifakı doktrini popülerlik kazanmıştır.

Wood (2011: 45) bu tarihsel ve toplumsal koşullarda bu politik yönelimlerin, geleneksel Marksist kurama temel olan tüm kavramsal yapının yeniden tanımlanması talebiyle ortaya çıktığını söylemektedir. Buna göre, tarihsel özne artık sınıf olamazdı, dolayısıyla yeniden tanımlanmalıdır. Ayrıca, böyle bir kavramsallaştırma söz konusu olduğunda, üretim ilişkileri ve sömürü de toplumsal ilişkilerin merkezinde kalmaz. Halk ittifaklarının kurulacağı alan politika olunca, politika ve ideolojinin özerk hatta egemen alanlar haline gelmesi de kaçınılmazdır. İdeolojik ve kültürel egemenliği vurgulayan

Gramsci'nin hegemonya kuramının uygun şekilde değiştirilmiş yorumları da bu dönüşümün temel kuramsal araçları arasındadır.

Post-Marksizmin “özneye yönelişi”nde, Marksizmi artık temelde bir nesnenin bilgisinden ziyade bir öznenin bilgisi haline getiren Hegelci Marksizmin de payı vardır. Bhaskar’a (2015: 211) göre, Lukacs (2014) tarafından açıklanan Hegelci Marksizmin, Korsch (1991) ve Gramsci’de (2011, 2012a, 2012b) Marksizmin bir sosyal bilim olarak reddiyle beraber özerk bir felsefe veya sosyal teori olarak tanımlanması, bilimin geçişsiz boyutunun (yani ontolojik realizm) çökmesine veya etkin olarak nötrleştirilmesine ve bununla beraber bir *epistemolojik idealizm* ve *yargısal görececiliğe* yol açan, dünyanın pratik inşası fikrine dayanan, nesnelcilik karşıtlığı ve yansıtmacılık karşıtlığıdır. Marksizmin içinden çıkan bu eğilim post-Marksizmin elinde nesnelliğin reddine kadar gidecektir. Marksist bilimin Post-marksizm elinde uğradığı değişim bugün iletişim alanında egemen olan “eleştirel çalışma” kavrayışının da zeminini hazırlamıştır.

Post-Marksizmin öncüleri Laclau’nun Mouffe ile çalışmaları³¹ (2017), ideolojiyi toplumsal belirlenimlerinden koparmakla kalmamış, toplumsal alanı ideoloji ya da “söylem” içinde bütün bütüne eriterek son ve kesin adımı atmıştır (Wood, 2011: 76). Marksizmin, ekonomik belirlenimci, indirgemeci ve özcü olduğu (postmodernist) yorumundan yola çıkarak üretim ilişkilerindeki konumları nedeniyle işçilere hiçbir ortak “nesnel çıkar”ın atfedilemeyeceğini yazan Laclau ve Mouffe’un, “özcülüğün son kalesine” yönelttikleri saldırıda, temel argümanlarının nihai olarak dayandığı önermeyi Wood şöyle açıklamaktadır: “Hiçbir “sabit” toplumsal çıkar ya da kimlik yoktur; bütün toplumsal kimlikler söylem yoluyla kurulur ve “siyasal bakımdan tartışılabilir” (Wood,

³¹ Bkz. Laclau ve Mouffe (2017). Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru, İstanbul: iletişim.

2011: 92). Peter Meiksins'e³² göre ise bu argümandan çıkarılacak nihai sonuca göre bir mağara adamanın sosyalist olma ihtimali bir proleter ile aynıdır, o mağara adamının uygun söylemi işitebileceği uzaklıkta olması yeterlidir.

Böylece, Laclau ve Mouffe, toplumsal gerçekliği söylem içinde eriterek, marksizmi reddetmiş olmakla kalmıyor yapısalcılıktan post-yapısalcılığa önemli bir sıçrama gerçekleştiriyorlardı. Bu sıçramanın adı: İdeolojinin ve politikanın özerkleştirilmesidir. Wood (2011: 14, bu noktada Post-marksizm ile bugünkü postmodernizm arasındaki kesintisiz sürekliliğe dikkati çekerek başka şeylerin yanı sıra, her ikisinin de “söylem” ve “farklılık” ya da gerçeğin ve insan kimliğinin parçalı mahiyeti üzerinde durduğunu, hatta aralarındaki bu sürekliliklerin değişikliklerden daha dikkat çekici olduğunu vurgulamaktadır.

Postmodernist iddialarla post-Marksist tezlerin böylesine örtüşmesinin etkileri günümüz bilimsel araştırma pratiği açısından önemlidir. Eleştirel çalışmalar içerisinde, ekonomizmi ve sınıf indirgemeciliğini reddetmekle övünen, ama buna karşılık sınıfsal konumları görmeyen, incelemenin merkezine üretim ilişkilerini almayan ve ekonomik koşullardan özerklik hatta bazı uç yaklaşımlarda mutlak bağımsızlık atfedilen ideolojik ve siyasal olanı incelemenin merkezine alan yaklaşımların gelişmesi olmuştur. İdeolojiyi ve politikayı özerkleştirmeye yönelik kuramsal eğilim, en uç şekliyle, “dil”i ya da “söylem”i toplumsal yaşamın egemen ilkesi haline getirme ve bazı post-Marksist akımların post-yapısalcılıkla yakınlaşması, ideolojinin ve bilincin her türlü toplumsal ve tarihsel temelden kesin olarak koparılması yönelimiyle ilişkilidir. Toplumsal yaşamın kuruluşunda maddi üretime en fazla ikinci dereceden bir rol verilmesini gerektiren bu

³² “Beyond the Class? A Reply to Chantal Mouffe” *Studies in Political Economy*, 17, Yaz 1985.

yaklaşım, toplumsal ve tarihsel süreçlerin materyalist çözümlemesinin reddedilmesini de ifade etmektedir.

İdeolojik ve siyasal olanın, hatta her nesnenin söylemsel karakterine vurgu yapılan ancak, söylemselliğin kendisinin nereden kaynaklandığı üzerinde durulmayarak, Geras'ın deyişiyle (1987) söylemsel idealizmin en tipik biçimlerinden birine yakalanan post-Marksizm, eleştirel iletişim çalışmalarında iktidarı ve direnişi sadece söylem içerisine kapanarak anlamaya ve açıklamaya çalışan yaklaşımların felsefi dayanağını oluşturmuştur.

Laclau ve Mouffe'un bir sonraki yıkıcı adımı da, yine post-yapısalcılığın savlarıyla örtüşen biçimde, tarihin rastlantısallaştırılması olacaktır. Yukarıda Anderson'dan alıntılanarak aktardığımız tarihin rastlantısallaştırılması tartışmasına atıfla Laclau ve Mouffe'un da (bütün yolu aşmamış olsalar bile) benimsedikleri politika anlayışının temel önermesinin kesinlikle post-yapısalcı olduğunu belirten Wood (2011: 111), hem öznenin hem de yapının post-yapısalcı bir anlayışla boşaltıldığını vurgulamaktadır.

Marksizm içerisinde, marksizmin reddine giden bu süreç, Marksizmin mekanik kavrayışının yani kaba ve basit bir mekanik ve mutlak belirlenimciliğin Marksizme atfedilmesiyle doğrudan ilişkilidir.

Bu kaba ikicilik (Marksizme bu atfı yapanların ikiciliği) basit, mekanik ve mutlak belirlenme ile mutlak belirsizlik arasında bir seçim yapmamızı gerektiriyor. Pratikte, bu tutum, toplumsal süreçleri ve tarihi, saf olumsallık ve rastgelelik alanında bırakıyor (Wood, 2011: 113).

Wood'a göre, bu yaklaşımı benimseyenlerin çok büyük kısmı yine de hala, Marksizm geleneği içinde ya da onun devamı olan bir geleneğin, post-Marksizmin içinde çalışma yaptıkları konusunda ısrar etmektedir. Marksist gelenekten en köklü en belirgin kopuşu gerçekleştiren Laclau ve Mouffe bile dayandıkları başlıca unsurlardan birinin

Marksizm olduğunu, sadece “Marksist kuramın boş savlarını ve geçerlilik alanını daralttıklarını” öne sürmeye devam ediyorlar (akt. Meiksins Wood, 2011: 27). Toplumsal bilimler ve bu çalışmanın konusu olan iletişim alanı açısından yöntembilimsel karmaşaya neden olan önemli faktörlerden biri de budur. Açıkça Marksist kuramın tezlerini reddeden ve onun bilimsel bilgi üretme iddiasını parçalayan bilim yaklaşımlarının Marksist ya da Marksizmin devamı olduğu iddiasıyla eleştirel bilgi üretimi iddiasında bulunmasıdır. Ancak Marksizm ya da Marksizm ötesi adına girişilen bilimsel etkinlik Marksist kuramın bilimsel bilgiye ilişkin en önemli iddiasını yok etmektedir: Kapitalist mistifikasyonları dağıtmak. Ayrıca post-Marksizm içerisinde eleştirel bilgi üretimi iddiası, pozitivist olmayan her şeyin eleştirelilik potası içerisine atılmasının önemli bir dayanağıdır. Eleştirel gelenek içerisinde konuşma iddiasında olan çok sayıda siyaset ve iktisat kuramcıları ve tarihçiler gibi iletişim kuramcıları, ideoloji ve kültür çözümlemecileri post-Marksizmin kuramsal araçlarını kullanmaktadır.

Eleştirel iletişim çalışmaları içerisinde, önceki bölümde ele alınan ve bugün hala iletişim alanında eleştirel bilgi üretme iddiasını derinden etkileyen, ekonomi politik ve kültürel çalışmalar şeklindeki bölünme de bu bağlam içerisinde ele alındığında tarihsel ve toplumsal bağlamına oturmuş olacaktır. Marksizmden köklenen eleştirel çalışmaların içerisinde bölünmeyle ve derin bir kopuşla sonuçlanan sürecin kökenlerinde iki önemli tartışma bulunmaktadır. Bunlardan ilki, daha önce, post-Marksizm tartışmasını yürütürken ifade ettiğimiz Marksizmin krizi, ikincisi de diğer geleneklerden eleştirel çalışmalara yöneltilen eleştirilerdir. Bu bölünmede eleştirel ekonomi politik yaklaşımı temsil edenler, hem ekonomi politiğin hem de kültürel çalışmalar geleneğinin, Curran’ın (2005) yaptığı gibi neo-Marksizm ile akrabalığının vurgulanmasının aradaki derin

ayrımları gizlediğini belirtmektedir (Golding ve Murdock, 2002: 61).³³ Çünkü, ekonomi politikçilere göre kültürel çalışmalar, Marksist yanını tümüyle yitirmiştir (Erdoğan, 2007: 270-271). Kellner (1999) “Kültürel Çalışmalar ve Sosyal Teori: Eleştirel Bir Müdahale” başlıklı makalesinde kültürel çalışmaların postmodern dönemine dikkati çekerek postmodern iddiaların ve yöntemlerin kültürel çalışmaları nasıl ele geçirdiğini anlatmakta “kültürel araştırmalar işgal altında” demektedir.

Günümüz iletişim çalışmalarının çok güçlü bir alanını oluşturan ve eleştirel gelenek içerisinde iletişim araştırması yapma iddiasındaki çok sayıda araştırmacının içinde konumlandığı bu alanın postmodernist yaklaşım tarafından dönüştürülmesi, postmodernizme bilim yapma pratiği açısından getirdiğimiz eleştiri göz önünde bulundurulduğunda, bu tezin konusu bakımından önemli bir sorundur.

Buradan yola çıkarak, post-Marksist, dolayısıyla postmodernist iddialar ve pratiklerin iletişim alanında eleştirel çalışmaları kültürel çalışmalar aracılığıyla da etkide bulunduğu söylenebilmektedir. Bu bölüm, postmodern saldırının alanda yarattığı tahribatın kaynaklarını görebilmek ve izini sürebilmek için kültürel çalışmalarla post-akımların akrabalığı üzerine yapılan kısa bir tartışmayla devam etmektedir. Bu tartışmanın ardından, sonraki bölümde, iletişim çalışmalarında araştırma pratiğinin nasıl değiştiği araştırmanın güncel verileri ile gösterilmeye çalışılacaktır.

2.1.4. Postmodernizmin Yorumsamacılık Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi

Klasik teoride, yorumsamacılık genel olarak bir metni anlaması zor parçalarını anlamak için araç ve teknik setleri sunmak olarak anlaşıyordu. Schleiermacher (1998) yorumsamacılığı metinleri anlama ve yorumlama teknikleri çerçevesinden çıkararak

³³ Göran Therborn (2010: 201-5), artık Marksist olma iddiası bulunmayan post-Marksizm ile Marksist kültürel eleştiriye radikal biçimde yenileyen neo-marksizm arasındaki sınırların yakın zamanda bulanıklaştığını vurgulamaktadır.

“anlamda metinsel yorum” ve “anlama teorisine” dönüştürdü. Dilthey bir adım daha ileri giderek, doğa bilimlerinin amacı açıklamak iken beşeri ve sosyal bilimlerin amacının anlamak olduğunu söyledi ve yorumsamacılığı epistemoloji düzeyine yükseltti (Erdoğan, 2014: 74).

Weber yorumsamacılığı, “sosyal eylemin gerek yerine getirilmesinin gerek etkilerinin nedensel açıklamalarını vermek amacıyla sosyal eylemin yorumlayıcı anlaşılmasına yönelik bir bilim” olarak tanımlamaktadır (Weber, 2014). Buna göre, eylem sosyaldir zira eylemde bulunan birey (veya bireyler) ona öznel anlamlar atfederler. Bu, natüralizmin/doğalcılığın nesnelliği mutlaklaştıran, olgular arasındaki nedensel ilişkileri ortaya koymaya yönelik ve öznelliğin anlamın oluşmasındaki payını yok sayan anlayışına tepki olarak geliştirilmiş bir anti-natüralist yaklaşımdır ve öznel anlamların yorumlanmasına yönelir (Keat ve Urry, 1994: 175).

Yorumsamacılık, pozitivist bilim anlayışının bilimlerin birliği iddiasına ve doğa bilimlerinin yöntemlerinin toplumsal bilimlerde de kullanılmasına ilişkin yaklaşımına karşı çıkmaktadır. Çünkü, bireye ve dolayısıyla topluma ilişkin olanın, çok boyutluluğu ve failin iradesi nedeniyle, doğa olgularını incelemek için kullanılan yöntemler toplumsal olguyu incelemek için kullanılamaz. Bu nedenle bu yaklaşım, gözlemsel veya “doğrudan anlama”nın karşısına “açıklayıcı” veya “güdüsel” anlamayı çıkarır. Güdüsel açıklama, insanların gündelik yaşamlarındaki eylemlerini açıklamaya odaklanmaktadır. Nedensellik yerine “yorumlayıcı anlama” geçirilmiştir. İnsan eylemlerinin gündelik eylemleri ise doğal fenomenlerinkinden farklıdır. İnsan eylemleri değerlendirmeye açıktır ve çok yönlüdür. Bu nedenle, nedensel açıklamalarına yönelinmez, maksatların, niyetler, kurallar ve güdüler anlaşılmasına çalışılır. Buna “sebepe-açıklaması” denilmektedir (Keat

ve Urry, 183-85).³⁴ Eylemler arasındaki ilişkiler ve niyetlerin açıklanmasının “nedensel açıklama” sayılamayacağı eleştirisi getirilmektedir. Ancak yorumsamacılığın ilk ortaya çıktığı ve alanı önemli ölçüde etkilediği dönemlerde henüz eylemler arasındaki ilişkiler hala mantıksaldır. Henüz olumsallık mantıksal ilişkiler arama nosyonun yerine geçmemiştir. Henüz postmodern yorum ile yorumbilgisel/yorumsamacı yorum arasında hala büyük fark vardır. Yorumsamacı yorum, sessizlikleri yoklamaya, belki üstü örtülü ve gizli ama keşfedilmeyi bekleyen daha derin bir anlamı yüzeye çıkarmaya çalışırken, postmodernistler, yüzeye çıkarılacak bir anlam falan olmadığını söylemektedir. Yorumsamacı yorum, postmodern dönem öncesinde, hakikatin, evrenselliğin ve ortak bir söylemin (bir anlama cemaatinin) varlığını kabul etmektedir (Rosenau, 2004, 174).

Ancak yorumsamacılık, bilimin belirlenmiş bir nesneye gerçeklik yüklenmesi için başvurduğu iki kıstastan, algısalılık ve nedensellikten ilkinde başvurmakta ve gerçekliği insan algısıyla sınırlamaktadır. Bu yol, gerçeklik yüklemek için nedensel bir kıstasın açtığı olanakları da görmezden gelir (Bhaskar, 2015: 116). Bhaskar’a göre, toplumsal pratikler kavrama bağlıdır ama yorumsamacılık geleneğinin aksine, kavramsal yönden ibaret değildir. Her zaman maddi boyutları vardır.

Realist ontolojinin zayıflatılması hatta reddedilmesine varan bu yaklaşım postmodernizmle yorumsamacılık arasındaki temel ortaklık olacak, buradan açılan yarıktan içeri daha çok postmodern kavramlar ve varsayımlar dolacaktır. Aslında postmodernizmin gelişiminde yorumsamacılık da rol oynamıştır. Yorumsamacılık, postmodernizmin, ampirizm, rasyonalite, evrenselci bilim ve dolaysız, mekanik nedenselliğe yönelik eleştirilerine katkıda bulunmuş, kavramsal araçlar sunmuştur

³⁴ Karel Kosik (2015), yorumsamacılığın doğa açıklanabilirken insana özgü olanın ve toplumun sadece anlaşılabilceği yaklaşımının doğa ve insan/doğa ve toplum arasındaki diyalektik ilişkiyi yıkıma uğrattığını söylemektedir.

(Rosenau, 2004: 32). Ama bir açıklama ararken bir yorumun diğerinden daha iyi olduğunu iddia ettiğinde, herhangi bir siyasi ya da toplumsal edim için tekil bir anlam bulmayı amaçladığında postmodernizm yorumsamacılıkla aynı fikirde değildir (Bauman'dan akt. Rosenau, 32).

Postmodernizmin yorumsamacılığı ve “yorumsamacı yorum”u nasıl dönüştürdüğünü ana hatlarıyla kavrayabilmek için iletişim alanında, yorumsamacılığın ne anlama geldiği üzerinde durmak gerekir. Yorumsamacılığın, farklı temel kullanımları vardır ve iletişim alanında bu bir metni anlama pratiğine karşılık gelmektedir. Bu okuma pratiğine “yorumlama”, bu tür araştırmaya da yorumlayıcı, yorumsamacı araştırma denilmektedir (Erdoğan, 2014: 74). Klasik teoride yorumsamacılık, genel olarak, bir metnin anlaması zor parçalarını anlamak için araç ve teknik setleri sunmak olarak anlaşılmaktaydı. Schleiermacher (1998) yorumsamacılığı, metinleri anlama ve yorumlama teknikleri çerçevesinden çıkararak “anlamda metinsel yorum” ve “anlama teorisine” dönüştürmüştür. Dilthey bir adım daha ileri giderek, doğa bilimlerinin amacı açıklamak iken beşeri ve sosyal bilimlerin amacının anlamak olduğunu söyledi ve yorumsamacılığı epistemoloji düzeyine yükseltti.

Karşılıklı konuşma ve tartışma anlamındaki “diyalektik hermeneutics”in savunucusu Heidegger’in, varoluşçu ontolojik anlayışı yorumsamacılığa getirmesiyle ve “anlamayı” insan varlığının temel kategorisi statüsüne yükseltmesiyle bir nesne veya metnin sonsuz sayıda anlama sahip olduğu yaklaşımı ağırlık kazandı. Bu da yorumsamacı araştırmanın “burada ve şimdi olan anlamı” yakalamaya odaklanmasıyla sonuçlanmıştır.³⁵

³⁵ Gadamer, Heidegger’in anlamayı (Verstehen) “bu dünyada varoluş”un temel momenti haline getirmesinin metodolojik sonuçlarını aktarırken sadece sosyal bilimler ya da insan bilimleri açısından değil doğa bilimleri açısından da bir kırılmanın gerçekleştiğine dikkati çekmektedir. “Doğa bilimlerinin nesnelliği artık ikirciksiz ve zorunlu bir bilgi ideali olmaktan çıkmıştır (Gadamer, 1990: 81).”

Heidegger'i izleyen Gadamer'in (1989) geliştirdiği sistemli yorumsamacılık felsefesi ise metnin yazarının rolünü tamamen göz ardı ederek yorumun doğasını metin ile okuyucu arasında bir diyaloga indirgemesi yorumsamacılığı tamamen sübjektivist ve göreci bir pozisyona getirmiştir (Betti'den akt. Erdoğan, 2014: 77). Gadamer'e göre metnin anlamı yazarın niyetinin ötesine gider. Failin iradesini vurgulamak isterken yapıları çökerten bu yaklaşım yazarı bir kenara itmekte veya öldü ilan etmektedir. Ama “yazar... içeriğin anlamlandırılması bağlamında ölürse, egemenlik de ölür. Egemenlik, biliş yönetimi, davranış yönetimi ve ideolojik yönlendirme gibi kavramların hepsi de geçerliliğini yitirir” (Erdoğan, 2014: 80).

Bugün anladığımız biçimiyle *yorum* yalnızca metinlere ve sözlü geleneğe değil, tarihin bize miras bıraktığı her şeye uygulanan bir yöntemdir. Örneğin yalnızca tarihsel olayların yorumundan değil, manevî ifadelerin, mimiklerin, davranışların v.b.'nin yorumlanmasından da söz etmekteyiz. Bundan da yorumumuzu bekleyen şeyin dolayımışız açıklanamayacağını ve gerçek “gizli” anlamı keşfetmek için görünürdeki anlamın gerisine bakmamız gerektiğini kastetmekteyiz. Bu genelleştirilmiş yorum kavramı Nietzsche'ye kadar gider. Nietzsche'ye göre, akla dayanan bütün önermeler yoruma açıktır, çünkü bunların doğru ya da gerçek anlamları bize ideolojiler tarafından maskelenmiş ve çarpıtılmış olarak ulaşır (Gadamer, 1990: 84).

Heidegger ve Gadamer'in özne ve nesne ikilemini reddi ve “anlamanın” yorumlayıcı ile metin arasında “karşılıklı” konuşma/diyalog/yorumlama ile gerçekteştiği iddiası egemen yapıları ve ilişkileri gizleyen “araştırma” pratiklerine kapı aralamıştır. Temel ilgiyi yorumlayan (okuyucu/izleyici) üzerinde toplamanın karşısına eleştirel yorumsamacılık temel ilgiyi yükleyenin amacı ve aradığı üzerine toplayarak karşılık vermiştir. Marx, Freud ve Nietzsche'nin yorumlarına dayanılarak geliştirilen bu “eleştirel” yaklaşıma göre, metin, güç ve ideolojik yükten bağımsız değildir. Dolayısıyla amaç metindeki ideolojik yapıyı bulmak ve analiz etmektir (Erdoğan, 2014: 81).

Ancak, Gadamer ve benzerleri için dil sadece araç değildir; dünyamız dil içinde ve dilden geçerek kurulur. Bu, dil dışındaki gerçek dünyanın reddedilmesi demektir. Post modernist yaklaşımların etkisiyle yorumsamacılık çizginin diğer tarafına geçmiş, bu

yaklaşımların hegemonik gücü yorumsamacılığı dönüştürüp melezleştirmiştir. Öznenin merkezdeki yerini ve önemini kaybettiği, metnin sonsuz anlamlara sahip ve diğer metinler ağı içinde bir metin haline geldiği postyapısalcı yorumsamacılık yaklaşımında “şimdi ve buradaki” anlama, dolayısıyla okuyucunun yorumlama faaliyeti üzerine odaklanılmaktadır. “Dışarıdaki gerçek” yerini “algılanan gerçeğe” bırakmış, “Yorumlama, önceden var olan gerçeği veya nesnel olarak orada duran anlamı çıkartma olarak değil, yorumlayıcılar tarafından kendi düşünsel dünyasının bağlamı içinde anlam çıkarma” haline gelir (Erdoğan, 2014: 81). Bütün modern bilim anlayışlarına saldıran postmodernizm yorumsamacılığın bu anlam çıkartma çabasını da eleştirmektedir. İdeolojik mesajları ileten olarak değil, bütünsel bir bakış ya da ortam olarak gören ve kültürel ürünlerin tüketilmek üzere bütünlüklü bir ruhsal durum ya da saf bir yaşam alanı sunduğu iddiasındaki postmodern kültür teorisi böylece yorumsamacılığın ölümünü ilan etmektedir. Ricoeur (1970), “şüphenin hermenötiği” ve kültürel sembol ve metinlerin çoklu okumasını kavramsallaştırarak postmodernist bakışta metinlerin yüzeyinin altında hiçbir şey, hiçbir derinlik ya da araştırmaya ve bulmaya değer hiçbir anlam olmadığı düşüncesinin yaygınlaşmasını sağladı. Postmodern kültürel eleştiricilik böylece yorumsamacılığı reddeder ve aracın mesaj, dilsel yapının (stil) özne ve biçimin içerik önünde ayrıcalıklı olduğu eğilimine sahip olur (Kellner, 1999).

Sosyal bilim için yorumsamacılığın bu melezleşmesinin sonuçları önemlidir. Postmodernist yorumsamacılık, yapıların yeniden üretilmesinde fail ile yapının diyalektik ilişkisini görmezden gelmektedir. Bu yeniden üretim evet insan faaliyetleri sayesinde gerçekleşmektedir ama sadece anlamlara ve kavrama bağlı bir süreç değildir.

Sosyal yaşamın kavramsallığı veya kavram-bağımlılığı, sosyal yaşamın dil dışı yönlerinin ve boyutlarının varlığının sınırdan sınıra azaltıldığı, çoğunlukla sosyal gerçekliğe münhasıran yorumbilgisel, dilselleştirilmiş, iletişim odaklı veya söylem kuramsal yaklaşımları niteleyen, (kavramlar sosyal yaşam için sadece gerekli değil, onu kapsamaktadır şeklinde) kavramsal mutlaklaştırma veya indirgemeciliğe düşmeden kabul edilmelidir (Bhaskar, 2015: 274).

Bhaskar’a göre, (yorumsamacılığın postmodernist yorumunun artık reddettiği) tüm sosyal yapıların “sosyal-ilişki-bağımlılığının” kabul edilmesi, bizi, sosyal bilimin bazı belli inceleme nesnelerinin (ekonomi, dilbilim, bilimsel bilginin sosyolojisi vb.) sosyal bütünlükten bağımsız olarak tözselleştirilmesine karşı uyanık tutar. Bhaskar’ın “dönüşümsel sosyal etkinlik modeli” olarak adlandırarak detaylandığı model ise, hem söyleştirmeye hem de iradeciliğe aynı ölçüde karşı çıkarak, yapı ve praksisin birleşik ikiliklerini sürdürmemize olanak vermektedir. Yani sosyal yapının sadece insan praksişi sayesinde var olduğu, ama aynı zamanda, sosyal yapının insan praksisinin vazgeçilmez koşulu olduğu ve aynı zamanda, insan praksisinin, çoğunlukla kasıtsız olarak, sosyal yapıyı yeniden ürettiği ve dönüştürdüğü kavrayışını, toplumsal bilimlerde, Bhaskar’ın Marx’ın metodolojisi üzerine geliştirdiği bu model ikilikleri aşarak öznenin eylemini bağlamları içinde anlayıp açıklamak için önemli olanaklar sunmaktadır (Bhaskar, 2015: 273-75).

2.2. Eleştirel İletişim Çalışmalarındaki Dönüşüm: Kültürel Çalışmalarda Epistemolojik Kopuş

İkisi de Marksist bir toplum eleştirisi içinden geliştirilen ve geleneksel yaklaşımlara yönelttiği eleştiri ve onlardan radikal kopuşu nedeniyle eleştirel olarak sınıflandırılan ekonomi politik yaklaşım ve kültürel çalışmalar, kapitalist üretim yapısı içinde kültürel pratiklerin açıklanması etrafındaki tartışmada karşı karşıya gelmiştir (Çelenk, 2008: 13). Bu geleneğin öncüleri, E.P. Thomson, Richard Hoggart, ve Raymond Williams’dır. Hoggart ve Williams, Ortodoks Marksist yaklaşımları ve mekanik kültür yorumlarını eleştirdi. Onları, toplumsal, siyasal, ekonomik ve ideolojik incelemelerde kültürü

yeterince dikkate almamakla ya da gölge bir fenomen olarak görmekle eleştirerek materyalist bir kültür teorisi geliştirdiler (Yaylagül, 2008: 112).³⁶

Erken kültürel çalışmaları geliştiren Hoggart, Williams ve Thomson, kültür endüstrisinin ürettiği kitle kültürünün saldırılarına karşı işçi sınıfı kültürünü koruma çabası içindeydiler. E. P. Thomson, İngiliz işçi sınıfının kurumları ve mücadeleleri üzerine tarih araştırması yapıyordu. Hoggart ve Williams da işçi sınıfına odaklanıyor ve kitle kültürüne karşı sosyalist bir eleştiri geliştirerek işçi sınıfı kültürünü savunuyordu. Hepsi de işçi sınıfını toplumsal değişimin merkezine koymaktaydı. Çalışmaları, kapitalist toplumun eşitsizliklerine karşı, işçi sınıfı içerisinde örgütlenerek değişim için harekete geçme olanaklarını arıyor ve bu hareketliliklere kavramsal araçlar sunuyordu. Williams ve Hoggart işçi sınıfının kültürel eğilimlerini ortaya koymaya ve sınıfa yönelik politikalar üretmeye çalışıyorlardı, çünkü kültürel çalışmaları ilerici sosyal değişimin bir aracı olarak görmekteydiler (Kellner, 2016: 140).

Özetle, İngiliz medya çalışmalarının, başlangıcında, kapitalizm eleştirisi üzerine temellenen bir sorunsal içinden inşa edildiği ve kitle iletişimini İngiliz toplumsal ve kültürel ilişkilerinin özgül ve somut tarihsel gelişiminin bir parçası olarak gördüğü söylenebilir (Garnham, 70).

³⁶ Raymond Williams'a (1958 ve 1961) göre kültür, bütün bir yaşam biçimi, "bir bütün olarak hayat"tır. Herhangi bir toplumdaki toplumsal pratikler, temsiller, dil ve geleneklerdir. Dolayısıyla, kültür, biçimsel türler kadar duyarlılıkları, değerleri, eylemleri de çerçevelemektedir. Williams "kültür ve toplum"u bir arada düşünme ihtiyacını tartışmaya açmış oluyordu (Kellner, 1999). İşçi sınıfının kültürünü anlamak için onların kültürünü biçimlendiren popüler kitle kültürü ürünlerini de inceleyen Williams kültürün hem üretim ve dağıtımını hem de içeriğini dikkate alır. Kültürü tarihsel bağlamına yerleştirerek günümüz kapitalist kültürünün oluşumunda sanayi devrimi, okuryazarlık ve işçi sınıfının mücadeleleri ile Batı tipi burjuva demokrasilerinin gelişimi ve kurumsallaşmasını tarihsel süreç içerisinde oluşan bir olgu olarak ele alır. Toplumun düşünce ya da his yapısının oluşumunda yaşanan tarihsel gelişmelerin etkilerini anlamaya çalışır. Kültürü kolektif bir olgu olarak değerlendirir ve sosyalleşme süreciyle edinildiğini belirtir. Sınıf farklılıklarına dayalı olarak farklı düşünce ve his yapılarını açıklamada kültürün, ideolojinin ve sınıfsal tahakküm ve hegemonyanın önemine dikkat çeker (Yaylagül, 2008: 114).

Kültürel çalışmalarda ikinci ve bugünkü kültürel çalışma pratiklerine damgasını vurmuş olan dönem ise, 1960'ların başında, Stuart Hall'un, Hoggart ile birlikte kurucusu olduğu Birmingham Okulu³⁷ ile başladı. Öncelikle Frankfurt Okulunun geliştirdiği eleştirel teoriye,³⁸ Althusser'in ideoloji ve Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırmalarına başvurdular. Kültürün görece özerkliğine, ideolojik ortamın ve popüler kültür aracılığıyla popüler bilincin biçimlenmesine aracı olduğuna vurgu yaptılar (Yaylagül, 2008: 113). 80'lerin başına kadar Marksist bir yaklaşım benimsediler.³⁹ Kısacası metinler, bireyler ve toplumsal formasyon arasındaki bağları anlamaya çalışıyordu (Tudor, 2005: 395). Ancak 60'lar ve 70'ler boyunca sosyal çatışmalar ve yükselen hareketliliğe verilen tepkiler Birmingham içerisinde tartışmalara neden oldu (Kellner, 1999). Neo-liberal politikaların bu dönemde şiddetle uygulamaya geçirildiğini de hatırlatmakta fayda var. Tam da bu dönemde kültürün maddiliğine ilişkin ontolojik ve

³⁷ Birmingham Üniversitesi Çağdaş Kültürel Araştırma Merkezi.

³⁸ Kültürel Çalışmaları, kültür ve kültürel ürünlere yaklaşımları açısından Frankfurt Okulu Yaklaşımı, İngiliz Kültürel Çalışmaları ve Postmodern/postyapısalcı yaklaşımlar olarak sınıflandıranlar da bulunmaktadır (Dağtaş, 1999: 363). Ancak bu çalışmada, Kültürel Çalışmaları Birmingham Okuluyla başlayan ve Frankfurt Okulundan, yapısalcı Marksizme, Gramsci'den, Foucault'ya ve postmodernlere kadar uzanan geniş yelpazedeki etkilerle gelişen yaklaşım/alan olarak ele alınmaktadır (Dursun, 2012). Kültürel Çalışmalar ekolü. İngiliz kültürel çalışmaları Frankfurt Okulunun, işçi sınıfının var olan kapitalist topluma uyum sağlamasında kitle kültürünün önemli bir rol oynadığı düşüncesini miras almıştır. Buna göre tüketim ve medya kültürü kapitalist hegemonyanın parçası olarak oluşur. İngiliz Kültürel Çalışmaları, Frankfurt Okulu gibi kültür ve ideoloji arasında bağ kurmakta ve araştırmanın merkezine ideoloji eleştirisini koymaktadır. Bu bağlamda kültür de, hegemonyanın ve ideolojinin yeniden üretiminin bir türü olarak kavranmaktadır. Kültürel öğelerin, düşünce ve davranışları şekillendirerek bireylerin kapitalist toplumun sosyal koşullarına uymasını sağladığı savlanır. Kültürü hem Frankfurt Okulunun hem de İngiliz Kültürel Çalışmalarının araştırmalarında kapitalist topluma direnişin potansiyel bir biçimi olarak da ele alınır. Ancak, İngiliz Kültürel Çalışmaları sonraki yıllarda postmodern yaklaşımların da etkisiyle medya kültüründeki direniş hareketlerini ve medya ürünlerinin kitleler tarafından yorumlanmasını kullanılması yüceltmıştır. Frankfurt Okulunun, bazı istisnalar dışında, kitle kültürünü homojen ve ideolojik baskının ikna edici bir türü olarak kavramsallaştırmadan giderek bir kopuş yaşanmıştır. İki gelenek birbirinden ayıran da bu kopuş olmuştur. Kellner bu kopuşu "Ancak Birmingham projesi de sonunda, kültürel çalışmalarda postmodern popülist bir dönüşüme yol açtı" diyerek anlatmaktadır (Kellner, 2016: 141-42).

³⁹ Gerçi, Hall (2008: 89), Kültürel Çalışmalar ve Teorik Mirası metninde, kültürel çalışmaların Marksizmle hiçbir zaman mükemmel bir teorik uyum içinde olmadığını söylemektedir. Ona göre Marksizm kültür, ideoloji, dil ve simgesel alanı açıklamakta yetersizdir. Hall, Marksizmi mahkum eden, ortodoksluğu, doktriner karakteri, belirlenimciliği, indirgemeciliği ve değişmez tarih yasası, üst-anlatılığı gibi "sorunları" olmadan da zaten yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Eleştirileri postmodern eleştirilerle dikkat çekici biçimde örtüşmekte, Hall, postmodern savları tamamen kabul etmiş görünmektedir.

epistemolojik bir kopuş yaşandı. Kültürel Çalışmalar 1980'lerden sonra daha çok postmodern ve post yapısalcı yaklaşımlara dayanmaya başladılar (Yaylagül, 2008: 112).

Bu kopuş kısaca şöyle gerçekleşmiştir: Eleştirel ekonomi politik yaklaşımın kültürel pratiklerin onlara eşlik eden üretim süreçleri ve ilişkileri analiz edilmeksizin anlaşılamayacakları iddiası, kültürel çalışmalar tarafından, (post-Marksizmin, Marksizmin indirgemeci bir yorumunu tüm Marksizme atfetmesi gibi)⁴⁰ “indirgemecilik” ve “ekonomizm” olarak kabul edilmekteydi (Çelenk, 2008: 14). İlk dönem sınıf kültürü üzerine çıkan ve daha sınıf merkezli analizler yapan kültürel çalışmalar giderek cinsiyet ve etnik köken üzerinde durmaya başladı (Geray, 2014: 59). Çünkü, sınıfın açıklayıcılığını kaybettiği ve belirlenim ilişkilerinin kurulamayacağı varsayımları, tahakküm ve bağımlılık kavramlarını cinsiyet ve ırkı da kapsayacak biçimde genişletilmesiyle sonuçlanmıştır (Garnham, 2008: 117). Böylelikle kültürel çalışmalar ırk, cinsiyet, tahakküm ve direniş kavramlarına yönelmiştir.

Post-yapısalcı, postmodern ve post-Marksist dönüşümle birlikte, dilin, düşüncenin, ideolojinin ve kültürün belirleyiciliği vurgulanmaya başlandı; dilin, düşüncenin ve kültürün üretim tarzı ve ilişkileriyle olan bağı önce ihmal edildi ve ardından reddedildi. Böylece kültürel incelemeler Marksist kuramsal yapıdan uzaklaştı. Bu uzaklaşmaya gerekçeler arasında, “ekonomik indirgemecilik, emniyetsiz taban, ekonomik tabanın artık anlamı kalmadığı, çünkü belirleyicinin dil/kültür olduğu” vardır (Alemdar ve Erdoğan, 2010: 362).

Bu iddialar çerçevesinde Grossberg ve Fiske gibi kültürel çalışmaların önemli isimlerinden postmodern teorinin kültürel çalışmalar içerisine alınmasına yönelik çağrılar dile getirilmektedir. Grossberg hem kültürel çalışmaların, hem de postmodern teorinin belirlenim karşıtlığına, radikal biçimde bağlamcı olduğuna ve ikisinin de bütün verili

⁴⁰ Nicholas Garnham (2008: 121), geçmişte bazı ekonomi politikçilerin üretim tarzı ve kültürel pratikler arasındaki ilişkiyi dar yansıtmacı ve belirlenimci bir biçimde ele almış olmasının, bu tür bir konumlanmanın genel yaklaşım tarafından devralınmasının zorunlu olmadığını söylemektedir. Garnham, ekonomi politik kavramının kültürel çalışmalarda sorgulanmaksızın dolaşıma giren yanlış tanımından korumak isteğini “... onu kültürel çalışmaların sınırsız ve yaralayıcı lütfundan korumak istiyorum” diyerek anlatmaktadır (Garnham, 117). Özetle, kültürel çalışmalarla ekonomi politik arasındaki tartışmada mekanik ve indirgemeci bir ekonomi politik yorumunun tüm ekonomi politığe mal edilmesi söz konusudur.

pozisyon ve anlamların aşırı biçimde yapıbozumcu reddine yönelik tavır aldığını söylemektedir. Ona göre, her ikisi de “öz ve nedensellik sorularıyla değil de, etkililik, olasılık koşulları ve aşırı belirlenim ile ilgili sorularla ilgilidir. Her ikisi de güç, hakimiyet ve dirençle ilgilidir ve ikisi de radikal politikaya ve yeni sosyal hareketlere eklemlenebilir. Bu nedenle Grossberg’e göre (1997b: 187), postmodern teori ve kültürel çalışmalar arasındaki eklemlenme olasılığı da çok açıktır. Fiske de (1997), Postmodernizm ve Televizyon çalışmasında, Grossberg’e benzer biçimde, postmodernizmin tamamen reddedilmemesi gerektiğini savunarak, çağdaş kültür konusunda sunduğu “çok özel ve değerli anlayışlar” ve ortaya koyduğu kullanımlar bakımından değerlendirilmelidir. Fiske (1997: 55), postmodernin toplumsal maddecilik içerisinde temellendirilmesini istemektedir. Baudrillardçı yaklaşımın ve kültürel çalışmaların aşırı uç versiyonlarının böyle bir eklemlenmeye karşı olduğunun farkında olan Grossberg, olumlu bir postmodernizm gelişimi için çağrıda bulunmaktadır (1997a ve 1997b). Kellner, Grossbeg’in bu tavrının Dick Hebdige, Angela McRobbie, Ien Ang, Stuart Hall ve İngiliz Kültürel çalışmalarına bağlı diğerlerince de paylaşıldığına dikkati çekmektedir (Kellner, 1999).

Postmodernizmin kavramlarının ve iddialarının kültürel çalışmalara eklemlenmesi ve onun hegemonik gücünün o alanı dönüştürmesiyle sonuçlanmıştır. Kültürel çalışmaların ekonomi-politik yaklaşımdan kopuşunun iki adımından biri, sınıfı toplumsal değişimin merkezi olmaktan çıkarmak olmuştur. Diğer de, ideoloji kavrayışında gerçekleşecektir (Garnham, 117). Kültürel çalışmaların ideoloji kavramsallaştırması çok farklı yaklaşımlardan beslenerek oluşmuştur. Kültürel çalışmaların ideoloji kavramsallaştırması Volosinov, Gramsci, Althusser ve Bartes’ın yaklaşımlarının etkisi altında şekillenmiştir (Dağtaş, 1999: 335). Larrain’in etkisinin büyüklüğü bakımından üzerinde en çok durduğu üç isim Althusser, Gramsci ve Laclau olmuştur (Larrain, 1996: 47-48). Tudor, Althusser (2010) ve onun yanı sıra Lacan’ın etkisini vurgular (Tudor,

2005: 412). Çiler Dursun (2012) da, Curran gibi (2005), Foucault'nun etkisi üzerinde durmaktadır.⁴¹

Materyalist bir ideoloji kuramının içinden, göstergelerin toplumsal konumlarını ama aynı zamanda söylemsel bağlamı da vurgulayarak ideolojiye dilsel bir boyut kazandıran Volosinov, kültürel çalışmalara medya metinlerinin ideolojik/hegemonik mücadelenin yapıldığı alan olarak görülmesinin kavramsal araçlarını veren düşünürlerden biri olmuştur (Dağtaş, 1999: 354). Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırması, karşı-hegemonyalara önemli derecede alan açacak biçimde genişletilerek ideolojik metinlerin çoklu/muhafif okumalarının yapılabileceği iddiasının temeli olmuştur (Dağtaş, 355).

Althusser'in (2001: 115) ideoloji kuramı ise, ideolojinin bireyleri öznel olarak çağırıldığı ve kapitalist yeniden üretim sürecinde ideolojik pratikler aracılığıyla bireyin yeniden/üretildiği varsayımıyla, kültürel çalışmaların ideoloji kavramsallaştırmasının önemli iddialarına kavramsal araçlar sunmuştur. Althusser, ideolojiyi, dili de içerisine alan anlamlandırma ve özneleşme pratikleri ile birlikte ele almıştır (Özçetin, 2010:145). Öyle ki, Hall (1996: 41) "Althusser'le birlikte dilsel ve söylemsel bir ideoloji kuramının kapıları açılmıştır" demektedir. "Bundan böyle 'şeylerin nasıl olduğu'na değil de; şeylerin nasıl anlamlandırıldığına bağımlı"dır

Bu durumda anlamı belirleyen gerçekliğin yapısı değildi; anlam bir toplumsal pratik süresince anlamlandırma işinin başarılı olarak icra edilmesi koşuluna bağılıydı... Anlamlandırma işi 'belirli' bir emeği içerdiğinden, olumsal koşullara maruzdu (...) Anlamlandırmanın sonuçları verili bir gerçeklikten hareketle tamamen öngörülebilir bir nitelik taşımıyordu ya da bu gerçeklik tarafından zorunluluk gereği belirlenmiyordu (Hall, 2005: 103).

⁴¹ Curran'a göre Foucaultyen miras biraz karışıktır. Kültürel çalışmaların merkezileşmesine (decentring) neden olmuştur. Medyanın rolü, analitik olarak bir dizi tikel örnekler dizisi şeklinde ayrılabilen bir toplum bağlamında yer alan ya da söyleme dışsal iktidarın tamamen içinin boşaltıldığı okuyucu-metin karşılaşmalarının ardışıklığına indirgenmektedir (Curran, 2005: 382).

Başlangıçta, öznenin dilde ve dil aracılığıyla kurulma biçimleri üzerinde odaklanan metin-okur ilişkilerinin anlaşılmasında esin kaynağı, görüldüğü üzere, Althusser ve Lacan'dı. Ancak bu ideoloji kavramsallaştırması aslında Althusserci ideoloji kuramından da kopuş anlamına gelmekteydi. Metinler hala hegemonik kültürle ilişkili kabul edilmekle ve ideoloji temel referans noktası olmayı sürdürmekle beraber, Althusserci çözümlemede savunulan biçimden vazgeçilmişti. Anlamlandırma sistemlerindeki belirsizliğin ve yorum özgürlüğünün kabulü, Althusserci belirlenimin reddedilmesine yöneltmişti (Tudor, 412-13). Anlamanın maddi gerçeklikle bağına tamamen kopararak toplumsal bir icraya/uzlaşmaya bırakmak postmodernizme kavramsal araçlarını sunan post-yapısalcılığın epistemolojik varsayımlarını kabul etmek demekti. Zaten Hall de bu satırların devamında, “klasik Marksist” dil teorisinde üstü örtük bir biçimde bulunduğunu savunduğu yansıma teorisinden ayrılışı ilan etmektedir. Anlam nesnel gerçeklikten bir kez koparıldığında ise dil içerisinde kurulan ideoloji de kendi toplumsal ve tarihsel temellerini kaybetmekteydi.

Metinden ayrılarak alımlayıcıya giden yolda -ve giderek “bunaltıcı” hale gelen odaklanmada- sonraki adımlar Barthes'ın kavramsallaştırmalarına başvurarak atılmıştır. İdeolojinin dil içinde kurulma biçimleri üzerinde duran ve metnin çok anlamlılığı vurgusuyla post-yapısalcılığa yaklaşan Barthes, kültürel çalışmaların ideoloji kavramsallaştırmasını düzanlam, yananlam ve mitler kavramsallaştırmalarıyla etkilemiştir (Barthes, 1990). Barthes'ın ilk etkisi metinlerdeki yananlamanın ideolojik olarak incelenmesi yaklaşımına olmuştur. İkinci etkisi de, düzanlamanın verili olmayıp çok anlamlı olması ve alımlayıcının anlamlandırmasına açık olması şeklindeki varsayımları doğrultusunda geliştirdiği “yazarsıl kavramı” kültürel çalışmaları medya metinlerinin alımlayıcılarına yönelten yaklaşımın merkezi kavramlarından biri olmuştur (Dağtaş, 1999: 355).

Post-Marksistlerin Marx'ın ve klasik Marksizmin ideoloji kavrayışının sorununun ekonomizm olduğu iddiası da kültürel çalışmaların ideoloji kavramsallaştırmasını etkilemiştir. Chantal Mouffe'un (1979: 169) Marksizmde ideoloji sorununun ekonomik indirgemeci olarak ele alındığı iddiasını hatırlamakta fayda vardır. Mouffe'a göre, üstyapının ekonomik alt yapının mekanik yansıması olarak görülmesi, ideolojik üstyapının tarihsel süreçte hiçbir rolü olmayan gölge-olgular (*epiphenomena*) olarak ele alınmasına yol açmaktadır. Mouffe, üstyapının öznelere üretim ilişkileri içerisindeki konumuna göre belirlenmesi yaklaşımını da sınıfla ideoloji arasında zorunlu tekabülîyet ilişkisi kurduğu iddiasıyla eleştirmektedir. Kültürel çalışmaların ideoloji kavramsallaştırması da tam da bu noktadan hareket etmektedir. Anlamların metinlerarasılığı ve çok vurgululuğu karşısında anlamların bir sınıfa sabitletlenmesinin mümkün olmadığı iddiası ideoloji kavramsallaştırmasındaki büyük dönüşümün en önemli adımlarından biri oldu. Buradan hareketle, sınıfın ideolojik ve politik bir indirgeme ile değil eklemlenme süreciyle var olacağı savını ortaya atan Laclau (1985: 174-5) anlamların diğer ideolojik öğelere eklemlenerek kazanılacağını iddia ederek ideoloji kavramından sınıfı tamamen çıkardı.

Bu noktada, Wood'un (2011: 76), Laclau ve Mouffe'a yönelttiği eleştiriyi bir kez daha vurgulamak gerekir. Laclau ve Mouffe, ideolojiyi toplumsal belirlenimlerinden koparmakla kalmamış, toplumsal alanı ideoloji ya da "söylem" içinde bütün bütüne eriterek son ve kesin adımı atmıştır. Garnham da, temel ayrımların böylesine ortadan kalktığı bir ideoloji kavramsallaşmasını, somut tarihsel kökenlerinden koparılmış olmakla, ideolojiye ya salt epistemolojik ya da salt ontolojik bir problem olarak odaklanılmasıyla eleştirmektedir.

İdeolojinin evrensel ve ontolojik statüsüne yapılan böylesi bir vurgu, tarihsel materyalist bir ideoloji teorisinin merkezi odaklanmasını ihmale götürür. İdeolojik formasyonlar arasındaki fark ve bu farklılıkların analizini, farklı toplumsal formasyonların somut

analizi içinde köklendirme girişimi. Bu ihmal, toplum dışı ve tarih dışı teorilere götürür ki burada mücadele artık belirli bir ideolojiye karşı değil ancak bu mücadelenin istikameti her tür ideolojiye karşıdır (Garnham, 2008).

Sınıfla bağı kopan ideoloji kavramı, Foucault'nun söylem kavramsallaştırmasının etkisiyle bir söylem meselesi haline gelmiştir ve söylemlerin etkisi olarak kabul edilmiştir (Dursun, 2012: 14). Kültürel çalışmalar, marksizme atfedilen, mekanik ve kaba bir yanlış bilinç, yani bilinçleri iktidar tarafından ele geçirilen ve manipüle edilen insanlar anlayışını reddederken tarihsel maddeci köklerinden tamamen kopmuştur.

İdeoloji kavramsallaştırmasındaki bu epistemolojik kopuşun metodolojik sonuçları da iletişim alanını derinden etkilemiştir ve çalışmanın bulgular kısmında göreceğimiz gibi hala etkilemektedir. Medya içeriklerinin oluşturulması ve anlamlandırılması sürecine hem üreticilerin hem de tüketicilerin aktif bir şekilde katıldığı iddiasını getirecektir. Medya mesajlarının taşıdığı ideolojinin çoklu anlamlandırmaya açık ve özerk göstergelere dönüştürülebilme ihtimali araştırmada merkezi bir rol oynamaya başladı. Böylelikle, izleyicilerin medya içerikleri aracılığıyla sunulan egemen ideoloji ve değerlere ne kadar direnip bunları alternatif şekillerde anlamlandırdığına yönelik araştırmalar kültürel çalışmalara hakim oldu (Yaylagül, 117). Ekonomi politik yaklaşımın medyaya ilişkin çalışmalarına getirilen “izleyici, alımlayıcı ya da kod açıcının güçsüzlüğünü kabul ederek ideolojik sürecin kodlayıcı yanını vurguladığı”, dolayısıyla izleyicinin anlam üretiminde edilgen varsayıldığı ve yönlendirmeye açık bir izleyici tarifi yaptığı yönündeki eleştirinin bu kaymada rolü oldu (Çelenk, 2008: 14). Böylelikle, Kültürel Çalışmalar, kültürel üretimden çok kültürel tüketime, çalışma ilişkileri ve üretim noktasından çok boş zamana ilişkin kültürel pratiklere odaklandılar. Garnham'ın deyimiyle bu “fazla ve bunaltıcı derecede” bir odaklanmaydı. Çünkü, tüketime, alımlamaya ve yorum anına odaklanarak, tüketim özgürlüğü ve gündelik yaşam sürekli abartılıyordu (Garnham, 2008: 120). Ancak ekonomi politikçilere göre, herhangi bir

doğru ya da hakikat temelli bir konumlanış benimsenmeksizin, iktidar, direnme ve gündelik pratiklerin özgürleştirici anlarına odaklanmak sorunluydu. Sorun, aşk romanları, popüler müzik gibi kültür ürünlerinin ve gündelik yaşamın diğer kültürel pratiklerinin, elit ve egemen kültür karşısında, kültürel pratikleri kışkırtan kapitalist stratejiler analiz edilmeksizin bir direniş kültürü olarak selamlanmasındaydı. Kapitalist üretim ilişkilerinden koparılmış böylesi bir “direnış” kavramsallaştırması da baskıcı yapıların gizlenmesine aracı oluyordu (Çelenk, 2008: 14).

Kültürel çalışmalarda, metnin kültürel anlamların erişilebilir olduğu bir alan olarak görülmesi ve söylemin ideolojideki kuruculuğuna yapılan vurgu kültürel çalışmalar içerisinde yapılan araştırmalarda analiz birimi olarak metin içeriklerinde yoğunlaşılmasına neden olmuştur. Kültürün işaretler ve dil aracılığıyla taşınması, kültürel anlamların dil aracılığıyla biçimlenmesi ve iletilmesine yönelik varsayımlar dilin, değerlerin, anlamların ve bilginin oluşturulduğu bir mücadele alanı olarak görülmesine zemin hazırlamıştır. Televizyon da (diğer kitle iletişim araçları gibi) bu anlamların üretildiği ve kültürel pratiklerin taşındığı en önemli araçlardan birisidir (Barker, 1999: 12).

Bu yaklaşım, kültürel çalışmaları, dil ve anlamlar aracılığıyla gerçek dünyanın toplumsal olarak nasıl yapılandırıldığı ve sunulduğu (temsil edildiği) üzerine odaklanmaya götürmüştür. Kültürel çalışmalar insanların anlamlandırma ve temsil pratikleri aracılığıyla kültürü anlamaya çalışırlar (Barker: 1999, 13). Kültürel çalışmalar, yapısökümcü akımın etkisiyle kültürel ürünleri, toplumsal pratikleri ve hatta kurumları birer metin olarak ele almıştır. Göstergebilim dilsel olanların yanı sıra dilsel olmayan göstergelerin çözümlenmesi için bir terminoloji geliştirilmesini sağlamıştır (Dursun, 2012: 13).

Postmodern dönem aynı zamanda metinselcilik ve teoriklik yönünde eğilimler üretti. Bu eğilimler içinde her şey metinleşir ve kültürel araştırmalar pratiği, teoriği metinlerin okunması yönünde kullanan bir yapıya bürünür. Teoriciliğin en rezil örneklerinde, Jargon analizin yerini alır, bağlam kaybolur ve kültürel araştırmalar akademik kelimeler oyunu içinde yozlaşır. Böylece teori, analiz ve eleştiri araçları sağlama özelliğini kaybeder, kötüye kullanılıp çarpıtılır (Kellner, 1999).

Golding ve Murdock, kültürel çalışmalar açısından en önemli analiz birimi haline gelmiş olan medya mesajları da dahil her türlü metindeki eşitsizlik ilişkisini ve buna karşı mücadeleleri, dilde ve söylemdeki yerel ve parçalı mücadeleleri incelediklerini belirterek bunu “post ön ekine dayalı olarak” yaptıklarını vurgulamaktadırlar.

Temelde anlamın inşasıyla –anlamın belirli anlatım formları içinde onlar aracılığıyla nasıl üretildiği ve günlük hayat pratikleri yoluyla sürekli olarak nasıl müzakere edildiği ve yapıbozuma uğratıldığıyla ilgilenir (Golding ve Murdock, 2002: 51).

Metne kapanma ve metni anlamlandırılmasında alımlayıcıya verilen büyük rol doğrultusunda tüketim/alımlama ve yorum anına odaklanmakla, eğilimi, kültürel çalışmaların toplumsal olanın eleştirel bilgisini üretme iddiasını zayıflatır. Çiler Dursun, postmodernizmde, gerçekliğin temsili nosyonunun özü olan gösteren ile gösterilen arasındaki bağlantı, bütünüyle ortadan kalktığını ve geriye kalan şeyin gösterenler arasındaki özgür bir oyun olduğunu hatırlatmakta ve bu oyunun kendi çıkarı doğrultusunda iletiyi kod açımına uğratan okurun anlam üzerindeki iktidarını ayrıcalıklı kıldığını vurgulamaktadır. Dursun, tam bu noktada, kültürel çalışmaların popüler kültür ürünleri karşısında okuyucu/izleyici etkinliklerinin kutlanmasındaki iyimser tonunun postmodernist bakış açısıyla bağlantısına dikkati çekmektedir (2013, 62).

Zamanla, postmodern teori çerçevesinde “eleştiri” getirme eğilimi kültürel çalışmalara hakim hale gelir.

Kültürel araştırmalar alanında birbirleri ile yarışan postmodern dönemler mevcuttur. En aşırı biçimlerinde, postmodern dönem, kültürel üretim ve alımlamanın ekonomik, politik ve sosyal boyutlarını siler, kültürel ve teknolojik nedenselliğin yeni bir formunu

yürürlüğe sokar, kuramcı saçmalıkları gündemine alır ve metinsel anlamlandırma, sosyal eleştiricilik ve politik mücadelenin olasılığından vazgeçer. Daha diyalektik ve politik bir versiyonunda, postmodern teori kültürel eleştiricilik ve çağın politikasına yeniden değerlendirmek için kullanılır (Kellner, 1999).

Kellner, metinlerin toplumsal ilişkiler ve yapılar içerisindeki üretimini analiz dışında bırakılarak yapılan, metne ve alıcıya odaklanmanın, kültürel araştırmaların önünü kestiği iddiasındadır. Aynı şekilde alımlama - kabul (reception) analizi, alıcının sosyal ilişkiler içerisinde nasıl üretildiğini göstermede başarısız olur ve bazı ayırt edici içerikleriyle kültür ve toplumun, alıcının metni alımlamasına etkisini göz ardı eder (Kellner, 1999).

Kültürel çalışmaların postmodern aşamasında, popüler öğelerinden olan yerel zevkler, tüketim ve melez kimliklerin inşası uğruna ekonomi, tarih ve politikayı görmezden gelme ve hatta tamamen yok sayma gibi yaygın bir eğilim vardır. Bu kültürel popülizm Marksizm'den uzak postmodern teoriye geçişi tekrarlar ve indirgemeciliği, serbestliğin ve baskının ana anlatılarını ve tarihsel teleolojiyi öne sürer (Kellner, 2016: 145).

Kültürel çalışmalar içerisinde, hem üretimi hem de metni göz ardı eden, bu nedenle de metnin ve kültürel ürünlerin kullanımındaki izleyici hazzının popülist bir biçimde yüceltilmesine yol açan eğilim, aşırı uçlara taşındığında, araştırmacıların çalıştığı konularda izleyici deneyimlerini “cilalamasın” ve eleştirel mesafeyi de yitirmesine neden olmaktadır (Kellner, 2008: 177). Alemdar ve Erdoğan, kültürel araştırmalardaki egemen yönelimin küresel serüvendeki kapitalist pazarın biçimlendirdiği ve yaydığı kültürü eleştirirken mitleştiren ve yücelten, bireye kadar indirgenen görecilikle (relativizm) meşrulaştıran biçimde sürdüğünü söylemektedir:

Küresel kültür endüstrilerini incelememekte ve bu endüstrilerin siyasal ekonomi dahil her tür analizinden uzak durmaktadırlar. Onun yerine, yeni medya teknolojilerinin ürünlerinin içerik ve alımlamaları üzerinde durarak, kapitalizmi yıllardır savunan “etki” araştırmaları paralelinde bir yerde durmaktadırlar. Bu yerde, kapitalizmin en son ve en sinsi ve etkili savunucusu rolünü oynamaktadırlar. Örgütlü iletişim yapılarının ürettiği kültür ürünlerinin kültürel incelemesini yapanlar ile gerçek insan ilişkilerine gerçek örgütlü süreçlerde bakanlar ve kültürel ürünleri “ifade edilmiş temsiller ve örgütlü üretim yapılarının ve ilişkilerinin bir parçası” olarak görenler arasında bir uzlaşma olasılığı, var olan çıkar yapıları içinde olanaksızdır (Alemdar ve Erdoğan, 2010: 365-66).

Kültürel Çalışmaların bu dönüşümü, postmodern ve Post-Marksist yaklaşımın ‘sınıf’ ve “ekonomik belirlenim”, tarihsellik kavramlarına karşı saldırılarının iletişim çalışmalarında da yankılandığı göstermektedir. Kellner gibi daha umutlu ve ılımlı olanların aksine Erdoğan’ın dediği gibi, kültürel çalışmalar ve ekonomi politikçiler arasındaki temel kesişim noktaları uzlaşmayı imkansız hale getirecek biçimde kırılmış görünmektedir.

Son olarak, alanda güncel metodolojik eğilimleri serimlemeye geçmeden önce, eleştirel iletişim çalışmalarındaki dönüşümün ve güncel durumun bir diğer dinamiği olan yorumsamacı çalışmalardaki postmodern etkiyi ve bu yaklaşımın nasıl melezleştiğini de ortaya koymak gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İLETİŞİM ÇALIŞMALARININ METODOLOJİK HARİTASI

Bir önceki bölümde ortaya konulduğu üzere pozitivistizmin epistemolojik krizi döneminde post yapısal/modern yaklaşımların etkisiyle gerçekleşen dönüşümün sosyal araştırma, yöntem ve teknikleri üzerinde çok yönlü etkileri olmuştur. Bu süreçte, diğer alanlarda olduğu gibi iletişim alanında da iki önemli eğilimin varlığı tespit edilmektedir. İlki, metodolojik düzlemde hakim olan bir belirsizlik, ikincisi de araştırma yöntem ve tekniklerinde ortaya çıkan parçalanmış bir çeşitliliktir. Bilimsel araştırmada metodoloji (yöntembilim), özellikle post kuramların hakim olmaya başladığı 1970’lerden bu yana belki de en çok ihmal edilen ve neredeyse gereksiz bulunan boyut haline gelmiştir (Özuğurlu, 2006: 3). Bununla bağlantılı olarak metodoloji veri toplama tekniklerine indirgenmekte ya da salt “yöntem” şeklinde ele alınmaktadır.⁴² Sadece yöntem ve teknikler üzerinde durarak bu yöntem ve tekniklerin dayandığı felsefî boyutu gözden kaçırmanın ise bilimsel etkinlik açısından önemli sonuçları vardır.

Bu sonuçların ne olduğu tartışmasına bilimin doğası, bilimsel bilgi, bilimsel etkinliğin doğası ve bilimsel yöntemin ne olduğunu tartışarak başlayabiliriz. Lewis’e göre (2011: 27) bu sorulara cevap ararken bir disiplinde etkinliğe öncülük eden prensiplerden çok yöntem üzerine odaklanmak önemli bir noktanın gözden kaçırılmasına neden olur. Lewis burada ancak “doğru” soruları sorabilirsek bilimsel keşifte bulunabileceğimizi belirterek bilim insanının epistemolojik ve metodolojik kabullerinin sorduğu ve cevabını

⁴² Bu konudaki karmaşanın önemli bir diğer nedeni de, “yöntem” kavramının bilimsel üretimin önemli merkezlerinden Amerika’da ve Avrupa’da farklı algılanmasıdır. Adorno, “metod” sözcüğünün Avrupa’da epistemoloji şeklinde algılanmaktayken (epistemolojik varsayımlarıyla birlikte metodolojik bir pozisyonu tanımlaması anlamında), Amerika’da pratik araştırma tekniklerini ifade etmesine dikkati çeker (Adorno, 1969: 343).

aradığı soruları, ortaya çıkarmaya çalıştıklarını ve dolayısıyla bilimsel çalışmanın nasıl yapılacağını da farklılaştırdığını vurgulamaktadır. Çünkü her soru kendi yöntemini ve tekniklerini çağırır. Ve bilime her farklı yaklaşım da farklı soruları dolayısıyla farklı yöntem ve teknikler setini gerektirir. Neuman da (2014a: 117-118) “sosyal bilimi bilimsel yapan araştırmanın metodolojisidir” derken toplumsal araştırma yaklaşımlarının rekabetine dikkatine çeker. Her sosyal bilimci, bilime alternatif yaklaşımlar arasından seçim yapar. Bu seçim onun ontolojik ve epistemolojik kabulleriyle doğrudan ilişkilidir. Her yaklaşımın kendi felsefi varsayımlar kümesi ve araştırmanın nasıl yapılacağı konusunda da kendi tutumu vardır. Aynı Ollman’ın (2011: 28) söylediği gibi, “Dünyayı nasıl kavradığımızı belirleyen üç şey vardır: Dünyanın nasıl bir yer olduğu, bizim kim olduğumuz ve dünyayı nasıl incelediğimiz.” Dünyanın nasıl bir yer olduğu ontolojik, bizim kim olduğumuz epistemolojik ve onu nasıl incelediğimiz de metodolojik düzeylere denk düşmektedir. Bu bağlantıya ilerleyen sayfalarda daha geniş değinmek üzere önce önemli bir kavram kargaşasının giderilmesi gerekmektedir. Bu, yöntembilimle/metodolojiyle yöntem/metot arasındaki karmaşadır.

Yöntembilim ve Yöntem Aynı Şey Midir?

Genelde yöntembilim yani metodoloji teriminin ‘bu çalışmanın metodolojisi’ ifadesinde olduğu gibi gevşek bir tarzda kullanıldığına dikkati çeken Punch (2014: 29) bu vurgusuyla araştırmacıların “metodoloji” başlığı altında kullandığı yöntemi ve teknikleri aktardığına dikkati çekmektedir. Ancak Punch’a göre, araştırmanın metodolojik pozisyonunun belirtilmesi yöntem ve teknikleri aktarmaktan daha fazlasını gerektirir.

Punch metodolojinin yöntemler ve bir bütün olarak araştırmanın nasıl yürütüldüğü üzerinde duran uğraş alanını ifade ettiğini belirtirken, Geray (2014: 50) metodolojinin

araştırmacının bilgiyi nasıl edinebileceğiyle ilgili olduğunu söylemektedir. Metodoloji, “bilimsel yöntemlerin incelenmesi”dir (Erdoğan, 2007: 120). Bilimsel soruşturmanın yöntem ve teknikleriyle, gerçeğin bilgisine ulaşmak için kullanılması gereken yolların, araştırmanın nasıl yapılması gerektiğine ilişkin teorileri içeren, bilimsel bilginin üretilmesine ilişkin bilimdir. Erdoğan da (2007: 32) çoğu kez yöntembilimin yöntemle karıştırıldığını belirterek yöntembilimin amacının nesneleri, ürünleri ve ilişkileri tanımlamak veya analiz etmek olmadığını belirtir. Buna göre yöntembilimin amacı, belli tekniklerin potansiyelini ve sınırlılıklarını incelemek, onların varsayımlarını ve epistemolojik sonuçlarını açıklığa kavuşturmak, başarılar ve başarısızlıklar için yapısal nedenler öne sürmek, bilimsel süreçler hakkında genellemeler yapmak ve test etmektir. Erdoğan’a (2007: 120) göre, yöntembilim bilimsel girişimde bilginin nasıl elde edilebileceğiyle ilgilendiğinden, bilginin elde edilip edilemeyeceği ve nasıl elde edilebileceği üzerinde duran epistemolojinin bir parçası/dalıdır. Epistemoloji, geçerli olan bir insan bilgisini nasıl bilebileceğimizi araştıran felsefe dalıdır. Bilginin doğası, ortamı, kökeni ve boyutlarıyla uğraşır (Geray, 2014: 50). Her epistemolojik yaklaşım da belirli ontolojik kabullere dayanmaktadır.

Yöntem ise, araştırma tasarımında “neyin nasıl yapılacağı” ile ilgilidir. Neuman bilimsel yöntemin tek bir şey olmadığını vurgulayarak bilimsel topluluğun kullandığı fikirler, kurallar, teknik ve yaklaşımların tümüne işaret ettiğini belirtmektedir (Neuman, 2014a: 16). Yöntem “araştırmanın nasıl uygulanacağı”yla ilgili süreçlerdir (Erdoğan, 2007: 120). Beşikçi, yöntemin “nasıl?” sorusuna cevap arayan bir süreç olduğunu belirterek, belirli bir amaca ulaşmak için düşünülmüş bir araştırma planı olarak tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Buna göre, yöntem, bir araştırmada ve incelemede kullanılan işlemlerin meydana getirdiği bir bütündür. Beşikçi, bu işlemlerin hem eylemsel hem de zihinsel yani kavramsal yönü bulunduğuna dikkati çekmektedir. Gözlem, deney,

ölçme gibi işlemler eylemsel işlemlere tekabül ederken, hipotezler oluşturma, teori kurma, bunlardan gözlenebilir sonuçlar çıkartma ve bu sonuçlardan tekrar olgulara dönerek test etme gibi işlemler de zihinseldir (Beşikçi, 1991: 13).

Bilimsel bilgi elde etme amacına dönük soyut, zihinsel araştırma tasarımı olarak yöntem; araştırma sorularının formüle edilmesi, araştırmada kuramla kurulan bağı, yani araştırmanın kuramsal bir zemine oturtulmasını, olgusal olanın bilgisine dair kavramsallaştırmaları, bunlara bağlı iddialar ve hipotezler ortaya atılmasını ve bu iddialar ve hipotezleri doğrulamak üzere veri toplama, veri analiz etme ve yorumlama sürecini, nihayetinde de araştırma sonuçlarıyla kuramın yeniden ele alınmasını içermektedir. Dolayısıyla yöntem, bütün araştırma sürecini şekillendiren bir süreçtir.

Metodolojik İnceleme Nedir?

Bilimsel bilgi üretme iddiasında olan bir araştırma, aynı zamanda, sonuçlarının bilimsel açıdan güvenilir ve geçerli olduğu iddiasındadır. Sonuçların güvenilirliği ve geçerliği ise araştırmanın yöntemiyle ilişkilidir. Bu nedenle metodolojik inceleme bilimsel bilgi üreten araştırmaların yöntemlerini “bir süreç olarak” kabul eder ve kuramsal ve felsefî temellerinden veri toplama ve analiz tekniklerine kadar bütün sürecin tutarlılığı ve sonuçları üzerine değerlendirmeler yapar. Dolayısıyla, yukarıda bilimsel araştırmanın yöntemi içerisinde belirttiğimiz araştırma sorularının formüle edilmesi, araştırmanın kuramsal bir zemine oturtulması, olgusal olanın bilgisine dair kavramsallaştırmaları, iddialar ve hipotezler ortaya atılmasını ve bunların sorgulama ve doğrulama aşamasında ait olan veri toplama ve analiz süreçleri gibi bütün süreçlerini incelemek demektir. Bu bağlamda, metodolojik inceleme, bilimsel araştırmaların süreçlerini tanımlama ve analiz etmeyi, belli tekniklerin sınırlılıklarını ve potansiyelini incelemeyi, onların varsayımlarını ve epistemolojik sonuçlarını serimlemeyi, başarılar ve

başarısızlıklar için yapısal nedenler öne sürmeyi, bilimsel süreçler hakkında genellemeler yapmayı ve test etmeyi içermektedir. Ancak alanda terimlerin birbirine karıştırılarak ya da bir biri yerine kullanılması metodolojik inceleme için önemli bir güçlüktür. Bu güçlüğü aşmak üzere metodoloji, yöntem ve tekniğin birbiri ile bağlantıları ve farklarını ayrıntılı biçimde ortaya koyma çabası anlamlı görünmektedir.

Yöntem ve Araştırma Teknikleri Farkı

Metodoloji kavramı etrafındaki karışıklığa benzer olarak yöntem ve teknik de sık sık karıştırılmaktadır. “Yöntem” tasarım ve veri toplama ve veri çözümlemesini içeren genel bir terim olarak kullanılmaktadır. Verileri toplama ve çözümleme ise araştırmanın görgül işlemler kısmını oluşturur. Verileri toplamak ve analiz etmek için kullandığımız araç da tekniğe işaret etmektedir.

Araştırmanın kapsamının belirtilmesi, tasarım türünün açıklanması, verilerin nereden nasıl toplanacağını saptanması, verilerin toplanma tekniğinin açıklanması, değişkenlerin belirlenmesi, neyin nasıl ölçüldüğünün tek tek belirtilmesi ve analizin nasıl yapıldığının ayrıntılı açıklanması yöntemin aşamalarıdır. Güvenirlik ve geçerlilik sorunlarının sunulması ile kuram ve yöntemin sınırlılıklarının belirtilmesi de devam eden aşamalardır (Erdoğan, 2007: 120). Bu aşamalara bakıldığında veri toplama (ve analiz) teknikleri bu aşamalardan sadece bazılarına tekabül etmektedir.

Doğan Ergun, yöntem ile araştırma teknikleri arasındaki farkın anlaşılabilirliği bakımından strateji ve taktik arasındaki farka benzetilmesinin faydalı olabileceğini söylemektedir:

Yöntem ve araştırma teknikleri arasındaki farkı ve bağı göstermek konusunda, bir anlatım kolaylığı sağlamak için bir benzetmeden yararlanılabilir. Sosyolojik yöntemle, sosyolojik araştırma teknikleri arasındaki ilişkiler strateji ile taktik arasındaki ilişkilere benzer. Tanımlayacak olursak, strateji, başlangıçta hedefler saptamak ve hedeflere ulaşmak için çeşitli yollar saptamak demektir. Taktik, stratejik planı gerçekleştirmek için yararlanılacak araçları, her an belirtmekten ibarettir. Kısacası taktik manevradır. Ve

manevra en iyi aracı bulmak için yapılır. Başka bir deyişle, yöntem, strateji olarak düşünülünce, araştırma teknikleri de taktikler olarak düşünülecektir (Ergun, 2015: 250).

Ergun, Yöntemi Bulmak (2018: 60) eserinde de, yöntemin bir idrak olarak, düşünsel bir girişim olarak, kısaca bir düşünce olarak soyut olduğunu, araştırma tekniklerinin ise soyut olan bu girişimin uygulamadaki/araştırmadaki somut araçları olduğunu söylemektedir. Ona göre, yöntem iki boyutludur. Bir, soyut ve felsefi boyutu, iki, düzenleyici, planlayıcı ve teknikleri içeren somut boyutu olmak üzere iki boyutu vardır. Yöntem ilk olarak, araştırma konusundan bağımsız zihinsel bir tutumu ifade eder. Felsefi bakımdan yöntem tümevarım ve tümdengelimdir. Araştırmacının felsefi anlayışı/felsefi görüşü doğrultusunda araştırma planı seçmesi soyut yöntem kavrayışının somutluk kazanması demektir. Soyut bir tavır olan *felsefe bakımından yöntem* somutlaşarak *bilimsel yöntem* yani, somut bir tavır haline gelir.⁴³ Bu aşamada da araştırma konusunda ve inceleme nesnesine bağlı olarak da çoğullaşır. Soyut bir tutum olan yöntemi somutlaştıran araştırma teknikleridir (Ergun, 2018: 17). Demek ki, zihinsel araştırma planları olarak soyut yöntemler, araştırma teknikleri aracılığıyla uygulanırken somutluk kazanmış olmaktadır (Ergun, 2018: 24).

Kemal Kartal, yöntem ve teknik arasındaki söz konusu karışıklığa, yöntembilimle ilgili kitap ve makalelerde “Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri” şeklindeki başlıkların neden olduğunu belirterek tekniklerin, “bilimsel araştırmaları uygulama araçları” olarak tanımlamaktadır (Kartal, 2015: 88).

⁴³ Bu noktada, Doğan Ergun’un yöntem konusunda yaptığı ve bu çalışmanın Giriş bölümünde değindiğimiz felsefi bakımdan yöntem ve bilimsel yöntem ayrımını hatırlamak gerekir. Yöntemin özü, felsefi inançtır. Başka bir deyişle, bir yöntem hangi felsefi inanca bağlanmışsa o felsefi inanç yöntemin özüdür. Ancak, felsefe de felsefi düşünce de bilimsel yöntem gibi bir yöntem değildir. Felsefe, bilimsel yöntem için vazgeçilmez bir düşünsel zemindir. Yani bilimsel yöntemin, olmazsa olmaz, önkoşuludur. Felsefe, bilimler gibi belirli bir yöntemle, sınırlı bir alanda bilgiye ulaşmaya yönelmez, daha çok zihnin kendisine yönelerek bir içdüşünme (reflexion) olarak ortaya çıkar. Felsefi bakımdan yöntem, bilimsel yöntem gibi, şeyleri ya da konuları/olguları araştırmak için somut tavır almaz (Ergun, 2018: 22-4).

Onur Hamzaoğlu da veri elde etmek için kullanılan araştırma tekniklerinin birkaç on yıldır doğru olmayan bir yaklaşımla “araştırma yöntemleri” olarak adlandırıldığına dikkati çekerek yöntemin veri elde etme araçlarına indirgenemeyeceğini belirtmektedir. Yöntemin bir araç olmaktan ziyade bir süreç olduğunu vurgulayanlar arasında yer alan Hamzaoğlu da yöntemin sorunun fark edilmesinden başlayarak kavranması, sistematize edilmesi, varsayımlar oluşturulması, araştırma tekniğinin seçimi, veri toplama tekniğinin belirlenmesi, verilerin toplanması, verilerin çözümlenmesi, çözümlerin yorumlanması ve rapor yazılması aşamalarını içeren bilimsel bir süreç olduğunu söylemektedir. Araştırma tekniği ise bu sürecin bir aşamasında kullanılan bir araçtır (Hamzaoğlu, 2012: 45). Araştırma teknikleri gözlemsel ve deneysel olmak üzere iki grupta ele alınabilir. Gözleme dayalı araştırma teknikleri de tanımlayıcı ve analitik olmak üzere kendi içinde iki gruba ayrılmaktadır (Hamzaoğlu, 2012: 45).

Doğan Ergun, yöntem ve araştırma tekniklerine ilişkin kavram kargaşasının gerçekteki bir kargaşayı yansıttığını söylemektedir. Gerçekteki kargaşa bugünün sosyolojisindeki bir kargaşadır. Buna neden olan da kuram ve araştırma arasındaki kopukluktur. Yöntem ve araştırma tekniklerini birbirine karıştıranlar, ya da onlardan farksız şeylermiş gibi söz edenler de kuram ile araştırma arasında bağ kuramayan, araştırmaya yöntemsiz başlayan ya da yöntem uygulamayan araştırmacılarıdır (Ergun, 2018: 250). Ancak araştırma pratiği ile kuram arasındaki bağın kırılması bilimsel bilgi üretme pratiğinin de kırılması anlamına gelmektedir. Bu, çalışmamızın temel savlarından ve dördüncü bölümde ele alınacak temel tartışma başlıklarından biridir.

Özetle, yöntem araştırmada bir yandan hem veri toplama hem de analiz tekniklerini, diğer yandan da araştırmanın dayandığı felsefi yaklaşımları da içeren bir alandır. Zaten yöntem çeşitliliğinin ortaya çıkmasının nedeni de bilimsel bilginin öznesi ile nesnesi arasındaki ilişki üzerine yürütülen epistemolojik tartışmalardır (Karapehlivan Şenel,

2012: 49). Epistemolojik tartışmaların temelinde de farklı ontolojik kabullerin bulunduğu unutulmamalıdır. Çünkü her epistemolojik yaklaşım belirli ontolojik kabullere dayanmaktadır.

Ontoloji, Epistemoloji, Yöntembilim, Yöntem ve Teknik İlişkisi

Ontoloji, epistemoloji, metodoloji, metod ve tekniğin birbiriyle bağlantılarını daha da somutlaştırmak üzere araştırma yapan bir sosyal bilimci ele alınabilir. Sosyal bilimci olarak bir araştırma yapmak üzere işe koyulduğumuzda, bilimin ne olduğu, nasıl yapılması gerektiği, bilimsel bilginin amacının ne olduğu ve bilimsel bilgiye nasıl ulaşılabileceğine ilişkin belirli ön kabullerimiz hali hazırda bulunmaktadır. Çünkü dışımızdaki gerçekliğe ilişkin ontolojik kabullerimiz belirli bilgi edinme biçimlerini mümkün kılmakta ya da belirli bilgi edinme biçimlerini olasılık dışı bırakmaktadır. Gerçekliğin doğasına ve kaynağına; olgular arasındaki ilişkilerin nasıl kurulduğuna; insanın doğasının ne olduğuna ve insanın nasıl bir varlık olduğuna; toplumun doğasına ve de birey-toplum ve birey/yapı ilişkisinin doğasına ilişkin fikirlerimiz ontolojik önkabullerimizdir. Bu önkabuller bilginin kaynağı ve sınırına ilişkin yaklaşımımızı, “ne kadar bilebiliriz?” sorusuna cevabımızı, bilimsel bilginin ne tür bir bilgi olduğuna ve amacına ilişkin kabullerimizi; bilen ile bilinen arasındaki, bilim ve sağduyu arasındaki ilişkiye ilişkin kabullerimizi yani epistemolojik yaklaşımımızı belirler. Bilgi ve bilme ile ilişkimiz böylece kurulduğunda, bilip bilemeyeceğimizi ve ne kadar bilebileceğimizi bildiğimiz bilgiyi (gerçekliğin bilgisini) ele geçirmek üzere giriştiğimiz bilimsel bilgi üretme çabası olan bilimsel araştırma faaliyetinin de sınırlarını çizmiş oluruz. Dolayısıyla, bizim kendi ontolojik ve epistemolojik kabullerimizle durduğumuz yerden tarif ettiğimiz “toplumsal gerçekliğin bilimsel bilgisini” üretmek üzere giriştiğimiz bilimsel araştırma pratiğinde araştırmamızın yönteminin ne olacağına, araştırmada veri toplama ve analiz tekniklerine, araştırma sürecinin nasıl olduğuna, araştırmanın amacına,

değerlerin rolüne kadar bütün metodolojik sorular bizim içerisinden baktığımız çerçeve içinde cevaplanmaktadır. Örneğin eğer pozitivist bir ontoloji içerisinden dünyayı kavrayan bir araştırmacıysam bilginin nasıl edinileceğine ilişkin tutumum yorumsamacı bir ontolojiyi benimsemiş bir araştırmacının tutumundan farklı olacaktır. Dolayısıyla bilimsel araştırma tasarımı da bu tutuma göre ve diğer araştırmacıdan oldukça farklı şekillenecektir. Dikeçligil'in aşağıda verilmiş olan tablosu bilim anlayışının hangi sorular çerçevesinde şekillendiğini izlemeyi kolaylaştırmaktadır.

Tablo 1: Bilim Anlayışının Temel Bileşenleri

Ontolojik Kabuller	Epistemolojik Kabuller	Metodolojik Kabuller
Gerçekliğin kaynağı nedir?	Bilginin kaynağı/doğası nedir?	Araştırmanın amacı nedir?
Gerçekliğin doğası nedir?	Bilginin sınırı nedir? (ne kadar bilebiliriz?)	Araştırmanın yöntemi nasıl olmalıdır?
Olgular arasındaki ilişkiler nasıldır?	Bilim nedir?	Araştırmacının rolü ne olmalıdır?
İnsanın doğası nedir?/insan nasıl bir varlıktır?	Bilimin amacı nedir?	Değerlerin rolü nedir?
Toplumun doğası nedir?	Bilimsel bilgi ve diğer bilgiler arasında nasıl bir ilişki vardır?	Araştırma raporunun dili nasıl olmalıdır?
Birey-toplum ve birey/yapı ilişkisinin doğası nedir?	Bilen ve bilinen arasında nasıl bir ilişki vardır?	Teori, hipotez, veriler ve araştırmanın kapsamı nasıl olmalı?
İnsan eylemliliği (özgür istem, irade, rasyonellik) hakkındaki görüş nedir?	Toplumsal gerçeklik açıklamasını ne oluşturur?	Araştırma süreci nasıl olmalıdır?
	Bir açıklamanın doğru mu, yanlış mı olduğu nasıl belirlenir?	
	Bilimsel bilgi ne tür bir bilgidir?	

Kaynak: Dikeçligil, B. (2005: 3)

Dikeçligil, özetle, bilim anlayışının gerçekliğin doğasına ilişkin ontolojik, bilgiyi elde etmek üzere epistemolojik ve bilginin nasıl elde edileceğiyle ilgili metodolojik varsayımlar olmak üzere birbirinin içine yuvarlanmış üç tür bileşenden/sayıltıdan oluştuğunu söylemektedir (Dikeçligil, 2006: 48). Buna göre, araştırmacının bilim anlayışı, bu temel kabuller çerçevesinde şekillenmektedir. Bu temel kabuller

araştırmacıların “Zihinsel hareket noktalarıdır. Kısacası bilim yapmanın ön koşulları ve ön kabulleridir” ve söz konusu temel kabullerden/bileşenlerden (ontolojik, epistemolojik ve metodolojik) birisinin eksik olması durumunda, bilim anlayışı şekillenemez (Dikeçligil, 2010: 55).

Dilekçigil, bu bileşenlerden birinin eksik olması durumunda bilim anlayışından söz edilemeyeceğini belirtmektedir. Ona göre bilim anlayışını şekillendiren en önemli bileşen, varlığın doğasına ilişkin ontolojik kabullerdir. Kendisi hakkında bilgi edinmek istediğimiz varlığın/gerçekliğin doğasının ne olduğunu (ontoloji) bilmeden, bu gerçekliğin bilgisine ne tür bir bilgi (epistemoloji) ile ve nasıl ulaşabileceğimizi (metodoloji) bilmemiz zorlaşacaktır. Ontoloji, epistemoloji ve metodoloji arasındaki ilişki güneş sistemine benzetilebilir:

Burada sistemin güneşi “Gerçeklik nedir?/ Gerçekliğin yapı taşı nedir?” gibi sorulara cevap veren ontolojik sayıltıdır. Epistemolojik ve metodolojik sayıltılar ise güneşe bağlı olarak belirli yörüngeleri izleyen gezegenler gibidir. Bu nedenle bir bilim anlayışının/paradigmanın ne olduğunu anlamanın yolu, onun güneşinin ne olduğunu anlamaktan geçer (Dikeçligil, 2006: 31).

Araştırmanın yöntemi ve kullanılan veri toplama ve veri analiz teknikleri de bu pozisyonların belirlediği bilgi üretme süreçleri ve araçları olarak kavranmalıdır. Metinde yöntem ve teknik farkı anlatılırken, yöneme atfedilen teorik boyut bu ilişki içerisinde daha anlaşılır hale gelmektedir. Dikeçligil’in güneş sistemi benzetmesinden ziyade iç içe geçmiş, “birbirinin içine yuvarlanmış” birleşenleri akılda tutularak çizilecek bir şekil ontoloji, epistemoloji, yöntembilim, yöntem ve teknik ilişkisini yalın ve net biçimde ortaya koyabilir. Şekil 1’de her araştırma yöntemi ve tekniğin belli bir metodolojik pozisyona her metodolojik pozisyonun da belli epistemolojik varsayımlara yani belli bir felsefi geleneğe yaslandığı, her epistemolojik yaklaşımın da belirli ontolojik kabullere dayandığı izlenebilmektedir.

Şekil 1: Ontoloji, Epistemoloji, Yöntembilim, Yöntem ve Teknik İlişkisi

Ontoloji, epistemoloji ve metodoloji bağlantısında bir kırılma bilim yapma pratiğinde kırılma anlamına gelecektir. Hatta Dikeçligil'in yukarıda aktarılan ifadesiyle bilimsel araştırma yaklaşımı ortadan kalkacaktır. Tam da öyle olmuştur. Bilim yapma pratiğinde, bilimsel araştırma yaklaşımını ortadan kaldıran bu kırılmanın temelinde iki belirgin neden yatmaktadır. Bunlardan ilki, görgülcülüğün/pozitivizmin de idealizmin de, ontolojinin epistemolojiye önceliğini kabul etmemesidir. Callinicos'un Bhaskar'dan aktardığı gibi, bilimsel keşif sürecinin mahiyeti üzerine felsefi bir açıklama getirmeye çalışan herhangi bir epistemolojinin, bilimin mümkün olması için dünyanın neye benzemesi gerektiği sorusuna şematik bir yanıt anlamında bir ontolojiyi önceden kabul etmesi gerekir. Ancak, bu ilişkiyi kabul etmeyen pozitivizm de, idealizm de (idealizme düşen postmodernist bilim yaklaşımı da dahil) varlık hakkındaki önermelerin bilgi hakkındaki önermelere indirgenebildiği ya da onlar açısından çözümlenebildiği farz etmek anlamına gelen "epistemik safsata"dan suçludur (Callinicos, 2014: 526). Kırılmanın ikinci nedeni de, post yaklaşımların etkisidir. Pozitivizmin epistemolojik krizi döneminde ortaya çıkan ve giderek hakim hale gelen bu yaklaşımlar yöntem-metodoloji-epistemoloji arasındaki içsel bağlantıları görünmez hale getirmiştir.

Bu durum, gerçekliğe ve buna dair bilimsel bilgiye ilişkin kavrayışlarda gerçekleşen derin bir kırılmayla yakından bağlantılıdır. Epistemoloji, yöntembilim ve yöntem arasında uyumlu bir bütünlük vardır. Bilginin nasıl üretildiği ile bilgi düzeyleri arasındaki tutarlı içsel birlikteliğin bozulması bilimsel bilgi üretimine ilişkin soru işaretlerini birlikte getirmektedir. Metodolojik belirsizliği kendi içinde yeniden üreten bir araştırma düzeneği ise, pusulasız gemiyi andırmaktadır (Özuğurlu, 2006: 3).

Bu nedenle, söz konusu kırılmanın iletişim araştırmalarında yarattığı etkinin incelenmesi, bu alana ilişkin çalışmalarda epistemolojik ve metodolojik bütünlüğün nasıl dönüştüğü ve araştırma alanında nasıl karşılık bulduğunun irdelenmesi bu çalışmanın temel problematiğini oluşturmaktadır. Alandaki karmaşa ve yoğun tartışmaya rağmen, yöntem konusunun yukarıda aktarılan gelişmelere koşut olarak ihmal edildiği görülmektedir. Bu çalışmada metodolojik incelemeye tabi tutulan 474 çalışmanın sadece dördünün konusu ‘yöntem’ ve ‘yöntembilimsel sorunlardır’. Bu çarpıcı veri, alandaki yöntem tartışmalarının Türkiye’de 5 yılda yapılan tüm akademik çalışmalar içerisindeki oranının yüzde 1 bile olmadığı anlamına gelmektedir.

Alanda ‘bilimsel yöntem’ üzerine yapılacak tartışma bu belirsizliğin ortadan kaldırılmasına, bağlantıların, kırılmaların üzerine düşünmenin aracı olacak bir haritanın ortaya konmasına yöneliktir. Çalışmanın ‘Türkiye’de İletişim Çalışmalarının Metodolojik Haritası’ adlı bu bölümünde Türkiye’de iletişim çalışmalarının metodolojik eğilimlerini tespit etmek üzere yapmış olduğum araştırmanın bulguları aktarılacak, alanın metodolojik haritası çizilmeye çalışılacaktır.

3.1. İletişim Çalışmalarını Çalışmak

Çalışmada iletişim alanında temel metodolojik eğilimleri tespit etmek, alanın metodolojik haritasını çıkartmak üzere taramalar yapılmıştır. Haritalandırma çabası,

iletişim alanında yayınlanarak toplumsallaşmış bilginin çözümlenmesine yöneliktir. Amaç, alanda üretilen bilimsel bilginin geleneksel literatür değerlendirme kalıpları dışında irdelenmesi, kuramsal ve yöntembilimsel önceliklerle geliştirilen değişkenlerle veri setlerine dönüştürölmesini sağlamaktır.⁴⁴ Bu amaca yönelik olarak iletişim alanında yapılmış çalışmalar önce çeşitli kategorilerle değerlendirilerek alanın kavramsal ve metodolojik eğilimlerinin ayrıntılı bir panoraması sunulmaktadır. Veri setlerini oluşturan kategoriler, çalışmaların türü, karakteriştiği, yöntemi, veri toplama ve analiz teknikleri şeklinde başlıklandırılmıştır.

İkinci adım olarak da, bu haritalandırma çalışmasından çıkan verilerle metodoloji tartışmalarında sorun başlıkları olarak gördüğümüz bazı eğilimler ortaya konulmakta, veriler araştırmamızın sorunsalı kapsamında belirlenen başlıca temalar altında kategorize edilerek tartışılmaktadır.

Bu tartışma, bilimsel bilgi üretiminde önemli yeri bulunan doktora tezleri ve hakemli dergilerde yayınlan makaleler incelenerek yapılmaktadır. Sosyal bilimler alanında doktora tezleri akademik değeri en yüksek olan çalışmalar arasındadır. Orijinal araştırmaları rapor ettikleri için değerli bilgi kaynaklarıdır (Neuman, 2014a: 178). Dolayısıyla bilgi üretiminin önemli bir veri seti de tez kataloğudur. Akademik dergi makalesi ise, özelleşmiş bir yayında yer alan ve başlıca okurları bilimsel topluluğun üyeleri olan makalelerdir. Araştırma bulgularının ya da yeni bilimsel bilginin ortaya atılmasının ana biçimi akademik dergi makaleleridir. Araştırmacılar diğer araştırmacıların yürüttüğü araştırmalar, kullandıkları yöntemler ve elde ettikleri sonuçlar hakkında bilgilenmek için akademik dergileri takip etmektedir (Neuman, 2014a: 17-19). Çalışmanın analiz birimi doktora tezleri ve akademik dergi makaleleridir. Toplam 474

⁴⁴ Veri setlerinin oluşturulması ve iletişim çalışmalarının böyle bir çözümlemeye tabi tutulması Prof. Dr. Metin Özügürlü'nün ufuk açıcı derslerinde kendisinden almış olduğum bir fikirdir. Kategorilendirme ve kodlamada da yine kendisinin dersleri ve Türkiye'de güncel tarım çalışmalarını analiz ettiği *Küçük Köylölüğe Sermaye Kapanı* (2011b) eserinden ilham alınmıştır.

akademik çalışma metodolojik analize tabi edilmiştir. Çalışmaların 130 tanesi doktora tezi 344'ü de akademik makaledir.

Metodolojik inceleme, bilimsel araştırmaların süreçlerini tanımlama ve analiz etmeyi, belli tekniklerin sınırlılıklarını ve potansiyelini incelemeyi, onların varsayımlarını ve epistemolojik sonuçlarını serimlemeyi, başarılar ve başarısızlıklar için yapısal nedenler öne sürmeyi, bilimsel süreçler hakkında genellemeler yapmayı ve test etmeyi içermektedir. Çalışmanın amacı Türkiye'de iletişim çalışmalarının epistemolojik kabulleri, metodolojik eğilimleri, olanak ve sınırlılıkları, sonuçları üzerine sistemli bir tartışma yürütebileceğimiz bir alan haritası ortaya koymaktır. Bu da çalışmanın örnekleme dahil edilen tüm araştırmaların detaylı bir incelemeden geçirilmesini gerektirir. Kısaca, akademik bir çalışmayı metodolojik incelemeye tabi tutmak araştırmanın tekniklerinden fazlasını değerlendirmeyi zorunlu kıldığından incelenen çalışmanın tamamının dikkatlice okunması gerekmektedir. Akademik metinlerin sadece başlıkları ve özetleri üzerinden yapılacak bir çalışma alana ilişkin genel bir fikir vermek açısından kıymetli olmakla birlikte daha derin bir metodolojik tartışma için yeterli bulunmamaktadır. Bu yaklaşım çalışmaya bir sınırlılık olarak yansımıştır. Çalışma sadece Ulusal Tez Merkezinde tam metni erişime açık doktora tezleri ile sınırlandırılmıştır. Bu da tüm doktora tezlerinin yaklaşık üçte birine tekabül etmektedir. Tüm çalışmaların üçte birine tekabül eden bir örneklemin araştırma evrenini iyi yansıttığı söylenebilir. Akademik dergi makalelerin incelenmesinde de aynı yaklaşım devam ettirilmiş, sadece başlık ve özetler üzerinden değil araştırmaların tam metinleri okunarak değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmanın örneklemini oluşturan yedi akademik ulusal ya da uluslararası hakemli derginin 2011-2015 arasında beş yıl boyunca yayınlanan tüm sayılarında hakem

sürecinden geçmiş akademik makaleleri analiz edilmiştir. Metodolojik incelemeye tabi tutulan dergiler şunlardır:

1. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi
2. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (İlef Dergi)
3. Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi
4. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi (Moment Dergi)
5. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi
6. Kİ Dergi (Kültür ve İletişim)
7. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi

Türkiye’de yayınlanan çok sayıda iletişim fakültesi dergisi arasından birkaç temel esasa göre seçim yapılmıştır. Farklı üniversitelerin iletişim fakültelerinin temsil ettiği belirli ve farklı iletişim ekollerinin örneklemde yer alması önemsenmiştir. Okuyucu sayısı ile yayının alandaki etkisi arasında bir bağ olduğu var sayılarak, yayınların, akademik dergi vergi tabanı Dergi Park’ta görüntülenme sayısı göz önünde bulundurulmuştur. Dergilerdeki makalelerin dağılımına bakıldığında çok sayıda farklı fakültelerden akademisyenlerin çalışmalarının yayınlandığı görülmektedir. Örneklemenin araştırma evrenini temsil etmesi bakımından da araştırmaya dahil edilmesine karar verilmiştir.

İncelemeye tabi tutulan ve DergiPark veri tabanında bulunan akademik dergilerin DergiPark’ta görüntülenme sayısı şöyledir:⁴⁵

İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi: 92.688

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi: 49.772

⁴⁵ Dergilerin görüntülenme sayısı son olarak 19/08/2017 tarihinde güncellenmiştir.

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi: 130.374

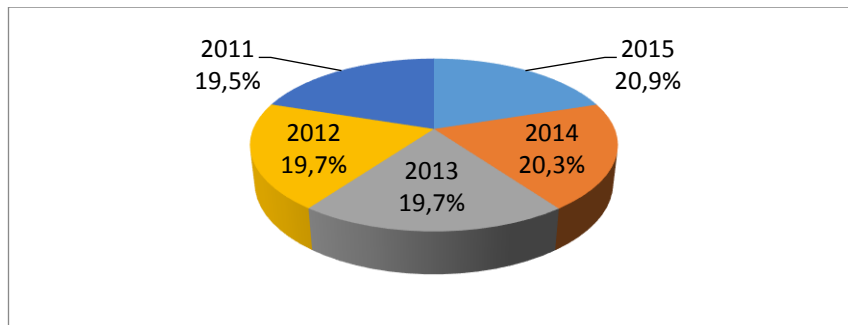
Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi İlef Dergi⁴⁶: 4.456

Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi: 0

Kültür ve İletişim Dergisi Kİ ve Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi Moment ise DergiPark veri tabanında bulunmamaktadır. İlef Dergi ve Moment yayınlanmaya 2014 yılında başlamışlardır. Dolayısıyla sadece 2014 ve 2015 yıllarındaki sayılarıyla araştırmaya dahil edilmişlerdir.

İncelemeye tabi tutulan 474 akademik metnin yıllara dağılımına ilişkin grafik çalışmanın sınırlandırıldığı beş yıl için hemen hemen eşit sayıda araştırmanın örnekleme dahil edildiğini göstermektedir. Her yıl için tüm örneklemin yaklaşık yüzde 20'sine tekabül eden sayıda çalışma örnekleme dahil edilmiştir. Bu veri bize, iletişim alanında yapılan çalışma sayısında dramatik artışlar ya da azalışlar yaşanmadığını göstermektedir. Çalışmada sistematik analize dahil edilen araştırma sayısı, Türkiye’de 2011 ve 2015 yılları arasında yapılan tüm araştırmaların sayısı ve yıllara dağılımı hakkında fikir vermektedir.

Grafik 1: Taranan Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

⁴⁶ Akdeniz İletişim ve İlef Dergi, Dergi Park veri tabanına son erişim tarihine oldukça yakın bir tarihte dahil edildiği için, görüntülenme sayıları dramatik bir biçimde düşük kaydedilmiştir. Hatta görüntülenme sayılarına son erişim tarihinde, Akdeniz İletişim’in son sayısının henüz yüklenmiş olduğunu belirtmek gerekmektedir.

İletişim alanındaki akademik yayınlardan örneklem olarak seçilen dergilerde yayınlanan siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler gibi alanlardan yazılan ve iletişim çalışmalarını doğrudan kesmeyen konulardaki akademik metinler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Gazetecilik, Halkla İlişkiler, Radyo –Televizyon-Sinema, Kültürel Çalışmalar, Medya Çalışmaları, İletişim Çalışmaları, Reklam, Yeni Medya alanlarından çalışmalar ve iletişim alanını doğrudan kesen makaleler değerlendirilmiştir. Ancak bunlar yalnızca idari ayrımlar olarak kabul edilmektedir. Alan kategorisindeki ayrımlar tamamen teknik ve idari işleyişe göre fakülteler tarafından yapılan ayrıma dayanmaktadır. Dolayısıyla araştırmacının mensubu bulunduğu üniversitede görev aldığı ya da doktora çalışması sürdürdüğü bölüme göre Sadece Türkçe, İngilizce ve Almanca dillerinde yazılmış makaleler analize tabi tutulmuştur. Akademik yayınlardaki kitap ve film değerlendirmeleri, söyleşiler, denemeler dışarıda bırakılmış, tarama hakem sürecinden geçmiş akademik makalelerle sınırlandırılmıştır. Yurtdışında yabancı araştırmacılarca yapılmış Türkiye ile doğrudan ilgili olmayan ancak iletişim alanına özgün katkılar sağlayan akademik metin çevirileri de dergilerde yayınlanmaktadır. Konumuz Türk iletişim araştırmaları olduğundan çeviri metinler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Yazarlar arasında sadece tek bir öğretim üyesi bile varsa yazarların akademik derecesi 1 olarak (Öğretim Üyesi olarak) kodlanmıştır. Çok yazarlı çalışmalardan yalnızca ilk ismin üniversitesi kodlanmıştır.

Kodlamalar daha önce oluşturulmuş, pilot taramalarla geliştirilmiş, tez izleme komitesinin önerileri doğrultusunda değiştirilmiş kodlama rehberine⁴⁷⁴⁸ göre yapılmıştır. Kodlama rehberi devam eden bölümde ayrıntıları aktarılacak olan 21 değişkenden oluşan

⁴⁷ Kodlama Rehberinin ilk taslağı Prof. Dr. Metin Özuğurlu'nun katkılarıyla oluşturulmuş, Viyana Üniversitesi Sosyal Bilimler İçin Araştırma Merkezinden Prof. Dr. Hajo Boomgaarden ile geliştirilmiş ve tez danışmanı Prof. Dr. Gamze Yücesan Özdemir ile Tez İzleme Komitesi üyesi Prof. Dr. Haluk Geray'ın katkılarıyla son halini bulmuştur.

⁴⁸ Kodlama Rehberi EK-1'de sunulmuştur.

bir veri setidir. Çalışmada, akademik metinlerin içerdiklerini değil de içeriğini kavramaya yönelik bir çaba söz konusu olduğundan ve değerler verilerek sayısal olarak kodlandığından, niteliksel içerik çözümlemesi kullanılmıştır. Veriler, SPSS programında istatistiki veriler halinde formüle edilmiş ve konuyla ilgili hem tekil grafikler hem çapraz tablolar oluşturulmuştur.

3.1.1. Kodlama Rehberi

Kodlama rehberi üç bölümden oluşmakta, bu üç bölümde 21 değişkenle ilgili veriler toplanmaktadır. İlk bölümde, A grubu bilgiler adını verdiğim, araştırmaların künyelerine ilişkin bilgiler toplanmaktadır. İkinci bölüm, B grubu bilgiler şeklinde başlıklandırılmıştır ve araştırmaların profil bilgilerini toplamaya yöneliktir. C grubu bilgilerin topladığı üçüncü bölümde de, araştırmaların yöntemi, kullandığı teknikler ve metodolojik pozisyonuna ilişkin bilgiler yani içerik bilgileri kodlanmaktadır.

İlk bölüm, araştırmaların künye bilgilerini ortaya koymayı hedeflemektedir. A grubu bilgilerin toplandığı bu bölüm, araştırmacının üniversitesi, alanı, ünvanı, cinsiyeti, çalışmanın tez mi makale mi olduğu, hangi yıl yapıldığı, bilimsel araştırma desteği alıp alınmadığına ilişkin verileri toplamak üzere hazırlanmıştır.

Kodlama rehberinin ilk kategorisi araştırmacının hangi akademik kurum ya da kuruluşun mensubu olduğuna ilişkindir. Araştırmacıların doktoralarını tamamladığı ya da mensubu olduğu 66 İletişim Fakültesi,⁴⁹ alan dışından alana yönelik bilimsel bilgi üretmiş araştırmacılar için ‘diğer’ ve yurtdışındaki akademik kurumların mensubu ya da doktora öğrencisi olarak makaleleri örneklem dahilinde yayınlanan araştırmacılara yönelik “yurtdışı” değerlerini içermektedir.

⁴⁹ 15/09/2015 tarihinde Yüksek Öğretim Kurumu YÖK’ün resmi web sayfasından alınmıştır.

Kodlama Rehberinin ikinci bölümünde ise üç kategoride değer girişi yapılarak araştırmaların profilleri ortaya konmaya çalışılmaktadır. İletişim alanındaki araştırmaların profilini ortaya koyma çalışması, araştırmaları konularına, ele aldıkları sorunlara ve amaçlarına göre gruplandırma amacını taşımaktadır. Öncelikle araştırmaların konusu kodlanmış, iletişim araştırmalarının hangi konular etrafında yoğunlaştığı ortaya konulmuştur. Böylelikle iletişim çalışmalarının tematik zenginliği ve hangi konular üzerinde yoğunlaştığına ilişkin önemli gözlemler sunulabilmiştir. İkinci olarak, bilme seviyesi ve araştırmanın amacına göre türü değerlendirilmiştir. Son olarak da çalışmanın temel karakteristiğine yönelik veri değerlendirmeye alınmıştır.

Amaçlarına Göre Araştırma Türleri

Aysel Aziz (2013) ve Neuman (2014a), araştırmaları konu ve amaçlarına göre gruplandırırken üçer kategori kullanmaktadır. Bunlar, 1- Betimleyici; 2- Açıklayıcı ve 3- Genelleyici (Yorumlayıcı) araştırmalardır. Bu çalışmada bu kategorilere dördüncü araştırma türü olarak keşfedici araştırma ve beşinci olarak da politika yönelimli araştırma da eklenmiştir. Neuman'da bu kategoriler, keşfedici, tanımlayıcı ve açıklayıcı diye nitelenmektedir. Keşfedici araştırma incelemeciye, betimleyici tanımlayıcıya ve açıklayıcı da yorumlayıcı araştırmaya denk düşmektedir (Neuman, 2014a: 50-56).

Betimleyici Araştırma genellikle yeterli bilgi birikiminin ve gelişkin düşüncelerin oluşmadığı alanlardaki konuların bütünlüklü ya da detay fotoğraflarını sunar. “Nasıl?” ve “Kim?” sorularını yöneltir. Ele alınan grubun zengin ve iyi düzenlemiş bir profilini edinmeyi amaçlar. Süreç, ilişki ya da mekanizmaları betimleyerek durum tespiti yapar. Yeni kategori setleri ya da sınıflandırmalar geliştirmeye çalışır (Özuğurlu, 2013: 4).

Aziz (2013: 25) betimleyici araştırmanın özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- Belirli bir evrende, araştırılması istenen karakteristiklerin ne kadar sıklıkla bulunduğu; bunların sayımı ve dökümünün ortaya konulmaya çalışılır.
- Bir ilişkinin aranması, bunlardan genel bir yoruma gidilmesi amaçlanmaz.
- Amaç, daha çok, gündelik sorunlara çözüm geçirmek, araştırma bulgularından pratikte yararlanmaktır.
- Geçmişe özgü yapılabileceği gibi, içinde yaşanan zamanın karakteristiklerini de konu alabilir.
- Durum saptayıcı, betimleyici, tanımlayıcıdır.

Bu çalışmanın devamında bulgulara ilişkin tartışma yürütülürken iletişim araştırmalarının türlerine göre “betimleyici” olması pek çok biçimde tartışma konusu haline getirileceğinden üzerinde önemle durmamız gereken nokta betimleyici çalışmanın bilimsel bilgi üretme pratiği açısından ne ifade ettiği ya da etmediğidir. Hiçbir bilimsel araştırma incelediği olguya ilişkin durum bilgisine sahip olmadan yapılamaz. Bu nedenle tüm araştırmalar için yapılması gereken ilk araştırma türüdür. Alandan verileri toplayarak sınıflandırmalar yapmak alanın kuramsal bilgisine giden yolun ilk adımıdır.

Betimleme, olgunun oluş biçimini verip olguya ilişkin sistemli düzenlilikleri saptarken bilim açıklamaya yönelmekte, betimleme, açıklamaya kaynaklık ettiği oranda yeğlenmektedir (Çelebi, 1996: 99). Diğer çalışmalar betimlemeler üzerinde yükselecektir:

(...) bu tür araştırmalar, doğrudan toplumbilimsel araştırmaların konusu olmaktan çok, toplumsal yaşamın, kurumların, program uygulayanların, kamuoyu ve Pazar araştırması yapanların başvurdukları araştırma türleridir. Bu tür araştırmalarda bilimsel kaygı yoktur. Ancak, bu tür araştırmaların bulguları diğer araştırma türleri için veri olarak kullanılabilir, bu bulgulara dayanarak başka araştırmalar için sayıtlar ve varsayımlar geliştirilebilir (Aziz, 2013: 26).

Ancak bilim anlayışındaki kırılmayla birlikte sosyal bilimlerin tümünde olduğu gibi iletişim alanında da tikelliğin özgünlüğünü esas alan bilgi üretimi biçimlerinin hakim hale gelmiştir. Bunun iki önemli sonucu olmuştur. Birincisi, alana, olguya ilişkin üretilen bilginin betimsel düzeyde kalmasıdır. Bu, sadece tikelin bilgisinin üretilmesi “bilimsel bilgi üretme pratiği” açısından tartışılmalıdır. Çünkü bilim açıklamalar ve genellemeler yapar. Bilimsel bilgi açıklayıcıdır ve genelleycidir. Tikelin bilgisi genellenemediği zaman bütün kuramlar anlamını yitirmektedir (Özügür, 2017).

“Bilgi” üretim anlayışındaki değişimin ikinci sonucu da bilimsel bilginin doğasına ilişkindir. Değişkenin durumunu, doğasını betimleme çabası da bir takım sınıflandırmalar yapmak üzere kavramsallaştırılmak ihtiyacındadır. Ancak çalışmanın verilerinin de göstereceği gibi iletişim alanında herhangi bir analitik işleme tabi tutulmayan alan verilerini “aktarma” işlemi “bilimsel üretim” içerisinde yaygınlaşmaktadır. Bilimsel üretimden daha çok “veri gazeteciliği” olarak adlandırılan bu bilgi üretme pratiği akademik iletişim çevrelerinde güçlenmekte ve hegemonikleşmektedir. Ancak, bilgi kavramlarla enforme edilmezse bilimsel olmaz. Çünkü bilimsel bilgi kavramlarla enforme edilmiş bilgidir. Kavramsal çerçeveden muaf tutulmuş bir analiz çerçevesi oluşturulabilir. Ama bu bilimsel olmaktan uzaktır (Özügür, 2017b). Özetle, “betimleyici araştırma” bilimsel araştırmanın olmazsa olmaz ilk adımıdır. Sınıflandırmak, genellemek, kategorize ederek betimlemek de kavramları gerektirir. Betimleyici araştırmayı kötülenmekten kurtarmak, gerekliliğini anlamak gerekir. Ancak diğer taraftan, bu çalışmada, “betimleyici” araştırma olarak kodlanan çalışmaların büyük kısmı sadece veri aktarmacılığı yapmaktadır. Bu durumda iki temel sorun karşımıza çıkmaktadır: 1- Sadece veri aktarmacılığı bilimsel bir faaliyet değildir. 2- Bilim “açıklama”dır. Betimleyici çalışmalar onun önemli bir parçası olmakla beraber, açıklayıcı çalışmaların zemini olarak kullanılmalıdır. Bu yapılmamaktadır.

Betimleyici araştırmaya ilişkin tartişma, devam eden bölümde derinleştirilerek sürdürülecektir. Çalışmaların ne düzeyde betimleyici olduğu, bunun alan açısından bir zaaf mı olduğu, yoksa, iletişim alanında yeni ve ihmal edilmiş araştırma konuları açısından bir zorunluluğu mu karşıladığı, ya da tam aksine sürekli kendini tekrarlar biçimde veri aktarmacılığı mı yapıldığı bu çalışmanın verileri doğrultusunda tartişılacaktır.

şimdilik sadece, betimleyici araştırma türünün iletişim alanında, daha çok kitle iletişim araçlarının izlenmesi ile ilgili izleyici araştırmaları tarafından benimsendiği şeklindeki genel kanının araştırma verilerince doğrulanmadığını, iletişim sürecinin farklı noktalarına odaklanan çok farklı araştırma tasarımlarında bile betimleyici araştırma türünün benimsendiğinin araştırma verilerince ortaya konduğunu söylemek faydalı görünmektedir.

Açıklayıcı Araştırmalar durum saptama araştırmalarından biraz daha ileriye giderek, durumu saptadığı olgular arası ilişkileri de araştırmaya, ortaya çıkarmaya çalışır. Dolayısıyla araştırmanın temel olguları da aynı zamanda değişkenleridir. Amaç, araştırma konusu olan iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır. Bu tür araştırmalara “ilişki araştırıcı araştırmalar” da denmektedir (Aziz, 2013: 26). Bu çalışmada bu araştırma türü açıklayıcı/ilişkilendirici olarak yer almaktadır.

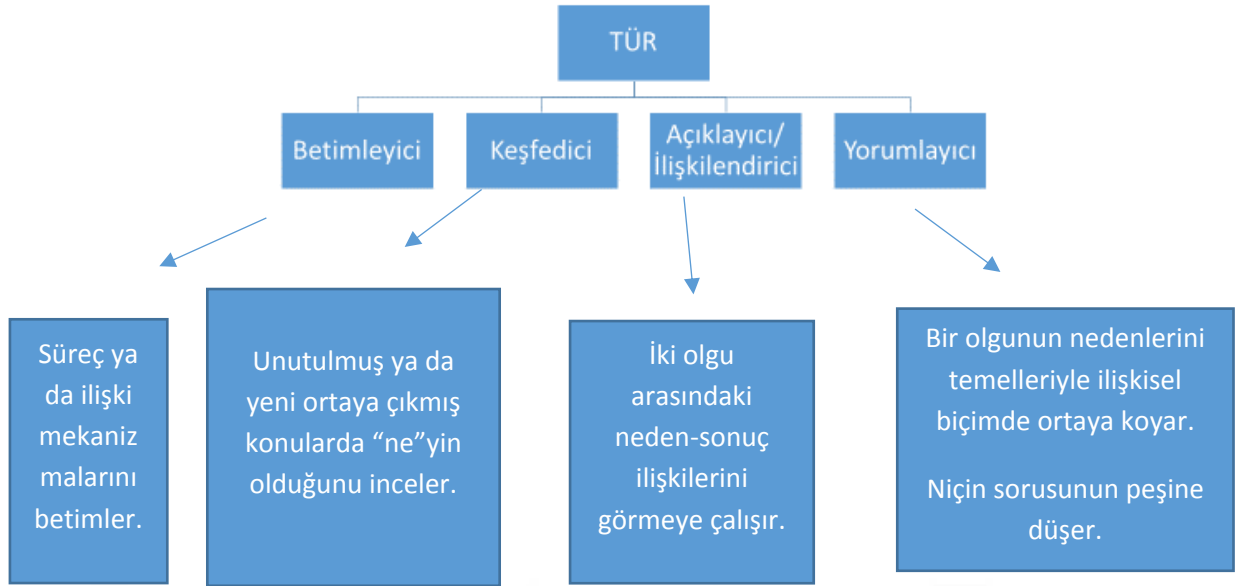
- İki değişken arasındaki ilişkiyi / Olgular arasındaki neden sonuç ilişkisini ortaya çıkarmayı amaçlar.
- Araştırmanın amacını araştırmanın konusu ya da sorunu belirler.

Genelleyici / Yorumlayıcı Araştırma bir varsayımın sınanmasını ve sonuçlarının genellenmesini amaçlar. Toplumu oluşturan çeşitli kurumlar ile insan ilişkilerinde bir varsayımın sınanması, bunlardan yola çıkarak genellemelere ulaşılması amaçlanmaktadır

(Aziz, 2013: 27). Genelleyici bir araştırma yapıldığında ilk iki tür araştırmanın yani betimleyici ve ilişkilendirici araştırmaların yapılması zorunludur.

Keşfedici Araştırma ise, henüz hakkında hiç veri bulunmayan yeni bir olgu ya da konu hakkında ilk verileri toplamak üzere gerçekleştirilen araştırmalardır. “Biyimsel Araştırmalar” diye de adlandırılmaktadır. Amaçları, ele alınan konuya yaklaşmak; Neyin olduğuna dair iyi düzenlenmiş bir veri/bilgi tabanı oluşturmak; Gevşek ve geçici teoriler geliştirerek, çeşitli düşünceler ortaya atmak; Daha sistematik incelemeler için rafine konular ve sorular formüle etmek; Gelecek çalışmaların önünü açıcı nitelikte fizibiliteler yapmaktır; “Ne?” sorusunu sorar (Örnek: Ayrıcalıklı statü nedir?); Kesin yanıtların verilmesi beklenmez (Özügurlu, 2013).

Politika Yönelimli Araştırma türünün başlangıç noktasını ise, gereksinimlerin ve/veya politika amaçlarının belirlenmesi oluşturur. Bu konu, bilimsel araştırmanın ilgi alanı dışındadır. Politika yönelimli bilimsel araştırma, politika gereksinim ve amaçlarının bilimsel araştırma amaçlarına dönüştürülmesi ile başlar ve standart araştırma aşamalarının uygulanması ile devam eder. Veri analizi aşamasını takiben, politika önerileri geliştirilir. Geliştirilecek politika önerileri; politikanın niteliğine göre (kalkınma, güvenlik vb.), araç (yönetmelik, örgütsel vb) -amaç (üretkenlik, etkinlik vb) bağlantılarına göre ve çalışmanın karakterine göre (mevcudu değerlendirme, alternatif geliştirme) değişir (Özügurlu, 2013).

Şekil 2: Araştırmanın Türü

Türkiye’de iletişim çalışmalarının genel bir profilini çıkartmak üzere oluşturduğumuz ve araştırmaların konularına ve amaçlarına göre türlerine baktığımız B grubu bilgiler bölümünün son değişkeninde araştırmaya karakterini veren yönelimine bakılmakta, araştırmanın yürütüldüğü ortam/alan açısından hangi araştırma türü içerisinde bulunduğu hakkında bilgi toplanmaktadır. Bu değişken “Araştırmanın Karakteristiği” şeklinde tanımlanmıştır (Şekil 3). Analize konu edilen araştırmalar, literatür aktarımı, alan araştırması, karşılaştırma, tarih çalışması, kuramsal çalışma, biyografi, metin/içerik inceleme çalışması ya da örgüt çalışması kategorilerinde sınıflandırılmaktadır.

Şekil 3: Araştırmanın Karakteristiği

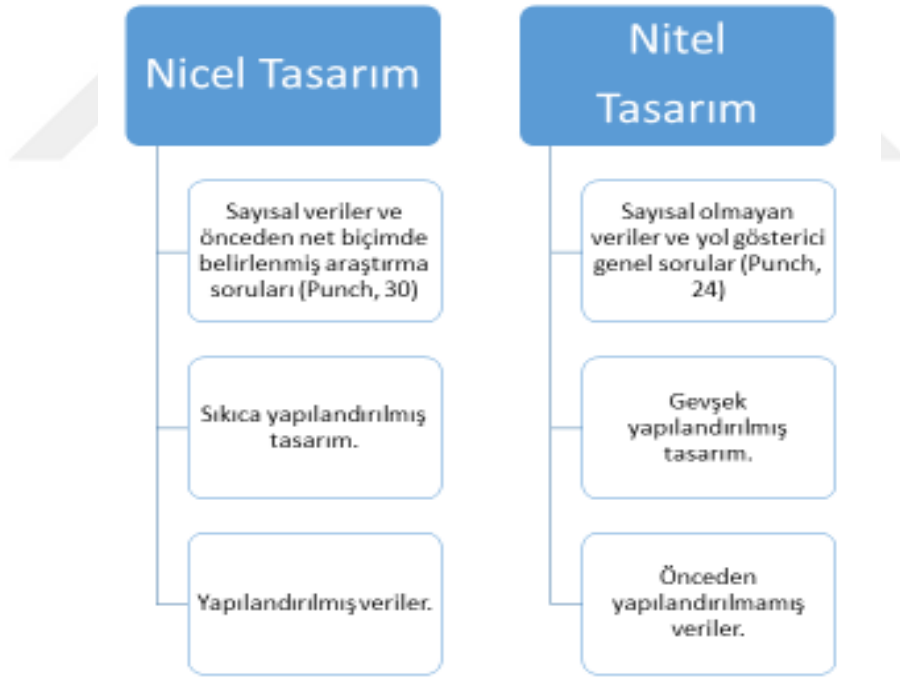
Kodlamanın son bölümünde ise araştırmanın tasarımına ilişkin içerik ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu bölümde, araştırmaların yaslandığı metodolojik gelenek, yaklaşım/tasarım, yöneme ilişkin bilgiler, analiz düzeyi, analiz birimi, analiz yaklaşımı değerleri kodlanmıştır.

Bir araştırma analize tabi tutulurken bu bölümde öncelikle, araştırmanın yaklaşımı yani nicel mi yoksa nitel tasarım içinden mi yapıldığına bakılmaktadır. Bilimsel araştırmanın tasarlanması araştırmacının metodolojik pozisyonuyla doğrudan ilgilidir. Nicel ve nitel yaklaşımlar, bilim felsefesi ve bilgi sosyolojisinde ve sosyal bilim disiplinleri içindeki tartışmalardan ve farklı yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır (Geray, 2016: 74).

Neuman'ın (2014a: 21) nitel ve nicel yaklaşımlar arasındaki farkları göstermek üzere yaptığı tabloya göre nicel yaklaşım, nesnel olguları ölçmektedir. Değişkenlere odaklanmaktadır. Güvenilirliğin kilit önemde olduğu bu yaklaşımda, bilim insanının değerden bağımsızlığı anlayışı benimsenmektedir. Kuram ve veriler ayrı kabul edilmektedir. Araştırma incelenen olgunun bağlamından bağımsız yürütülmektedir. Çok sayıda olay ve özne söz konusudur. Bu tasarım istatistiksel analiz gerektirmektedir.

Araştırmacının tarafsızlığı iddiası taşınmaktadır. Nitel tasarımlarda ise toplumsal gerçekliğin kültürel anlamları inşa ettiği var sayılmaktadır. Etkileşim içindeki süreçlere, olaylara odaklanılmaktadır. Hakiki olma kilit önem taşımaktadır. Değerler vardır ve açıkça görünmektedir. Kuram ve verilerin kaynaşması söz konusudur. Tema analizi gerektirir. Araştırmacı araştırma konusu ve nesnesiyle ilişki içerisindedir.⁵⁰

İki araştırma tasarımı araştırmanın amacı bakımından birbirinden ayrılır. Nicel tasarım içinden gerçekleştirilen araştırmalar daha çok betimlemeyi amaçlarken ve istatistiki bilgi üretirken, nitel çalışmalar yorumlamayı amaçlamakta ve daha çok kuramsal bilgi üretmektedir (Berger, 2000: 14).

Şekil 4: Nicel ve Nitel Tasarım

⁵⁰ Nicel ve nitel yaklaşımlar ile farkları konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Creswell (1994), Denzin ve Lincoln (2003), Guba ve Lincoln (1994), Marvasti (2004), Mostyn (1985) ve Tashakkori ve Teddlie (1998).

Çalışmanın Yöntemi

Yönteme ilişkin değerler kodlanırken öncelikle araştırmalarda yöntemin belirtilip belirtilmediğine ilişkin değer kodlanmıştır. Araştırmanın yönteminin açıklandığı araştırma metinlerinde açıklanan yöntemin uygulanıp uygulanmadığına ilişkin veri de toplanmıştır. Kodlama rehberinin sınındığı pilot çalışmada yöntem yerine tekniğe ya da tasarıma veya karakteristiğe ilişkin bilgiler verildiğine de rastlandığı için bu yönde de değer oluşturularak veri toplanmıştır.

Çalışmaların hangi yöntemlerle yapıldığına ilişkin yöntem kategorisindeki başlıklar da şöyledir: Arşiv Çalışması, Ekonomi politik (üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerini çözümlemekte ekonomi politiği yöntem olarak kullanan çalışmalar), eleştirel ekonomi politik, fenomenoloji, etnografi, söylem analizi, içerik analizi, göstergebilim, anlatı analizi, yapısöküm, örnek olay, tarama (survey), çoklu yöntem/karma.

Bu yöntemlerin kısa tanımları şöyledir:

Arşiv Çalışması, birincil tarihsel materyalin ana kaynağı olan, özel koleksiyonlar, müzeler, kütüphaneler ya da resmi arşivlerdeki belgesel materyalin (kağıtlar, fotoğraflar, mektuplar, vb.) toplamıdır.

Ekonomi Politik, üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinin çözülmesinin yöntemidir.

Fenomenoloji ise, kişilerin günlük yaşamındaki tecrübelerini ve yorumlamalarını nitelikel olarak tanımlayıcı/betimleyici değerlendirmenin yöntemidir (Erdoğan, 2014: 82).

Etnografi, araştırmacının incelediği topluluğun yaşamına etkin şekilde katılarak, yüz yüze görüşerek bu yaşamlara dair bilgi toplama yöntemidir.

Söylem analizi, metinlerin dilsel içeriklerinin genişletilerek söylemsel pratiklere dönüşümünü inceleyen ve buradaki egemen söylemleri deşifre etmeyi hedefleyen yöntemdir.

İçerik analizi, temel olarak metin içeriği toplama ve analiz etme yöntemidir. Nicel içerik analizinde metnin içeriği sayısal olarak betimlenirken, nitel içerik analizinde metnin içeriği yorumlanır (Neuman, 2014b: 466; İnal, 1996).

Göstergebilim, bir metnin ya da görüntünün belirgin, bariz olan anlamını değil, onun altında yatan anlamın bulunup anlaşılmasını sağlar (Geray, 2014: 164).

Anlatı analizi ise, insanların öznel deneyim ve görüşlerini anlatı olarak ele alıp analiz eden yöntemdir (Fisher'dan akt: Stutts ve Barker, 1999: 214).

Yapısöküm, bir metnin yapısal bütünlüğüne ve amaçlanan anlamına ters düşen şeyleri, metni parçalarına ayırıp yeniden anlamlandırarak ortaya çıkarmaya dayanan yöntemdir.

Örnek olay, toplumsal gerçekliği belirli bir ölçekteki belirli bir etkinlik sistemini analiz ederek açıklama yöntemidir.

Tarama (survey) ise belirli bir alana ilişkin ortalamaları tespit etmeye dönük olarak belirli örneklemeler üzerinden gerçekleştirilen genel bilgi toplama yöntemidir. Çoklu yöntem (karma) ise birden fazla yöntemin birarada kullanılmasını ifade eder.

Çalışmaların analiz birimi ve analiz düzeyleri de kategorilere dahil edilmiştir. Analiz birimleri ve düzeylerine ilişkin verilen değerler şekil 5'te serimlenmektedir.

Şekil 5: Analiz Birimleri ve Düzeyleri

Veri toplama teknikleri de anketler ve ölçekler, arşiv çalışması, istatistiki veriler, gözlem, katılımlı gözlem, mülakat, derinlemesine mülakat, grup görüşmesi, belge inceleme, triangülasyon (birden fazla tekniğin bir arada kullanılması) şeklinde kodlanmıştır (Şekil 6).

Şekil 6: Veri Toplama Teknikleri

Verilerin analiziyle ilgili ise nicel, nitel ya da karma bir analiz mi yapıldığına, yoksa veri toplama süreci olmayan kuramsal bir araştırmada yalnızca kuramsal bir analiz mi yapıldığına göre kodlama yapılmıştır. Nicel verilerin de nitel analizi mümkün olabildiğinden bu kategori gerekli görülmüştür. Ayrıca araştırmaların veri analizi

betimleyici, ilişkilendirici/açıklayıcı ve yorumlayıcı olup olmadığına göre de analize tabi tutulmuştur.

Tüm bu incelemelerle toplanan veriler ve çalışmanın kuramsal yaklaşımı göz önünde bulundurularak çalışmada, toplumsal araştırmaların dayandığı hangi felsefi geleneğin içerisinde araştırma yapıldığı kodlanmıştır.

Toplumsal Araştırmaya 4 Farklı Felsefi Yaklaşım

Toplumsal araştırmalar, gerçeklik, bilgi, değerlerin doğası ve metodoloji üzerinde çok farklı varsayımlara sahip farklı felsefi gelenekleri benimsemiş araştırmacılarca yapılmaktadırlar.

Neuman (2014a: 118) toplumsal araştırmaya üç ana yaklaşım olduğunu belirtmiştir. Bunlar pozitivist sosyal bilim, yorumsamacı sosyal bilim ve eleştirel sosyal bilimdir. Ancak sosyal bilimlerin tüm alanlarında olduğu gibi ve hatta diğer alanlardan daha da yoğun olmak üzere iletişim alanında post modern/yapısalcı yaklaşımın dönüştürücü hegemonik bir konumu vardır. Bu nedenle bu çalışmada analiz dört yaklaşım sınıflandırması yaparak gerçekleştirilmektedir.

Ancak Neuman'ın da vurguladığı gibi çoğu araştırmacı aslen bir yaklaşım içerisinde çalışırken pek çoğunun da ötekilerin unsurlarını birleştirmesi bu kodlamanın zorluğudur. Örneğin, önceki bölümlerde tartışıldığı gibi post yaklaşımlarla pek çok ortak noktası olan yorumsamacı yaklaşıma dayanan çalışmaların bu postyapısalcı yaklaşımların hegemonik etkisi altında kaldığı anlaşılmaktadır. Aynı etkilenme ve “dönüşüm”, yine önceki bölümlerde uzunca ele alındığı gibi, eleştirel gerçekçi yaklaşım içerisinde yapılan eleştirel çalışmalar için de söz konusudur. Pozitivizm içerisinde doğan bazı kuram ve yöntemlerin ise tüm diğer yaklaşımlardan etkilenecek melezleştiği

de bu çalışmanın iddiaları arasındadır.⁵¹ Şekil 7 hangi metodolojik gelenekleri / yaklaşımları kategori başlığı altına aldığımızı göstermektedir. Şekil, Neuman ve Özuğurlu'nun ayrımları dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Şekil 7: Felsefi Gelenek

Bu temel dört yaklaşım, gerçeklik (ontoloji), bilgi (epistemoloji), değerlerin doğası (aksiyoloji) ve metodoloji üzerinde çok farklı varsayımlara sahiptir. Bu farklı varsayımlar araştırma açısından da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Araştırmacının benimsemiş olduğu yaklaşım, araştırma konusunun seçimini, yöntemini, veri toplama ve analiz tekniklerini, bulguları nasıl yorumladığını ve bulguları bildirme şeklini kaçınılmaz olarak şekillendirmektedir. Bunun daha somut olarak kavranabilmesi açısından, her felsefi geleneğin temel metodolojik sorulara verdiği farklı cevapları değerlendirmek gerekir. Gerçeğin ne olduğu, gerçeğin-nesnelliğin bilgisinin edinilmesinde öznenin yapıyla

⁵¹ Örneğin, pozitivist ana damar iletişim çalışmaları içerisinde geliştirilen, gündem koyma, suskunluk sarmalı, bilgi gediği ve medya bağımlılığı modelleri eleştirel çalışmaların etkisiyle geliştirilmiştir (Fejes, 1993: 244).

ilişkisi (ya da bazı yaklaşımlar için anlamların), neden bilim yaptığımız, bilimsel bilginin taşıdığı temel özelliklerin neler olduğu gibi temel sorulara her felsefi geleneğin verdiği cevap farklıdır. Bu nedenle, bu bölümde, gerçeklik, bilgi, değerlerin doğası ve metodoloji üzerindeki temel varsayımları aktarılmaktadır (Tablo 2 ve Tablo 3).

Pozitivizmin Ontolojik Varsayımları Gerçekliğin doğası nedir sorusu üzerine, pozitivistler, zaman ve uzam boyunca sabit olan tek, somut bir gerçek olduğunu kabul etmektedirler. Araştırmacının görevi de, bu gerçeği keşfetmektir. Pozitivistler, gerçekliğin nesnel ve araştırmacıların ilgisinden bağımsız olduğuna inanmaktadır. Gerçek, ölçülebilirdir ve değişkenlere ayrılabilir. Gerçek vardır, ancak araştırmacının insan kısıtlamaları nedeniyle kusurlu olarak bilinebilir. Araştırmacı gerçeği belirli bir olasılık alanı içinde keşfedebilir (Mertens, 2009; Ponterotto, 2005).

Pozitivizmin Epistemolojik Varsayımları Bilgiyi ampirik olarak test edilebilen, doğrulanabilen, onaylanabilen veya onaylanamayan ve istikrarlı ve genelleştirilebilen inanç veya olgu ifadeleri olarak görmektedirler (Eichelberger, 1989). Bilgi, katı verileri oluşturur, objektiftir ve bu nedenle, araştırmacıların değerleri, ilgi ve duygularından bağımsızdır. Pozitivistler, araştırmacıların belirli bir soruşturma için mutlak gerçeği üretmek için doğru veri toplama aracı veya araçlarına ihtiyaç duyduğuna inanmaktadırlar. Araştırma yaklaşımları niceliksel ve deneysel, yarı deneysel, korelasyonel, nedensel karşılaştırmalı ve anket tasarımlarını içerir. Veri toplama teknikleri ağırlıklı olarak anketler, gözlemler, testler ve deneylerdir. Bu bağlamda, araştırmanın amacı evreni yöneten yasaları ve ilkeleri keşfetmek ve davranışları ve durumları öngörmektir.

Pozitivizmin Aksiyolojik Varsayımları Pozitivist için tüm sorular değersiz olmalıdır. Araştırmacılar, soruşturma süreci boyunca nesnelliği ve tarafsızlığı elde etmek için veri toplama bilimsel yöntemlerini kullanmalıdır. Bununla birlikte, mantıksal pozitivistler,

araştırmacı tarafından benimsenen teori, hipotez ve arka plan bilgisinin, gözlem sonuçlarını güçlü bir şekilde etkileyebileceğini kabul ederek bunların bağımsız olduğu şeklindeki iddiayı değiştirmişlerdir (Chilisa ve Kawulich, 2012).⁵²

Pozitivizmin Metodolojik Varsayımları Araştırmanın amacı, sonuçları öngörmek, teori test etmek veya değişkenler arasındaki ilişkilerin gücünü veya bir neden-sonuç ilişkisini bulmaktır. Nicel araştırmacılar, çalışmada ilgi değişkenlerini işaret etmek için kullandıkları şekliyle tanımlanan fikirler, kuramlar veya kavramlarla başlarlar. En azından problem bildirimi, incelenecek değişkenleri ve aralarındaki ilişkiyi belirtir. Değişkenler ayrıca başkalarının çoğaltılmasını, doğrulanmasını ve sonuçların teyit edilmesini sağlamak için operasyonel olarak tanımlanmıştır. Operatif olarak bir değişkeni tanımlamak, ölçülecek özelliklerin, çalışmada kullanılan veya ölçülen veya gözlemlenen şekline göre tanımlandığı anlamına gelir. Tipik metodolojiler deneysel, yarı deneysel, korelasyonel, nedensel karşılaştırmalı, kantitatif ve randomize kontrol denemeleri araştırmalarıdır. Veri toplama araçları, anketler, gözlemler, deneyler ve testleri içerir (Chilisa ve Kawulich, 2012).

Yorumsamacılığın Ontolojik Varsayımları Edmund Husserl'in fenomenoloji felsefesine (insan bilinci ve benlik bilincinin incelenmesi) ve Alman filozof Wilhem Dilthey'nin yorumbilimci felsefesine (yorumlama çalışması) dayanmaktadır. Martin Heidegger ve Max Weber tarafından geliştirilmiştir (Eichelberger, 1989; Neuman, 1997). Gerçekçiliğin sosyal açıdan inşa edildiğine inanmaktadırlar (Creswell, 1994; Mertens, 2009) ve gerçeği inşa eden insanlar kadar çok sayıda somut gerçek vardır. Dolayısıyla gerçeklik insan aklına bağımlı ve kişisel ya da toplumsal bir yapıdır. Gerçek, bu anlamda,

⁵² Chilisa, B. ve Kawulich, B. (2012) Selecting a research approach: Paradigm, methodology and methods: https://www.researchgate.net/profile/Barbara_Kawulich/publication/257944787_Selecting_a_research_approach_Paradigm_methodology_and_methods/links/56166fc308ae37cfe40910fc/Selecting-a-research-approach-Paradigm-methodology-and-methods.pdf

belirli bir durumda bağlam, mekan, zaman ve bireyler veya grupla sınırlıdır ve ortak bir gerçek haline genelleştirilemez. Bu varsayımlar, pozitivizmin maddi bir dışsal gerçekliğin varlığı hakkındaki varsayımı için doğrudan bir meydan okumadır. Varsayımlar, gerçeklerin kavramlarını tüm kültürlerden meşrulaştırır. Bireysel gerçeklikler ve grupla paylaşılan gerçekler var. İlgi çekici olan, gerçekliğin doğası hakkındaki bu varsayımların araştırma sürecine nasıl yerleştirildiğidir (Chilisa ve Kawulich, 2012).

Yorumsamacılığın Epistemolojik Varsayımları Bilgi öznelidir. Çünkü sosyal olarak inşa edilmiş ve zihin bağımlıdır. Gerçek insan tecrübesi içindedir. Dolayısıyla, bazılarının evrensel olabilmesine rağmen, doğru veya yanlış olanlarla ilgili açıklamalar kültüre bağlıdır. Bu bağlamda, toplulukların hikayeleri, inanç sistemleri ve manevi ve yeryüzü bağlantılarının iddiaları meşru bilgi alanı olarak görülmektedir (Chilisa ve Kawulich, 2012).

Yorumsamacılığın Aksiyolojik Varsayımları Gerçeklik zihinde inşa edilmektedir. Bilgi öznel olduğu için sosyal sorgulamanın değeri artmıştır. Araştırma değer yüküdür. Soruşturma için seçtiği yaklaşımı, konunun seçimini, veriyi toplamak ve analiz etmeyi seçtiğini yöntemleri, bulguları nasıl yorumladığını ve bulguları sunma tarzını araştırmacının değerleri belirler/etkiler. Yorumsamacı bir araştırmacı, araştırmanın değer yüklü niteliğini kabul etmiştir. Çalışma konusuyla ilgili değerlerini ve önyargılarını belirterek ve tarafsızlığa ve araştırmacının nesnelliğine müdahale eder.

Yorumsamacılığın Metodolojik Varsayımları Araştırmanın amacı, insanların deneyimlerini anlamaktır. Araştırma, katılımcıların hayatlarını sürdürdükleri doğal bir ortamda gerçekleşir. İnsan deneyimlerini anlamak esastır. Gerçeklerin çeşitliliği ile ilgili varsayımlar da araştırma sürecini biçimlendirmektedir. Örneğin, araştırma soruları

çalışma başlamadan önce oluşturulamaz, ancak çalışma ilerledikçe gelişebilir (Mertens, 2009). Araştırma soruları genelde açık uçludur, açıklayıcı ve yönsüzdür. Daha çok, etnografya, fenomenoloji, biyografi, örnek olay ve temellendirilmiş kuram yöntemlerini kullanmaktadır (Creswell, 1994) Veri toplama teknikleri de, tasarımın seçimi, katılımcıların niteliği ve araştırma problemine bağlı olarak belirlenmektedir. Görüşmelere, gözlemlere, görsel yardımcılara, kişisel ve resmi belgelere, fotoğraflara, çizimlere, gayri resmi konuşmalara ve eserlere yer verilir (Chilisa ve Kawulich, 2012).

Eleştirel Gerçekçiliğin Ontolojik Varsayımları Toplumsal gerçeklik, toplumsal, sosyal, politik, kültürel ve güç temelli faktörlere bağlı ve tarihsel olarak gelişir ve sürekli değişir (Neuman, 2014a). Araştırmacı gerçekliği keşfetmelidir. Gerçeklik çok katmanlıdır. Bu katmanlar, gözle görülür yüzey gerçekliği ve gözlemlenemeyen derin yapılarıdır. Kuramlar ve tarihsel bir yönelim, derin yapıların maskesini indirmeye yardımcı olur (Chilisa ve Kawulich, 2012).

Eleştirel Gerçekçiliğin Epistemolojik Varsayımları Bilgi, insanların yaşamlarını iyileştiren ve dönüştüren uygulamaya dönüştürülebiliyorsa doğrudur. Teori, araştırmacının yeni bilgiler bulmasına yardımcı olan temel araçtır. Gerçekler, pratiğe bağlanarak sürekli gelişen teori içine yerleştirilir (Neuman, 1998). Bilgi, katılımcıların referans çerçevesinden oluşturulmuştur. Araştırmacı ile araştırılan arasındaki ilişki, yorumlayıcı paradigmada bulunabileceği gibi, bir güç hiyerarşisine dayandırılmamakta, fakat hem katılımcının hem de araştırmacıların dönüşümü ve kurtuluşunu içermektedir (Chilisa ve Kawulich, 2012).

Eleştirel Gerçekçiliğin Aksiyolojik Varsayımları Araştırma ahlaki ve politik bir etkinliktir. Düşünümseldir. Araştırma tasarımı ve yürütmesiyle araştırmacıdan bağımsız olmadığından araştırmacı sürekli kendisi, araştırma ve gerçeklik üzerine eleştirel

düşünerek nesnelliği sağlar. Her düşüncenin doğru olduğu yorumsamacı yaklaşımdan farklı olarak bazı görüşler yanlış bazıları doğrudur (Chilisa ve Kawulich, 2012).

Eleştirel Gerçekçiliğin Metodolojik Varsayımları Araştırmanın amacı mit, illüzyon ve yanlış bilgiyi yok etmek, toplumsal gerçekliğin bilimsel bilgisini üretmek ve insanları toplumu dönüştürmek için harekete geçirmektir. Araştırma sürecinde nicel ve nitel yaklaşım benimsenmektedir. Nicel ve nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama teknikleri ve örnekleme teknikleri kullanılmaktadır (Chilisa ve Kawulich, 2012). Veriler diyalektik yöntemle analiz edilmektedir.

Postmodernizmin Ontolojik Varsayımları Sosyal gerçeklik, özneye ve onun algısına bağlıdır. Nesnel gerçeklik yoktur. Gerçeklik, söylemde kurulur ve bir dizi ilişkiyi ima eder. Özne söylemde belirlenir ve pasiftir. Çoğulcudur, görelidir, asla sabitlenemez ve indirgenemez.

Postmodernizmin Epistemolojik Varsayımları Gerçek söylemde kurulur; nesnel gerçeklik yoktur; gerçekliğin çoğulculuğundan, göreliliğinden ve asla sabitlenemez ve indirgenemez niteliğinden söz edilebilir (Rosenau, 2004). Bütün postmodernistler, bireyin zihinsel süreçlerinin bağımsızlığını ve öznelerarası iletişimi varsayan her türlü gerçeklik anlayışını reddederler. Şüpheli postmodernistlerin çoğu gerçekliğin doğası hakkındaki tartışmaya katılmayı bile reddederler; ya bir gerçeklik anlayışının varolması gerektiğinden kuşkuludurlar ya da böyle bir şey varsa bile bunun "bilimsel faaliyetin nedeni değil sonucu" olduğunu savunurlar. Onların "iş" gerçeklik sunmak değil, sunulamayan bir şey olan kavranabilir olana anıştırmalar uydurmaktır (Lyotard, 1997). Gerçeklik inşa etme nosyonunun kendisi, bazı versiyonlar "geçerliken bazılarının geçerli olmadığını" ima eder (Edelman, 1988: 6).

Postmodernizmin Aksiyolojik Varsayımları Değerden arındırılmış bilim yoktur. Değer-yansızlık tamamen reddedilir.

Postmodernizmin Metodolojik Varsayımları Araştırma söylemde kurulan gerçekliğin bastırıldığı ve yok saydığı ilişkileri deşifre etmek için yapılır. Genelleyici ve açıklayıcı bilgi üretilemez. Eklektizm bir açıklama yöntemidir. Birçok postmodernist, uymak zorunda oldukları hiçbir yöntem, hiçbir prosedür kuralı olmadığını, sadece anti-kurallara, postmodernizmin "şüpheli" sertliğine (*rigor*) uyduklarını söyler (McClosky 1985: 20; Norris 1982: 57; Rorty 1979: 318). Onlara göre, ancak dışsal olarak geçerli olma gibi bir iddiası olan, "aşkın hakikatler" bulma peşinde olan sözmerkezci sistemler yöntemi dert eder. Postmodernistler bu kuralları reddederek, yöntem söz konusu olduğu sürece, "her şeyin mubah olduğunu" beyan ederler. Postmodernizm daha somut formel tezahürlerinde iki metodolojik yaklaşımı bünyesinde barındırır: İçedönük, nesnelcilik karşıtı yorum ve yapıbozum (Özügürlü, 2013). Postmodernizmin modern toplum biliminin nedensel açıklaması yerine ikame ettiği kavram metinlerarasılıktır. Modern toplum bilimi nedensellik ve öndeyinin açıklama için temel önemde olduğunu varsaymıştır (Feigl, 1953: 11). Postmodernistler bu ikisinin de ilginç olmadığını düşünürler Çünkü, onlara göre, bu kavramların varsaydığı zamansal öncelik ve bağımsız bir dış gerçeklik su götürür şartlardır (Edelman, 1988: 2).

Tablo 2: Sosyal Bilimlerde Temel Bilgi – Kuram Yaklaşımları-1

<i>Kuramsal sorular</i>	POZİTIVİZM	HERMENEUTİK / YORUMLAYICI	ELEŞTİREL-REALİST /TARİHSEL MADDECI	POST-MODERN
NİÇİN BİLİM/ ARAŞTIRMA?	Doğal/sosyal yasaların keşfi ve öngörü aracılığıyla doğaya hükmetmek/ sosyal gelişmeye yön verebilmek	Mana içeren sosyal eylemi/ davranışı betimlemek ve yorumlamak.	İdeoloji ve mitleri dağıtarak ezilenleri güçlendirmek ve toplumsal değişimi gerçekleştirmek	Söylemde kurulan gerçekliğin bastırıldığı ve yok sayıldığı ilişkileri deşifre etmek.
SOSYAL GERÇEKLİĞİN DOĞASI	Duyularla algılanan, düzen ve uyumun esas olduğu olgular	İnsanlar-arası etkileşimin sonucu oluşan öznel ve akışkan anlamlar	Çatışmacı ve çelişkili doğası ile görünenin ardında yer alan yapılar	Gerçek söylemde kurulur; nesnel gerçeklik yoktur; gerçekliğin çoğulculuğundan, görelliliğinden ve asla sabitlenemez ve indirgenemez niteliğinden söz edilebilir
İNSAN DOĞASI	Dış etkenlerce biçimlenen çıkarıcı ve rasyonel birey	Kendi eylemine sürekli mana atfeden, anlam üreten sosyal varlık	Tarihsel ve toplumsal olarak belirlenmiş birey; toplumsal birey	Nihilist; çok kimlikli; söylemde kurulan edilgen özne eleştirisi.

Kaynak: Özügür, M. (2013)

Tablo 3: Sosyal Bilimlerde Temel Bilgi – Kuram Yaklaşımları -2

<i>Kuramsal sorular</i>	POZİTIVİZM	HERMENEUTİK / YORUMLAYICI	ELEŞTİREL-REALİST /TARİHSEL MADDECI	POST-MODERN
TEORİNİN NİTELİĞİ	Ön-savlara ve hipotezlere dayalı mantıksal ve tündengelimci, yasa benzeri önermeler	Sosyal grupların anlam/mana sistemlerinin nasıl geliştiğini tanımlayan tümevarımcı önermeler	Görünenin ardındaki gerçekliği kavramsal olarak deşifre eden önermeler	Yasa benzeri teori karşıtlığı; THE Teori yerine her özgül durumun kendi olumsal niteliğini açıklayan önermeler
BİLİMSEL AÇIKLAMIN NİTELİĞİ	Mantıksal tutarlılığa sahip gözlemlenebilir olgulara dayalı ve genellenebilir	İnsan eylemine ilişkin olan manayı yeniden ele geçirme/ yorumlama edimi	Tarihsel ve toplumsal bağlama sahip eleştirel ve dönüştürücü	Genelleyci, belirlenimci, indirgemeci ve özcü olmayan; eklektizmi bir açıklama yöntemi olarak sahiplenilen açıklama
DEĞER YARGISININ YERİ	Bilim değer-yargısız, nötr olmalıdır; değer yargısı normatiftir.	Değerden arınma mümkün değildir; bilim insanı kendi yargılarını analize dahil etmemelidir (etik sorun)	Değerden arınmış saf bilim anlayışı ideolojiktir; her bilim belli bir değere sahiptir; önemli olan doğru ve yanlış değer yargılarını ayırtmaktır	Değer yargısı ve bilim ayrımı tümüyle saçma bir düalizmdir (ikiliktir); külliye reddedilmelidir.

Kaynak: Özügür, M. (2013)

3.2. Metodolojik Haritalandırma

Bu bölüm iki ana alt başlık olarak planlanmıştır. İzlenecek adımlarda sırasıyla, Türkiye’deki iletişim çalışmalarının; 1-Metodolojik eğilimleri serimlenecek; 2-Metodolojik sorunlar kategorilendirilerek tartışılacaktır. Böylelikle, sonraki bölümlerde serimlenen eğilimler ve tartışılan sorunlar bağlamında ortaya konan mevcut tablonun iletişim çalışmaları açısından sunduğu olanaklar ve sınırlılıkların ele alınabilmesi, üçüncü bölümün kuramsal tartışmasının alandan çıkan veriler üzerinden yürütülmesi planlanmıştır.

Birinci adım kodlama rehberindeki değişkenler izlenerek gerçekleştirilecektir. Sırasıyla, araştırmaların alanı, araştırmacının derecesi, araştırmacının mensubu olduğu üniversite/kurum, araştırmacının cinsiyeti, incelenen akademik araştırmanın yayın olarak türü, araştırmanın finansal olarak desteklenip desteklenmediği, araştırmanın türü, karakteristiği, yöntemi ve konusuna ilişkin veriler sistematik biçimde aktararak birbirleriyle ve diğer verilerle bağlantıları tartışılacaktır.

Haritalandırmanın ikinci aşamasında araştırma verilerinin ortaya koyduğu metodolojik sorunlar üzerinden tartışma yürütülecektir. Tartışma, sırasıyla, araştırmalardaki metodolojik sorun alanlarına işaret eden şu kategoriler üzerinden yürütülecektir: 1- Araştırmacının metodolojik pozisyonu ile araştırma tasarımı arasındaki etkileşimin tartışıldığı “Metodolojik Konumlanma” sorunu; 2- Araştırmacının uyguladığı yöntemle ilgili farkındalığının, yöntemin ele alınış ve uygulanış biçimleri, araştırma teknikleri ile yöntem arasında kurulan ilişki ve tasarım – yöntem ilişkisinin farkındalığının sorgulandığı “Tezlerde ve Makalelerde Yöntemsel Farkındalık” sorunu; 3- Araştırma tasarımı ile verilerin toplanması ve analizinde içsel bağlantıların kurulup kurulmadığının araştırıldığı, araştırmacının uyguladığı yöntemle ilişkin kavrayışının

sorgulandığı, tasarım ve analiz süreçlerinin araştırmanın amacı bakımından türüyle bağlantılarının incelendiği “Araştırma: Tasarım, Veri Toplama ve Analiz Bağlantıları” sorunu; 4- Araştırmada en temel sorun alanlarından olan ve iletişim araştırmalarının hangi düzeyde bilgi üretme eğiliminde olduğunu tartışmamıza, yaklaşımların ve yöntemlerin araştırmalarda analiz düzeyi bakımından sınırlarını sorgulamamıza olanak tanıyan “Analizin Kör Noktası: Metodolojik Bireycilik versus Toplumsal Analiz” sorunu ve 5- Saha çalışmalarında sosyal gerçekliğin bilimsel bilgisinin üretilmesinde sınırlılıklar yaratan metodolojik eğilimlerin görünür kılınmaya çalışıldığı ve saha çalışmalarının araştırmanın türü, tasarımı, yöntemi, teknikleri, analiz düzeyi bakımından incelendiği “Alan Araştırmalarında Yöntemsel Eğilimler” başlıklı sorun alanıdır.

3.2.1. Analitik Panorama

Araştırmanın bu bölümü, Türkiye’deki iletişim araştırmalarının metodolojik haritasına bir giriş gibi düşünülmüştür. İletişim araştırmaları, yapıldıkları alan, araştırmacının cinsiyeti, mensup olduğu akademik kurum/ekol, derecesi ve araştırmanın türü, karakteristiği ve yöntemine ilişkin veriler de yorumlanarak bir profil ortaya konmaktadır.

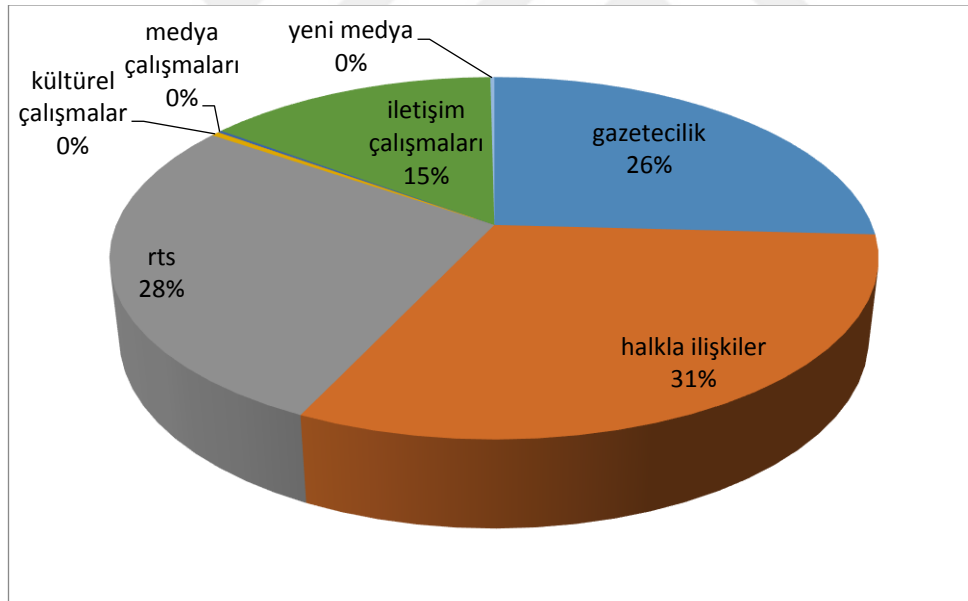
Metodolojik haritalandırmanın ilk adımı olarak profil çalışmasında önemli bir nokta iletişim araştırmalarının yoğunlaştığı alanları tespit etmektir. Alanların tespiti, iletişim araştırmaları içerisindeki halkla ilişkiler, radyo televizyon ve gazetecilik çalışmalarında hangi metodolojik eğilimlerin hakim olduğunu, alanlar arasında metodolojik farklar ve etkileşimlerin düzeylerini görmek bakımından önemlidir.

Bu kategori oluştururken amaçlanan fakültelerin çoğunda üç temel alan olarak örgütlenen ve hem konuları hem de yaklaşımları bakımından ayrımları daha net olan gazetecilik, halkla ilişkiler ve radyo televizyon sinema alanları arasındaki dağılımları

görmek, bu alanlarla araştırma sürecinin diğer unsurları arasında bağlantı olup olmadığını, varsa neler olduğunu tespit etmek olmuştur. Dolayısıyla bu kategori amaca hizmet etmektedir.

İletişim araştırmalarında akademik üretim, en yoğun olarak halkla ilişkiler alanında gerçekleşmektedir (yüzde 31) (Grafik 2). Halkla ilişkiler alanını radyo televizyon sinema alanı izlemektedir (yüzde 28). Gazetecilik alanında yapılan araştırma sayısının tüm çalışmalar içerisindeki oranı yüzde 26 olarak gerçekleşmiştir. Her dört iletişim araştırmasından biri gazetecilik alanında gerçekleştirilmektedir. İletişim çalışmaları alanından yapılan araştırmaların oranı da yüzde 15'tir.

Grafik 2: Araştırmanın Alanı

Halkla ilişkiler alanında araştırma ve bilgi üretime pratiğinin büyük çoğunlukla pozitivist yaklaşımla şekillenmesi belirli (ve çoğunlukla alan taraması-survey) bir yöntemin yaygın kullanımını getirmektedir. Halkla ilişkiler alanının iletişimin en verimli alanı olması değerlendirilirken betimsel alan taramalarının görece daha kolay

gerçekleştirildiği ve yayına dönüştürülmesinin daha kolay olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

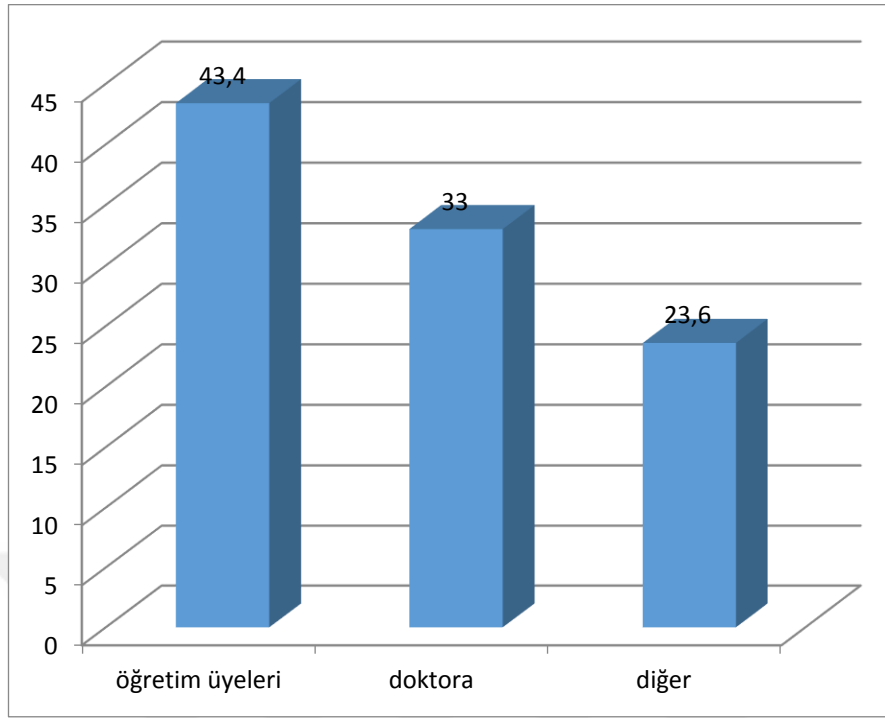
Bu dört alanın dışında kalan yeni medya gibi diğer alanlardaki oranlar çok küçük olduğu için grafikte gösterilmemektedir. Ancak, bu çalışmada bu alanların akademik ayırımından çok idari ayırımına göre kodlandığı tekrar hatırlanmalıdır. Araştırmacıların alanı üzerinde çalıştıkları konu ya da analiz birimlerine göre değil, araştırmacının mensubu ya da öğrencisi olduğu idari alana göre değerlendirilmiştir. Böylelikle hangi alandan araştırmacıların hangi konular üzerinde yoğunlaştığı ve hangi yöntemleri benimsediği verisine ulaşılabilmektedir. Alan dışından tüm araştırmacıların çalışmaları da bu nedenle iletişim çalışmaları alanına kodlanmıştır.

Akademik Hiyerarşi ve Araştırma

Araştırmacıların alanlarının yanı sıra akademik hiyerarşide bulunduğu konum, yani araştırmacının ünvanı da profil çalışması bakımından dikkate değer sonuçlar verebilir. Akademik üretimin içerisinde öğretim üyelerinin, en dinamik araştırmacılar olması beklenen doktora öğrencilerinin ve diğer araştırmacıların payına baktığımızda araştırmaların yarısından çoğunun öğretim üyesi olmayan araştırmacılar tarafından yapıldığı ortaya çıkmaktadır (yüzde 67).

3 no'lu grafik incelenen araştırmaların ne kadarının öğretim üyeleri tarafından yapıldığını göstermektedir. Öğretim üyelerinin çalışmalarının tüm çalışmalar içerisindeki oranı yüzde 43 olmuştur. İncelenen araştırmaların yüzde 33'ü yani her üç çalışmadan biri doktora tezidir. Diğer değerinde kodlanan çalışmalar ise öğretim üyesi olmayan araştırmacıların yazdığı akademik dergi makalelerine işaret etmektedir.

Grafik 3: Araştırmacının Derecesi

Epistemik Cemaatler Mi?

İletişim çalışmalarının tabi tutulduğu metodolojik bir inceleme, sonraki aşamasında metodolojik eğilimlerin nasıl, hangi etkilerle şekillendiğı üzerine kafa yorarak devam ettirilebilir. Bu noktada araştırmacıların mensubu olduğı üniversiteler ile araştırma tasarımı arasındaki bağlantılar sorgulanmayı hak edecektir. Profil çalışmasının ardından devam edecek bölümlerde yapılacak bu sorgulamaya veri sağlamak üzere araştırmacıların mensubu olduğı üniversiteler/kurumlar hakkında düşünmek değerlidir.

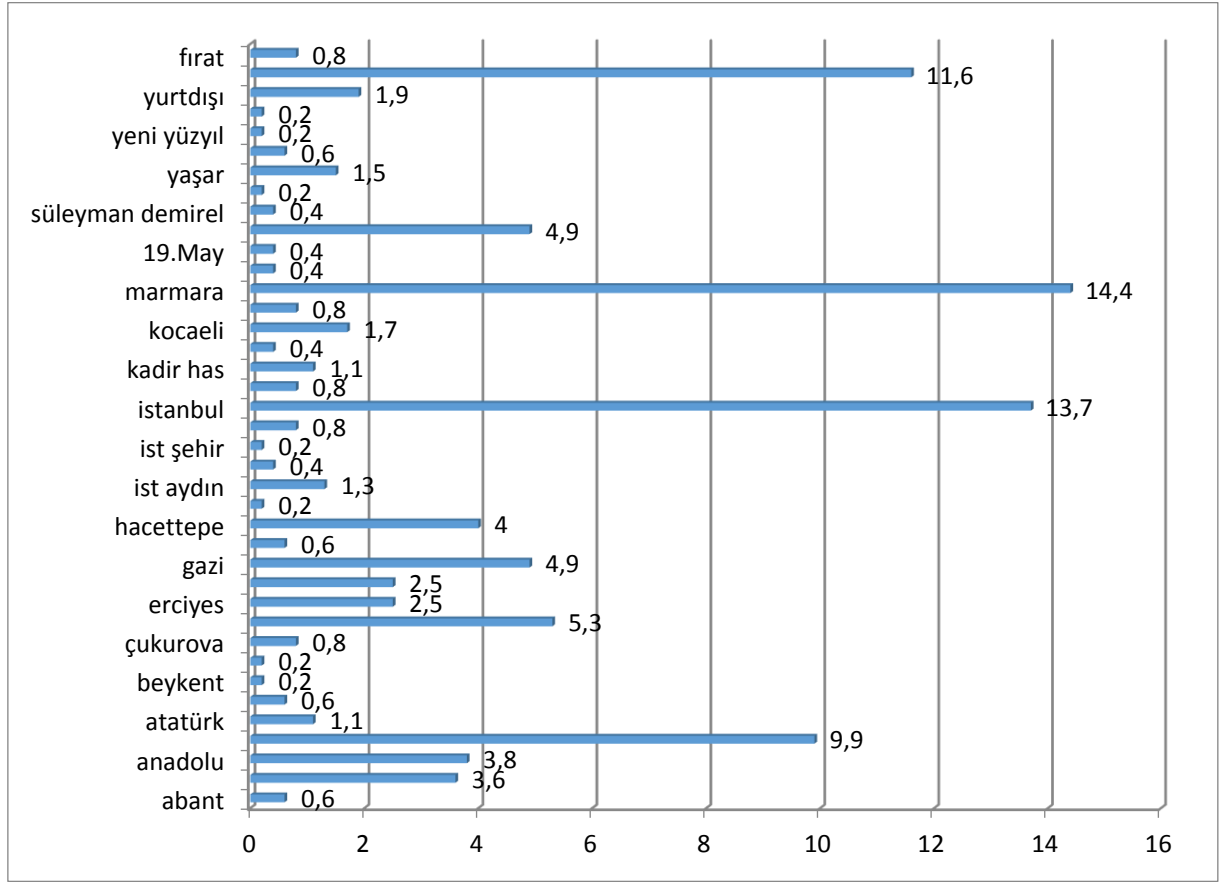
Öncelikle, Türkiye’de üniversiter yapıyı bir piramite benzetecek olursak prestijli kamu üniversiteleri ve az sayıda prestijli vakıf üniversitesinin birinci halkayı oluşturduğu söylenebilir. Bu halkada, ODTÜ, Boğaziçi, Bilgi, İstanbul, Ankara Hacettepe, Koç Üniversiteleri örnek verilebilir. İlk halka üniversiteleri ders veren öğretim üyesi sayısı, derslik, kütüphane vs. olanaklara erişim bakımından en iyi durumda olanlardır. İkinci halka, başarı sıralamalarındaki konumları, dolayısıyla en prestijlilerin altında yer alan

merkez üniversiteleri ve diğer taşra üniversitelerine göre görece daha köklü ve büyük kentlere yakın konumlanmış taşra üniversitelerinden ve ortalama vakıf üniversitelerinden oluşmaktadır. Kocaeli, Abant İzzet Baysal Üniversiteleri (Bolu) bu halkaya örnek gösterilebilir. Ders veren öğretim üyesi sayısı prestijli merkez üniversiteleri sayısı kadar çok olmasa da kadrolar hem nitelik hem nicelik açısından akademik faaliyetin belirli ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeydedir. Son halka ise taşra üniversiteleri ve apartman/tabela üniversiteleri olarak bilinen vakıf üniversitelerinden oluşmaktadır. Üçüncü halka üniversiteler, hem ders veren öğretim üyesi sayısı, hem diğer akademik kadrolar, hem de kütüphane, derslik, sosyal etkinlikler gibi olanaklar açısından akademik faaliyetin sürdürülmesinde önemli kısıtları olan kurumlardır.

Bilimsel bilgi üretiminin, esas olarak, piramidin en tepesinde yer alan bir avuç kurum tarafından yapıldığı bu çalışmanın verileri tarafından da doğrulanmıştır (Grafik 4). İletişim alanının yayınlanarak toplumsallaşan akademik bilgisinin üretiminin Marmara (yüzde 15), İstanbul (yüzde 14) ve Ankara Üniversitelerinden (yüzde 10) araştırmacılarca yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Yalnızca bu 3 üniversitede yapılan toplam çalışma sayısının tüm çalışmalar içerisindeki oranının yüzde 40'lık bir orana tekabül ettiği görülmektedir. Diğer merkez üniversitelerde yapılan çalışma oranları da bu tabloya dahil edildiğinde tüm iletişim araştırmalarının yarısından fazlasının merkez üniversitelerin mensubu ya da öğrencisi olan araştırmacılarca yapıldığı ortaya çıkmaktadır. İletişim alanında yapılan çalışmaların yüzde 10'u ise alan dışı araştırmacılar tarafından yapılmaktadır. Bu oranın oldukça yüksek olması ise iletişim alanının “disiplinler arası” karakteriyle açıklanabilir.

Bu veriler okunurken, araştırmacının mensubu olduğu üniversitelerin oranlarının gösterildiği 4 no'lu grafikte, kategoriye kodlama yapılırken birden fazla imzalı çalışmalarda sadece ilk imza sahibi araştırmacının kurumunun dikkate alınmış olduğu akılda tutulmalıdır.

Grafik 4: (İlk) Araştırmacının Mensubu/Öğrencisi Olduğu Üniversite

İletişim araştırmalarının belli üniversiteler bünyesinde yoğun bir biçimde yürütüldüğüne ilişkin veri, bir başka tartışma bakımından da önemlidir. Bu tartışma belirli üniversitelerde belirli bilim yaklaşımlarını benimsemiş akademik çevrelerin oluşması ve bu çevrelerin kabullerinin dışına çıkacak bilgi üretim pratiklerinin gerçekleşme olanağı bulamaması şeklinde özetlenebilir. Bu tartışmayı “epistemolojik cemaat”⁵³ kavramsallaştırması içerisinden yürütmek de mümkündür.

Bir bilimsel yaklaşımın varlığı o yaklaşımı benimseyen bilim insanlarında ortak bir anlayışın oluşmasını sağlamaktadır. Belirli epistemolojik kabulleri olan cemaat; bilimin amacı ve işlevi, izlenecek teorik ve metodolojik kurallar, ne tür soruların sorulması ve

⁵³ Epistemik cemaat, “bir bilme, bilgi, kavrama, anlama cemaatidir ve bilgiyi inşa eden, işleyen, geliştiren ve daha sonraki kuşaklara intikal ettiren, bilgiyi taşıyan insanlar topluluğunu ima eder” (Tatar, 1999: 97).

araştırılması gerektiği, başvurulacak yöntemler (teknik ve araçlar), bilimsel araştırma sonuçlarının nasıl yorumlanacağı ve araştırmaların bilimselliğini değerlendirecek ölçütler hakkında bazı standartlar ve ön kabuller sunar (Dikeçligil; 2010: 54-55). Kuhn’a göre ise (1991) olgun bir bilimsel topluluğun üyeleri, genelde, tek bir paradigma ya da birbiriyle ilgili bir dizi paradigma içinde çalışma yaparlar. Bunlara cemaat denmesinin nedeni ise belirli ortak bilim anlayışları üzerinde uzlaşmış olmaları ve bu uzlaşmanın dışına çıkan kimseyi cemaate kabul etmemeleridir. Dolayısıyla araştırmacının dayandığı akademik gelenek, içinde var olduğu akademik atmosferden ve bu atmosfer de epistemik cemaatlerin yarattığı akademik ortamdan bağımsız düşünülemez. Akademik bir çevrenin epistemik eğilimleri, ele alınan sorunsallar ve kullanılan yöntemlerle birlikte düşünüldüğünde araştırmacının, özellikle genç araştırmacıların ufkunu belirleyen bir çerçeve hazırlamaktadır. O çerçevenin dışına çıkmak ise akademik dünyadan ve üretimden dışlanmak anlamına gelebilmektedir. Dolayısıyla bu değişken bilimsel bilginin üretilmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Profil çalışmasını takip eden bölümde araştırmacıların mensubu olduğu üniversite/kurum değişkeninin yöntem, metodolojik yaklaşım, araştırma teknikleri gibi diğer değişkenlerle ilişkilendirmek çarpıcı sonuçlar verecektir.

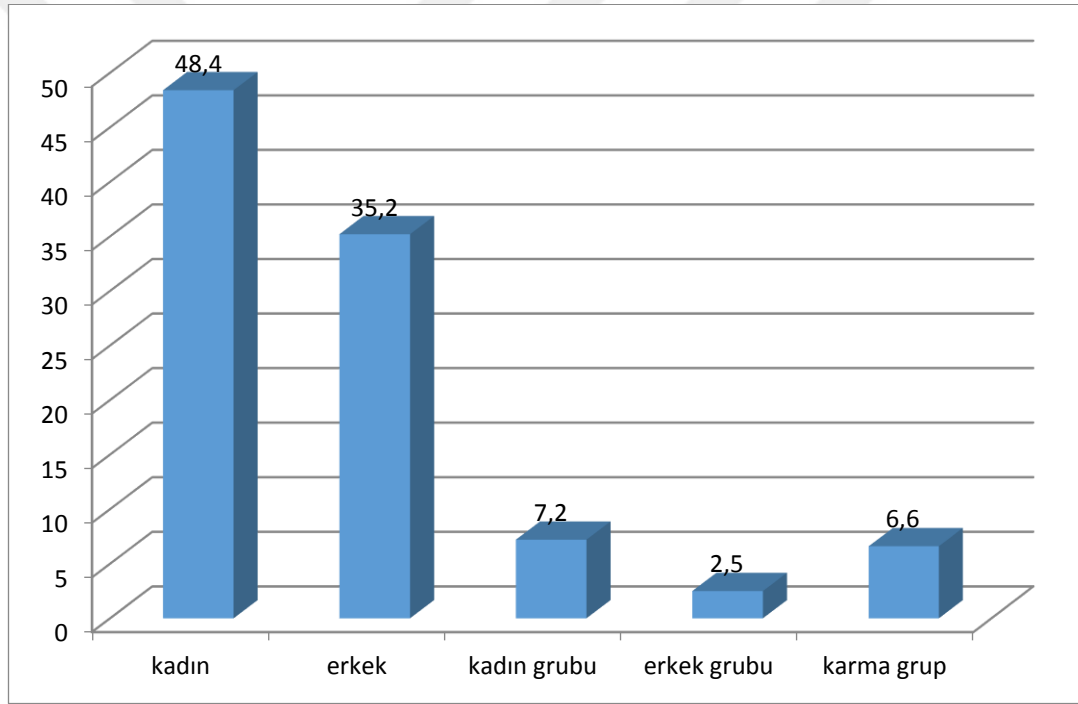
Alanda Kadın Ağırlığı

Profil bölümünün bir diğer değişkeni cinsiyettir. İletişim araştırmalarında kadınların ve erkeklerin ne kadar, hangi oranlarla yer aldığını, karma gruplar içerisinde kolektif üretimin düzeyini görmek iletişim alanındaki araştırmaların profil bilgisi için değerlidir.

Bütün örneklemimizin yüzde 48,5'ini kadın yüzde 38'ini erkek araştırmacılar oluşturmaktadır. Kadın araştırma grupları ve karma araştırma gruplarının toplamı olan yüzde 9,5'luk oranı da eklersek kadınların iletişim araştırmacıları içerisindeki oranı yaklaşık yüzde 65'e tekabül etmektedir.

Kadın gruplarının yüzde 7,2 olarak, buna karşın erkek çalışma gruplarının ise yüzde 2,5 olarak gerçekleşmesi göz önünde bulundurulduğunda kadınların grup halinde çalışma eğiliminin daha yüksek olduğu söylenebilmektedir.

Grafik 5: Araştırmacıların Cinsiyet Dağılımı

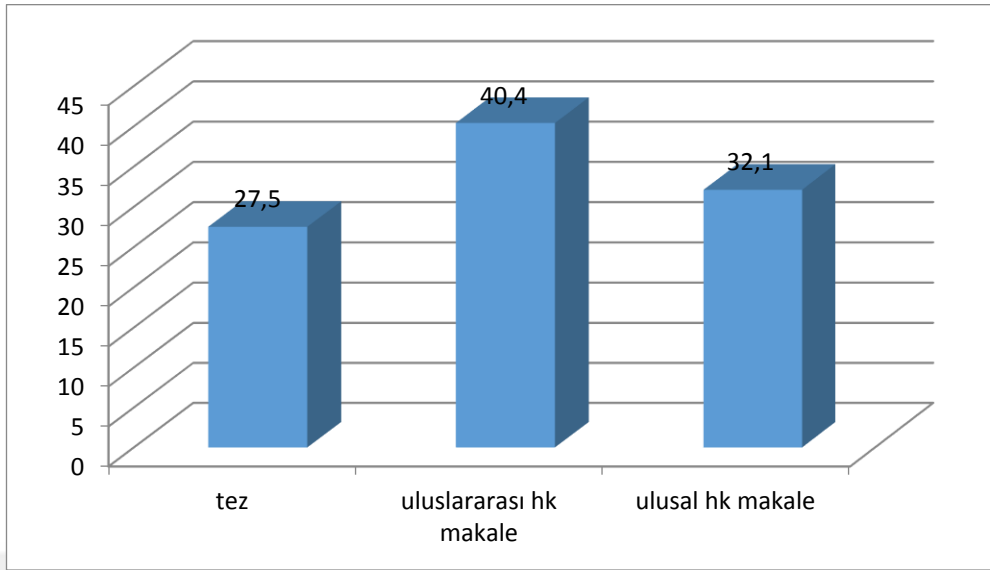
Yayının Türü

Makalelerin ulusal ya da uluslararası niteliği de üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir veridir. Danışma Kurulunda yabancı hakem bulunan ve kendisini bu şekilde tanımlayan dergilerde yayınlanmış makaleler “uluslararası makale” olarak kodlanmıştır.

Araştırma sırasında, uluslararası makale olarak kodladığımız dergilerin danışma kurulunda yurtdışındaki üniversitelerde görev yapan akademik araştırmacıların bulunmasının yeterli olması, yayınlanan makalelerin uluslararası hakem sürecinden geçmiyor olması dergilerin uluslararası niteliğiyle ilgili tartışmaya neden olmaktadır. Akademik dergilerin uluslararası niteliğini güçlendirecek etki faktörü olmadığı için “uluslararası” makalenin “ulusal” makaleden farklı bir şey söyleyip söylemediği tartışma konusudur. Bu nedenle haritalandırma çalışmasında daha çok doktora tezi çalışması – akademik makale ayırımına gidilmektedir.

Analize tabi tutulan araştırmaların türüne baktığımızda bunların yüzde 40’ının uluslararası akademik dergilerde yayınlanan makaleler; yüzde 32’sinin ulusal hakemli akademik dergilerde yayınlanan makaleler ve yüzde 25,5’inin de doktora tezleri olduğunu görmekteyiz (Grafik 6).

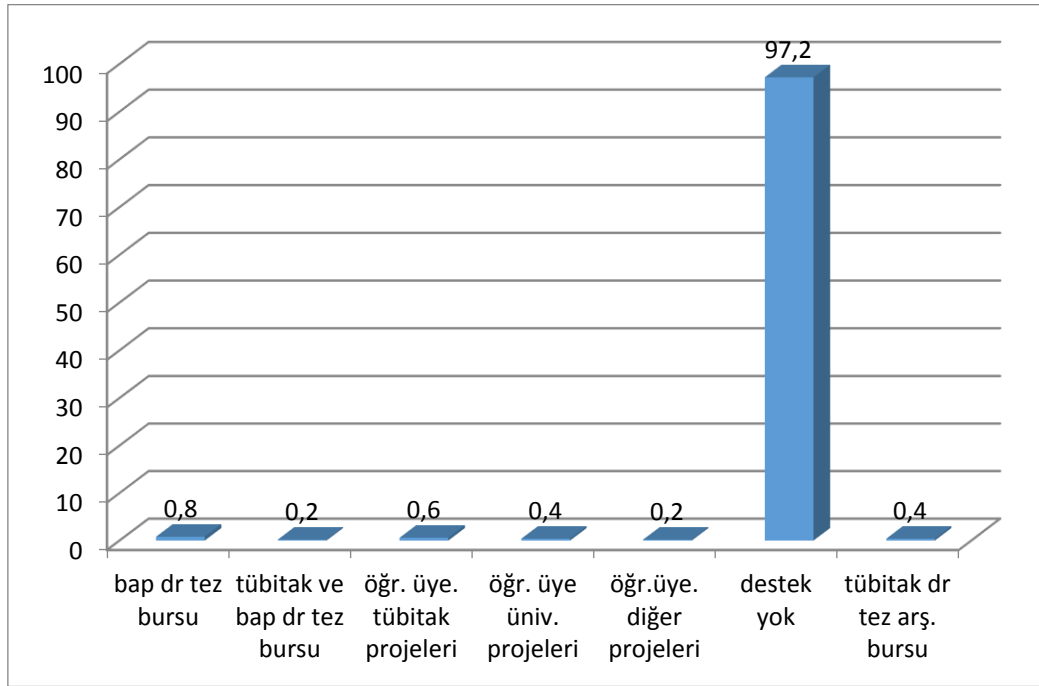
Grafik 6: Yayının Türü

Araştırma Desteği

Fonlardan destek alıp almama, araştırmanın hem konusunu hem metodolojisini doğrudan etkileyen bir parametredir. Grafik 7, incelenen çalışmaların bilimsel araştırma fonlarından destek alıp almadığını göstermektedir. İncelenen çalışmaların yaklaşık yüzde 97'si destek almamıştır. Tüm alışmaların yüzde 1'i TÜBİTAK'tan destek alırken, yalnızca binde 8'i üniversitelerin bilimsel araştırma fonlarından destek almaktadır. Sosyal bilimlerin destek mekanizmalarından fen bilimleri kadar beslenmediğı bilinmektedir. Ancak iletişim alanında bu tablonun daha da dramatik olduğı ortaya çıkmaktadır. Destek mekanizmaları kendince araştırma tasarımı, yöntemsel netliğı, araştırma planını gerektirdiğinden, iletişim alanında bu konulardaki karmaşanın ve bazı metodolojik tutumların da bu mekanizmalara bir mesafe konulmasına neden olduğı düşünülebilir.

Grafik 7: Çalışmanın Desteği

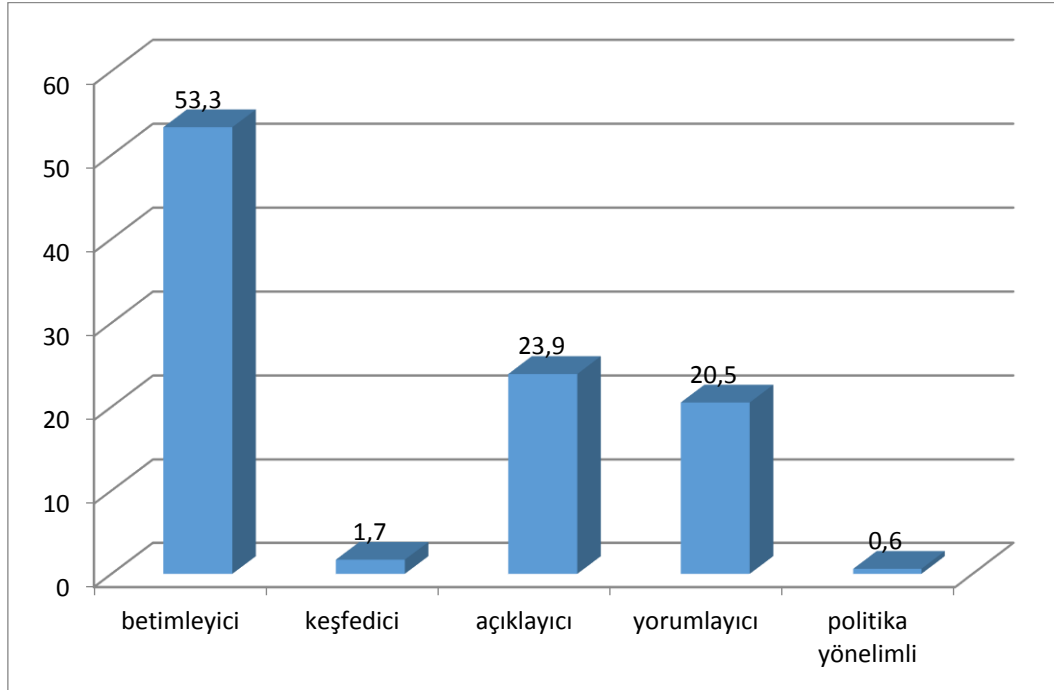
Betimleyici Araştırmaların Hakimiyeti

Önceki bölümde aktarıldığı gibi, çalışmanın amacına göre türü araştırma tasarımı ve üretilen bilginin karakteriyle sıkı sıkıya ilişkilidir. Keşfedici, betimleyici, açıklayıcı/ilişkilendirici ve yorumlayıcı çalışmaların her biri farklı bir tasarım gerektirir ve farklı düzeylerde bilgi ortaya koyar. İletişim alanında betimleyici çalışmaların, genellikle, yeterli bilgi birikiminin ve gelişkin düşüncelerin olduğu alanlardaki konuların bütünlüklü ya da detay 'fotoğraflarını' sunması beklenir. Ancak, betimleyici çalışmaların çoğu zaman, kavramlarla enforme edilmediği, verilerin aktarımıyla sınırlı kaldığı görülmektedir.

Alanda üretilen bilginin yarıdan fazlasının betimlemeye yönelik olduğu ortaya çıkmaktadır (yüzde 53) (Grafik 8). Bu oran, bilimsel faaliyetin amaçlarıyla bağlantılı olarak gerçekleşmektedir. İki değişken arasındaki ilişkileri görmeye çalışan

açıklayıcı/işkilendirici çalışmaların oranı yaklaşık yüzde 30'dur. Her üç çalışmadan birinin işkilendirici araştırma olduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 8: Çalışmanın Türü

Hali hazırda bilinen ve betimlenmiş bir konunun ardında yatan nedenleri, temelleriyle birlikte ortaya koymayı amaçlayan, genellemeler yapan, teoriler inşa eden yorumlayıcı çalışmalar ise her beş çalışmadan yalnızca birini oluşturmaktadır.

Üretilen bilginin düzeyi ve bilimsel etkinlik ilişkisi çalışmanın önemli bir tartışma konusudur. Betimleyici analizde çoğunlukla “analiz” kısmının ihmal edildiği görülmektedir. Analiz olgu-kavram ilişkisinin kurulmasıdır. Kavramlarla enforme edilmemiş olgu bilgisi bilimsel bilgi olmaz. En fazla gazetecilik bilgisi olabilir (Özügurlu, 2017b; Ergun, 2018). Analizin ihmal edildiği betimleyici çalışmalar, nedensellik ihtiva etmeyen betimlemelerin ağırlık kazandığı, analiz bile yapılmayan sadece veri aktaran yeni bir tür “betimleyici” araştırmaya dönüşmüş, bu tür çalışmalar da akademik dünyada “meşruiyet” kazanmıştır. Bilim anlayışındaki kırılma, tüm sosyal bilimlerde olduğu gibi iletişim alanında da neyin bilim olduğu ve neyin olmadığı konusunda bir karmaşanın

hakim hale gelmesine neden olmuştur. Açıklama ve genellemenin bizi belirlenimciliğe, indirgemeciliğe ve özcülüğe yani Özuğurlu'nun deyişiyle “günaha” sürüklediğine ilişkin postmodern kanı, hegemonikliğiyle bilimsel bilgi üretme pratiğini tümünden zaafa uğratmıştır. Sadece ham verinin aktararak kavramsal katkı yapılmayan “bilimsel araştırmalar”ın alandaki “bilimsel” üretimin yarısından fazlasını oluşturması söz konusu karmaşanın boyutlarını, etkisini ve bilimsel bilgi üretme pratiğinin zafiyetini göstermektedir. Bu ayrıca, kuramla bağ kuran, açıklama odaklı, genellemeden kaçınmayan, teoriler sınayan ya da oluşturan bilimsel yaklaşıma alanda duyulan gereksinimin bir göstergesi olarak anlaşılabilir.

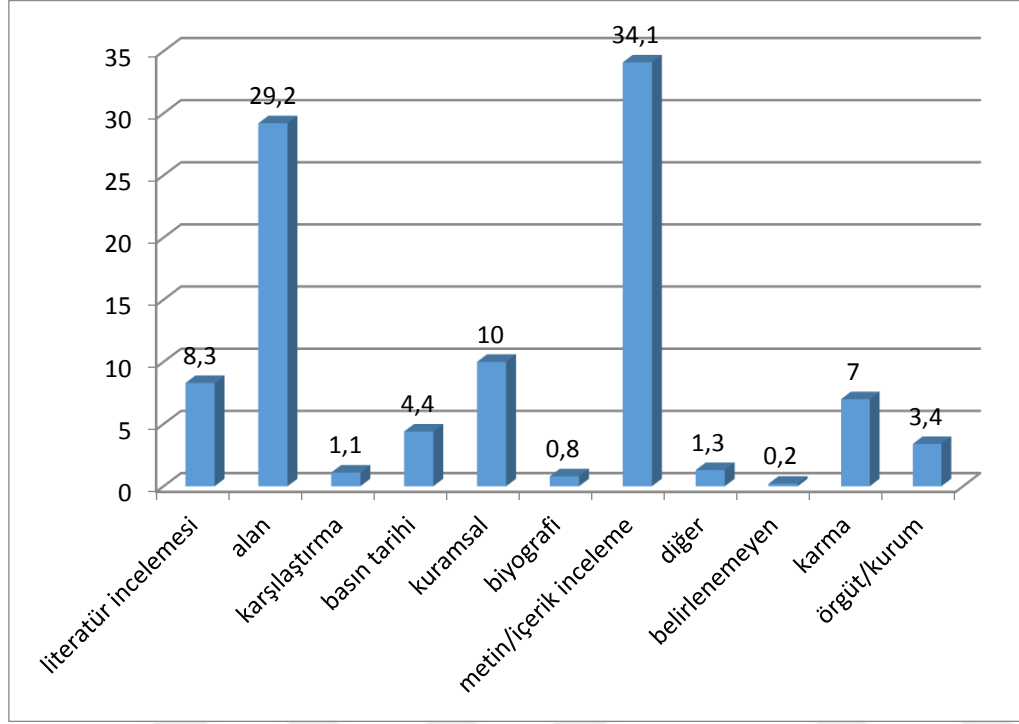
Bu “yeni tür betimleyici araştırma”nın araştırma tasarımları üzerindeki etkisi ilerleyen alt bölümlerde, “eleştirel” bilgiyi üretme pratiğinde yarattığı zafiyet çalışmanın üçüncü bölümünde derinlemesine tartışılmaktadır.

Araştırmanın Karakteristiği

Araştırmaya karakterini veren yönelim, araştırmanın yürütüldüğü ortamı/alani belirler. Tüm araştırma tasarımı da “araştırmanın karakteristiği”nin gerektirdiği gibi şekillenmektedir. Dolayısıyla burada söz konusu olan araştırmaya karakterini veren ana unsurun belirlenmesidir. Araştırmanın temel karakteristiği literatür aktarımı olan bir çalışmada anket uygulamaya ihtiyaç duyulmayacağı gibi, alan taraması yapılan bir başka çalışmada da örneğin metne/içeriğe bakmak büyük ihtimalle gündem dışı bırakılacaktır. Çoklu teknik kullanımları elbet söz konusu olabilir. Genel eğilim olarak araştırmacıların büyük kısmının araştırmanın temel karakteristiğine uygun yöntem ve tekniklere yönelmesi beklenmektedir. Bu değere altı “karakteristik” kategorisi tanımlanmıştır. Bunlar, literatür aktarımı, alan araştırması, karşılaştırma, tarih çalışması, kuramsal çalışma, biyografi, metin/içerik inceleme çalışması ya da örgüt çalışması kategorileridir.

İletişim çalışmalarının karakterine ilişkin 9 nolu grafik beklenildiği gibi alanda en çok metin/içerik inceleme çalışması yapıldığını göstermektedir.

Grafik 9: Çalışmanın Karakteri

Sadece literatür aktarımı yapan çalışmaların oranı yüzde 8,3 iken, sadece literatürü aktarmakla kalmayıp özgün kuramsal tartışma yürüten araştırmalar yüzde 10 oranında gerçekleşmiştir. Ne yazık ki ülkemizdeki iletişim araştırmalarında araştırmanın temel karakteristiği olarak literatür aktarımı yapılan çalışmalar, yeni kuramsal bilgiler ortaya koymaktan ziyade, yabancı dildeki literatürü Türkçe'ye aktarmak şeklinde gerçekleşmektedir. Bu da iletişim araştırmalarının önemli bir kısmının bilgi üreten değil, bilgilendirici çalışmalar olduğunu göstermektedir.

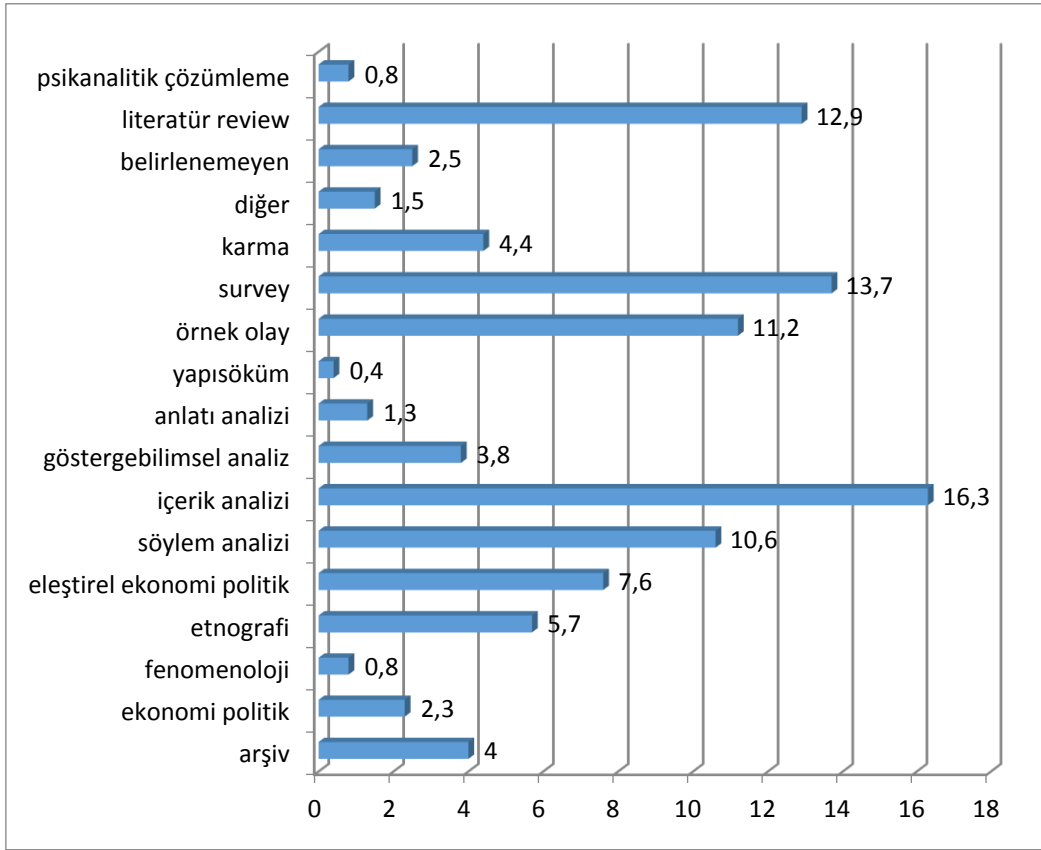
Öte yandan örgüt/kurum incelemelerinin oldukça sınırlı sayıda olması şaşırtıcıdır (yüzde 3,4). Alandan bilgi toplayan, alana giden çalışmaların oranı ise yaklaşık yüzde 30 olarak kaydedilmiştir. Bu oran iletişim çalışmalarında ciddi bir alanla hemhal olma durumunun mevcut olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ancak temel

sorunsalımız alanın bilgisini / olgusal bilgiyi bilimsel araştırma pratiği içerisinde toplayarak toplumsal olanın bilimsel bilgisinin üretilmesidir. Burada tartışma yine metodolojik bir inceleme açısından kritik önem taşıyan üç unsura dayanmaktadır. Birincisi araştırmanın türü, ikincisi araştırmanın analiz birimi ve sonuncusu da analiz düzeyinin ne olduğudur. Çalışmanın bu aşamasında, araştırmaların karakteriyle araştırmanın yöntemi ve kullanılan teknikler seti arasındaki ilişkilerin sorgulanacağı ilerleyen alt bölümler için araştırmaların karakterine ilişkin betimleyici bilgi üretmek kıymetlidir. Böylelikle türe/analiz birimi ve düzeyine ilişkin bağlar da ortaya konabilecektir. Alanın bilgisinin hangi yöntem izlenerek ve nasıl elde edildiği bir sonraki alt bölümde ele alınacaktır.

İletişim Araştırmalarının Yöntemi

Yöntem, araştırmacının benimsediği teorinin çağırdığı soruları iletişim alanına yöneltmesiyle kendini araştırmaya dayatmaktadır. Teori, soruları, sorular da kendilerini çözebilecek yöntemi çağırır. İletişim araştırmalarında en çok kullanılan yöntemler olarak öne çıkanlar sırasıyla, içerik analizi, alan taraması, literatür tartışması, söylem analizi ve eleştirel ekonomi politik yöntemdir (Grafik 10).

Grafik 10: Araştırmanın Yöntemi

Doktora tezlerinde en çok kullanılan yöntem alan taraması (survey) olarak gerçekleşmiştir (yüzde 27). Neredeyse her üç çalışmadan birinin alan taraması yöntemini uygulaması alanın pozitivist eğilimi hakkında ipucu vermektedir. Bu çalışmaların hangi türde ve düzeyde bilgi ürettiği tartışması yine alanın bilimsel bilgisinin üretilmesindeki sınırları ortaya koyacaktır. Bu tartışma da ilerleyen alt bölümlerde yapılmaktadır.

Alan taramasını takip ederek doktora tezlerinde en çok uygulanan yöntemin örnek olay çalışması olduğu anlaşılmaktadır (yüzde 18,5). Uluslararası makalelerde en çok kullanılan yöntem ise söylem analizidir (yüzde 17). Bunu yine belgeye/metne bakan içerik analizi izlemektedir (yüzde 15,2). Ulusal makalelerde ise en çok kullanılan yöntem de içerik analizidir (yüzde 24). İçerik analizini literatür tartışması takip etmektedir (yüzde 22,4).

Yöntem tartışmasını araştırmacının mensubu olduğu üniversite geleneği ile ilişkilendirmenin önemi bir önceki bölümde tartışılmış, belirli metodolojik ve epistemolojik kabulleri olan bilimsel araştırma çevrelerinin, özellikle genç araştırmacıların akademik ufkunu belirleyen sınırlar çizebildikleri ifade edilmiştir.

Kullanılan yöntemlerin araştırmacıların mensubu bulundukları üniversite ile ilişkisine bakıldığında fenomenoloji çalışmalarının yüzde 25'inin Ege Üniversitesi'nde yapıldığı ortaya çıkmaktadır (Ek 2.1). Benzer şekilde dört tarih çalışmasından biri de Ankara Üniversitesinde yapılmaktadır.

Ankara Üniversitesindeki çalışmaların kendi içerisinde en çok söylem analizi yöntemi kullanılmaktadır (yüzde 19), onu içerik analizi takip etmektedir (yüzde 17). Eleştirel ekonomi politik çözümlemelerin oranı 10,6 olarak gerçekleşmiştir. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesindeki üretimin neredeyse yarısı metin-içerik incelemeleri yoluyla veri toplamaktadır (yüzde 46).

Etnografi çalışmaları iletişim çalışmaları içinde görece az yer kaplamasına rağmen Hacettepe Üniversitesi'ndeki üretimin yüzde 32'si bu yöntem kullanılarak yapılmaktadır. Yani Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesinden araştırmacılarca yapılan her üç araştırmadan birinde etnografi yapılmaktadır. Zaten tüm Türkiye'deki etnografi çalışmalarının beşte biri de burada yapılmaktadır (yüzde 22).

Bu veriler, epistemik cemaatlerin bilgi üretim pratiklerindeki etkisine ilişkin iddiaları güçlendirmektedir. Belirli üniversite çevrelerinde belirli ortak epistemolojik kabullerle örgütlenen akademik topluluklar, yarattıkları akademik çevre içerisinde bilime yaklaşımı, bilimsel bilginin ne olduğu ve nasıl üretileceğine dair kavrayışları şekillendirmektedir. Araştırmacının benimsediği bilimsel yaklaşım onun amacını belirlemekte ve araştırmanın amacı bakımından türü de bütün araştırma pratiğine yön

vermektedir. Bu nedenle seçtiğimiz araştırma konusu, sorduğumuz sorular, o soruların cevaplarını almamızı sağlayacak olan yöntem hiç de tesadüf değildir. Yöntemi çağıran bizim bilime bakışımız, bilimsel araştırmaya yüklediğimiz anlam, yani amaçtır.

Araştırmanın Amacı Yöntemi Çağırır

Tartışmanın bu noktasında, iletişim araştırmalarının amacı bakımından türüyle yöntemi arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğuna bakmak aradaki ilişkiyi daha somut biçimde kavramımızı sağlayacak veriler sunabilir (Ek 2.2). Betimleyici çalışmalar en çok içerik analizi yöntemini kullanmış, (yüzde 25,6); ikinci olarak da alan taraması yapmıştır (yüzde 19). İlişkilendirici-açıklayıcı çalışmalar sırasıyla alan taraması (yüzde 17,1), örnek olay (yüzde 13,2) ve içerik analizi (yüzde 11,6) yöntemlerini kullanmaktadır. Yorumlayıcı çalışmaların en çok kullandığı yöntem ise yüzde 25,6 ile eleştirel ekonomi politik çözümlemedir. Bunu yüzde 19,7’lik oranlarla (eleştirel) söylem analizi ve literatür tartışması takip etmektedir. Her araştırmacının benimsediği pozisyona yönelik tutum aldığı bu verilerden de görülmektedir.

Hangi alandan araştırmacıların hangi çalışmaları yaptığına ilişkin daha detaylı bir betimleme analizimizi zenginleştirebilir. İletişimin gazetecilik ve radyo-tv-sinema alanlarından araştırmacıların çoğunluğunun araştırmalarında medya içeriğine odaklandıkları görülmektedir (Ek 2.3). Halkla ilişkiler alanında ise metin ve içeriğe odaklanan çalışmalar alanın beşte birini oluşturmuştur. Bu alanda çalışmaların yarısı alan çalışmasıdır (yüzde 50) (ağırlıklı olarak alan taraması/survey). Gazetecilik çalışmalarının yüzde 40’ı metin ve içerik incelemesi yaparken; radyo, televizyon sinema çalışmalarının yüzde 50’si içerik çözümlemesidir.

Bu tablo tersten oluşturulduğunda yani hangi çalışmaların hangi alanda daha yoğun olarak yapıldığına bakıldığında en çok içerik çözümlemesinin radyo, televizyon sinema

alanında yapıldığı ortaya çıkmaktadır (yüzde 42) (Ek 2.4). İkinci sırada gazetecilik alanı vardır. Halkla ilişkilerin araştırma nesnesinin doğası gereği bu oran sadece yüzde 20'dir. Örgüt kurum çalışanlar en çok Halkla ilişkiler alanından araştırmacılarıdır.

*Araştırmacının Hiyerarşideki Pozisyonu
Araştırma Yöntemini Belirler mi?*

Araştırmamızın sonuçları iletişim alanında uyguladığı bilimsel araştırma yöntemlerinin araştırmacıların akademik hiyerarşide bulunduğu konuma göre de farklılaştığını ortaya koymaktadır (Ek 2.5). Bu da unvan yükseldikçe kullanılan yöntemlerin farklılaştığı olarak yorumlanabilir. Öğretim üyesi olan araştırmacıların en çok kullandığı yöntemin içerik analizi olduğu görülmektedir (yüzde 18). Bunu literatür tartışması izlemektedir (yüzde 15). Öğretim üyesi olmayan araştırmacıların akademik üretiminde de en sık kullanılan yöntem olarak içerik analizi başı çekmektedir (yüzde 31). Bunu alan taraması takip etmektedir (yüzde 31). Öğretim üyesi olmayan araştırmacıların çok sık uyguladığı diğer bir yöntemin de söylem analizi olduğu görülmektedir (yüzde 25).

Öğretim üyeleri çoğunlukla arşiv, ekonomi politik, fenomenoloji, eleştirel ekonomi politik, literatür tartışması yöntemlerini kullanırken genç araştırmacılar çoğunlukla etnografi, söylem analizi, içerik analizi, göstergebilimsel analiz, anlatı analizi, tarama, psikanalitik çözümleme yöntemlerini kullanmaktadır.

Öte yandan yayınların türleri ile çalışmanın karakteristiği arasındaki ilişki incelendiğinde araştırmacıların doktora tezlerinde daha çok alan çalışması yaptığı dikkat çekicidir (Ek 2.6). Doktora tezlerinin neredeyse yarısı alan araştırmasıdır (yüzde 45,5). Her üç doktora tezinden birinde de veri toplamak üzere belge/metin içerik incelemesi yapılmaktadır (yüzde 30).

İletişim çalışmalarının karakteri, çalışmayı yapan araştırmacının akademik derecesine göre de farklılaşmaktadır (Ek 2.7). Kuramsal çalışmanın yarısından fazlası öğretim üyesi araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmektedir (yüzde 60). Aynı tablo tersten okunduğunda (Ek 2.8) öğretim üyelerinin yüzde 10'u literatür tartışması, yüzde 24'ü alan çalışması yapmaktadır. Öğretim üyesi olmayan araştırmacıların yüzde 64'ü alan çalışması yapmaktadır ki tüm alan çalışmalarının yüzde 66'sı üretim üyesi olmayan araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Alan çalışmalarının üçte birinden fazlası öğretim üyeleri tarafından gerçekleştirilmektedir (yüzde 35,5). Literatür aktarımlarının da daha çok öğretim üyeleri tarafından yapılması dikkat çekicidir (yüzde 52).

Buradan hareketle, akademik unvan arttıkça alana gitme eğiliminin düştüğü düşünülebilir. Diğer yandan son dönemde daha genç araştırmacılar arasında alana gitmenin daha popüler bir akademik eğilim haline geldiği de söylenebilir. Doktora tezinin bir araştırmacının en önemli araştırmalarından biri olduğu göz önünde bulundurulduğunda araştırmacının alana gitme, alanla hemhal olma çabası dikkate değerdir.

Araştırmacının Profili - Araştırma Tasarımı İlişkisi

Betimleyici, açıklayıcı/ilişkilendirici ve yorumlayıcı olmak üzere hangi türde çalışmaların iletişim “disiplininin” hangi alanlarında yoğunlaştığına bakmak, alanda hangi türde veri üretildiğine ilişkin önemli veri sağlamaktadır (Ek 2.9). Betimleyici çalışmaların çoğunlukla halkla ilişkiler alanında üretildiği (yüzde 36), ilişkilendirici/açıklayıcı çalışmaların ise dikkate değer oranlarla HİT ve RTS alanlarında yapıldığı (yüzde 33), yorumlayıcı çalışmaların daha çok RTS alanında üretildiği görülmektedir (yüzde 35).

Araştırmacının iletişim “disiplini” içerisindeki alanının yanı sıra cinsiyeti de araştırmacı profili açısından önemli bir değişkendir (Ek 2.10). Gazetecilik alanında araştırmacıların cinsiyetlerinin görece eşit dağıldığı görülmektedir. Halkla ilişkiler alanında ise yüzde 55 ile çoğunluk kadınlardan oluşmaktadır. Kültürel çalışmalar ve medya çalışmaları alanında üretim yapanların yüzde yüzü kadındır. Öte yandan hangi cinsiyetten araştırmacıların hangi araştırmaları yürüttüğüne de bakılmıştır (Ek 2.11). Bu tablo bize kadınların üçte birinden fazlasının metin ve içerik inceleme yaparken (yüzde 35), yine üçte birinin alan çalışması yaptığını göstermiştir (yüzde 33,5).

Araştırmacının profili ve araştırma tasarımı arasındaki ilişkinin ortaya konulması bakımından çok dikkat çekici bir diğer veri de alana giden kadın araştırmacı sayısının erkek araştırmacı sayısının iki katı olduğunu gösteren veridir (Ek 2.12). Araştırmalarda kullanılan veri toplama teknikleri ile araştırmacıların cinsiyeti arasındaki ilişkiyi gösteren bu tablo bize, katılımlı gözlem yapanların yüzde yüzünün de kadın araştırmacılar olduğunu göstermektedir. Derinlemesine görüşmelerin (kadın araştırmacı grubunu da eklersek) yüzde 75’i de kadınlar tarafından yapılmıştır. Tabloda, erkek araştırmacıların hiç odak görüşme yapmadıkları da görülmektedir. Bu veriler yorumlandığında, kadınların birebir, yüz yüze iletişim gerektiren araştırma tekniklerini daha ağırlıklı kullandığı ortaya çıkmaktadır. Alandaki bütün odak gruplar kadınlar tarafından yapılmıştır. Buna göre erkek araştırmacılar daha çok kuramsal çalışmalar, biyografi gibi yüz yüze iletişim gerektirmeyen çalışmalar yapmaktadır. Zira çalışmanın karakteri ve cinsiyet değerlerini çaprazlayan tablo da bu görüşü destekleyen veriler sunmaktadır (Ek 2.13).

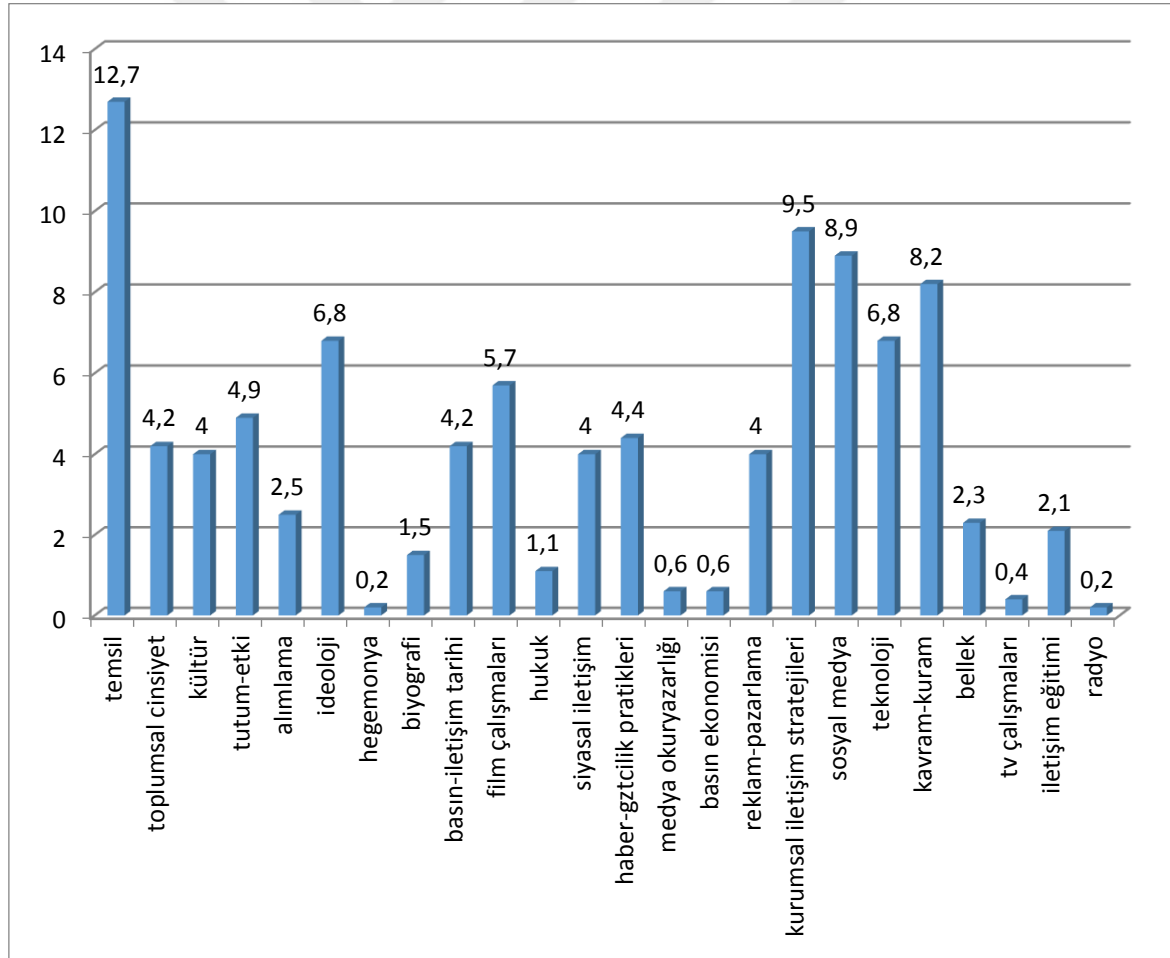
Alandaki kadın hakimiyeti, yöntem ve cinsiyet ilişkisini gösteren tablodan da izlenebilmektedir (Ek 2.14). Tekil kadın araştırmacılar ve kadın grupları bir arada değerlendirildiğinde kadınların ağır bastığı belirli yöntemler tespit edilebilir. Buna göre etnografi çalışmalarının yaklaşık yüzde 80’i, göstergebilimsel analizin yüzde 83’ü,

psikanalitik çözümlemenin yüzde 75'i; survey'in yüzde 60'ı ve söylem analizinin yüzde 58'inin kadınlar tarafından gerçekleştirildiği ortaya çıkmaktadır.

İletişim Araştırmalarının Kavram Panoraması

İletişim araştırmalarının konularına baktığımızda alanda büyük bir zenginlik, hatırı sayılır bir tematik çeşitlilik görünmektedir. Araştırmacının metodolojik pozisyonuyla seçtiği çalışma konusu arasında önemli bir ilişki olduğu göz önünde bulundurulduğunda tematik çeşitliliğin metodolojik pozisyon “çeşitliliğine” de işaret ettiği söylenebilir (Grafik 11).

Grafik 11: Çalışmanın Konusu

Bu konu başlıkları sınırları birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış değil, birbiriyle geçişli, esnek ve sınırları muğlak başlıklardır. Birçok konu birbirini içermektedir. Fakat burada çalışmaların merkezi sorunu gözetilerek bir sınıflandırmaya gidilmiştir.

İncelenen tezler konularına göre dağıtıldığında temsil çalışmalarının yüzde 12,7 ile birinci sırayı aldığı görülmektedir. Yüzde 9,5 ile kurumsal iletişim stratejileri ikinci sırada yer almaktadır. Son dönemin en yaygın çalışma başlıklarından olan sosyal medya konusu ise yüzde 8,9 ile üçüncü sırada yer almaktadır.

Teknoloji ve sosyal medya çalışmaları bir arada ele alındığında teknolojinin iletişim alanında yarattığı değişimleri inceleyen çalışmaların oranı yüzde 15,7 olarak gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, iletişim alanının en çok çalışılan konusu teknolojiyle dönüşen iletişim pratikleri ve yapılarıdır.

Konu dağılımları verilerinin çalışmalarda kullanılan yöntemler ile ilişkilendirilmesi ilginç sonuçlar vermektedir (Ek 2.15). Konusu ideoloji olan iletişim çalışmalarının yüzde 31'i yani 3'te biri söylem analiziyle yapılmaktadır. Bu söz konusu çalışmalardaki kullanılan en yaygın yöntemi göstermektedir. Bu, ideolojinin iletişim çalışmalarında nasıl kavrandığını göstermesi açısından önemli bir veridir. Tablo göstermektedir ki ideoloji maddi temelli bir gerçeklik olarak değil, söylemsel bir içerikle kavranmaktadır ve incelenmektedir. Yani bu veri, ideolojinin söylemde kurulduğuna ilişkin anlayışın çalışmalardaki hakimiyetini göstermektedir.

Bu tablo tersinden oluşturulduğunda (Ek 2.16) yapı-söküm yöntemi kullanan çalışmaların yarısının ideolojiyi sorunsallaştırdığı ortaya çıkmaktadır. Konu ve metodolojik gelenek ilişkisi (Ek 2.17) de ideoloji çalışmalarının 37,5'lik bir oranla en çok post-yapısalcı gelenek içerisinde gerçekleştirildiğini göstermektedir ki bu da ideolojinin

dilde/söylemde kurulduğuna ilişkin hakim anlayışın hangi felsefi zemin üzerinde yükseldiğini göstermektedir.

İletişim çalışmalarında güçlenmekte olan bir araştırma konusu olarak bellek çalışmalarının yarıya yakınında (yüzde 45,5) ise yöntem olarak etnografi yapıldığı görülmektedir. İçerik analizi, söylem analizi ve göstergebilimsel analiz, bellek çalışmalarında kullanılan yöntemler olarak öne çıkmaktadır (Hepsinin oranı yüzde 9,1) (Ek 2.15). Konusu tutum-etki olan iletişim araştırmalarının ise yaklaşık yüzde 40'ı tarama çalışması (survey) yapmaktadır. Bu yöntemsel tercihin, söz konusu araştırmaların niteliği düşünüldüğünde şaşırtıcı olmadığı söylenebilir (Ek 2.15).

Yorumsamacı çalışmaların yüzde 28,6'sı alımlama çalışmasıdır (Ek 2.18). Bu gelenek içinden 14,3'lük oranlar ile ideoloji, teknoloji ve temsil çalışmaları yapılmıştır. Yorumsamacı bir gelenek içerisine konumlanmış araştırmacıların alanın kavramları üzerine kuramsal çalışmalar yapma eğiliminin de oldukça yüksek olduğu görülmektedir (yüzde 28,6).

Metodolojik gelenekle çalışılan konuları ilişkilendirmeye yönelik tablo (Ek 2.18) pozitivist araştırmalar arasında en çok çalışılan konunun “kurumsal iletişim stratejileri” olduğunu göstermektedir (yüzde 18). Kurumsal iletişim stratejilerini temsil konulu çalışmalar izlemektedir (yüzde 12,9). Sosyal medya (yüzde 11,6) ve teknoloji çalışmaları da (yüzde 7,7) önemli konu başlıkları içerisinde. Pozitivist çalışmalar içerisinde hiç çalışılmayan konular bulunmaktadır. Hegemonya, kültür, toplumsal cinsiyet konularının bu gelenek içerisinde neredeyse hiç çalışılmadığı görülmektedir.

Post-yapısalcılığın en çok ilgi gösterdiği konuların ise, her biri yüzde 12'lik oranlarla olmak üzere, temsil, ideoloji ve toplumsal cinsiyet olduğu ortaya çıkmıştır.

Ayrıca bu gelenek içerisinde konumlanmış araştırmacıların yüzde 14'ü de bir kavram etrafında kuramsal çalışmalar üretmiştir (Ek 2.18).

Tablo tersinden oluşturulduğunda (konu ve metodolojik gelenek ilişkisini gösteren Ek 2.17) toplumsal cinsiyet çalışmalarının yüzde 60'ının post-yapısalcı gelenek içerisinde yapıldığı, yüzde 35'inin de eleştirel gerçekçi gelenek içerisinde yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Tutum-etki çalışmalarının yüzde 61,9'unun da pozitivist gelenek içerisinde yapıldığı görülmektedir. Yine konu ve metodolojik gelenek ilişkisine baktığımızda, siyasal iletişim çalışmalarının yarıdan çoğunun (yüzde 52,6) pozitivist gelenek içerisinde yapıldığı, ikinci olarak ise 26,3'lük oranla post-yapısalcı gelenek içerisinde çalışıldığı ortaya çıkmaktadır.

Buna ek olarak reklam-pazarlama konulu araştırmaların yüzde 84,2'si, kurumsal iletişim stratejileri konulu çalışmaların ise yüzde 93,3'ünün pozitivism içerisinde yapıyor olması bir arada değerlendirildiğinde halkla ilişkiler alanı altında sayılan konuların oldukça yüksek bir ağırlıkla bu gelenek içerisinde araştırmacılar tarafından tercih edildiği ortaya çıkmaktadır. Bu da bu alan içerisindeki pozitivist hakimiyeti bir kez daha ispatlamaktadır (Ek 2.17).

Araştırmacıların konumlandığı metodolojik gelenek ile çalışmak için seçmiş olduğu çalışma konusu ilişkisine (Ek 2.18) dönerek eleştirel gerçekçi çalışmalara bakıldığında, bu gelenek içerisinde yapılan çalışmaların en çok temsil (yüzde 12,5), kültür (yüzde 11,9), sosyal medya (yüzde 7,8), teknoloji (yüzde 6,3) ve toplumsal cinsiyet (yüzde 5,5) konularında yoğunlaştığı görülmektedir. Sosyal medya ve teknoloji çalışmalarının toplamı eleştirel gerçekçilerin çalışmalarının yüzde 14,1'ine tekabül etmektedir.

İlişki tersinden oluşturulduğunda (konu ve metodolojik gelenek ilişkisi, Ek 2.17) haber üretim ya da gazetecilik pratiklerini konu edinen sadece iki gelenek olduğunu görmekteyiz. Bunlar pozitivizm (yüzde 71,4) ve eleştirel gerçekçiliktir (yüzde 28,6).

Araştırmaların konuları ile araştırma tasarımlarını ilişkilendirdiğimizde (Ek 2.19) temsil çalışmalarının yarından çoğunun (yüzde 58) nitel tasarım içerisinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının ise neredeyse tamamı (yüzde 95) nitel tasarım içerisinde yapılmaktadır. İdeoloji çalışmalarının yüzde 81'inden fazlası da nitel tasarım içerisinde. Sosyal medya çalışmalarında nicel ve nitel tasarım eşit kullanılmaktadır (45,2'lik oranlarla). Karma tasarım oranı da yüzde 10'a yaklaşmaktadır.

Tablo tersinden oluşturularak araştırmanın tasarımı ile konusu arasında bir ilişki olup olmadığı sorgulandığında (Ek 2.20) nicel tasarım içerisinde gerçekleştirilen araştırmaların yüzde 23,1'inin kurumsal iletişim stratejileri konusunda olduğu görülmektedir. Nicel tasarımlı araştırmaların konusu kuramsal iletişim stratejileri olan çalışmalardan sonra en çok sosyal medya konusunda yapıldığı görülmektedir (Yüzde 17,6). Nicel tasarım alanından gerçekleştirilen sosyal medya çalışmalarının hemen hepsinin halkla ilişkiler alanında iletişim stratejileri, reklam, pazarlama aracı olarak sosyal medyayı değerlendirdiği vurgulanmalıdır. İletişim araştırmalarının gazetecilik, radyo-televizyon ve yeni medya gibi diğer alanlarında sosyal medya çalışmaları büyük ölçüde nitel tasarım içerisinde yapılmaktadır. Nitel tasarıma sahip araştırmaların ise yüzde 12'si kavram/kuram konusunda ve yüzde 10'undan biraz fazlası da temsil çalışmalarında kaydedilmiştir. Araştırmada nicel ve nitel tasarımın bir arada kullanıldığı çalışmalar, en çok temsil konusunda gerçekleştirilmiştir (yüzde 21,5'i). Karma tasarımlı araştırmalarda temsil konusunu, ideoloji (12,8), teknoloji (yüzde 12,8) ve reklam-

pazarlama konuları (yüzde 12,8) izlemektedir. Karma tasarımlı araştırmaların her on tanesinden biri (yüzde 10,3) ise haber/gazetecilik konusundadır (Ek 2.20).

Araştırmacıların mensubu bulunduğu akademik kurumları ile araştırmaların yoğun yürütüldüğü konular arasında bir bağlantı olup olmadığı sorgulandığında (Ek 2.21) Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesinden (İLEF) araştırmacıların yaptığı çalışmaların dörtte birinin konusunun temsil olduğu görülmektedir (yüzde 25,5). Yani her dört çalışmadan biri temsil çalışmasıdır. Sosyal medya (yüzde 10,6) ve kavram/kuram çalışmaları (yüzde 10,6) İLEF’te en çok tercih edilen araştırma konularıdır.

Araştırmalara ilişkin profil bilgilerinin yöntemlerle olan ilişkisi ve son olarak serimlediğimiz gelenek-konu, konu-tasarım ilişkileri araştırmacıların metodolojik eğilimlerine ilişkin çarpıcı veriler sunmaktadır. Bu giriş mahiyetindeki betimlemenin ardından metodoloji tartışmalarında sorun başlıkları olarak gördüğümüz bazı eğilimleri ortaya çıkarmak ve ikinci kısımda yürütülecek kuramsal tartışmanın zeminini oluşturabilmek bakımından bir kategorilendirmeye gidilmiştir. Özetle, gerek grafikler gerekse çapraz tablolarda ortaya çıkan veriler tezin sorunsalı kapsamında belirlenen başlıca temalar altında kategorize edilerek serimlenmiştir. Bu temalar “**metodolojik konumlanma**”; “**yöntemsel farkındalık**”; “**araştırma: tasarım, veri toplama ve analizi bağlantıları**”; “**analizin kör noktası: metodolojik bireycilik versus toplumsal analiz**” ile “**saha çalışmalarının yöntemsel eğilimleri**” olarak belirlenmiştir.

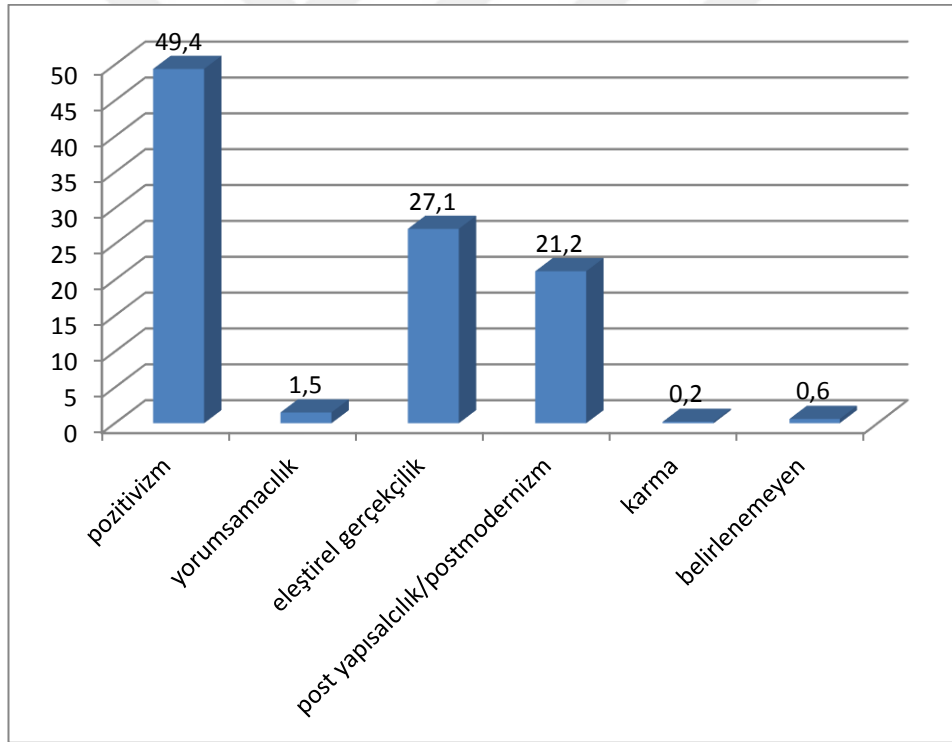
3.2.2. Metodolojik Konumlanma

Metodolojik konumlanma, her araştırmacının sahip olduğu ontolojik ve epistemolojik ön kabulleri doğrultusunda belli bir metodolojik pozisyonda yer alması ve bu pozisyonun gerektirdiği yöntem ve teknikler setini kullanma kavrayışına sahip olmasıdır. Araştırmacının metodolojik pozisyonu ile araştırma tasarımı arasındaki ilişki

“Metodolojik Konumlanma”nın araştırma tasarımını şekillendirmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu bölümde, hem bu ilişkinin nasıl gerçekleştiğine ilişkin veriler sunulacak hem de Türkiye’deki iletişim çalışmalarının metodolojik konumlanma düzeyleri hakkında tartışma yürütülecektir.

Öncelikle, iletişim alanında pozitivist metodolojinin hakim konumunu hala koruduğu görünmektedir (Grafik 12). Araştırmacıların yüzde ellisi hala pozitivist metodoloji içerisinde çalışmaktadır. Diğer yarısı ise kendi içinde eleştirel gerçekçilik, post-yapısalcılık gibi farklı metodolojik pozisyonları benimsemiştir.

Grafik 12: Araştırmaların konumlandığı metodolojik gelenek

Metodolojik konumlanma tartışmasını yürütürken, metodolojik geleneklerin saf, ari olduğu düşünülmemelidir. Tersine, bunlar arasında yakınlaşmalar, uzaklaşmalar, melezleşmeler gözlemlenmektedir. Hatta belirli temel pozisyonların içerisinde alt pozisyonlar vardır (Çelebi, 1996; Aziz, 2013).

Araştırmanın verileri, alandaki metodolojik konumlanışa ilişkin iki önemli tespit yapmaya olanak vermektedir. Bunlardan ilki, eleştirel çalışmalar içerisinde yapılan araştırmaların (tüm araştırmalara oranı yüzde 27 olarak gerçekleşmiştir) homojen metodolojik tutumlar aldığı söylenememesidir. Aksine araştırma tasarımından analiz birimine, analiz düzeyine, uyguladıkları yöntemden kullandıkları verilere, konularına kadar her konuda derin farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak ortaya konulmuş olan, postmodernizmin ortaya çıkışı, kültürel çalışmaların epistemolojik kopuşu ve eleştirel çalışmalar içerisindeki metodolojik farklılaşma ile doğrudan bağlantılıdır.

İkinci önemli tespit, iletişim alanında postmodern/yapısalcı kuramların hegemonikliği ve diğer yaklaşımlar üzerindeki dönüştürücü etkisidir. Bir üst paragrafta söz konusu edilen ayrımlarda da bu yaklaşımın etkisi olduğu kabul edilmektedir. Ancak ikinci bölümde derinlemesine ele alındığı gibi yorumsamacı yaklaşım açısından bakıldığında, toplumsal araştırmalarda özellikle de iletişim alanında bu etkinin oldukça güçlü olduğu söylenebilmektedir. Metin Özuğurlu, yayınlanmamış ders notlarında da (2013) post-yapısalcı metodoloji ile yorumsamacı metodolojinin etkileşimiyle yeni bir tür melez metodolojik geleneğin ortaya çıktığına dair bir tespit yapmaktadır. Çalışmanın bulguları bu tespiti doğrular. İletişim alanı için, söz konusu olan yorumsamacı geleneğin kavramları ve araçlarını kullanan ancak post yapısalcı/post modern metodolojinin epistemolojik ve ontolojik öncüllerine yaslanan yeni bir melez türdür.

Araştırma sonuçları, bize, metodolojik konumlanma tartışmasında iletişimin alanlarında hakim konumlanmalar bulunup bulunmadığını, hangi alanda hangi felsefi geleneğin daha etkili olduğunu görme fırsatı sunmaktadır. Metodolojik gelenekler açısından iletişim çalışmalarının alanlarının nasıl farklılaştığına, yani hangi geleneğin hangi alanda daha güçlü etkileri olduğuna baktığımızda çarpıcı sonuçlarla

karşılaşmaktayız (Ek 2.22). Pozitivist gelenek içerisinde yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak HİT alanında yapıldığı ortaya çıkmaktadır (yüzde 46). Buradan hareketle pozitivist çalışmaların yaklaşık yarısını halkla ilişkiler çalışmaları oluşturmaktadır diyebiliriz. Benzer biçimde halkla ilişkiler çalışmalarının yüzde 73'ü - ki bu bütün HİT çalışmalarının dörtte üçüne tekabül etmektedir- pozitivist metodoloji içerisinde konumlanmaktadır.

Pozitivist gelenek içerisinde yapılan çalışmalar gazetecilik alanı için de azımsanamaz (yüzde 63). Buna karşın RTS alanı pozitivist geleneğin en az hakim olduğu alandır (yüzde 26,4). RTS alanındaki çalışmalarda araştırmacıların en çok konumlandığı metodolojik gelenek eleştirel gerçekçilik iken (yüzde 37,2) bunu yüzde 31'lik oranla post yapısalcı/post modernist gelenek takip etmektedir. Post yaklaşımların en hakim olduğu alan iletişim çalışmaları alanıdır. İdari olarak “iletişim çalışmaları” olarak adlandırılarak yapılan bölümlerden öğretim üyeleri ve bu bölümlerde tez yazan doktora öğrencileri tarafından yayınlanarak toplumsallaşan iletişim çalışmalarının yarısı postmodernist yaklaşım içerisinde yapılmaktadır (yüzde 50).

Farklı Metodolojik Pozisyonlar Farklı Araştırma Teknikleri

Metodolojik konumlanma ile veri toplama teknikleri ilişkisine (Ek 2.23) baktığımızda pozitivist çalışmalarda en çok kullanılan veri toplama tekniği belge metin ve içerik incelemesidir. Bu oranı yüzde 21 ile anket takip etmektedir. Yorumsamacı gelenek içerisinde de en çok kullanılan veri toplama tekniği şaşırtıcı olmayan bir biçimde yüzde 43 ile belge metin ve içerik inceleme tekniği olarak gerçekleşmiştir. Bu tekniğin melez yapısı metodolojik gelenek ve veri toplama teknikleri ilişkisini gösteren tablodan da görülebilmektedir. Buna göre belge metin ve içerik inceleme tekniği, pozitivism, eleştirel gerçekçilik, yorumsamacılık, post modernist gelenekler yani tüm gelenekler ve

farklı yöntemler içerisinde farklı şekillerde de olsa en çok kullanılan veri toplama tekniğidir.

Metodolojik gelenek ve veri analizi yaklaşımı (Ek 2.24) arasındaki ilişkilere bakıldığında da nicel analiz yaklaşımının ağırlığa sahip olduğu tek pozisyon pozitivistdir. Onun dışındaki tüm metodolojik geleneklerde nitel analizin ezici bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Pozitivist gelenek içerisinde yüzde 47 ile en ağırlığı olan analiz yaklaşımı nicel yaklaşım olarak kaydedilmiştir. Pozitivist gelenek içinden yapılan nitel analiz yüzde 32,2; karma yaklaşım ise 11,6 olarak gerçekleşmiştir. Eleştirel Gerçekçilik içerisinde yapılan araştırmalarda nicel analiz yaklaşımına rastlanmamaktadır. Bunun bir nedeni alandaki nitel yaklaşımın ağırlığı ise, diğer bir nedeni de nicel veri toplama tekniklerini kullanan eleştirel gerçekçi araştırmacıların triangülasyon yapması ve analizde de nitel ya da karma yaklaşımları benimsemeleridir.

Metodolojik gelenek ve veri analizi yaklaşımına ilişkin tablo tersinden oluşturulduğunda (Ek 2.25) nicel yaklaşıma sahip araştırmaların yüzde 96,5'inin pozitivist gelenek içerisinde konumlandığı; nicel analiz yaklaşımını benimseyen araştırmalar içerisinde yorumsamacı (binde 9) ve postyapısalcı geleneğin (yüzde 2,7) neredeyse hiç bulunmadığı görülmektedir. Nitel analiz yaklaşımına sahip araştırmalar en çok eleştirel gerçekçi bir epistemolojiyi benimsemiş araştırmacılar tarafından yapılmaktadır (yüzde 39). Bunu yüzde 29,3 ile postyapısalcılık ve yüzde 29 ile pozitivism izlemektedir. Bu sonuçlarda örnekleme dahil edilen araştırmaların örneklem büyüklüğü içerisindeki paylarının da etkisi bulunmaktadır.

Araştırmacının konumlandığı metodolojik gelenek araştırmanın analiz düzeyini önemli ölçüde belirlemektir. Keza alan verilerinden elde edilen bulgular da bu iddiayı

doğrular niteliktedir (Ek 2.26). Örneğin, eleştirel gerçekçi araştırmacıların yüzde 79 ile toplum düzeyinde analiz yaptığı görülmektedir.

Araştırmacının konumlandığı metodolojik gelenek ve araştırmanın analiz düzeyi ilişkisini ortaya koyan (Ek 2.27) tablo tersten okunduğunda da benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Örneğin, analiz düzeyi toplum olan araştırmaların yüzde 62,3'ü eleştirel gerçekçi bir metodolojik pozisyon içinde konumlanırken yüzde 20'si post yapısalcılık, yüzde 15'i ise pozitivism içerisinde yer almaktadır. Benzer şekilde analiz düzeyi medya politikaları olan araştırmaların yüzde 50'si yüzde 50'si içerisinde yer almaktadır. Post-yapısalcı ve yorumsamacı geleneklerin medya politikaları gibi bir alanı analiz etmemiş olmaları onların dayandığı metodolojik ve yöntemsel kavrayışla doğrudan ilişkilidir. Zira hem medya politikaları hem toplumsal analiz gibi düzeyler bu geleneklerce meta anlatılar kategorisine dahil edilerek araştırma dışı bırakılmaktadır.

Araştırmacıların mensubu olduğu akademik kurumlar ile benimsedikleri felsefi geleneklerin ilişkisine (Ek 2.28; Ek 2.29) bakıldığında pozitivist metodolojinin en çok İstanbul Üniversitesindeki araştırmacılar tarafından takip edildiği görülmektedir. Sırasıyla oranlar şöyle gerçekleşmiştir: İstanbul (yüzde 17), Marmara (yüzde 15,5), Selçuk (yüzde 9,4). Yorumsamacılık içerisinde yapılan çalışmaların da İstanbul (yüzde 29), Arel (yüzde 14), ve Maltepe (yüzde 14) ile Marmara (yüzde 14) üniversitelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Eleştirel gerçekçilik en güçlü şekilde Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi mensubu araştırmacılarca temsil edilmektedir. Tüm eleştirel gerçekçi araştırmacılar içerisinde Ankara Üniversitesi mensuplarının oranı yüzde 18,8 olarak gerçekleşmiştir. Onu Marmara Üniversitesi (yüzde 18) ve İstanbul Üniversitesi izlemektedir (yüzde 9,4), Post-yapısalcı yaklaşım içerisinde yapılan çalışmalar çoğunlukla Hacettepe üniversitesi mensuplarınca yapılmaktadır (yüzde 13). Onu İstanbul (yüzde 10) ve Ege Üniversiteleri izlemektedir (yüzde 7).

Araştırmacıların derecesi ile konumlandıkları felsefî pozisyon ilişkisine (Ek 2.30; Ek 2.31) bakıldığında da öğretim üyelerinin yüzde 45'inin, öğretim üyesi olmayanların da yüzde 50'sinin pozitivist metodoloji içerisinde çalışma yaptığı görülmektedir. Öğretim üyelerinin 34,3'ü eleştirel gerçekçilik, yüzde 20'si post-yapısalcılık içerisinde yapılan araştırmalara imza atmıştır. Post yapısalcı yaklaşım içerisinde yapılan araştırmaların yüzde kırkı öğretim üyeleri ve yüzde 60'ı da öğretim üyesi olmayan araştırmacılar tarafından yapılmıştır.

Veriler araştırmacıların kendileri farkında olsalar da olmasalar da epistemolojik konumlarının araştırma tasarımından analiz düzeyine araştırmanın her adımını etkilediğini ortaya koymaktadır.

3.2.3. Yöntemsel Farkındalık

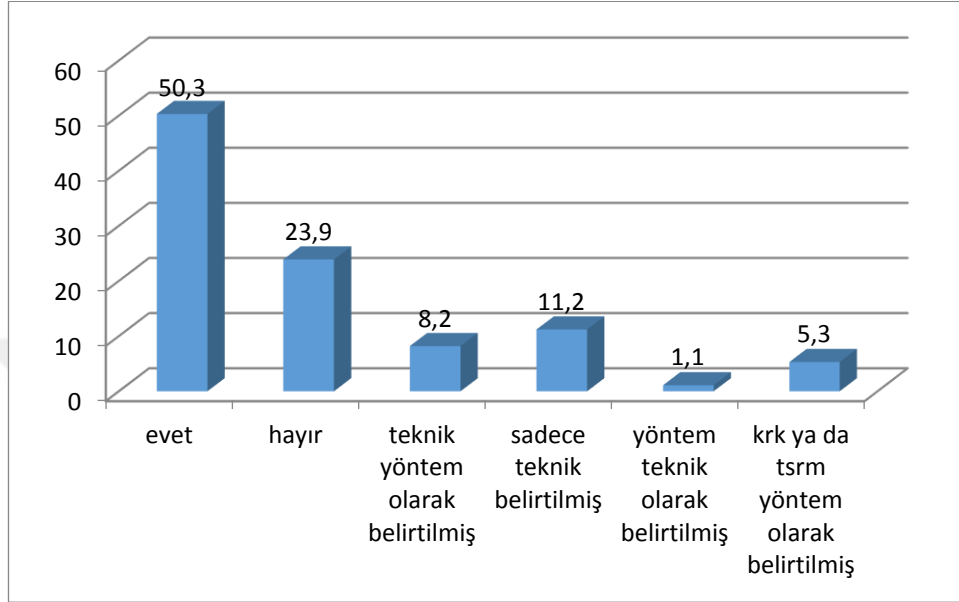
Yöntemsel farkındalık, bir araştırmada yöntemin konumunu, uygulamaya geçirilip geçirilmediğini, nasıl geçirildiğini içerir. Araştırmanın tasarımı, verilerin toplanması ve veri analizi aşamalarında içsel bağlantıların kurulması ve gözetilebilmesidir. Yöntemsel farkındalığı olmayan bir araştırmada tekniklerin ve yöntemlerin birbirine karıştırıldığı ya da birbiri yerine kullanıldığı, araştırma tasarımına uygun olmayan adımların atıldığı görülmektedir.

Bu alt bölümde, araştırmacının uyguladığı yöntemle ilgili farkındalığı, yöntemin ele alınış ve uygulanış biçimleri, araştırma teknikleri ile yöntem arasında kurulan ilişki ve tasarım ve yöntem ilişkisinin farkındalığı sorgulanmaktadır.

İletişim alanında toplumsallaşan akademik bilginin bilimsel ölçütlere göre nasıl gerçekleştiğine ilişkin sorgulamamızda, araştırmalarda araştırmacının yöntemini belirtip

belirtmediğine baktığımızda araştırmacıların bu konuda farklı eğilimler içerisinde olduğu görülmektedir (Grafik 13).

Grafik 13: Araştırmalarda Yöntem Belirtme Oranı

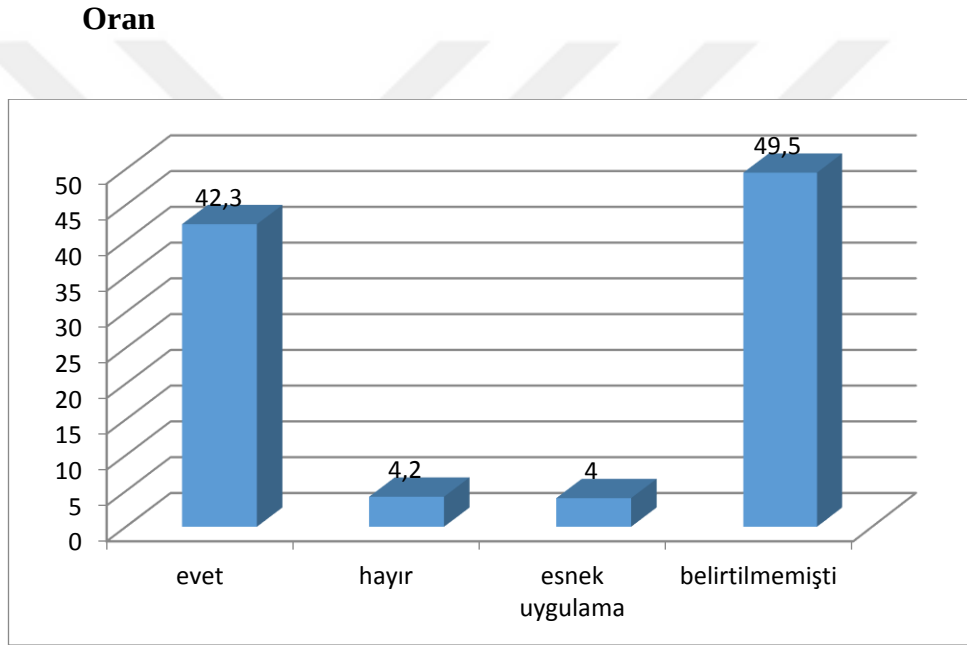

Tüm araştırmaların büyük kısmında bir şekilde “yönteme ilişkin bir açıklama” yapılmıştır (yüzde 80). Ancak bu yönteme ilişkin açıklama her araştırmada araştırmacının yöntemini belirtmek şeklinde gerçekleşmemektedir. Araştırmacıların, araştırma tekniklerini yöntem olarak belirtme, sadece bu teknikleri belirterek yöntemi açıklamama, araştırma tasarımına ilişkin yaklaşımı yöntem olarak belirtme gibi farklı eğilimler içerisinde oldukları gözlemlenmektedir. Bu tutum yöntem konusu etrafındaki karmaşanın önemli bir göstergesi olduğundan ve bu karmaşayı somut olarak bize aktardığından bu farklı eğilimleri serimlemek önemli görülmektedir. Bu nedenle, bu bölümde araştırmacının yöntemine ilişkin bir açıklama yapılan akademik araştırmalar içerisindeki bu farklı eğilimler ortaya konulmaya çalışılmaktadır. İletişim araştırmalarının sadece yarısında çalışmanın yönteminin belirtildiği ortaya çıkmıştır (yüzde 50). Araştırmaların yüzde 11’inde sadece araştırma tekniği belirtilmiştir. Tekniğin “araştırmacının yöntemi” olarak belirtildiği araştırmaların oranı yaklaşık yüzde 8 olarak gerçekleşmiştir. Tasarıma ya da

çalışmanın karakterine ilişkin bilgilerin “araştırmanın yöntemi” olarak ifade edildiği çalışmaların oranı da yaklaşık yüzde 5’tir. Araştırmaların yüzde 24’ünde yani her dört araştırmadan birinde yönteme ilişkin hiçbir açıklama yapılmamıştır.

İletişim alanında yöntemsel farkındalığı sorgulamamızı sağlayan bir diğer değişken de araştırmacıların uyguladıklarını belirttikleri yöntemi uygulayıp uygulamadıklarına ilişkin değişkendir (Grafik 14).

Grafik 14: Araştırmalarda Belirtilen Yöntemin Uygulanıp Uygulanmadığına İlişkin Oran

Bu grafik, yöntemi belirtilen araştırmaların (ki tüm çalışmaların yarısıdır) sadece yarısından azının belirttiği yöntemi yöntemin temel esaslarına bağlı kalarak uyguladığını göstermektedir. Bu da her dört çalışmadan en az üçünün yöntemsel farkındalığı olmadığı anlamına gelmektedir. Tersten söyleyecek olursak, her dört çalışmadan yalnızca birinde yöntem ifade edilmiş ve ifade edilen yöntem kullanılarak araştırma gerçekleştirilmiştir.

Yöntemi belirtilen çalışmaların yaklaşık yüzde 22’si doktora tezi, yüzde 78’i makaledir (Ek 2.32). Tezlerin yüzde 17’sinde hiç yöntem belirtilmediği, yüzde 40’ı bulan oranda ise yöntemin ya belirtilmediği ya da yanlış belirtildiği görülmektedir. Yani, her

beş doktora tezinden birinde araştırmanın yönteminin hiç belirtilmediği, her üç doktora tezinden birinde ise teknik, yöntem ve tasarım kategorilerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu da fiili olarak her üç doktora tezinden birinde yöntemin olmadığı anlamına gelmektedir.

Bu tablo tersten oluşturulduğunda da (Ek 2.33) çarpıcı bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Yöntemi belirtilen araştırmalar içinde en düşük oran doktora tezlerine aittir. Bu, bilimsel araştırmada yöntemin öneminin genç araştırmacılar tarafından anlaşılmamasının sonucu olarak düşünülebilir. Ama aynı zamanda, ikinci bölümde ortaya koyulan postmodernist metodolojinin hegemonik etkisinin bir sonucu olarak da düşünülebilir. Zira, yöntem konusunda her tutumun ya da bu sonuçtan görüldüğü gibi “tutumsuzluğun” postmodernizmin yarattığı metodolojik karmaşayla doğrudan ilişkisi vardır ve iletişim alanında bu karmaşanın ne kadar yaygın olduğu bu sonuçtan görülmektedir. Bilimin her şeyden önce yöntemiyle tanımlandığı ve her şeyden önce yöntemiyle oluştuğu (Ergun, 2018: 12) göz önünde bulundurulduğunda iletişim alanında üretilen akademik bilginin, bizim çalışmamızın sonuçlarına göre, ne kadar bilimsel olduğu oldukça tartışmaya açıktır.

Ayrıca doktora tezlerinin yüzde 11’inde araştırma tekniği yöntem olarak belirtilmiştir (Ek 2.32). Tasarıma ya da karakteristiğe ilişkin pozisyonların yöntem olarak belirtildiği tezlerin diğer tezlere oranı da yüzde 7’dir. Bu oranları bir arada okuduğumuzda yüzde 35 gibi bir oranda yöntem belirtilmediğini tespit edebiliriz. Ulusal makalelerin yalnızca yüzde 50’sinde yöntem belirtilmiş, yüzde 37’sinde ise yöntem hiç belirtilmemiştir. Uluslararası makalelerde yöntem belirtme oranı yüzde 58 olarak kaydedilirken, yöntemini belirtmeyen makale oranı yüzde 18 olarak gerçekleşmiştir. Bu verilere toplu olarak bakıldığında görülmektedir ki iletişim alanındaki tüm akademik üretimlerin (tezler ve makaleler) yalnızca yarısında yöntem belirtilmemekte ya da bir karmaşa hüküm sürmektedir.

Araştırmalarda kullanılan yöntemin belirtilmesine ilişkin sorunu tespit ettikten sonra, bir başka sorun başlığı daha karşımıza çıkmaktadır. Bu da yöntemi belirtilen araştırmalarda belirtilen yöntemin uygulanmaması ya da esnek uygulanmasıdır (Ek 2.34). Yöntemini belirtenlerin ise yüzde 83'ü yöntemini uygulamıştır. Ancak belirttiği yöntemi uygulamayan çalışma oranı da yüzde 8 olarak kaydedilmiştir. Uyguladığı yöntemin temel esaslarına bağlı kalarak daha esnek kullanım örnekleri ortaya koyan bir yüzde 8'lik oran da gerçekleşmiştir. Ayrıca yöntemini teknik olarak belirtenlerin yüzde 20'si de belirttiği yöntemi uygulamamıştır.

Araştırmada kullanılan yöntemin, araştırmacının yöntemini belirtmesiyle bir ilişkisi olup olmadığı da sorgulanmıştır (Ek 2.35). Bazı yöntemlerin kullanıldığı araştırmalarda, örneğin yapışöküm ve psikanalitik çözümleme çalışmalarında araştırmacının yöntem belirtme oranı yüzde yüz olarak gerçekleşmiştir. Bunu yüzde 89 ile göstergebilimsel analiz, 86 ile söylem analizi takip etmektedir. İçerik analizi yapılan araştırmaların yüzde 70'inde de yöntem belirtilmiştir. Ancak karma ya da çoklu yöntem uygulanan (mixed method) çalışmalarda kullanılan iki yöntemden birinin çoğunlukla içerik analizi olduğu ve karma çalışmalarda yöntem belirtilme oranının yüzde 81 olarak gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda içerik analizi yapılan çalışmalarda yöntem belirtme oranının çok daha yüksek olduğu düşünülmelidir. Ayrıca, yöntem belirtme oranı yüzde yüz olarak gerçekleşen araştırmaların kullandığı yapışöküm ve psikanalitik çözümleme gibi yöntemlerin yöntem belirtilmeksizin uygulanmasının çok mümkün olmadığı da dikkate alınmalıdır. Öte yandan yöntemini teknik olarak belirtenlerin yüzde sekseninin içerik analizi yapanlar olması da şaşırtıcı bir veri değildir. Aslında bu veri içerik analizinin teknik mi yöntem mi olduğuna ilişkin alanda bir uzlaşa bulunmamasının sonucu gibi okunabilir.

Burada dikkat çeken başka bir sonuç eleştirel ekonomi politik çalışmalarının yaklaşık yüzde 56'sında ne yöntem ne de teknik belirtilmemiş olmasıdır. Bu çalışmaların yalnızca üçte birinde (yüzde 33'ünde) yöntem belirtilmiştir. Yaklaşık yüzde 6'sında (yüzde 5,6) sadece teknik belirtilirken, diğer yüzde altısında da teknik yöntem olarak belirtilmiştir. Eleştirel ekonomi politik çalışmalar eleştirel ekol içerisinde olması nedeniyle yöntem konusunda duyarlılığının daha yüksek olması beklenen çalışmalar olduğu için bu veriler dikkat çekicidir.

Araştırmanın tasarımıyla araştırmacının yöntemini belirtip belirtmediği ilişkisini sorguladığımızda nicel ve nitel tasarım arasında oldukça çarpıcı bir fark ortaya çıkmakta, nitel tasarım içerisinde çalışan araştırmacıların diğerlerine oranla yöntemini yüzde 10 daha fazla belirttiği görülmektedir (Ek 2.36). Nicel tasarım içerisinde çalışanların yüzde 42'si yöntemini belirtirken, sadece tekniği belirtenlerin oranı yüzde 26, tekniği yöntem olarak belirtenlerin oranı da yüzde 12 olarak gerçekleşmiştir. Nitel tasarım içerisinde çalışanların ise yaklaşık yüzde 53'ü yöntemini belirtmiş, yüzde 30'u da belirtmemiştir. Sadece araştırmada kullanılan tekniği belirtenler yüzde 5,6 olarak gerçekleşmiştir. Tekniği yöntem olarak belirten nitel çalışmaların oranı ise yüzde 7'dir. Çalışmanın karakterine ya da tasarımına ilişkin pozisyonun yöntem olarak belirtildiği araştırma oranları da nitel çalışmalarda daha düşük gerçekleşmiştir. Nitel çalışmalar için bu oran yüzde 4, nicel çalışmalar için yüzde 7'dir.

Yöntem belirtme ve çalışmanın karakteri ilişkisine bakıldığında (Ek 2.37) ise yöntem belirtilen araştırmaların içinde en yüksek oran yüzde 50,6 ile metin-içerik çözümlemelerine aittir. Bunu yüzde 20,3 ile alan araştırmaları takip etmektedir. Tekniğin yöntem olarak belirtildiği durumlar yüzde 66,7 oranı ile en çok alan araştırmalarında görülmektedir. Bu veri yorumlanırken bu olgunun en önemli nedeninin alan

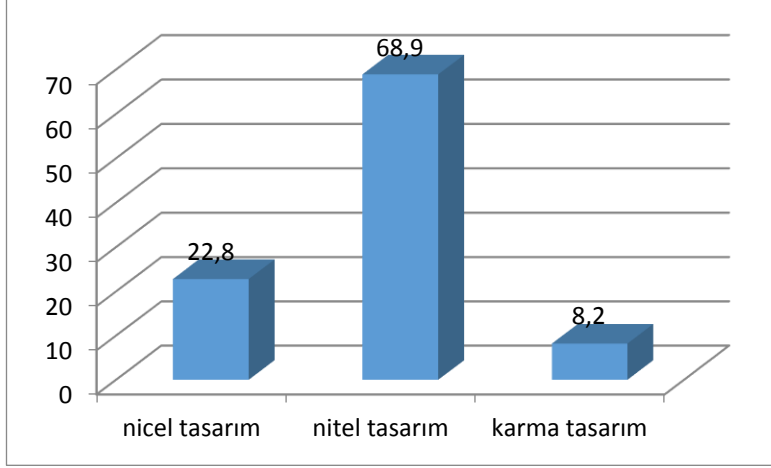
araştırmalarında anketin teknik değil, yöntem olarak belirtilmesi olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu veriler tezin bir önceki bölümünde değinilen Punch'ın genelde metodoloji teriminin gevşek bir tarzda kullanıldığına ve araştırmacıların “metodoloji” başlığı altında kullandığı yöntemi ve teknikleri aktardığına ilişkin genel bağlamı farklı boyutlarıyla görmemize olanak tanımaktadır. Araştırmacılar araştırmanın metodolojisi deyince sadece yöntem ve teknikleri aktarmakla kalmamakta, yöntem ve teknikler konusunda da ciddi bir karışıklık gözlenmektedir. Tüm bu verilerden hareketle iletişim alanında yöntemsel farkındalığın ciddi oranda düşük seyrettiği yöntembilimin/yöntemin bir bilimsel araştırma açısından sahip olduğu önemin araştırmacılar tarafından yeterince kavranamadığı söylenebilir.

3.2.4. Araştırma: Tasarım, Veri Toplama ve Analizi Bağlantıları

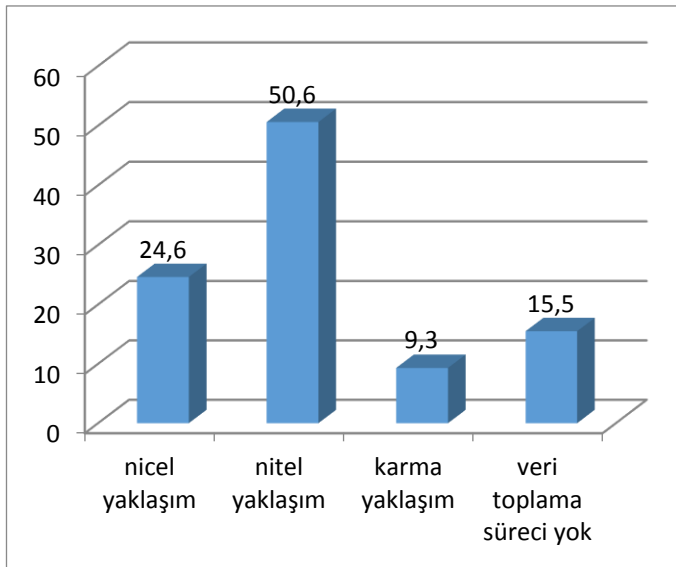
Araştırmanın tasarımı, araştırmacının metodolojik pozisyonu çerçevesinde şekillenirken veri toplama ve analiz aşamaları da bu tasarımla, dolayısıyla araştırmacının felsefi kabulleriyle bağlantılı olarak tercih edilmektedir. Tasarımlarına göre araştırmaları sınıflandırdığımızda çok ilginç bir sonuçla karşılaşmaktayız (Grafik 15).

Grafik 15: Araştırmanın Tasarımı

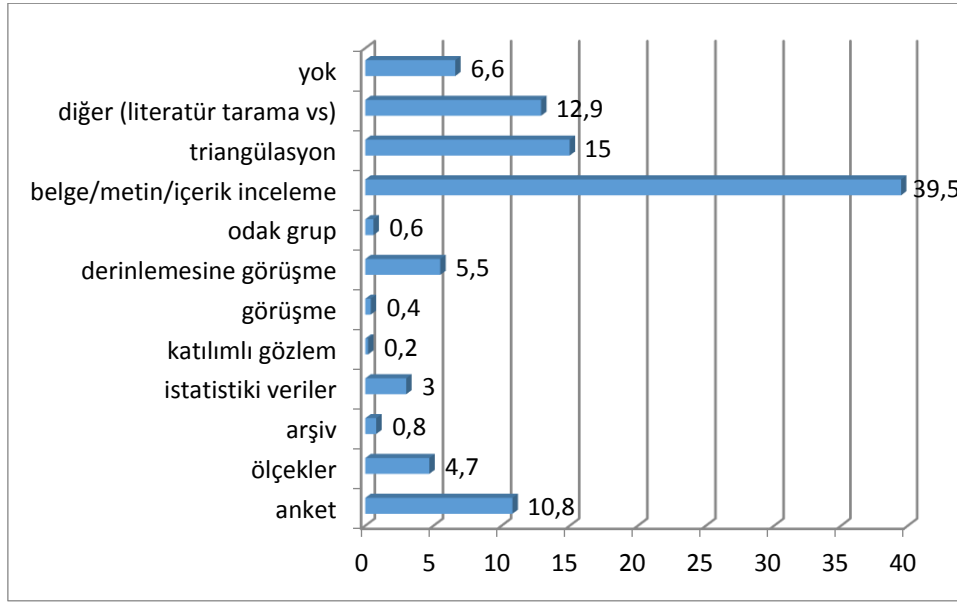
Pozitivist metodolojinin iletişim araştırmalarındaki hakim yerini korumasına rağmen nitel çalışmalara ciddi bir kayma görülmektedir. Bunu pozitivist yaklaşımın da kendisine gelen eleştiriler doğrultusunda yaşadığı dönüşümlere bağlayabiliriz. Türkiye’de iletişim çalışmalarının neredeyse yüzde 70’i nitel tasarım içerisinde gerçekleştiğini göstermektedir. Nicel veri toplama tekniklerini kullanan araştırmacıların önemli bir kısmının birden fazla yöntem teknik kullanması (triangülasyon) bu sonuç üzerinde etkili olmaktadır. Nicel tasarım içerisinde yapılan çalışmaların oranı yüzde 28 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 16: Veri Toplama Yaklaşımı

Grafik 16'ya bakıldığında da iletişim araştırmacılarının sadece nicel verilerin nitel analizini gerçekleştirmedikleri, veri toplama sürecine de nitel tasarım içerisinde yaklaştıkları ve nitel veri toplama tekniklerini daha çok kullandıkları söylenebilmektedir. Bu grafikler, iletişim alanında nitel veri toplama tekniklerinin hakimiyetini göstermektedir.

Grafik 17: Veri Toplama Teknikleri

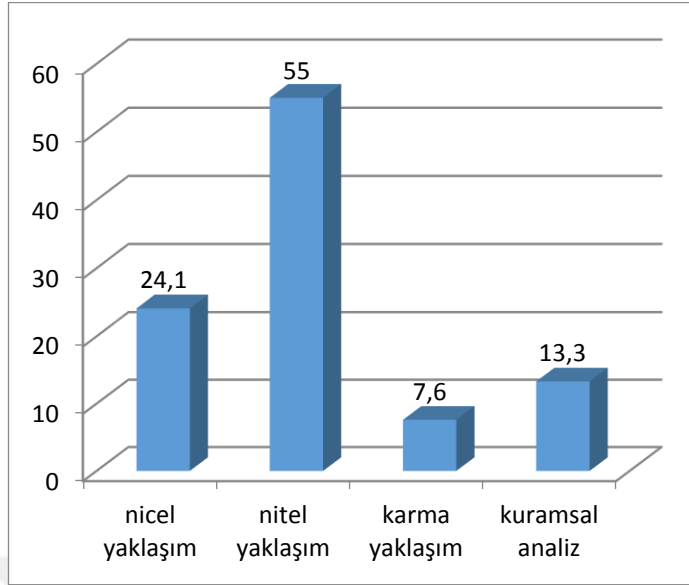

Hangi veri toplama tekniğinin ne yoğunlukta kullanıldığına ilişkin bu grafik (Grafik 17) iletişim alanında en çok kullanılan veri toplama tekniğinin belge/metin/içerik inceleme olduğunu ortaya koymaktadır. Alanda yapılan her on çalışmadan dördü bir medya içeriğini incelemektedir. Birden fazla tekniğin bir arada kullanıldığı çalışmaların oranı da yüzde 15 olarak gerçekleşmiştir. Araştırma triangülasyonların büyük bölümünün anket ve içerik çözümlemesini, diğer önemli bir kısmının da mülakat ve içerik çözümlemesini bir arada kullandıklarını ortaya koymuştur. Bu veri dikkate alındığında medya içeriğine ilişkin çalışma oranı tüm araştırmaların yüzde 50'sinin üzerine çıkmakta, yüzde 55 olarak gerçekleşmektedir. Her iki iletişim çalışmasından biri içerik incelemektedir. Akademik üretimde en sık kullanılan tekniktir.

Tarama (survey) araştırmalarında uygulanan teknikler anket ve ölçeklere topluca bakıldığında bu tekniklerin kullanılma oranının da yüzde 15 olarak gerçekleştiği görölmektedir. Gözlem, katılımlı gözlem, görüşme, derinlemesine görüşme, odak grup gibi nitel veri toplama tekniklerinin oranlarının oldukça düşük gerçekleşmesi alandaki “nitel veri toplama yaklaşımı”nın yine metin/içerik çözümlemelerindeki yaklaşımla doğrudan ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Kısaca, nitel veri alandan değil, içerikten toplanmaktadır. Metin/Görsel içerik çözümlemelerinin de daha çok nitel tasarım içerisinden yapıldığı anlaşılmaktadır (Ek 2.38). Veri toplama süreci bulunmayan çalışmaları kuramsal çalışmalar ve literatür aktarımlarının önemli bir kısmı oluşturmaktadır.

İletişim araştırmalarının yarısından fazlasında da verilerin nitel biçimde analiz edildiği, sadece sayısal veriler üzerinden bir analiz ortaya konulmadığı görölmektedir. Veri analizi yaklaşımlarını gösteren aşağıdaki grafik araştırmaların yarısından fazlasında (yüzde 55) verilerinin nitel analizinin yapıldığını ortaya koymaktadır (Grafik 18).

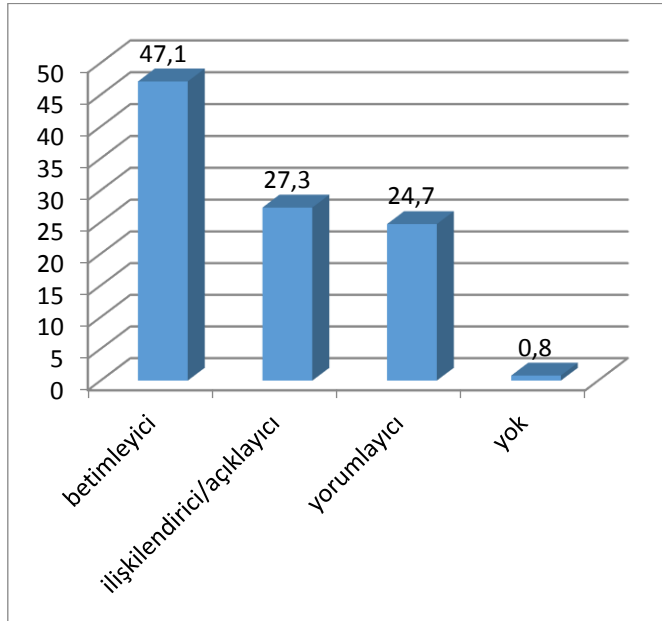
Grafik 18: Veri Analizi Yaklaşımları

Nicel verilerin söz konusu olmadığı kuramsal analiz de bu orana dahil edildiğinde bu oran yüzde 70'e yaklaşmaktadır. İletişim alanında sadece nicel veri analizi yapılan araştırmaların oranı yüzde 24 olarak gerçekleşmiştir. Demek ki her dört çalışmadan biri sadece nicel veri analizi yapmaktadır.

Analizin türüne ilişkin grafik iletişim çalışmalarının neredeyse yarısının sadece betimleyici analiz yaptığını göstermektedir (Grafik 19). Betimleyici analizin bilimsel üretimdeki yerine ve sınırlarına bu bölümün alan araştırmalarının eğilimlerinin incelendiği başlığında değinilmekte, konu sonraki alt bölümün temel tartışma konularından birini oluşturmaktadır.

Grafik 19: Analizin Türü

İki toplumsal olgu arasındaki ilişkileri görmeye, neden sonuç ilişkisi kurmaya çalışan ilişkilendirici/açıklayıcı analiz oranı neredeyse yüzde 30 olarak gerçekleşmektedir (yüzde 27,3). Bu veri, iletişim alanındaki her üç çalışmadan neredeyse birinin ilişkilendirici/açıklayıcı analiz yaptığını söylemektedir. Yorumlayıcı analiz yapan çalışmaların oranı yüzde 24.7 olarak gerçekleşmiştir. Bu, dört çalışmadan biri anlamına gelir.

Bu verilerin çapraz tabloları da tasarım, veri toplama ve analiz süreçleri arasındaki ilişkileri ortaya koymaya yönelik ilgi çekici bulgular ortaya koymaktadır. Bu bulgular araştırmanın tasarımı ile veri toplama teknikleri arasındaki önemli bağı açıkça göstermektedir (Ek 2.39). Buna göre, nicel tasarıma sahip araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama tekniği yüzde 46 ile anket, yüzde 29 ile belge metin içerik inceleme tekniği kullanıldığı görülmektedir. Nitel tasarıma sahip araştırmalarda ise belge metin içerik inceleme yüzde 44 ile en yüksek orandadır. Burada dikkat çeken nokta belge metin içerik inceleme tekniğinin hem nicel hem nitel tasarımlarda önemli bir yer

tutmasıdır. Bunun nedeni bu tekniğin pek çok yaklaşım ve yöntem tarafından farklı şekillerde kullanılmasıdır. Melez bir teknik haline gelmiştir. Zira bu durum veri toplama teknikleri ve tasarım ilişkisini gösteren tabloda da görülmektedir (Ek 2.40). Teknik, belge/metin/içerik incelemesi yapılan araştırmaların yüzde 76'sında nitel, 17'si ise nicel tasarım içerisinde kullanılmaktadır. Nicel yaklaşımda en çok kullanılan veri toplama tekniği yüzde 45'lik bir oranla anket olarak gerçekleşmiştir. Buna ölçekler de eklendiğinde nicel çalışma yapanların çoğunluğunun alan taraması yaptığı ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada kullanılan veri toplama tekniklerinin disiplinin alanlarına göre dağılımına bakıldığında (Ek 2.41), gazetecilik alanında en fazla kullanılan veri toplama tekniğinin yüzde 50 ile belge içerik inceleme olduğu görülmektedir. Halkla ilişkiler alanında da yüzde 25 ile belge içerik inceleme, Radyo, Televizyon ve Sinema alanında da yine yüzde 53 ile belge içerik inceleme kullanılmaktadır.

Araştırmanın tasarımı ile alan ilişkisine bakıldığında ise (Ek 2.42) nicel tasarım içerisinde yapılan araştırmaların yarısından fazlasının halkla ilişkiler alanında yapıldığı görülmektedir. Bu oran tam olarak yüzde 54'tür. Nicel araştırma tasarımının en az rastlandığı alan da yüzde 11,5 ile Radyo, Televizyon ve Sinema alanı olmuştur. Buna karşılık nitel tasarım oranının en yüksek olarak RTS'de gerçekleştiği görülmektedir. En az nitel tasarımlı araştırma da halkla ilişkilerde yapılmıştır. Diğerleri iki ucu temsil ederken gazetecilik alanı hem nicel hem nitel tasarım içerisinde çalışma yapmada daha yakın oranlar kaydetmiştir. Karma yaklaşımın benimsendiği araştırma tasarımlarına da en çok gazetecilik alanında rastlanmış bu oran yüzde 42 olarak gerçekleşmiştir.

İletişim araştırmalarında alana göre değişiklik gösteren araştırma tasarımı eğilimlerinin zaman içerisinde değişip değişmediğine bakmak da araştırmaların

metodolojik eğilimlerine ilişkin fikirler sunar (Ek 2.43). Çalışmada Türkiye’deki iletişim araştırmalarında nitel tasarım içinden yapılan çalışma sayısında 2011’den 2015’e düzenli artış gözlemlenmiştir. Nicel yaklaşımla yapılan çalışma sayısında da düzenli azalma görülmektedir. Bu örnekleme ilgili bir veri de olabilir çünkü 2014 yılında yayın hayatına başlayan İlef Dergi ve Moment Dergi daha çok nitel tasarım içerisinden çalışmaların yayınlandığı akademik yayınlardır. Bu yayınlar çalışmanın beş yıllık zaman diliminin son iki yılında örnekleme dahil edilmişlerdir. Ancak bu dergilerin alandaki belli paradigma dönüşümlerinin ortaya çıkardığı ihtiyaç doğrultusunda çıkmaya başladığı düşünülürse bu veri üzerinde düşünmeyi hak etmektedir.

Araştırma (betimleyici/açıklayıcı/yorumlayıcı olmasına ilişkin) türü ve (nicel ya da nitel) tasarım arasındaki ilişkileri görmek için oluşturduğumuz çapraz tablo da (Ek 2.44) beklendiği üzere yorumlayıcı çalışmalarda nicel yaklaşımın yok denecek kadar az gerçekleştiğini göstermektedir. Nicel yaklaşımın burada yüzde birden az olması bu çalışmaların nicel veri kullanmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine, nicel verilerin tasarlanma ve örgütlenme biçiminin nitel yaklaşım içerisinden yapıldığını göstermektedir.

3.2.5. Analizin Kör Noktası: Metodolojik Bireycilik versus Toplumsal

Analiz

Analiz birimi ve düzeyi, araştırılan olgu ile onu inceleme biçimi arasındaki ilişkiyi ifade eden iki anahtar kavramdır. Analiz birimi, araştırılan olgunun inceleme birimini ifade ederken; analiz düzeyi ele alınan birimin hangi temelde inceleneceğini anlatır. Dolayısıyla bir araştırmada üretilen bilginin niteliği ve düzeyi, o araştırmanın yalnızca analiz birimi ile değil, analiz birimi ve düzeyi arasındaki ilişki ile belirlenir.

Metodolojik bireycilik, toplum hakkındaki olguların ve sosyal fenomenlerin yalnızca bireyler hakkındaki olgulara göre açıklanması gerektiğini ileri sürer (Bhaskar, 2015: 116). Popper'in (2008) tüm sosyal fenomenlerin ve özellikle sosyal kurumların işleyişlerinin bireylerin kararlarından doğduğuna ve kolektiflere göre yapılan açıklamalarla yetinilmemesi gerektiğine ilişkin yaklaşımı metodolojik bireyciliğin temelini oluşturan yaklaşımlar arasındadır.

Toplumsal olan sadece bireysel deneyimlere ait olguların yorumlanmasıyla açıklanabileceği iddiasındaki metodolojik bireycilik, toplumsal olguyu “katılımcı” bireylerin davranışını yöneten ilkelere sonuç çıkararak “açıklama” çabasındadır (Watkins, 1973: 88). Ancak böylelikle, bir olgu ya da bir kurumu onu oluşturan tikel bireyler hakkındaki ifadeler indirgemektedir. Örneğın Jarvie (akt. Bhaskar, 2015: 117) bir ordunun askerlerin sadece çoğul hali olduğunu ve orduyla ilgili tüm ifadelerin tikel askerlerin ifadelerine indirgenebileceğini iddia ettiğinde, toplumla onu oluşturan bireyler arasında mekanik bir ilişki kurulduğu görölmektedir. Oysa Marx'ın diyalektiğinde⁵⁴ parça bütö ilişkisinin diyalektik ele alınışı hatırlandığında bütöünün parçaya, parçanın da bütöüne indirgenemezliğı ve aralarındaki diyalektik belirlenim ilişkileri toplumsal olgunun/toplumun bireylerin ifadelerinden başka şeyleri de içerdığı anlaşılır. Marx “bir şehir onu oluşturan evlerin toplamından başka bir şeydir” derken tam da bunu kast etmektedir. Marx'ın kavrayışı, artık o tek tek evlerin de içerisinde konumlandığı kentin organizasyonundan bağımsız düşünölemeyeceğı bir diyalektik belirlenimi varsayar.

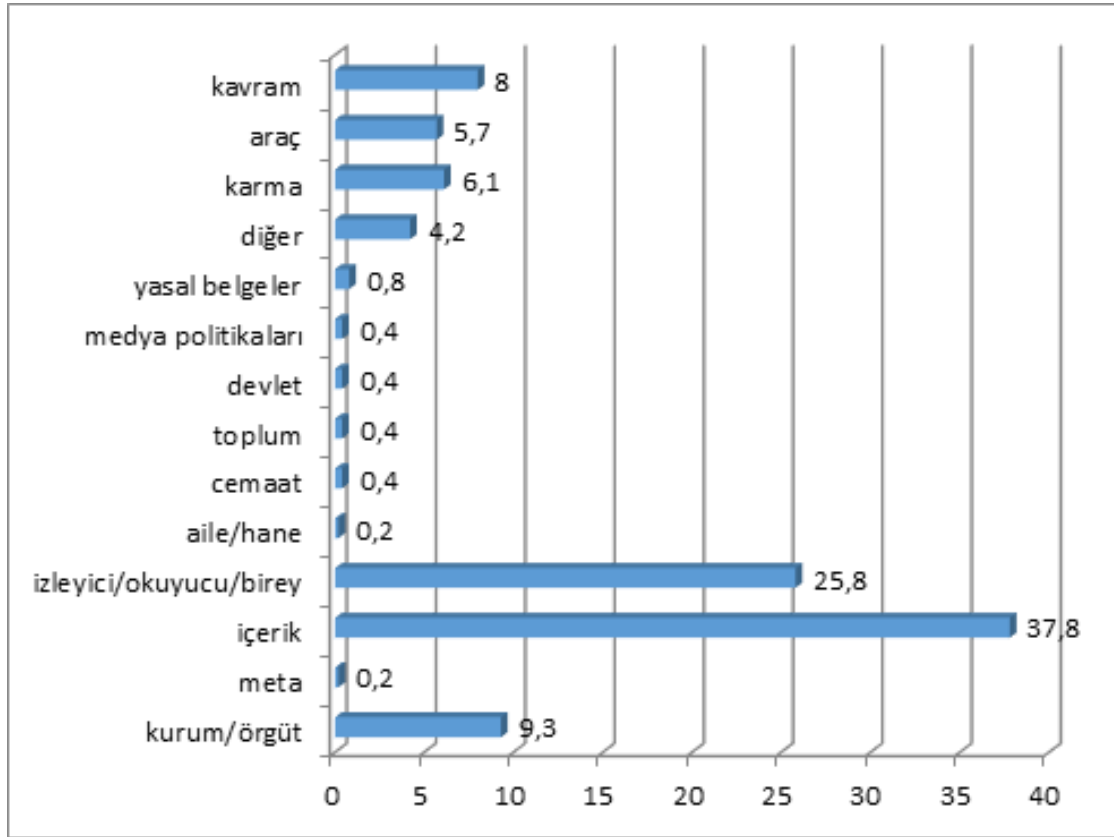
Tam da böyle bir ontolojiden yola çıkan Bhaskar da, kişilere has özellikleri belirleyen yüklemelerin hepsinin kullanımları için toplumsal bir bağlamın zorunluluğuna dikkati çekerek ve çok da haklı olarak şu soruyu yöneltir: İnsan davranışına nasıl sosyal olmayan (veya tam anlamıyla bireysel) bir açıklama getirilebilir? Dolayısıyla

⁵⁴ Marx'ın diyalektik yöntemi bir sonraki bölümde ele alınmaktadır.

“Açıklama... her zaman indirgenemez bir şekilde sosyal yükümlülükleri içeriyor görünmektedir (Bhaskar, 2015: 117-8).” Ayrıca bir insan eyleminin rasyonelliğine atfen açıklanamayacağını vurgulayan Bhaskar’a göre, metodolojik bireycilik, somut amprik olaylara ışık tutan açıklayıcı bir teori olmaktan ziyade, en iyi ihtimalle, verili amaçlara ulaşmak için bir dizi teknik oluşturan, etkin eylemin normatif bir teorisidir. “Yani, bir sosyoloji olarak değil, bir praksiyoloji olarak görülebilir” ve bu haliyle açıklama, metodolojik bireyci ellerde ontolojik atomculukla, sosyolojik indirgemecilik ve psiko-mantıksal bir atomculukla maluldür (Bhaskar, 120).

Bu kapsamda alandaki postyapısalcı yaklaşımların dönüştürücü etkisinin sadece nicelden nitele doğru gerçekleşen bir dönüşüm değil, araştırmanın amacından araçlarına, sonuçlarından yorumlanmasına her düzeyde gerçekleşen bir dönüşüm olduğu görülmektedir. Gözlem birimi, analiz birimi ve analiz düzeyi arasındaki ayrımlar silikleşmekte, araştırmada analiz düzeyi, analiz birimine indirgenmektedir. Örneğin, araştırmaların ürettiği bilginin mikro düzeyde kalması, genellenemeyen ve yalnızca anı betimleyen bir nitelikte olması önemli bir yaygınlık kazanmıştır. Araştırmaların analiz birimini gösteren 20 no’lu grafik de bu yargıyı doğrular niteliktedir.

Grafik 20: Analiz Birimi

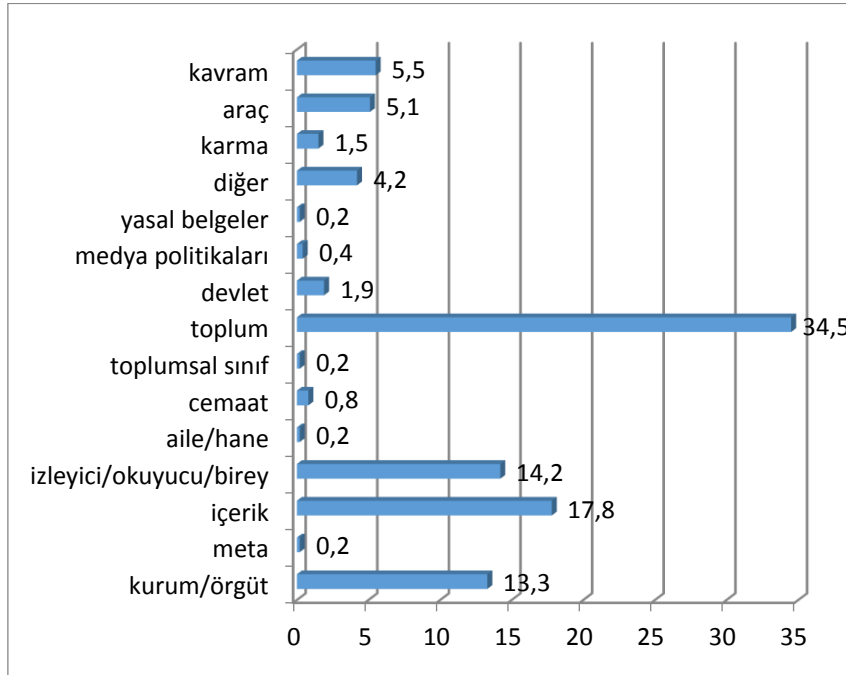

Buna göre, incelenen araştırmalar içinde analiz birimi içerik olanlar (yüzde 37,8) büyük bir ağırlığa sahiptir. İçeriği yüzde 25,8 ile izleyici/okuyucu/birey takip etmektedir. Kurum/örgüt incelemeleri yüzde 9,3 ile üçüncü sırada; kavram incelemeleri ise yüzde 8 ile dördüncü sırada bulunmaktadır. Görüleceği üzere, içerik ve birey, iletişim çalışmalarının iki hakim analiz birimi olarak öne çıkmaktadır. Ancak metodolojik açıdan alandaki sorun, analiz biriminin metin ya da içerik olması değil, bunun toplumsal bağlamı içerisinde incelenmemesidir. İlerleyen sayfalarda, Türkiye’deki iletişim araştırmalarının sınırlılıkları tartışılırken bu eğilim “metne kapanma” olarak adlandırılmakta ve daha ayrıntılı tartışılmaktadır.

Bu tartışmaya veri sağlamak üzere, haritalandırma çalışmasının genel bir parçası olarak bu eğilimi ortaya çıkarmak, iletişim çalışmalarının metodolojik sınırları ve hangi düzeyde bilgi üretme eğiliminde olduklarını görmek için, analiz birimine bağlı olarak

analiz düzeyi de ele alınmıştır. Analiz düzeyini gösteren 21 no’lu grafik incelendiğinde, alandaki hakim analiz düzeyinin toplum olduğu gözlenmektedir (yüzde 34,5). Ancak “hakim” nitelemesi bizi şaşırtmamalıdır. Çünkü bu oran sadece yüzde 54 olarak gerçekleşmiştir. Yani iletişim alanında yapılan her üç çalışmanın sadece birinde toplumsal düzeyde analiz yapılmaktadır. Üç çalışmadan diğer ikisinde ise genel eğilim olarak içerik (yüzde 17,8) ve izleyici/okuyucu/birey (yüzde 14,2) düzeyinde analiz yapıldığı görülmektedir. Analiz birimine bağlı olarak bu kategoride de içerik ve birey hakim iki düzey olarak ortaya çıkmaktadır.

Grafik 21: Analiz Düzeyi

Analiz birimi ve analiz düzeyi arasındaki ilişki (Ek 2.45) alandaki çalışmaların metodolojik niteliğini göstermesi açısından önemlidir. Buna göre, analiz birimi birey olan çalışmaların yarısından fazlasında analiz düzeyi de birey olarak gerçekleşmiştir (yüzde 51,6). Analiz birimi içerik olan çalışmaların da neredeyse yarısının analiz düzeyi yine

içeriktir (yüzde 45,8). Bu veriler, alanda metodolojik bireycilik olarak tarif edilen eğilime işaret etmektedir.

Bu eğilim, araştırmacıların metodolojik pozisyonlarıyla doğrudan ilişkidir. Nitekim, analiz düzeyi ve metodolojik gelenek ilişkisine bakıldığında (Ek 2.46), araştırmaların verilerinin hangi düzeyde analiz edildiğinin, araştırmacının metodolojik pozisyonuyla doğrudan ilişkisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Analiz düzeyi kurum/örgüt olan çalışmaların tamamına yakınının pozitivist metodoloji içinden çalışıldığı ortaya çıkmaktadır (yüzde 89). İnceleme birimi içerik olup da yine sadece o içeriğin bağlamından bağımsız ve sadece içeriğe odaklanılarak sonuç üretilen araştırmaların çok büyük bir kısmı da pozitivist metodoloji içerisinden gerçekleştirilmiştir (yüzde 64). “Metne kapanma” şeklinde nitelediğimiz bu eğilimin pozitivist metodolojiden sonraki en güçlü sahibi postmodernist bilim yaklaşımıdır. Analiz düzeyi içerikle sınırlı kalan her üç araştırmadan biri postyapısalcı araştırmalardandır (yüzde 34). Benzer şekilde, analiz düzeyi birey olan çalışmaların yüzde 80’i de pozitivist metodoloji içinden yapılmaktadır.

Buna karşılık analiz düzeyi toplum olan çalışmaların önemli bir kısmı eleştirel gerçekçi yaklaşım içinden yapılmaktadır (yüzde 63). Değişkenler tersinden oluşturulduğunda, yani, araştırmacının içinde konumlandığı metodolojik gelenek ve araştırmanın analiz düzeyi ilişkisine bakıldığında (Ek 2.47) ise, eleştirel gerçekçilik içerisinden yapılan çalışmaların yaklaşık yüzde 80’inin toplumsal çözümleme yaptığı tespit edilebilmektedir. Pozitivist gelenek içinden yapılan çalışmalarda ise analiz düzeyi yüzde 24 kurum/örgüt, yüzde 23’er olmak üzere de içerik ve bireyden oluşmaktadır.

Araştırmanın yöntemi ve analiz düzeyi ilişkisine bakıldığında (Ek 2.48), yöntem olarak içerik analizi kullananların yaklaşık yüzde 64’ünün analiz düzeyi yine içeriktir. Söylem analizi yapanların yüzde 30’unun analiz düzeyi yine içeriktir. Buna karşılık söylem analizi yapanların yüzde 64’ünün analiz düzeyi toplum olarak belirmektedir.

Etnografi çalışanların yüzde 30'unun analiz düzeyi birey, yüzde 22'sininki toplumdur. Yine bu çalışmaların yüzde 18,5'inin analiz düzeyi araç olarak ortaya çıkmaktadır. Survey çalışmalarının yaklaşık yüzde 60'ının analiz düzeyi bireydir. Bu çalışmaların yüzde 30'unun analiz düzeyi ise kurum/örgüttür. Yapısöküm çalışmalarının yarısının analiz düzeyi kavram, diğer yarısının ise toplum olarak belirlemektedir.

Değişkenleri tersinden ele alıp analiz düzeyi ve yöntem ilişkisine baktığımızda (Ek 2.49) da ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Buna göre, analiz düzeyi birey olan çalışmaların yaklaşık yüzde 57'sinin kullandığı yöntem alan taraması/surveydir. Dolayısıyla iletişim alanında analiz düzeyi birey olan çalışmaların yarısından fazlası survey yöntemiyle gerçekleştirilmektedir. Survey yönteminin ise ağırlıklı olarak pozitivist gelenek içerisinde kullanıldığı göz önünde bulundurulursa, alandaki metodolojik bireyci eğilimlerin çoğunlukla pozitivist gelenek içinde şekillendiği söylenebilir. Bunun bir temel nedeni de, pozitivist çalışmaların iletişim alanının hala yarısını oluşturan ana akımı olmasıdır.

Çalışmanın karakteri ve analiz düzeyi ilişkisine baktığımızda (Ek 2.50) çalışmanın karakteri örgüt/kurum olanların yüzde 70'inin analiz düzeyi yine kurum/örgüt olarak belirlemiştir. Buna göre, örgüt çalışan araştırmacıların yalnızca yüzde 30'u farklı bir düzeyde bilgi üretmiştir. Örneğin; bir medya kuruluşunu çalışan araştırmacıların yüzde 70'i sadece o medya kuruluşu ile sınırlı kalan düzeyde bilgi vermekle yetinmiştir.

Analiz düzeyi ve veri analizi ilişkisine bakmak da bu konuda önemli bulgular sunmaktadır (Ek 2.51). Buna göre, analiz düzeyi kurum/örgüt olanların yüzde 72'si, analiz düzeyi içerik olanların yüzde 80'i ve analiz düzeyi birey olanların yüzde 70'i betimleyici bilgi üretmektedir. Bu ilişki tersten oluşturulduğunda, yani araştırmanın veri analizi ve analiz düzeyi ilişkisi tersten oluşturulduğunda (Ek 2.52), betimleyici veri analizlerinin yüzde 20'sinin analiz düzeyi kurum/örgüt, yüzde 30'ununki içerik ve yüzde

20'sininki bireydir. Betimleyici çalışmalar içinde analiz düzeyi toplum olanların oranı ise yalnızca yüzde 9,5'tir. Buna karşılık ilişkilendirici veri analizi kullananların yüzde 42'sinin analiz düzeyi toplumdur. Yorumlayıcı veri analizine sahip çalışmaların ise yüzde 74'ünün analiz düzeyi toplumdur.

Betimleyici analiz alanda başı çekmektedir. Bunu yukarıdaki metodolojik bireycilik ve toplumsal analiz yoksunluğu ile ilişkilendirdiğimizde iletişim alanında üretilen bilginin çok büyük oranda betimleyici nitelikte olduğu, yeni bilgi üretimi ve yorumlayıcı analiz biçiminin azınlıkta kaldığı çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır.

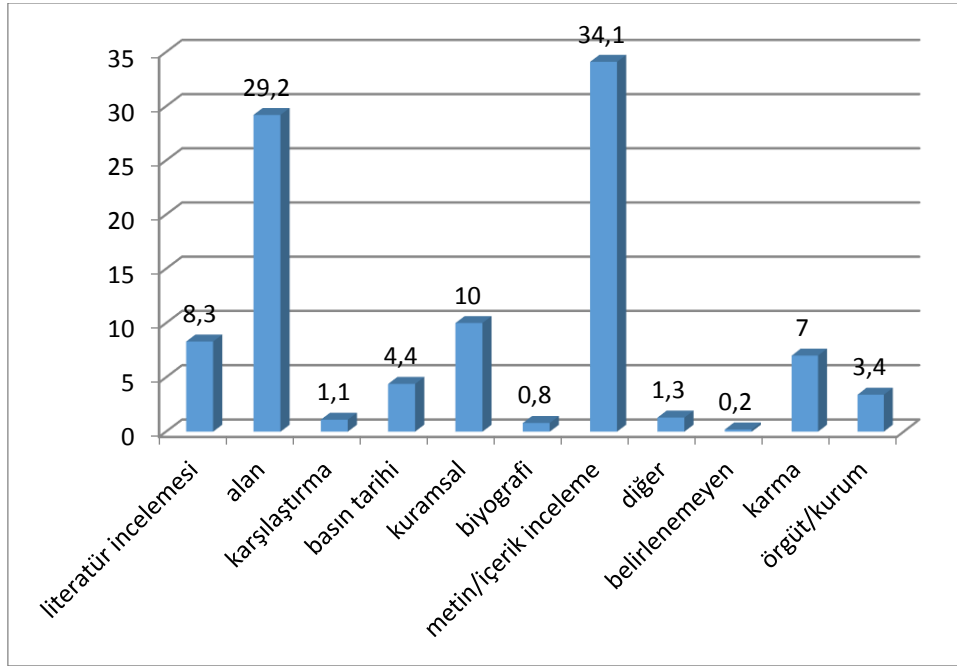
Veri analizini iletişim disiplininin alanları ile ilişkilendirdiğimizde (Ek 2.53) ise şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: Betimleyici çalışmaların çoğunlukla HİT alanında üretildiği (yüzde 36), ilişkilendirici-açıklayıcı çalışmaların yüzde 33'lük oranlarla HİT ve RTS alanlarında yapıldığı, yorumlayıcı çalışmaların ise daha çok RTS alanında üretildiği görülmektedir (yüzde 35).

3.2.6. Alan Araştırmalarının Yöntemsel Eğilimleri

İletişim alanının toplumsallaşan bilimsel bilgisini üretme çabasında alana yönelim, iletişim çalışmalarının daha önce de üzerinde durduğumuz bir metodolojik eğilimiydi. Özellikle doktora tezlerinde alanla hemhal olma hali daha önceki bölümlerde vurgulanmıştı. Akademinin bilgiyle kurduğu ilişkide olgusal gerçekliği tanıma, anlama, açıklama ve aktarma çabasında alan çalışmaları olgunun kendisine gitme bakımından önem taşımaktadır. Ancak her araştırmacı, benimsediği bilimsel yaklaşım, yani metodolojik pozisyonu çerçevesinde “alan”ı farklı ele almakta, “alan”ı farklı yöntemler izleyerek ve farklı teknikler kullanarak başvurmaktadır. Dolayısıyla araştırmacının bilgiyle girdiği ilişki alana nasıl gittiğini, alandan nasıl veri topladığını ve bu veri karşısında nasıl tutum aldığını da belirlemektedir.

Alana gidilen araştırmaların tüm iletişim araştırmaları içerisindeki oranını, yani çalışmaların karakterini gösteren grafik alana gidişin her türünü kapsamaktadır (Grafik 22).

Grafik 22: Çalışmanın Karakteri

Grafikten görüldüğü gibi, bunların içerisinde survey (alan taraması) gibi nicel alan araştırmaları önemli bir yer kaplamaktadır. Alan araştırmalarının ne kadarının nicel, ne kadarının nitel tarama içerisinden gerçekleştirildiğine baktığımızda, yarısının nicel tarama içerisinden gerçekleştirildiğini görmekteyiz (yüzde 50). Ancak bu veri, alan araştırmalarının diğerk yarısının nitel tarama içerisinden yapıldığı anlamına gelmemektedir. Bunların yüzde 41'i nitel tarama içerisinden gerçekleştirilirken, neredeyse yüzde 10'luk bir bölümün de karma tarama içerisinden yapıldığı ortaya çıkmaktadır (yüzde 9). Alan araştırmalarının yarısının nicel tarama içerisinden gerçekleştiriliyor olması alan çalışmalarının oğnun alan taraması (survey) olmasıyla ilişkilendirilebilir. Kaldı ki karma tarama çalışmalarında da tarama yapılanlar olduğ göz önünde bulundurulduğnda bu oranın yüzde 50'nin üzerinde olduğ düşünülmelidir.

Çalışmanın karakteri ve yöntemi arasındaki ilişkiye baktığımızda (Ek 2.54) alan araştırmalarının yüzde 20'sinin etnografi, yüzde 24'ünün örnek olay, yüzde 46'sının da alan taraması (survey) araştırması olduğu görülmektedir. Çalışmaların karakteri ile analiz düzeyi arasında bir ilişki olup olmadığını sorgulamak da metodolojik eğilimleri görmek için değerli veriler sunmaktadır (Ek 2.55). Alan araştırmalarında analiz düzeyi çoğunlukla kurum/örgüt olarak kaydedilmiştir (yüzde 22,5). Bunu 16,7 ile analiz düzeyi toplum olan çalışmalar izlemektedir. Çalışmanın karakteri ve türü arasındaki ilişkiye bakıldığında da (Ek 2.56) veriler bize, alan araştırmalarının yarısından çoğunun betimleyici çalışmalar olduğunu ortaya koymaktadır (yüzde 52,2). 37'si ise ilişkilendirici/açıklayıcı çalışmalardan oluşmaktadır. Araştırmaların sadece yüzde 11'inin yorumlayıcı olduğu görülmektedir.

Çalışmanın karakteri ve araştırmacının akademik derecesi arasındaki ilişki de, alan araştırmalarının araştırmacılar açısından dağılımını göstermesi bakımından anlamlıdır (Ek 2.57). Alan araştırmalarının yaklaşık üçte birinin (yüzde 35,5) öğretim üyeleri tarafından yapıldığı, yarıya yakınının (yüzde 47,8) doktora tezleri kapsamında, kalan bölümünün ise (yüzde 16,7) diğer araştırmacılar (doktora öğrencileri vs.) tarafından gerçekleştirildiği ortaya çıkmaktadır.

3.3. Metodolojik Eğilimlerin Sunduğu Olanak ve Sınırlılıklar

Araştırma, günümüz iletişim çalışmalarının metodolojik eğilimlerini ortaya koymuştur. Öncelikle, çalışmaların profil bilgilerini serimlemeyi amaçlayan kavramsal bir panorama ortaya konarak; araştırmacıların metodolojik pozisyonunun araştırma süreci üzerindeki etkisi ortaya çıkarılmıştır. Çalışmaların yöntemsel farkındalığı sorgulanarak; araştırma sürecinde bir bütün olarak ele alınması gereken tasarım ve veri toplama analiz süreçleriyle çok boyutlu bağlantıları ile araştırılmıştır. Analiz düzeyleri ile yöntem

eğilimlerinin alandaki konumları tartışılarak bir haritalandırma çalışması yapılmıştır. Haritalandırma çalışması bize belirli eğilimler göstermekte ve bu da, bu eğilimlerin sonuçları, yani bize sunduğu olanaklar ve sınırlılıklar üzerine düşünmek için veri setleri sunmaktadır.

Öncelikle üzerinde düşünülmesi gereken temel sonuç, araştırmacıların kuramsal yaklaşımlarının araştırmalarında ürettikleri bilginin karakterini belirlediğidir. İletişim yapılarının, süreçlerinin ve pratiklerinin bilgisini üretenler belirli epistemik topluluklar içerisinde, belirli dünya görüşüyle, belirli tarzda bilgiler üretmektedirler. İnceleme nesnesinin bilgisinin üretilmesinde, yöntem ve tekniklerin yanı sıra, hatta bunların önceli olarak araştırmacının metodolojik yaklaşımı belirleyici olmaktadır.

Araştırmanın verileri, bilimsel yaklaşımların postmodernizmin hegemonik dönüştürücü etkisi nedeniyle dönüştüğünü, bu yeni melez metodolojik pozisyonları benimseyen araştırmacıların da “dönüştürülmüş”, ihtiyaca göre uyarlanmış yöntemleri kullandığını göstermektedir.

Bu temel sonuç akılda tutularak alanın diğer eğilimleri şöyle sıralanabilir:

- 1- Metodoloji ve yöntem ile teknikler arasındaki bağ kavranamadığı ve bu konularda karmaşalar olduğu, alanda asgari bir yöntemsel farkındalığa sahip olunmadığı görülmektedir. Metodolojinin anlamı ve işlevi kavranamamakta bununla ilgili bilgi birikimine sahip olunamamaktadır.
- 2- Bilimsel üretimin anlamı ve amacı değişmektedir. Bu nedenle üretilen bilginin “bilimselliği” ile ilgili tartışmalar ortaya çıkmaktadır.
- 3- İletişim alanının bilgisini üretmede hakim eğilim, metodolojik bireycilik olarak ortaya çıkmakta bu da bilimsel bilginin genelleştirilmesi ve yaygınlaştırılması konusunda önemli kısıtlar ortaya çıkarmaktadır.

- 4- Araştırmalarda analiz düzeyi daha teknik konularda kalmakta, toplumsal değerlendirmelerden ve toplumsal olguların tarihsel ve toplumsal belirlenimleri içerisinde kavranmasından kaçınılmaktadır.
- 5- Kuram ve araştırma pratiği arasındaki bağa yönelik önemli zaafılar görülmektedir. Bu konuda kırılma yaşanmaktadır.

Özetle, araştırmanın verileri, iletişim alanının tamamındaki metodolojik karmaşa ve yöntem konusundaki “tutumsuzluk”u açıkça ortaya koymaktadır. Eleştirel çalışmaların iletişim alanının tümünde hakim olan bu karmaşadan bağımsız kalmış olması beklenemez. İkinci bölümde kuramsal yönüyle tartışılmış olan eleştirel çalışmalarda epistemolojik kopuş ve metodolojik farklılaşma, alanın bu verileriyle olgusal dayanaklarına kavuşturulmuş bulunmaktadır. Eleştirel iletişim çalışmalarının “eleştirel” içeriğinin erozyona uğradığına ilişkin iddiamız, bu verilerin bize gösterdiği üç temel eğilimle doğrulanmaktadır. Yani, eleştirel çalışmalar içerisinde üç temel eğilim tespit etmekteyiz. Bu eğilimler, 1- Sınıflı analizden dışlama; 2- Metne kapanma, gerçekliği dilin içerisinde arama; 3- Alımlayıcıyı merkeze alma ve mikro olana odaklanarak sadece betimleyici bilgi üretmedir.

Sınıftan Kopuş

Eleştirel iletişim çalışmalarında postmodern yaklaşımın etkisini bize en iyi gösteren veri, toplumsal sınıfın araştırmadaki yeridir. Analiz birimi olarak ya da araştırmanın analiz düzeyinde sınıfsal çözümlemenin ne kadar yapıldığıyla ilişkili olarak ne kadar yer aldığını gösteren veridir. Bu veri bize, sınıfın artık bilimsel merak konusu olmadığını göstermektedir. İletişim araştırmalarının sadece binde ikisinde (bkz. Grafik 21), eleştirel çalışmalar içerisinde de sadece binde sekiz oranında sınıf düzeyinde analiz yapılması (Ek 2.26), sınıfın artık eleştirel çalışmalar için bile açıklayıcı bir kategori olarak

görülmeyeiğine işaret etmektedir. Sınıf analizin merkezinde olmamakla beraber eleştirel çalışmaların neredeyse yüzde 80’inde, yani her 5 eleştirel çalışmanın 4’ünde toplumsal bağlam gözetilerek çözümleme yapıldığı görülmektedir. Bu, sınıf dışı ya da sınıfın yerine ikame edilen “toplumsal” kategorilerin bilimsel araştırmalarda yer aldığını göstermektedir. Bu veriler, eleştirel araştırmalarda toplumsal analiz önemli oranda devam etmesine rağmen toplumsal analizin odağının sınıfın yerine ikame edilen çözümleme kategorilerine (toplumsal cinsiyet, tahakküm, etnisite, kimlik vb.) kaydığını göstermektedir. Eleştirel çalışmaların konuları bakımından bu tabloya bakmak da bu iddiayı doğrulamaktadır. Neredeyse her beş eleştirel çalışmadan birinin konusu temsil konularıdır: Toplumsal cinsiyet 5,5 ve diğeri temsil konuları yüzde 12,5 olmak üzere toplam yüzde 18 (Ek 2.18). Sınıfın kategorik olarak araştırma dışına çıkarılması, postmodern iddialar ve post-Marksizmin kuramsal araçları ile doğrudan ilişkilidir.

Marksist kuram, toplumsal gelişmeyi, toplumu ve toplumsal ilişkileri sınıflar üzerinden açıklamaktadır. Toplumsal ilişkilerin açıklanabilmesi için toplumsal sınıf en temel kategoridir. Bunu kategoriye bilimsel araştırmanın odağı dışına çıkartmak araştırmada Marksist yaklaşıma önemli ölçüde içerik kaybettirmekte, hatta temel içeriğinden yoksun bırakmaktadır. Marksist kuramda epistemolojik kopuşa neden olan post-marksizmin sınıfı toplumsal değışimin açıklayıcı kategorisi olmaktan çıkarması eleştirel çalışmaları da dönüştürmüştür. Artık eleştirel iletişim çalışmaları bakımından sınıfın bir çözümleme kategorisi olmaması postmodernizmin “eleştirel” çalışmalarda yarattığı en büyük tahribat olarak ortaya çıkmaktadır.

Eleştirel gerçekçi bir metodoloji içerisinden yapıları ve tarihsel belirlenimleri görmeye çalışan araştırmaların, literatür tartışması yapılanlarının dışında kalan yüzde 80’inde toplum düzeyinde analiz yapılırken, bunun sınıfsal ilişkileri görmeden

gerçekleştiriliyor olması oldukça ilginç ve araştırmanın iddiaları bakımından çarpıcı bir veridir.

Metne Kapanma

Sınıfı analizden dışlayarak, sınıfın yerine ikame edilen kategorilerle toplumsal çözümleme yapan yaklaşımların, toplumdaki “eşitsizliklerin” dil (ve söylem) aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini göstermek üzere bilimsel araştırma faaliyetinde bulunmak eğiliminde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bununla bağlantılı olarak, eleştirel çalışmaların önemli bir kısmında temsil sorunlarının çalışıldığı görülmektedir (Ek 2.58). Araştırmacının metodolojik pozisyonuyla kullandığı yöntem arasında bir ilişki olup olmadığına baktığımızda neredeyse her beş iletişim araştırmasından birinde (alandaki tabiriyle) temsil çalışıldığı ortaya çıkmaktadır (yüzde 18). Öne çıkan temsil temaları ise, kadınların, eşcinsellerin, azınlıkların ve çocukların temsidir. Yoksulların temsili de çok popüler olmamakla birlikte temsil çalışmalarına konu olabilmekte ancak, yoksulluk sorununun bile sınıfsal ilişkileri dışlayarak ele alınabildiği görülmektedir.

Eleştirel çalışmaların bir metodoloji içerisinden yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemler de araştırmaların metne kapanma eğilimini görünür hale getirmektedir. Kullanılan yöntemlerden söylem analizi ve içerik analizi bir arada değerlendirildiğinde her dört eleştirel çalışmadan birinin metne odaklandığı görülmektedir (yüzde 25). Bu çalışmada “metne kapanma” olarak kavramsallaştırılan sorun, sadece kullanılan yöntemlerle ilişkili değildir. Bu yöntemler kullanılarak toplanan verinin hangi düzeyde analiz edildiği de bu sorunun önemli bir parçasıdır. İncelenen araştırmaların analiz düzeyi üzerine tartışma yürütürken daha önce vurguladığımız gibi, analiz biriminin içerik olduğu çalışmalarda analiz düzeyinin içeriğin dışına çıkamaması, bunun tarihsel-toplumsal

bağlamının kurulamaması önemli eğilimlerden biridir. Tüm iletişim çalışmalarında söylem analizi yaparak içeriğe bakan çalışmalardan yüzde 30'unun, yani neredeyse her üç söylem analizi kullanılan çalışmadan birinin analiz düzeyi yine içeriktir (Ek 2.48). İçerik analizi yapanlar için bu oran çok daha yüksektir. Her üç içerik analizi çalışmasından ikisinde analiz düzeyi içerik olarak belirlemektedir (yüzde 63,6).

Eleştirel çalışmalar da bu eğilimden muaf değildir. Eleştirel çalışmaların bir yöntemi olarak geliştirilen söylem analizinin kullanıldığı çalışmaların önemli bir kısmında, analiz düzeyinin metnin içeriğiyle sınırlı kaldığı hatırlandığında metne kapanma eğiliminin ne kadar güçlü olduğu ortaya çıkacaktır.

Mikro Olanın Dayanılmaz Hafifliği

Postmodernist bilim yaklaşımının iletişim çalışmalarındaki etkisinin önemli bir boyutu da mikro olanın merkeziliğidir. İkinci bölümde kuramsal temelleriyle tartışılan bu nokta çalışmanın bu bölümünde olgularla da desteklenmiştir. Araştırmanın verileri, Türkiye’de yapılan her dört iletişim çalışmasından birinin (yüzde 25,8) analiz biriminin izleyici, okuyucu ya da birey olduğunu ortaya koymaktadır (bkz. Grafik 20).

İletişim çalışmalarında bireyin içinde bulunduğu iletişim sürecinin öznesi ya da parçası olarak bir çalışmanın merkezi kategorisi ya da inceleme nesnesi olması oldukça haklıdır. Çünkü yapısal süreçler öznel pratikler içerisinde, öznenin tarihsel eylemiyle yeniden üretilir. Burada sorun araştırma mikro olanın bilgisini makro yapısal süreçlerin bilgisiyle birleştirmemek, özneyi tarihsel ve toplumsal bağlamından kopartmaktır. Bunu araştırmanın iki sonucundan görmekteyiz. Birincisi, analiz birimi birey olan araştırmaların yarısından fazlasının (yüzde 52) yine birey düzeyinde analiz yapmakta olduğuna ilişkin veridir (Ek 2.45). İkincisi de analiz düzeyi birey olan araştırmaların neredeyse yüzde 70’inde verilerin betimsel analizinin yapılarak (Ek 2.52’e göre, yüzde

68,7) betimleyici bilgi üretilmesi, yine aynı şekilde analiz düzeyi birey olan çalışmaların türünün de daha çok betimleyici çalışma olması (Ek 2.59'a göre, yüzde 65,7) mikro olanın bilgisinin yorumlanmadığı, onun belirlenimleriyle birlikte ele alınmadığına ilişkin veridir.

Bu da bize 1970'lerden itibaren iletişim alanındaki temel yöntemsel eğilim olarak, yapısal etkileri görmezden gelerek bireylerin/alıcıların/öznelerin rollerine vurgu yapmanın ve mikro düzeye sıkışmanın Türkiye'deki iletişim çalışmalarında da egemen olduğunu göstermektedir.

Geray, eleştirel kuram içerisinde nitel araştırma teknikleriyle gerçekleştirilen bu araştırmalarda, amacın davranış özelliklerinin ölçülmesi değil, sorgulananların kendi durumlarını nasıl tanımladıkları ve anlamlandırdıklarını anlamak olduğuna dikkati çeker. Nitel araştırmanın amacı öznel düşünceleri “anlamak” olarak tanımlanmış, yöntemsel olarak, anlam, simgeler, eylem ve kişisel iletişim arasındaki bağlantılar bulunmaya çalışılmıştır (Geray, 2014: 49). Geray'ın Wainwright'dan aktardığı gibi, bu tür yaklaşımlar gündelik yaşamın renkli ve farklılıklar içeren betimlemelerini sağlamaktadır, ancak eleştirel toplumsal araştırma bakımından sorunları ve sınırlılıkları vardır. İlk olarak, inançlar ve davranışlar hiçbir tarihsel veya yapısal bağlam içerisinde ele alınmamaktadır. “Bilincin ne zaman, nasıl ve niçin oluştuğu araştırılmadan, farklı bilinç hallerinin betimlenmesi yeterli sayılmaktadır.” Bu da ikinci bir sonuca yol açmakta, sorgulananın tutum ve inançlara yönelik “eleştirel olmayan” bilgi üretilmektedir. “Sonuç, görececi bir gezginlik halidir ve herkesin tutanağı eşit kabul edilir” (Wainwright'dan akt. Geray, 2014: 50). Bu eğilim de sosyal gerçekliğin bütününe kavranmasına ilişkin çabaları gereksiz kılarak zayıflatmıştır (Mattelart ve Mattelart, 1998: 107).

Çalışmanın ilk bölümlerinde James Curran'ın bu eğilimi 'kitle iletişim araştırmalarında yeni revizyonizm' olarak nitelediği üzerinde durulmuştu. Curran, bu yönsemenin kökeninde kültürel çalışmalar geleneğinin dayandığı sınıf çatışmasıyla karakterize olan toplum modelinin, Foucault'nun etkisiyle giderek bir yana itilmesinin yattığını vurgularken buna "sınıf çatışmasına dayalı toplum modelinin büyüünün git gide yitmesi" diyordu (Curran, 2005: 381-82). İletişim araçlarının metinleri çokanlamlı (*polysemic*) olup, izlerkitlenin 'yeğlenen okumalara' direnmesine, 'muhalif kodaçımılama' yapmasına elverdiği iddiasıyla alımla süreçlerine odaklanan bu eğilimi bizzat bu yaklaşımın içinden eleştiren Ien Ang, alımlama araştırmalarının çığ gibi büyüdüğüne dikkati çekmektedir. Ang, birbirini yineleyen binlerce araştırmanın ardı ardına birikip durmasının, pozitivistleri temel bir varsayımın ampirik evetlemelerinin böylesine birikmesi bakımından çok memnun olabileceklerini, ama bu durumun kültürel eleştiri yaklaşımının amaçlarına hiç de uymadığını vurgulamaktadır. Çünkü, aynı araştırma 'tasarısı'nın yinelenip durması, içi boş, soyut ve nihayetinde güçsüz bir genelleme, yani çok daha mutlak bir biçimsel 'hakikat' üretme tehlikesi taşımaktadır. Bu "banalliktir" ve Ang, kültürel çalışmalardaki bu 'banallik' eğilimini önlemek için, alımlama çalışmalarını daha genel bir kuramsal çerçeveye yerleştirmeyi önerir (Ang, 1990: 243-244).⁵⁵

İletişim alanında mikro olanı incelemenin yöntemi olarak kullanılan etnografinin son yıllarda giderek yaygınlaşması da alandaki mikroya olan yönelimle paralellik gösterir. Etnografik yöntemin kullanıldığı çalışmaların sayısal olarak son yıllarda gösterdiği artış da bu bağlamda önemlidir. Etnografi yapılan çalışmaların yıllar içerisindeki dağılımına bakıldığında 2011 yılında çalışmaların sadece yüzde 6,5'i

⁵⁵ Ang, alımlama çalışmalarına "daha genel bir kuramsal çerçeve" olarak kitle iletişiminin tüketimini ulus ötesi iletişim araçları sistemi içindeki eleştirisiyle açıklamayı önermektedir (Ang, 1990: 243-244)

etnografi çalışmasıyken, bu oran 2015 yılında yani 5 yılda iki katına çıkmış yüzde 11 olmuştur (Ek 2.60). Mikro olanla makro olanın bilgisinin diyalektik bir biçimde birleştirilerek toplumsal olgunun açıklanması için önemli olanaklar sunabilecek potansiyeli sunan etnografi ne yazık ki alanda toplumsal düzeyde analizden kaçınılan araştırmaların yöntemi olarak dikkat çekmektedir. Buna kanıt olarak, araştırmamızın verileri beş etnografi çalışmasından sadece birinde toplumsal düzeyde analiz yapıldığını göstermektedir (Ek 2.48'e göre yüzde 22,2). Yöntem olarak etnografinin uygulandığı iletişim çalışmalarının analiz düzeylerini hatırladığımızda araç (yüzde 18,5), örgüt (yüzde 11,1), cemaat (7,4), hane (yüzde 3,7) düzeylerinde analiz yapıldığı görülmektedir (Ek 2.48).

Philo (1990) böylesi mikro çalışmaların, egemen toplumsal kesimlerin anlam üretimindeki rolünü ve bunun toplumsal süreçlerini gösteremediğini düşünmektedir. Alıcıyı merkeze koyan araştırmalar izleyicinin ve izleme pratiklerinin tabi olduğu makro bağlamları gözden kaçırmakta, mikro ve makro bağlamlar arasındaki kesişme süreçlerini ortaya koyamamaktadır. Schlessinger (1987) de bu tarz çalışmaları kültürel ve toplumsal iktidarın nasıl kurulduğuna karşı körlükle suçlamaktadır.

Peki bu durumda, “eleştirel çalışmalar” içerisine konumlandığı halde mikro olanın dayanılmaz hafifliğine kapılarak ona odaklanan çalışmaların ana damar çalışmalardan ne farkı kalmaktadır? Ana damar çalışmalar, özellikle psikolojik modeller bağlamında geliştirilmiş teori ve modeller, fenomenleri bireysel psikoloji düzeyinde ele alarak bireyin de içinde var olduğu daha ve medya iletilerinin de üretildiği daha geniş toplumsal ve tarihsel bağlamından soyutlanmaktadır ve eleştirel bir yaklaşımın merkezinde yer alan iktidar boyutunu da göz ardı etmektedirler (Fejes 1993: 244). Peki mikro olana odaklanarak onun tarihsel ve yapısal belirlenimlerini görmezden gelen “eleştirel çalışmalar”ın bu yaklaşımlardan farkı, “bilimselci” olmamak adına “bilimselliği”

reddetmeye kadar varan bir metodolojik yaklaşım dışında, nedir? Onu ana akım karşısında “eleştirel” yapanı kaybetmiş görünmektedirler. Sosyolojik teoriye yaslanarak medya etkilerini toplumsal bir bağlam içerisinde ele alan ana damar çalışmalar bile daha anlamlı görünmektedir.

Hem metinlerden hem de alımlayıcının ya da öznel süreçlerdeki iletişim pratiklerine odaklanan “araştırmalardan” toplanan verinin betimsel niteliğinin onun açıklama gücünü zayıflatması, doğrudan sosyal bilimin “bilim” statüsünün de zayıflaması anlamına gelmektedir. Doğan Ergun, sadece bilgi toplayan araştırma merkezlerinin bilim merkezleri olamayacağını belirtirken” olsa olsa bilgi bankası olur” der. Bu “bilgi bankasındaki bilgiler, bir yöntemle ya da yöntemlerle bilimsel bilgiye dönüşmeyecekse, bu banka bilgilerine kuru bilgi denileceği gibi, bilgi enflasyonu demek de çok haklı bir alaycılık olmalıdır herhalde.” Çünkü, “bilim bir toplama, biriktirme ya da yığma değildir”; “bir düzenlemedir” (Ergun, 2018: 12, 43).

Bu yöntemlerin tam da karmaşık teknolojik iletişim ve haberleşme sistemlerinin toplumun örgütlenmesinde yapıcı bir rol üstelendiği bir zamanda yükselmesi ve kuramsal çalışmalarda sıradan iletişim içinde kurulan toplumsal ilişkilere yeniden yer verilmesi Mattelartlar’a göre hiç de tesadüf değildir. Onlara göre alıcı/izleyici çalışmalarının alıcıya büyük güç atfedip, göndericinin aslında hiç de güçlü olmadığı ya da en kötü ihtimalle gücünün çok göreceli olduğu savı eleştirel bir siyasal ekonominin gerekliliğini ortadan kaldırır:

Eğer anlamın gücü tüketicinin elindeyse, uluslararası odiovizüel pazarında televizyon programlarının ya da filmlerin eşitsiz dağıtımı üzerinde durmak sonuçta neye yarar? Ne denli, yalınlaştırıcı görünürse görünsün bu usamlama, programların ve filmlerin bireysel tüketiminde olduğu kadar ulusal üretim ve tüketiminde de toplumsal ve ekonomik belirlemeler sorununu geçersiz kılmaya üstü kapalı katkıda bulunur (Mattelart ve Mattelart, 1998: 125).

Eylemin siyasal, ekonomik ve ideolojik sistemlerde yer alan toplumsal iletişim ağları içerisinde ortaya çıktığını görmezden gelmenin sonucu olarak anlamların ardından

gitmek, yasaların ardına düşmemek haline gelmektedir. Böylelikle makro-toplumsal tüm çözümlemeleri, pozitivist ya da yapısalcı bilim anlayışları olarak tasniflemek ve onların tüm yöntemlerini reddederek anlamı yapısal pozisyonlarda değil söylemsel düzeyde aramak, temel yöntemsel aks olarak ortaya çıkmaktadır. Böylelikle bu yaklaşımlar kültür çözümlemelerindeki parçalılığı ve bitmemişliği kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu da post-yapısalcı ya da postmodern yaklaşımlar içerisinde konumlanmalarını zorunlu hale getirmektedir. Çünkü post yaklaşımların Özuğurlu'nun (2011) tanımladığı gibi “mutlak görelilik”, “radikal ilişkisellik”, “anlamın sabitletlenemezliği” ilkelerini benimsemesi bu yaklaşımların çözümleme çerçevesi için önemli bir zemin sunmaktadır. Oysa tüketicinin/alımlayıcının/izleyicinin tanınması üretim ve tüketim düzeninin sergilenmesini sağlayacak olanakları yaratabilir. Ancak bu alanların araştırılması noktasında yukarıda bahsedilen yöntemsel sorunların aşılması gerekmektedir. Toplumsal yapısal süreçlerle özne arasındaki diyalektik ilişkiyi incelemeyi sağlayacak, toplumsal fenomenlerin öznelliklerle ilişkisini sadece betimlemekle kalmayıp analitik bir çerçevede inceleyecek yöntemsel yönelişler, gittikçe karmaşılaşan ve dolayısıyla örülen dünyada hiç olmadığı kadar önemli hale gelmektedir.

Yapısal ilişkileri görmeyi reddeden ve genelleşici bilgi üretimini imkansız kılarak gerçekliği (bütünsel olarak) kavramımıza sınırlılıklar getiren; bunun yerine gerçekliği birbiriyle anlamlı ilişkiler kurulması olanaksız parçalara bölerek ve bu parçalar arasındaki ilişkileri maddi hayattaki hiyerarşisine –ya da ağırlıklarına ya da konumlanışına- uygun olarak kavramamızı engelleyen bir yaklaşıma karşı ihtiyacımız olan, olguları ilişkiselliği ve tarihselliği içinde kavrayacak, ortaya çıkışlarındaki nedensel süreçleri, onları ortaya çıkaran yapı ve mekanizmaları anlama, bağlantıları, olasılıkları, olası sonuçların sınırlarını görme çabasında olan bir yaklaşımdır (Özuğurlu, 2011a).

Böyle bir metodolojik pozisyonu savunmak, aynı zamanda sosyal bilimin “bilim” olma statüsünü savunmaktır. Doğa bilimleri gibi kestirimci olamayacağı için ancak “açıklama” ile bilim statüsüne yükselebilen sosyal bilimler için, toplumsal olgu araştırma nesnesi olmaktan çıkmış, genelleme ve açıklama reddedilerek, sosyal bilim metodolojik bir yıkıma uğratılmıştır. Bireye, mikro olana, toplumsallığın sadece özgül bir anına, farklı olana ilişkin betimsel bilginin (hatta betimsel bilgi bile olamayan işlenmemiş verilerin) yığıldığı “bilgi bankası” haline getirmek, onun “bilim” statüsünü elinden almaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ELEŞTİREL İLETİŞİM ÇALIŞMALARINA TARİHSEL MADDECİ İÇERİĞİ YENİDEN KAZANDIRMAK

“Bizim tarih kavrayışımız, ... her şeyden önce
araştırma için bir kılavuzdur.”⁵⁶
Engels, 2000: 13.

Çalışmanın önceki bölümü, ülkemizde iletişim araştırmalarındaki yöntembilim ve yöntem sorunlarını ortaya koymuştur. Araştırma sonuçlarına göre iletişim alanında, toplumsallaşan akademik bilginin üretildiği araştırmaların yarısından fazlası pozitivist araştırmalardır. Pozitivist metodolojiye dayanan bu araştırmaların dışında kalan ve bu çalışmada eleştirildiği üzere sadece ampirik olmadıkları için “eleştirel” olarak nitelenen diğer iletişim araştırmalarının toplumsal olanın bilimsel, yani bütüncül, tarihsel ve eleştirel bilgisini üretmedeki sınırlılıkları tartışıldı. İletişim alanında, metne kapanma, mikro olana odaklanma, sadece betimlemeye yönelme, Ergun’un deyişiyle “bilgi bankası” olmaktan öteye gidememe, olgunun tarihselliğini ve toplumsal bütünlük içerisindeki diyalektik belirlenimlerini yok sayma, genelleme ve açıklamayı reddetme gibi metodolojik eğilimler verilerle ortaya konuldu. Bu eğilimlerin eleştirel bilgi üretme pratiğini nasıl tahrip ettiği ve bunun bilim yapma iddiası üzerinde yarattığı kırılma bu çalışmada defalarca vurgulandı.

Bu tablo karşısında iki seçenek ile karşı karşıyayız. İlk seçenek, bu eğilimleri yerleşmiş pozitivist bilim anlayışı karşısında “yeni” açılımlar yapan bir yöntembilimsel ve yöntem çeşitliliği olarak kabul etmektir. Bu seçenek için iletişim alanındaki

⁵⁶ Engels "materyalist" sözcüğünün, Almanya'daki genç yazarların birçoğu tarafından, ayrıca araştırma yapmadan, herhangi bir şeyin ve her şeyin etiketlenmesine yarayan önemsiz bir deyim gibi hizmet etmesini eleştiriyordu, 2000'deki tam çevirisiyle “Oysa bizim tarih anlayışımız, Hegelci biçimde bir kolay yorumlama aracı değil, her şeyden önce bir inceleme kılavuzudur” diyordu (Engels, 13).

yöntembilim sorunlarını ve yöntemleri serimlemek yeterli olacaktır. Dolayısıyla çalışmayı burada sonlandırabiliriz. İkinci seçenek ise, iletişim alanında bilginin parçalanmasına ve parçalanarak açıklama gücünü kaybetmesine ve bilim yapma pratiğinin tamamen dönüşerek üretilen bilginin artık “bilimsel” olma iddiasını/niteliğini yitirdiği eleştirisini getirmektir. Eleştirel bilim yapma faaliyeti, mevcut durum içerisindeki değişim ve dönüştürme olanaklarını ortaya koyma çabası gerektirdiğinden, bu ikinci, seçenek alanda yöntembilim ve yöntem tartışmasında sorunları aşmaya yönelik öneriler yapmayı da gerektirmektedir. Bu çalışmada, ikinci seçenek tercih edilmiştir. Bu nedenle, çalışmanın devam eden dördüncü ve son bölümünde, eleştirel bir iletişim çalışmasının metodolojisinin ana hatlarının neler olabileceği üzerine bir tartışma yürütülecek ve hali hazırda alanda yapılmakta olan tartışmalara katkı sunmaya çalışılacaktır.

Kuram ve Araştırma Bağının Yeniden Kurulması

Çalışmada daha önce de vurgulandığı gibi, yöntembilimsel karmaşanın en önemli nedenlerinden biri kuramla araştırma pratiği arasındaki bağın kopmasıdır. Postmodernizmin büyük anlatılara karşı düşmanlığının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu gelişme, bütün toplumsal bilimlerde kuramla araştırma arasındaki bağların zayıflamasına neden olmuştur.

... bize göre, genel kuramdan kaçınmak, ondan vazgeçmek, gerçeğin mümkün olduğu kadar tam olarak bilinmesi fikrinden vazgeçmek gibi bir şeydir; başka bir deyişle, bilimsel araştırmalara tam olarak başlamamak gibi bir tavır sergilemektir (Ergun, 2018: 83).

Ancak,

... Kuram olmaksızın bilimsel araştırmalara başlanamaz. Çünkü bilimsel araştırmaya bir varsayım’la başlanır. Kuram olmaksızın da varsayımlar kurulamaz. Bunun tersini düşünmek, bilim felsefesi bakımından mümkün değildir (Ergun, 2018: 83).

Çünkü bütün bilimlerde bilim adamının ilk çabası kuramla araştırmayı birleştirmektir (Ergun, 2005: 62). Kuramın, araştırma varsayımları kurmaya yaradığını vurgulayan Aysel Aziz de kuram, “Bilgi alanının soyut ve simgesel boyutudur. Varsayımların oluşturulmasında yol gösteren genel bir önermedir” demektedir (Aziz, 2013, 21, 227). Başka bir deyişle kuram, yüzyılların ve şimdiki zamanın gözlemleri, (deneyleri), düşünceleri, bilimsel verilerinin sunduğu genelliği açıklayıcı ya da genel belirleyiciliği buldurucu bir öneriler sistemidir (Ergun, 2005: 62). Bu kazanılmış bilgiler olarak kuram “ne” ve “nedir”i (genel varlığı, genel özü, genel ilişkiyi) tanımlar ve araştırma varsayımlarını kurmaya yarar (Ergun, 2018: 57). Kazanılmış bilgilerin sağladığı genel kuramın insanlarda, toplumlarda görülmüş bir genellik taşıdığını belirten Ergun, özel varsayımların bu genelliklerin sağladığı genel bilgiler sayesinde kurulabildiğini, özel bilimsel çalışmaların böylelikle yapılabildiğini vurgulamaktadır. Ona göre, böylelikle kuram-uygulama, yani teori ve pratik birliği sağlanmakta, kuramla araştırma arasında kopukluk söz konusu olmamaktadır (Ergun, 2018: 83-4).

Bu durumda kuramı yeniden sahneye çağırarak gerekir. Kuramla araştırma pratiği arasındaki bağı kurmak gerekir. Bu çalışmada, daha önce de çok kez vurgulandığı gibi, sosyal bilim, eleştirel bir açıklama olarak kabul edilmektedir. “Eleştirel bir açıklama” toplumsal olgunun bize görüldüğü gibi kabul edilmesini reddeder. Onu tarihsel ve yapısal belirlenimleri içerisinde, nedenleriyle ve parçası olduğu ilişkisel süreçle anlamaya ve açıklamaya çalışır. Bu çaba, maddi varoluşun diyalektik ontolojisinin gerektirdiği gibi, nesnelliği öznelliğe ve öznelliği nesnelliğe indirgemekten kaçınmayı, yapıyla da faille de sınırlı olmayan ve ama ikisini de diyalektiği içerisinde kapsayan bütüncü bir açıklama olmalıdır. Toplumsal olgunun tarihsel ve bütüncü açıklaması, onun görüldüğü gibi olmadığını, onun özünün ne olduğunu ve neden bize “yanlış” görüldüğünü anlatır. Bu onun tarihsel belirlenimleri içerisinde başka ne olabileceğine ilişkin diğer alternatifleri de

gösterdiğinden içkin olarak eleştireldir. Dolayısıyla eleştiri, sosyal bilim için bir tercih değil bir zorunluluktur.⁵⁷ Bu çalışmada nesnel indirgemeci ve öznel indirgemeci yaklaşımların bütüncü bir açıklama yapamayacağı, dolayısıyla sosyal bilimin bir açıklayıcı eleştiri olarak örgütlenmesi ilkesini yerine getiremeyeceği iddia edilerek tarihsel maddeci kuramın bilim felsefesi savunulmaktadır.

Post- ön ekli akımlar, kapitalizmdeki güncel gelişmeler karşısında Marksizmin dolayısıyla tarihsel maddeciliğin açıklayıcılık gücünü dolayısıyla sosyal bilimler için güncelliğini kaybettiğini, tarihsel ve toplumsal belirlenimlerin artık “salt” üretim ilişkileri kapsamında açıklanamayacağını; ya da yeni üretim ilişkilerini açıklamakta tarihsel maddeci bir metodolojinin yetersiz kalacağını iddia etmekte, tarihsel maddeci metodolojiyi belirlenimci, özcü ve indirgemeci olmakla suçlamaktadırlar.

İlk olarak, Marksizmin sosyal bilimler için güncel olmadığı iddiasına Ernest Mandel’in Agnoli’ye verdiği cevap hatırlatılarak cevap verilebilir. Mandel, Türkçe’ye “Çağdaş Toplum ve Marksizm” olarak çevrilmiş ancak Almanca aslına sadık kalınsaydı “Açık Marksizm: Dogmalar, Ortodokslik ve Gerçekliğin Kural Tanımazlığı Üzerine Bir Konuşma”⁵⁸ olarak çevrilmesi gereken kitapta, Johannes Agnoli’nin sorularını yanıtlamakta, aynı zamanda onunla tartışmaktadır. Marksizmin, bütünlük kavramına yöneltilen eleştiriler konuşulurken Agnoli, “... Bütünsellik, kapalı, artık hiç değişmeyecek bir sistem demek değildir ki! . Bütünsellik, varyantları, “rastlantının ve serbestliğin hakkının verilmesini” hatta ola ki, temel direklerini değiştirme, kavramları genişletme olanağını içerir” demektedir. Agnoli’nin değişen toplumsal ilişkileri ve yeni boyutları kapsamanın başka türlü mümkün olmayacağı ve teorinin temel doğrularını

⁵⁷ Eleştirinin opsiyonel olmadığı vurgusu Bhaskar’dan (2015) alınmıştır. İlerleyen bölümlerde Bhaskar’a atıfla daha detaylı tartışılmaktadır.

⁵⁸ Kitabın Almanca adı, Offener Marxismus: Ein Gespräch über Dogmen, Othodoxie und die Häresie der Realität (1980, Frankfurt: Campus Verlag).

kabul ederken ayrıntılarda yanılmaların ve çelişkilerin olabileceğini ifade ederek “Kendi konumlarımızda ödünler ve düzeltmeler yapmaya ne dersiniz?” sorusuna Mandel biraz da sert bir üslupla yanıt vermektedir. Eğer temel direkler koparılıp alınırsa, geriye kalanın başımıza yıkılacağını ifade eden Mandel, gerçeklikteki değişimler ve keza geçmişin de bilimsel bilgilerindeki değişimler konusunda açıklama yapılmak istendiğinde, bu değişimlerin Marksizmin temel önermeleriyle uyuşabilecek bir açıklaması var mıdır yok mudur ona bakılması gerektiğini söylemektedir. Ve ona göre Marksizmin krizi ya da “aşılması” ancak “yeni” olanın bu temel önermeleriyle uyuşabilecek bir açıklaması yoksa söz konusu olabilir. Ama böyle bir açıklama varsa o zaman Marksizmin yaratıcı bir şekilde zenginleştirilmesi söz konusudur (Mandel ve Agnoli, 1993: 13).

Ben de Mandel gibi bu ikincisinin mümkün, hatta dünyayı anlamak ve toplumsal eşitsizlik ilişkilerini değiştirmek için son derece gerekli olduğunu düşünmekteyim. İletişim alanında eleştirel bilgi üretimi de böyle bir kuramsal çerçeve içerisinde gerçekleştirildiğinde iletişim süreçlerini bütünselliği içerisinde açıklayabilir ve değişim olanaklarını görmemizi sağlayabilir. Bu nedenle, metodolojik sınırlılıkların aşılaraq çalışmalara “eleştirel” içeriğin kazandırılmasının tarihsel maddeci bir metodoloji ile mümkün olacağı iddia edilmektedir. Bunun için gerekçelerimizi sunmak üzere bazı soruları yanıtlamaya çalışalım. Bunlar, “Tarihsel maddecilik nedir?”, “Tarihsel maddeci metodolojinin ana hatları nelerdir?” ve “Marx’ın yöntemi nedir, güncel bir toplumsal araştırmaya nasıl uygulanır?” sorularıdır. Sonraki alt bölümler bu soruları yanıtlamak üzere tasarlanmıştır.

4.1. Tarihsel Maddecilik

Tarihsel maddeciliğin ortaya çıkışını tarihsel ve toplumsal bağlamında kavrayabilmek için beslendiği düşünce gelenekleri ve Marksizmin bu geleneklere eleştirileri ve onları nasıl geliştirdiği üzerinde kısaca durmakta fayda vardır.

Marx'ın kuramı materyalist felsefe geleneği içerisinde büyük bir sıçrama, “felsefede bir devrim”dir (Bottigelli, 1997: 187, 195). Mandel, Marksizmin Tarihteki Yeri'nde (1986) Marx'ın, toplumu açıklamak üzere tarihsel maddeci kuramını ortaya atarak sosyal bilimleri hiçbir düşünürün etkilemediği ve zenginleştirmede kadar etkilediği, zenginleştirdiği ve dönüştürdüğünü söylemektedir. Bugün sosyal bilimlerde yapılan tartışmaların neredeyse tamamı ya Marksist bir yaklaşım içerisinden ya da Marksist yaklaşımların iddialarına karşı ya da onlarla etkileşim içerisinde gerçekleşmektedir. Marx'ın sosyal bilimlere katkısı 1- Klasik Alman felsefesini yani diyalektiği dönüştürerek; 2- Fransız Toplumbilimsel tarih yazımını dönüştürerek ve 3- İngiliz Ekonomi Politliğini Dönüştürerek gerçekleşmiştir (Mandel, 1986: 18-41). Marx, bu alanlara müdahalesi ile birlikte bu alanlardan edindiği ve birbiriyle birleştirdiği yaklaşımlarla kendi kuramını geliştirmiştir. Önce diyalektiği ayakları üzerine oturtmuş, sonra tarih yazımını maddileştirmiş ve insan varlığında emeğin merkezi konumunu göstererek kendi tarihsel materyalizm kuramını oluşturmuştur (Mandel, 23).

Diyalektik Maddeci Bir Ontoloji: Diyalektiğin Maddileştirilmesi

Marx ve Engels, öncelikle, Hegel'le birlikte doruk noktasına çıkan Klasik Alman Felsefesinin diyalektiğinin çok temel esaslarını kendi felsefelerine katmışlardır. Ama bunu diyalektiği maddileştirerek yapmışlardır. Maddileştirmeyi, düşünceden bağımsız nesnel bir gerçekliği kabul ederek gerçekleştirdiler.

Benim diyalektik yöntemim, Hegelci yöntemden yalnızca farklı değil, fakat onun tam karşıtıdır. Hegel için, idea adı altında bağımsız bir özneye dönüştürdüğü düşünme süreci, bu sürecin sadece dış görünüşünü oluşturan gerçekliğin demiurgosudur.⁵⁹ Bendeysse, tam tersine, düşünsel olan (das Ideelle), maddi olanın insan kafasına yerleştirilmiş ve tercüme edilmiş biçiminden başka bir şey değildir (Marx, 2011: 28-9).

Böylelikle nesnel süreçler, eleştirel bilimsel incelemenin potansiyel nesneleri haline geldi. Düşüncenin nesnel gerçeklikle bütünüyle özdeşleştirilmesi reddedildi ama gerçeğin anlaşılabilir olduğu kabul edildi (Mandel, 1986: 22).

Diyalektik onlara, tüm gerçekliği devamlı bir değişim olarak, yani olayların bir toplamı olarak değil süreçlerin bir bileşimi olarak anlama olanağı sunmuştu. Tüm gerçekliği, hiçbir parçanın, diğer parçalarla ilişkileri, kendi iç bağlantıları dışında, yalıtılarak anlaşılamayacak olan, hareketli bir bütün olarak anlaşılabilceğini kavrayışını da diyalektikle edinmişlerdi. Diyalektik kavrayışta hareket, bu bütünlüğün iç çelişkilerinin bir sonucu olarak anlaşılmakta ve bilgi, düşünce tarafından (insani etkinlik) gerçeğin bir kavranışı, yani özne ile nesnesi arasında karşılıklı bir eylem olarak kavranmaktadır. Buna göre, özne, gerçeği kavradığı biçimde dönüştürmeye yönelir ama araştırma, kavrayış etkinliği ve gerçeğin dönüşümüyle kendisi de dönüşür; bilgi, kavranma sürecinde içkin olan gelişme yasalarının tahlil ve eylem yoluyla ortaya çıkışı olarak anlaşılır (Mandel, 1986: 18-9).

Hegel'in gerçekliği ideal olanla özdeşleştiren ve tarihin hareketini mutlak ideanın diyalektiğine indirgeyen idealist diyalektiği ve diyalektiğin bu idealist kavrayışı tarih felsefesini derinden etkilemişti. Tüm gerçekliği akli olarak kabul eden yaklaşım, onu doğuran tarihsel süreçlerin sorgulanmasının önüne geçen tutucu yorumlara neden olmaktaydı (Mandel, 20).

Gizemleştirilmiş biçimi ile diyalektik, var olanı yüceltir görüldüğü için Alman modası olmuştu. Oysa, rasyonel biçimi ile diyalektik, burjuvazi ile onun doktriner sözcüleri için rezil ve iğrenç bir

⁵⁹ Demiurgos Platon'a göre, fiziksel evrenin biçimlendiricisi ve koruyucusu. Diğer çevirilerde "oluşturucusu" olarak da kullanılmış.

şeydir; çünkü diyalektikle, var olanı olumlu bir şey olarak kavradığımız anda onun olumsuzlanmasını, zorunlu olarak yok olacağını da kavrarız; çünkü diyalektik, her oluşmuş biçimi akan bir hareket içinde ve dolayısıyla bunun yok olup gidici yanını da gözden ayırmadan kavratır; çünkü diyalektik hiçbir şeyin altında kalmaz, özünde eleştirel ve devrimcidir (Marx, 2011: 29).

Bilinçli bir biçimde geliştirilip dizgeselleştirilmiş olan Hegel diyalektiğini idealist içerik ve mistik kabuğundan sıyrıp soyutlayan Marx, Hegel ile soyut ve yarı metafizik bir hal alan tarih felsefesini de maddileştirdi. Böylece, Hegel diyalektiğinin gerçeklik ya da olgusalılığı olduğu biçimiyle olumlayan tutucu özelliğine karşı, bu diyalektiğin özünde gerçekliğin doğru ve kuramsal kavranışına dayanan kılışsal ve devrimci yanı açığa çıkartmıştır (Özçınar, 2013: 95).

Diyalektik Maddeci Ontolojinin Epistemolojik Zorlukları

Ancak bunun Marx'ın diyalektiği açısından bazı zorlukları vardı. Varlık ile bilgi düzeyindeki ayırım ve uzaklık, Hegel'in özdeşlik felsefesi açısından sorun yaratmıyordu. Çünkü tinin açılımları birebir düşüncenin olgusal olana yansıması olarak kabul edilmekteydi. Marx bu zorluğu eylem (praksis) felsefesi aracılığıyla aştı. Varlık ve bilgi düzeyleri arasındaki ayırımı eylem felsefesiyle birleştirmeye ve kapatmaya çalıştı (Özçınar, 2013: 102). Düşüncenin ve bilimlerin ilerlemesinin, zorunlu olarak doğrusal ve sürekli olmamakla beraber mümkün olduğunun kabulü de insanlık tarihindeki sonuçlarıyla yani pratik sonuçlarıyla doğrulanabilir olduğu kavrayışını getirdi. Böylelikle, düşüncenin, bilimin doğruluğunun derecesinin son ölçütü, pratik oldu. Tarihin diyalektiğinin düşüncenin değil somut ve gerçek insan varlıklarının bir diyalektiği olarak kabul edilince tarihin genel eğilimlerinin ve özgürleşme olanaklarının saptanması da mümkün hale gelmekteydi (Mandel, 22-3).

Marx, yalnızca, Hegel'in diyalektiğini maddeci bir yaklaşımla bilimsel bir yöntem olarak kavramsallaştırarak tarihe uygulamakla kalmamış, aynı zamanda, maddesel

dünyada olduğu gibi, tarihin gelişim yasaları içerisinde de diyalektik yasaları ortaya çıkararak, tarihsel ve toplumsal genellemelerin özünü oluşturan, tarihsel maddecilik olarak nitelendirile özgün bir bilimsel kuram geliştirmiştir. Diyalektik bu yönüyle, geleneksel felsefedeki kullanımından farklı bir pozisyona yükselmiştir (Özçınar, 2013: 95). Marx'ın kuramında, diyalektik bir yöntem olmadan ya da yöntem olarak uygulanmadan önce bir bilimdir, evrendeki her ilişkinin, her gelişmenin en genel “yasalarının” bilimidir (Ergun, 2005: 108-109). Diyalektik maddecilik, bir bilimsel dünya görüşü (felsefe) olmakla beraber, aynı zamanda tarihsel bir süreç içinde toplumu ya da toplumsal oluşum ve dönüşümü kendi zorunlu yasalarıyla birlikte kavramanın ve dolayısıyla aynı zamanda onu dönüştürmenin bir aracı olan eleştirel bir yöntemi haline gelmiştir (Özçınar, 2013: 95-6).

Özetle, Marx'ta diyalektik veya hareketin mantığı üç düzeyde kendini göstermektedir. Bunlardan ilki, doğanın diyalektikliğidir. Bu, tümüyle nesnel diyalektiktir. Yani insanın tasarılarından, niyetlerinden, ya da ileri sürdüğü gerekçelerden bağımsız ve insanlık tarihini doğrudan doğruya etkilemeyen diyalektiktir. İkincisi tarihin diyalektikliğidir. Başta geniş ölçüde nesnel olan ama insanın iradi hareketiyle müdahale edebildiği diyalektiktir. Üçüncüsü, bilginin (insan düşüncesinin) diyalektikliğidir. Bu diyalektik bir özne-nesne diyalektikliğidir. “Bilinmesi gereken nesnelerle (her bilimin ayrı ayrı) bunları anlamaya çalışan ve toplumsal durumlarıyla, elleri altında bulunan ve geçmişten miras aldıkları araçlarıyla –hem çalışma araçları hem de kavramlar- bu araçların güncel toplumsal faaliyet sayesinde dönüştürülmesiyle vs. vs. şartlanmış olan öznelerin eylemi arasındaki karşılıklı etkileşimin bir sonucudur” (Mandel, 1992: 145).

Bütün diyalektikğin özne-nesne diyalektikliğinden ibaret olmadığını belirten Mandel, nesnel maddeci diyalektik kavramının, hayatın insan düşüncesinden önce olduğunu, bütün bu hareketin insanın düşüncesinin varlığından ve eylemlerinden bağımsız bir

hareket olmasını kabul etmek anlamına geldiğini söylemektedir (Mandel, 1992: 148). Bilgiyi gerçeğe yaklaştırmak ise, bilgi ile gerçeklik arasında özellikle gerçeğin kesiksiz bir değişim içerisinde olmasından dolayı, tam bir özdeşliğin olması mümkün değildir. Toplumsal bilimlerin nesnesi, zorunlu olarak, incelenen olguların bağlı olduğu toplumların tarih ve yapısı tarafından dolaysız olarak belirlenmiştir (Mandel, 1992: 149).

Tarihsel Gelişmenin Dinamiğini Diyalektikle Açıklamak

Diyalektiğin bu maddi kavranışını Fransız toplumbilimsel tarihyazımı ile kaynaştırmak, Marx'a, kuramını oluştururken tarihi materyalist biçimde yorumlamanın kavramsal araçlarını vermiştir. "Tarihsel materyalizm, öncelikle insanın sosyal doğası ile birlikte düşünülmüş, diyalektik materyalizm doğanın metafiziği üzerine yoğunlaşmıştır" (Levine: 1984: 7). Çünkü, doğa ve toplumun birbirinden farklı oluşu bu bilimi doğa diyalektiği ve toplum diyalektiği olarak ayırmayı gerektirmektedir. "Diyalektik maddeciliğin tüm bu felsefi sorunları, diyalektik bir yöntem ya da bakış açısıyla ele almaya olanak sağlamasına karşın, tarihsel maddecilik daha çok, bireylerin maddesel yaşamlarını sürdürmeye yönelik tüm eylemlerini belirleyen toplum ve tarih biliminin alanına ilişkin sorunlara odaklanır" (Özçınar, 2013: 98). Diyalektik maddecilik, olgusal gerçekliği kuramsal bir yolla kavramanın, tarihsel maddecilik ise toplumsal olanı kavramanın olanaklarını sunar.

... diyalektiği tarihsel maddecilik şeklinde toplum bilimi olarak uygulamak bütün toplumlardaki her ilişkinin ve her gelişmenin en genel yasalarını (genel eğilimleri anlamında) ortaya koyduktan sonra, her toplumda tarihsel maddeciliği "tarihsel özgüllük ilkesi"ne göre uygulamak tarihin bir bilim olduğu gerçeğini gösterecektir (Ergun, 2005: 108-109).

Tarihsel maddeciliğin bir bilim olarak çerçevesi nedir? Marx'ın kullandığı haliyle "materyalist tarih anlayışı", gerçek, görünen üretim sürecinin, yaşamı, dolaysız maddi üretiminden başlayarak açıklama ve bu üretim biçimine bağlı olarak işleyen ve onun

aracılığıyla yaratılmış karşılıklı ilişki şekillerinin bu temelde oluştuğunu anlama şeklidir (Marx ve Engels, 2013: 44-5). Toplumu ya da toplumsal olanı bütünselliği ve tarihselliği içinde diyalektik yöntemle kavramaya çalışırken tarihsel maddecilik, bireylerin maddi yaşamlarını sürdürmeye yönelik tüm eylemlerini belirleyen toplum ve tarih biliminin alanına ilişkin metodolojik sorunlara odaklanır. Tarihsel maddecilik, diyalektiğin “belirli bir zorunluluk taşıyan” gelişim yasalarının tarihe uygulanmasından, yani tarihsel sürecin içeriğinden çıkarsamak yoluyla kavramlaştırılmasından başka bir şey değildir (Özçınar, 2013: 96).

Marx, böylelikle, diyalektiği tarihsel olana uygulayarak toplumsal çatışmaları betimsel tarzda ele alan ve sınıfsal çatışmaların maddi kökenlerini görmeyen tarih yazımı geleneğine çok güçlü bir müdahalede bulunmuştur. İdeolojik mücadeleleri, düşünce sistemleri arasındaki çatışmalar, tanrı, din gibi "manevi değerler" in maddi temellerini görmeden onlara özel anlamlar atfeden bu gelenek, Marx'ın toplumun tarihsel ve diyalektik yorumuyla büyük bir darbe almıştır. Bu gelenek içerisinde, yoksul tabakaların sınıfsal çıkarları ya hiç ele alınmamakta ya da kısmen ve burjuva (ya da egemen güçlerin) ideolojisi içerisinde ele alınmaktaydı. Toplumsal sınıfların ve Devletin maddi kökenlerinin açıklanmadığı bu tarih yazımı geleneğinde Devlet insan varlığının en aşamaları dışında hemen hemen ebedi ve ezeli olarak gösteriliyordu (Mandel, 1992: 23-6).

Tarihsel maddecilik, toplumsal sınıfların ebedi ve ezeli ve de sürekli toplumsal kurumlar olmadığını, insan varlığının tarihsel bir aşamasında ortaya çıktığını göstererek, tarihin gelişiminde maddi yaşamın önceliğini ve toplumsal emeğin merkezi rolünü ortaya koymuştur. Toplumsal emeğin örgütlenmesinin belirli bir anında insanlar tarafından kurulan üretim ilişkilerinin, tüm toplum biçimi, yani somut (ve soyut) toplumsal oluşumu “belirginleştirir.” Bu üretim ilişkileri de toplumsal ilişkilerin bütünüyle, yani toplumun

yapısıyla belirlenir. Mandel’e göre, tarihsel maddeciliğin ilk temel tezi budur (Mandel, 27-28).

Üretim ilişkilerinin oluşturduğu farklı üretim tarzları, toplumsal emeğin örgütlenme biçimlerini, (yeni) egemen sınıfların lehine olacak şekilde geliştirir. Üretici sınıflar da mücadeleleriyle –mütevazı da olsa- bu gelişmeye katılabilirler. Üretim tarzının çelişkilere dayanan iç gelişim yasaları üretici güçleri geliştirirken mevcut üretim ilişkileri, bu üretici güçlerin ileriye sıçramasına engel olur. “Bu durumda da derin ve giderek genelleşen bir toplumsal bunalım, toplumsal devrimler ve karşı devrimler dönemi açılır” (Mandel, 1992: 29). Tarihin maddi ve diyalektik gelişimini böylelikle ortaya koyan Marx ve Engels, üretim ilişkileri ve üretim güçleri arasındaki bağların mekanik/otomatik olmadığını, ikisi arasındaki dolayımın gerçek sınıf mücadelesi ile gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Onların kuramına göre, tarihsel süreç tarihin nesnel etmenlerine (toplumsal ve tarihsel etmenler) yani “üst belirlenmeye” bağlı olsa da, tarihin öznel etmeninin (yani insanların mücadelelerinin) sonuçlarına bağlıdır. İnsanların maddi eylemlerine yansiyorsa, umutları, düşünceleri, düşünce sistemleri ve diğer duygusal hareketleri şeklindeki ideolojik tasarımlardır. Tarihsel maddeciliğin ikinci temel tezi de budur: Toplumsal bilinci koşullayan toplumsal varoluştur (Marx, 2013: 35; Mandel, 1992: 30).

Tarihsel maddecilik üçüncü temel tezini, Fransız toplumbilimsel tarih yazımının ve verili koşulları idealleştiren ve mutlak gösteren Hegel diyalektiğinin Devlet kavrayışı eleştirisi üzerinden geliştirmektedir. Tarihin diyalektik maddeci yorumu devletin kökenlerini ve özgül gelişimini ortaya koyarak sadece Fransız tarihyazıcılığına değil tüm sosyal bilimlere büyük bir katkı yapmıştır. Toplumun sınıflara bölünmesinin bir ürünü ve belirli bir sınıfın egemenliğini yeniden üretme aracı olarak devlet, her zaman var

olmayacak ve özgül gelişiminin belirli bir aşamasında, (Markx ve Engels tarafından) proletarya diktatörlüğü şeklinde adlandırılan sönümlenecektir (Mandel, 31).

Ekonomi Politğin Eleştirisi

Marx'ın tarihin diyalektik materyalist incelemesi içinde bulunduğu toplumun, kökenlerini ve tarihsel gelişim yasalarını da kavramasına zemin oluşturmuştur. Ona göre, kapitalist üretim ilişkilerini açıklamaya çalışan klasik ekonomi politik, değer in özünü/doğasını kavrayamamaktaydı. Emeg in değerini ve ücretlerin nasıl belirlendiğini, kapitalist rekabetin dinamiklerini açıklayamıyor ve rekabeti kapitalist sistemin temel dinamiği olarak görmüyordu. Çalışma süreleri ve işçi hakları konusunda mücadeleyi “özgürlüğü köstekleyen” ve “rekabete engel” olarak tanımlayarak daima sermayeden yana tavır almakta ve kapitalist sömürüyü görmezden gelmekteydi. Klasik ekonomi politğin tarihsel maddeci eleştirisini yapan Marx, emeg in değerin de özü olduğunu, metaların değerinin tüm toplumsal gerekli soyut emek niceliği olduğunu ortaya koymuştur. Buradan yola çıkarak, emekçiler tarafından yeni üretilmiş değerle, işgücününün yeniden üretiminin maliyeti arasındaki fark olarak artı değeri burjuva toplumunun temel bir kategorisi olarak açıklaması sosyal bilimlere en önemli katkılarından biri olmuştur. Marx bu iki bulgusundan hareket ederek (Kapital'in yazılmasından bugüne kadar geçen 150 yıla rağmen güncel toplumsal gelişmeleri anlamak ve açıklayabilmek için hala tüm dünya tarafından başvuru lan) kapitalist üretim tarzının temel gelişme eğilimlerini açıklayabilmiştir (Mandel, 1992: 32-9).

Özetle, Marx beslendiği kuramsal yaklaşımları eleştirel biçimde dönüştürerek kendi tarihsel maddeci kuramını, yani toplumsal pratiğin bilimini oluşturmuştur. Marx'ın yöntemi tarihin materyalist diyalektik bir yorumunu yapmaktadır. Onun tarihsel maddeci metodolojisinin özü budur: Tarihin materyalist diyalektiği. Bu diyalektik, toplumsal varlığın, toplumsal bilincin biçimlerine göre önceliğini varsaymakta ama aynı zamanda

tarihin “öznel” diyalektiğini toplumsal bilincin basit bir biçimi olarak görmeyi reddetmektedir. Öte yandan toplumsal varlığın bizzat toplumsal pratiğin bilimine göre önceliğini de varsayarak, verili bir formasyona (kendi) aidiyetini kabul etmekte, böylelikle, nesnelliği, tarihselliği ve göreliliği, bilme düşüncesini kökten değiştiren bir birleşimde, bir araya getirmektedir (Tosel, 2016: 247). Böylelikle Marx, bilginin bilişsel ediniminde emeğin rolünü ve bilginin sosyal, indirgenemez şekilde tarihsel niteliğini ortaya çıkartmıştır (Bhaskar, 2015: 202).

Aslında buraya kadar aktardığımız kadarıyla Marx’ın diyalektik maddeci ontolojisi, nesnelliği, tarihselliği ve göreliliği bir araya getiren epistemolojisi oldukça açık görünmektedir. Ve Marx’ın bu yaklaşımı bilme düşüncesini köklü biçimde değiştirmiştir ancak Marx’ı takip edenler arasında epistemolojik ve metodolojik tartışmalar çok şiddetlidir. Marksist düşüncedeki bu gerilimler pozitivizm ile Hegelcilik, sosyal bilim ile tarih felsefesi, bilimsel ile eleştirel Marksizm, materyalizm ile diyalektik arasındadır. Bhaskar bu gerilimlerin Marx’ın kendi yazılarından kaynaklandığını söylemekte ama Marx’ın ikilikleri aşan ve kısmen açıklayan epistemolojisinin de yine kendi eserlerinden çıkarıldığını belirtmektedir (Bhaskar, 2015: 202).

Marksizm içerisinde birbirinden çok farklı ve hatta birbirine karşıt epistemolojilerin ve metodolojik yaklaşımların gelişmesi şaşırtıcı olmakla beraber, onun metodolojisi üzerine söz söylemeyi, metodolojisinin ana hatlarını ortaya koymayı ve çağdaş sosyal bilim çalışmaları ya da konumuz özelinde çağdaş iletişim çalışmaları için bu metodolojiyi savunmayı ve operasyonelleştirme çabalarını zorlaştırmaktadır. Bu çaba, Marx’ın metodolojisini ontolojik ve epistemolojik öncülleriyle tartışarak, ikilikleri ve gerilimleri tarihsel maddeciliğin temel ilkelerine sadık kalarak aşmanın olanaklarını sunacak bir metodolojik tavrı benimsemekle sonuç verebilir. Bu nedenle sonraki alt bölüm derin ve ağır felsefi bir epistemoloji tartışması olarak değil, Marx’ın

metodolojisini, Marx'ın kendi yazılarına dayanarak, epistemolojik ve ontolojik öncülleriyle birlikte ortaya koyma çabası olarak tasarlanmıştır.

4.1.1. Marx'ın Metodolojisi

Bertell Ollman Marx'ın yöntemini (yönteminin pek çok ögesini) en iyi, kapitalizmi sistematik biçimde açıkladığı ve ondaki değişim olanaklarını gösterdiği Kapital'de bulabileceğimizi söyler (Ollman, 2011: 162).⁶⁰ Epistemolojisi ise, hiç şüphesiz tarihsel maddeci kavrayışını geliştirdiği eserlerinde en iyi biçimde kavranır. Tarihsel maddeci kuramının temellerini Kutsal Aile (1844-1845), Feuerbach Üzerine Tezler (1845), Alman İdeolojisi (1846), Annenkov'a Mektup (1846) ve Felsefenin Sefaleti'nde (1847) atmıştır. Ama onun epistemolojisinin ipuçlarını belki de en damıtılmış biçimde 18 Brumaire'de görürüz:

İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyiflerine göre değil; kendi seçtikleri koşullar içinde değil, doğrudan karşı karşıya kaldıkları, belirlenmiş olan ve geçmişten gelen koşullar içinde yaparlar. Bütün ölmüş kuşakların geleneği, büyük bir ağırlıkla, yaşayanların beyinleri üzerine kabus gibi çöker (Marx, 2000: 13).

Bu kısa ama çok önemli paragrafta toplumsal olanı oluşturan iki etkiden söz edilmektedir. Bunlardan birincisi “insanlar”, kendi tarihlerini yaparak; ikincisi ise tarihsel olarak belirlenmiş koşullar, yaşayanların beyinlerine tüm ağırlığıyla çökerek. Burada, toplumsal sürecin yeniden üretiminin ve dönüşümünün insan praksisi içinde ve yoluyla olduğu ve praksisin buna karşılık o süreçle koşullanıp mümkün kıldığı bir kavrayış bulunmaktadır (Bhaskar, 2007). Onun bu kavrayışını bilincin maddi dünyanın yansıması olduğunu kabul eden yansımacılık olduğunu söylemek hata olacaktır. Çünkü “bu tarih

⁶⁰ Burada, Althusser'in Marx'ın düşüncesindeki epistemolojik kopuş iddiasıyla yapmış olduğu “Genç Marx”-“Olgun Marx” ayrımının benimsenmediği vurgulanmalıdır. Kolakowski (1971: 113), bu ayrımın genç Marx'ın tarihselcilikle, olgun Marx'ın da anti-tarihselcilikle özdeşleştirildiğini belirtir.

anlayışı, durum ve koşulların insanı yarattığı kadar, insanların da durum ve koşulları yarattığını gösterir” (Marx ve Engels, 2013: 45).

Öte yandan, dış dünyayı bilincin diyalektik bir yansıması olarak da kabul etmeyen Marx’ın diyalektik maddeci anlayışı, dış dünya ile bilinci diyalektik bir ilişki içerisinde ele alır (Özçınar, 2013: 101). Yapı ile failin toplumu hareket ettiren, dönüştüren çelişkili diyalektik ilişkisi en saf haliyle bu kısacık metinde içerilmiştir. Ancak Marx, diyalektiği “zihni normal çalışan insanlar için açıklamak” üzere bir metin yazmaya hiç zaman bulamadığından olsa gerek⁶¹ “diyalektik belirlenim”in nasıl gerçekleştiği nasıl işlediği hep büyük tartışmaların konusu olagelmiş, Marksist yaklaşımlar arasında gerilimler Marksist felsefe ve bilim tartışmalarına, sosyal bilim araştırmalarının metodolojilerine damgasını vurmuştur. Bhaskar’a göre bu karşıtlık Marx’ın arkasından gelenlerin onun epistemolojisini kavrayamamasından kaynaklanmaktadır.

... diyalektik materyalizmle kaynaşmış ya da Batılı Marksizm ile ayrılmış olsun, diyalektiğin esasen idealist bir kalıba dökülü kalmış olması ve materyalizmin temelde ampirist bir formda ifade edilmesi, felsefi Marksizmin, Marx’ın arkasında epistemolojik geri kalmışlığının bir göstergesidir (Bhaskar, 2015: 207).

Marx’ı takip edenlerin, çoğunlukla bir türlü uzlaşamadığı ve aşamadığı ikiliklerin kaynağı aslında Marx’ın kendi yazılarıdır. Annenkov’a Mektup’ta üst yapının alt yapıya tekabüliyetine yaptığı vurgu mekanik ve indirgemeci yorumların önünü açacaktır.

Biçimi ne olursa olsun, toplum nedir? İnsanların karşılıklı eylemlerinin ürünü. İnsanlar, şu ya da bu toplum biçimini seçmekte özgür müdürler? Asla. Üretim, ticaret ve tüketimdeki gelişmenin belli bir aşamasında, buna tekabül eden toplumsal bir yapı, bir aile örgütlenmesi, toplumsal bir düzen ya da sınıflar, tek sözcükle, buna tekabül eden bir sivil toplum bulursunuz. Belli bir sivil toplum bulunduğunu varsayarsanız, bu sivil toplumun sadece resmi bir ifadesi olan, belirli politik koşulları taşıyan bir sistem elde edersiniz (Marx ve Engels, 1996: 26).

⁶¹ Marx Kullanma Kılavuzu’nda (Bensaid, 2011: 177) Marx’ın, Engels’e yazdığı mektupta, Kapital’i yazmak gibi önemli işleri nedeniyle yöntemine ilişkin kaleme almayı çok istediği metne bir türlü vakit bulamaması ile ilgili hayıflanmasını oldukça eğlenceli anlatılmakta ve resmedilmektedir.

Şüphesiz en sık atıfta bulunulan ve tartışma konusu haline getirilen Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkının Önsözündeki bu pasaj da indirgemeci ve mekanik belirlenimci yorumların kaynağı olarak gösterilmektedir:

Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç biçimlerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entellektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır (Marx, 1979: 25-6).

Üretim ilişkilerini yalnızca “ekonomik ilişkiler” olarak anlayan ve toplumsal olanın ilişkisel bir süreç olarak kavrayamayan ve diyalektiği işletemeyen bir sosyal bilimci için bu pasajın devamı da oldukça sorunlu görünmektedir.

(...) İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder. Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, iktisadi üretim koşullarının maddi altüst oluşu ile —ki, bu, bilimsel bakımdan kesin olarak saptanabilir— hukuksal, siyasal, dinsel, artistik ya da felsefi biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götördükleri ideolojik biçimleri ayırt etmek gerekir (...) bu değerlendirmeleri maddi yaşamın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerekir (Marx, 1979: 25-6).

Marx’ın Alman İdeolojisi’nde (2013: 35) “yaşamı belirleyen bilinç değil ama bilinci belirleyen yaşam” vurgusundan önce üst yapıya ait din, ahlak, ideoloji gibi bilinç biçimlerini alt yapıya “denk düşürmesi” ve kendi tarihleri ve gelişmeleri olmadığını söylemesi de yukarıda söz ettiğimiz vurguları güçlendirirdi. Ama diğer taraftan, “insanın özünün gerçek temeli” olarak her bireyin verili bir şey olarak karşılaştığı üretim güçleri ve sermayenin yanı sıra sosyal etkileşim formlarını koyması ve bilincin yalnızca yaşayan gerçek insanlara ait olduğu vurgusu “özne”nin rolünü gündeme getirdi. Tarihsel gerçekliğin, Kutsal Aile’de, insanın doğa ve toplum karşısındaki pratik davranışı olarak

tanımlanması ve tarihin, kendi öz ereklerni izleyen insan etkinliğinden başka bir şey olmadığının vurgulanması da failin rolüne işaret ediyordu (Marx ve Engels, 226-27; 144).

Tarih hiçbir şey yapmaz, engin zenginliğe sahip değildir o, 'çatışmalara girişmez'. Tersine bütün bunları yapan, bütün bunlara sahip bulunan ve bütün bu çatışmalara girişen insandır. Gerçek ve yaşayan insan; hiç kuşkunuz olmasın, insanı kendi ereklerni gerçekleştirmek için kullanan -sanki kendi başına bir kişiymiş gibi- tarih değildir; tarih kendi öz ereklerni ardından koşan insanın etkinliğinden başka bir şey değildir (Marx ve Engels, 144).

Nihayet Komünist Manifesto'da (Marx ve Engels, 1997: 42) bütün toplumların tarihinin sınıf savaşımı tarih olarak tanımlanması üzerine Marksist sosyal bilimcilerin yorumları ve geliştirdiği yaklaşımlar yapı-fail, bilim-tarih ikiliklerini yeniden ve yeniden üretti. "Tarihsel Materyalizm"de vurgunun tarihte olduğunu savunanlarla vurgunun maddecilikte olduğunu savunanlar arasında önemli epistemolojik ve metodolojikler ayrımlar ortaya çıktı.

Bhaskar'a göre (2015: 119) Marksizm içerisindeki tüm bu tartışmalar “maddenin tanımı” sorunu etrafında gerçekleşmektedir. Hemen vurgulanmalıdır ki Marx'ın ontolojisi maddecidir. Bütün epistemolojiler gibi Marx'ın epistemolojisi de, yani nasıl bilgi edildiği ve bilinenleri nasıl organize ettiği, kendi ontolojisine dayanır (Ollman, 2011: 165). Aslında Marx, “maddenin” “sosyal pratik” anlamında anlaşılmasında bir zorluk yaşamamıştır. Ama, tartışma Marx'tan sonra ortaya çıkmıştır (Bhaskar, 119). Ve Marx'tan sonrakiler arasındadır. Ve günümüz sosyal bilimlerinde ve özellikle bizim alanımız olan iletişimde bu tartışmaların/farklılaşmaların metodolojik sonuçları alanda üretilen bilimsel bilgi bakımından oldukça belirleyici olmaktadır. Yukarıda tarihsel maddeci kuramının oluşumunu anlatırken ortaya koyulan bu ontolojik ve epistemolojik tavrı, söz konusu ikilikler ve gerilimler ile günümüz sosyal bilimlerdeki metodolojik sonuçları bakımından ele almak gerekmektedir.

⁶² Bu çalışmada Marx'ın metodolojisini ve yaslandığı bilim felsefesini tartışırken Roy Bhaskar'ın eleştirel gerçekçiliğinin yürüttüğü tartışmalardan ziyadesiyle yararlanılmıştır. Bhaskar'ın “eleştirel realist” perspektifi, toplumsal bilimlerde hangi türden bir realizmin gerekli olduğu sorusunu temele alan bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Eleştirel gerçekçilik, hem ampirisizmin (ampirik realizm-pozitivizm ve yeni türleri) hem de idealizmin çeşitli türleri (post-yapısalcılık vs.) ile mücadele etmeye yönelmektedir (Bhaskar, 2015: 267). Bu çalışmada, Marksizm içerisinde onun bir yorumu olarak gelişen, Marx'ın epistemolojisini inceleyen ve çağdaş sosyal bilimlerin sorunları karşısında yeni yorumlarıyla onu zenginleştiren eleştirel gerçekçilik, Marksizmin bir türü/yorumu olarak kabul edilmektedir. Marksizm içerisindeki epistemolojik yarılmada Marx'ın metodolojisini savunarak ikilikleri aşma çabası ve geliştirdiği yaklaşım bu çalışmada da benimsenmektedir. Ama Ollman'ın belirttiği gibi, yeni ve farklı bir terminoloji içerisinde tarihsel maddeci metodolojinin yeniden üretilmesi söz konusudur. Bu yeni adlandırma ve yeni terminolojiye neden ihtiyaç duyulduğu çok açık değildir (Ollman, 2015). Keat ve Urry (1994: 141) Marx'ın realist yorumundaki problemlere ve çelişiklere işaret ederler. Belki de Marksizmin gözden düştüğü ya da Marksistlerin baskıya uğradığı dönemlerde tarihsel maddecilikten bahsetmenin zor olduğu koşullar böyle bir kavramsallaştırmayı gerekli kılmış olabilir. Ya da tarihsel maddeciliğin postmodernist etkiyle sosyal bilimlerden dışlanmaya çalışıldığı bir dönemde, gerçekliğin ontolojik statüsüne saldırı ve sosyal bilime bilim olma statüsünü sağlayan eleştireliliğin elinden alınmasına karşı hem eleştirelilik ve hem de gerçekçilik güçlü biçimde vurgulanmak istenmiş olabilir. Bhaskar, Marksizm içerisindeki diğer epistemolojik pozisyonlara daha dışarıdan bir pozisyonundan seslenmek istemiş olabilir. Ya da bunların hepsi bu kavramsallaştırmada etkili olmuş olabilir. Bunlar tam olarak net değildir. Onu Marksizmin dışında ama onunla yan yana yürüyen bir felsefe olarak tanımlayanlar ya da Marksizmi bilim, eleştirel gerçekçiliği de onun felsefesi olarak tanımlayanlar da vardır (Joseph, 2001). Roberts (1999) eleştirel gerçekçiliğin soyutlama, geridönüm ve nedensellik açıklamalarında tarihsellik dışı bazı öğelerin bulunduğunu söylemektedir. Ayrıca, Bhaskar sonraki çalışmalarında spiritüelizme (ruhçuluk) varan bir pozisyona savrulmuştur. Onun, insanlığın iyiye gitmesi gibi bir saikle bilim yapılmasına ilişkin iddiası, yaklaşımının diyalektiği içsel değil dışsal olarak kavradığı ve tarihsellik dışı öğeleri içerdiği eleştirileri ve teolojik savruluşları nedeniyle, varsayımları ve çıkarımları büyük ölçüde benimsenmekle beraber “eleştirel gerçekçi” epistemolojiden değil “tarihsel maddeci epistemolojiden” bahsetmek tercih edilmiştir.

Peki, onun ontolojisi ve epistemolojisi gerçekten yoruma bu kadar açık mıdır? Feuerbach Üzerine Tezler'i hatırlayalım. Tezlerin iki konusu vardır. İlki, tefekkürücü materyalizmin pasif, tarih dışı ve bireyci karakteridir. İkincisi de dönüşümsel etkinlik veya pratiğin sosyal yaşamdaki rolüdür (Marx ve Engels, 2013: 15-16). Birinci tezde şöyle denmektedir:

Bundan önceki tüm materyalizmin (Feuerbach'ınki de dahil olmak üzere) başlıca kusuru; nesnenin, gerçekliğin, duyumsallığın duyusal insan etkinliği, pratik olarak, öznel olarak değil, yalnızca nesne ya da sezgi (Anschauung) biçiminde kavranmasıdır. Bu yüzden, etkin yan, materyalizmin tersine, gerçek duyusal etkinliği olduğu haliyle elbette tanımayan idealizm tarafından soyut olarak geliştirilir. Feuerbach, nesnelerden gerçekten farklı olan duyusal nesneler istemesine karşın, insan etkinliğinin kendisini nesnel etkinlik olarak kavramaz. Dolayısıyla, Das Wesen des Christenthums'ta⁶³, insana özgü gerçek tutum olarak yalnızca teorik yaklaşım görülürken, pratik yalnızca kirli-Yahudi görünümüyle kavranıp saptanır. İşte bu yüzden, Feuerbach, "devrimci": "pratik-eleştirel" etkinliğin önemini kavrayamaz (Marx ve Engels, 2013: 15).

Marx, burada geçişsiz⁶⁴ boyuttan bağımsız bir gerçeklik fikrini reddetmektedir. Oysa geleneksel materyalizm, geçişli boyuttan insan etkinliğinin bilgi üretimindeki rolünü soyutlamaktadır. Altıncı tezde ise Marx, yönelimsel insan etkinliği ile o etkinliğin koşulları ve araçları olarak verilen ama sadece onun içinde yeniden üretilen veya dönüştürülen önceden var olan tarihi sosyal formların yeniden üretimi veya dönüşümü arasında, yani praksis ve yapı arasında bir ayrım yapmaktadır (6.Tez). (Bhaskar, 2015: 195).

Feuerbach dinsel özü insani öz haline getirir. Ne var ki, insani öz tek tek her bireyin doğasında bulunan bir soyutlama değildir. Bu öz, kendi gerçekliği içinde, toplumsal ilişkiler bütünüdür. Bu gerçek özün eleştirisine girmeyen Feuerbach, bu yüzden: 1. Tarihsel süreçten soyutlama yapmak, dinsel duyguyu kendi başına tanımlamak ve soyut -yalıtılmış- bir insan bireyi varsaymak zorunda kalmıştır. 2. Dolayısıyla öz, yalnızca "tür" olarak; çok sayıda bireyi doğal biçimde birbirine bağlayan içsel, sessiz bir genellik olarak kavranabilmektedir (Marx ve Engels, 2013: 16).

Marx hem diyalektik yönteminin ona sağladığı soyutlama olanağı ile bu ayrımı yapar hem de yine diyalektiği işleterek hem yapıyı hem de praksisi *dönüştürücü birliğin*

⁶³ Hristiyanlığın Özü.

⁶⁴ Roy Bhaskar'ın terminolojisinde düşünceden bağımsız olarak var olan maddi dünya.

iki yönü olarak görür. Ancak Bhaskar’a göre Marx’ın kuramından yola çıkarak geliştirilmiş farklı epistemolojik yaklaşımlar bu ayrımları yapamamakta, yapı ve praksisi ayırt edememektedir. Bu da, yapıyı praksise indirgeyenler için (Lukacs, Gramsci, Kolakowski ve Schmidt) epistemolojik idealizme meyledilmesine, hatta daha aşırı yorumlarda (Sartre gibi) sosyolojik bireycilik, iradecilik ve kendiliğindencilğe neden olmuştur. Praksisin yapıya indirgenmesi ise Engels, Lenin, Della Volpe’de geleneksel materyalizme ve yansıtma teorisinin çağdaş yorumlarına meyledilmesine neden olurken, Althusser’de ise determinizme, şeyleştirme ve tözelleştirmeye kadar varmıştır (Bhaskar, 2015: 195). Ona göre, hem proleteryanın kaderini ve rolünü, tarihin özdeş özne-nesnesi olarak keşfinde bulan Lukacs’ta ve hem de tarihin doğallaştırılmış sürecini –bilmeden- yeni bir mutlak olarak ilan ettiğini iddia ettiği Engels’te tarihin tözü etkin bir şekilde boşaltılmıştır (Bhaskar, 2015: 190-191).

Bhaskar (2015: 198-199) Gramsci’nin “tarihsel materyalizm” konusunda vurgunun birinci kelimeye yani “tarihsel”de olması gerektiği yorumuna atıfla “Genel olarak, Batılı Marksizm, diyalektik motiflere sempatik yaklaştığı yerde materyalizme düşman olmuştur.” demektedir. Diğer yandan, Batı Marksizminin ne zaman materyalizmin reklamını yapsa (Althusser gibi), tartışmalarının ontolojideki yansıtılmamış bir amprik realizm ile bozulduğunu da vurgulamaktadır.

Bhaskar’ın geliştirdiği eleştirel gerçekçiliğin takipçisi olan Joseph, “marksizme sıızan felsefe” diyerek Marksizm içerisinde gelişmiş olan epistemolojik yaklaşımları ve eleştirel gerçekçiliğin onlara eleştirisini çok iyi özetlemektedir. Bunu yaparken de eleştirel gerçekçiliğin bu yaklaşımlara göre nerede konumlandığını açıklamaktadır. Eleştiri, “praksisçi” görüşlerle başlar. Buna göre Gramsci ve Lukacs gibi praksisçi marksistler, gerçekliği faillerin praksisine indirgeyerek epistemik bir hata yaptıklarını söylemektedir. Bu indirgeme en çarpıcı biçimde Lukacs’ın (2014) “gerçekliğin bilgisi, yalnızca proletarya mücadelesinin bakış açısından doğar” şeklindeki sözlerinde kendini

göstermektedir. Eleştirel gerçekçilik, praksişçi Marksistlere karşı gerçekçi bir ontolojiyi savunmaktadır. Bu gerçekçi ontolojiyi geçişsiz nesne ve geçişli bilgi şeklindeki geçişli ve geçişsiz alanlar üzerine kurar. Eleştiri devam etmektedir. Engels ve Lenin’i pozitivist ve yansımacı görüşleri olduğunu iddia ederek epistemik bir rölativizmi savunur. Mekanik belirlenimci yaklaşımlar eleştirilirken de Marksist yaklaşımlar içerisindeki indirgemecilik eğilimlerini aşmaya çalışırken ekonomik belirleyiciliği son kerteye bırakan Althusser de toplumsal formasyonun katmanlarının özerk kalması tehlikesine karşı eleştirilmektedir. Bu yaklaşımların her ikisi de altyapı ve üstyapı arasında diyalektik belirlenim ilişkileri kuramadığı için eleştirilir ve “farklı düzeylerin etkileştiği ve birbirlerini eş zamanlı olarak belirledikleri, tabakalaşmış ve bu tabakaların birbirini kapsadığı bir toplumsal bütünlük” kavrayışı önerilir. Yorumsamacılıktan etkilenen Habermas’a ve yine praksişçilere yönelik eleştirisinde, toplumsal dünyanın doğal dünyadan çok farklı olduğunu ve failerin eylemleri dolayısıyla toplumun kavramsal bir boyutu olduğunu da kabul etmekte, ancak, Öznelerarası anlamların yanı sıra nesnel toplumsal yapılarında incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Joseph, 2001).

Yapıyı failin praksişine ve tarihi maddeye indirgeyen bu iki tür indirgemecilikten kaçınma çabası Bhaskar’a göre iki cephede bir konum savaşını gerektirir:

Metafizik, bilimselcilik, dogmacılık, determinizm, şeyleştirme dahil “nesnelciliğin” çeşitli türlerine karşı ve pozitivism, agnostisizm, kuşkuculuk, bireycilik, iradecilik dahil, *formel olarak karşı karşıya duran ama fiilen tamamlayıcı olan* muhtelif⁶⁵ “öznecilik” türlerine karşı (Bhaskar, 2015: 201).

Çünkü Marx’ın epistemolojisinin iki önemli varsayımı vardır: 1- Nesnellik: Bilgilerine göre doğal formların bağımsız ve sosyal formların görece bağımsız gerçekliğinin vurgulanması. 2- Bilişsel süreçte emeğin rolü olan bilginin sosyal, indirgenemez şekilde tarihsel niteliğinin vurgulanması. Ayrıca, Marksist materyalizm, bu

⁶⁵ Vurgu bana ait.

tarihsel ikiliklerin bir orta yolunu ve basit bir Hegelci sentezini aramaz. İkilikleri aşan epistemik bir rölativizmi benimser ve öznelerarası anlamların yanı sıra nesnel toplumsal yapıların da incelenmesi gerektiğini vurgular (Bhaskar, 2015: 202). Bhaskar'ın “iki cephede savaş”ı ancak böyle kazanılabilir; ikilikleri aşmaya çalışan bir yaklaşımla.

Özetle, Marx'ın ontolojisi, maddecidir. Dış dünya bilincin diyalektik bir yansıması değildir. Ayrıca dış dünyadaki bütün ilişkiler diyalektik süreçlerdir. Dolayısıyla Marx'ın ontolojisi sadece maddeci değil, diyalektik maddecidir. Doğanın diyalektiği nesnel, tarihin diyalektiği ise sınırlı olarak nesnel ve sınırlı olarak öznel. Başta geniş ölçüde nesneldir. Ama insan iradi hareketiyle müdahale edebilir. Bu, maddeci ontolojiye dayanan –Bhaskar'ın terminolojisiyle- diyalektik ve eleştirel gerçekçi bir epistemolojik yaklaşımdır.⁶⁶ Diyalektik ontoloji, diyalektik bir epistemolojiyi zorunlu kılar. Çünkü diyalektik ilişkiler donmuş görünür ama donmuş bir biçimde anlaşılamaz. Bu diyalektik epistemolojik tutumun iki önemli varsayımı vardır: Bunlardan ilki nesnelliktir. Bilgilerine göre doğal formların bağımsız ve sosyal formların görece bağımsız gerçekliğidir. Yani doğa/maddi dünya bizim bilgimizden tamamen bağımsız olarak gerçekken, sosyal formlar ise görece bağımsızdır. Marksist epistemolojinin ikinci önemli varsayımı da, bilişsel süreçte emeğin rolü olan bilginin sosyal, indirgenemez şekilde tarihsel niteliğidir.

“Bilinmesi gereken nesnelerle (her bilimin ayrı ayrı) bunları anlamaya çalışan ve toplumsal durumlarıyla, elleri altında bulunan ve geçmişten miras aldıkları araçlarıyla – hem çalışma araçları hem de kavramlar- bu araçların güncel toplumsal faaliyet sayesinde dönüştürülmesiyle vs. vs. şartlanmış olan öznelerin eylemi arasındaki karşılıklı etkileşimin bir sonucudur” (Mandel, 1992: 145).

⁶⁶ Bhaskarcı terminoloji içerisinden konuşursak diyalektik eleştirel gerçekçilik. Bilinçten bağımsız bir dış dünyayı, gerçekliği kabul eder. Bilincin maddi dünyanın yansıması olduğu şeklindeki yansıması iddiadan dolayı “reel olana” eleştirel yaklaşır.

Dolayısıyla Marksist materyalizm, ikilikleri aşan epistemik bir rölativizmi benimsemekte ve metodolojik olarak öznelerarası anlamların yanı sıra nesnel toplumsal yapıların da incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Bhaskar, 2015: 202). Tarihsel Maddeci metodoloji, görüngülerin ardındaki özü ele geçirmeye ve gizemlile en toplumsal ilişkilerinin üzerindeki sır perdesini kaldırmaya çalışır. Analizinin nesnesi ne sadece birey ne de sadece yapıdır. İlişkidir. Bu ilişkinin bütüncü bir açıklamasını yapmaya girişir. Bu nedenle analizinin merkezinde “ retim ilişkileri” vardır. Bu ilişkideki diyalektik belirlenimleri tarihselliği içinde kavrar ve açıklar. Yasalar değil ama genel eğilimler oluşturur. Dolayısıyla belirlenimci, indirgemeci ve özcü olarak “günah işlemeye” devam eder.

Nedensellik

Hareket, doğasından ötürü, bir geçiş aşaması olduğundan bir nesnenin hareketi açıkça onun bir noktadan bir diğerine geçmesidir. Bu nedenle, her hareketin de her zaman için bir başka şeye neden olduğu kabul edilir. Bhaskar’a göre, nedensellik bütün bilimlerin bir kategorisi olduğu gibi diyalektiğin de temel kategorilerinden biridir. “Nedenselliği inkar etmek son tahlilde bilginin de mümkün olduğunu inkar etmektir” (Bhaskar, 1992: 151). Araştırmanın amacı da çelişkilerin başlattığı hareketin, dinamiğinin ne olduğunu belirtmek olmalıdır. Toplumsal olgular söz konusu olduğunda hareketin karmaşası içerisinde kaybolmamak için sorunun/olgunun tarihsel kökenini araştırmak gerekir (Bhaskar, 151-4). Bu bağlamda, Marx’ın metodolojisi pozitivist nedensellikten çok daha farklı, mekanik olmayan, diyalektik bir nedensellik kavramsalla tırmasını içermektedir. “Nedensellik iddiası birbirinden ayrı şeyler ya da olaylar arasındaki düzenlilik iddiasında değil, bir nesnenin neye benzediği, ne yapabileceği ya da herhangi bir özel durumda ne yapacağı ile ilgilidir (Sayer, 1992: 105). Nedensellik nesne ile

zorunlu gücü arasında zorunluluk gerektirirken bu gücün gerçekleşmesi ve nedensel güçlerle etkileri arasındaki ilişki de sabit değil, olumsal olarak kavranır (Sayer, 107).

*Yasalar ya da “Ontolojik Cesaret, Epistemolojik İhtiyat”*⁶⁷

Bhaskar’a göre, güçlü bir açıklayıcı teori, tecelli etmeden çok önce olasılıkları saptayacaktır. Bunlar koşullu tahminlerdir ama teori, sosyal alanda kılavuzluk etme iddiasını sürdürmektedir. “Sosyal bilimlerde özel yapılar ve mekanizmalar hakkındaki bilişsel iddialarımızda kısmen belirleyici test durumlarının yokluğu sebebiyle, kısmen de ... “genel olarak dağınık ve değişken olmaları” sebebiyle bir miktar temkinli olmalıyız” (Bhaskar, 1992: 275-76). Dolayısıyla yasalar, artık nokta şeklindeki olayların sabit bağlaşımları değil, görece kalıcı yapıların olgular ötesi eğilimleridir. Bilimin amacı da tahmin değil açıklama ve aydınlatmadır (Bhaskar, 273).

4.1.2. Marx’ın Yöntemi

Peki tarihsel maddeci bir metodoloji içerisinde gerçekleştirilen bir araştırmanın yöntemi nedir? Lefebvre’nin *Perspectives de sociologie rurale*’da (Kırsal Sosyoloji Perspektifleri 1953) geliştirdiği ve “Karl Marx’ın gerileyici çözümleme girişimi” adını verdiği “gerileyici-ilerleyici yöntem” bize tarihsel maddeci metodolojiyi somutlaştırmak ve onun yönteminin (ve yöntemlerinin) neler olabileceği hakkında fikir vermek açısından çok önemli bir olanak sunmaktadır. Hem Sartre ve hem de Doğan Ergun, yöntem konusunda Marksizme en büyük katkının Henri Lefebvre tarafından yapıldığını söylemektedir.⁶⁸ “Toplumbilimle tarihi, maddeci diyalektik anlayışın görüngesine

⁶⁷ (Outhwaite, 1987: 34).

⁶⁸ Sartre da Ergun da bu yöntemi kullandıklarını ifade eder. Ancak Ergun, kendi yöntem anlayışının Lefebvre’in gerileyici ilerleyici yöntemi ile beraber Sultan Galiyev’in enerjetik materyalizmiyle de şekillendiğini söylemektedir. Galiyev, “enerjetik” materyalizmin diyalektik materyalizm ile aynı felsefe olduğunu kendisi söylemekte, temelde üç nedenle böyle bir vurgu yapmaktadır. İlk olarak, maddeci diyalektiğin Batı’da geliştirilmesinden önce Doğu’da zaten var olduğunu, bu düşüncenin Batı’nın

sokmada, yalın ve kusursuz bir yöntem ortaya koymuş olan kişi, bir Marksçı: Henri Lefebvre'dir” (Sartre, 1981: 178).

Sartre’ın *insanbilimin bütün alanlarında* geçerli olduğuna inandığı ve kendisinin de uyguladığını belirttiği bu yöntem, bireylerin kendilerine ve söz konusu bireyler *arasındaki* somut ilişkilere uygulanabilmektedir. Ve “yalnızca bu yöntem bulgulayıcıdır. Yalnızca bu yöntem bulgunun *özgünlüğünü* belirleyip, olası karşılaştırmalar yapabilme yetisindedir”¹ (Sartre, 1981: 178). Sartre “gerileyici-ilerleyici yöntem” ile ilgili üç hususa dikkat çekmektedir. Bunlar, 1. Bütün insan bilimlerine uygulanabilirliği, 2- Bireyler arasındaki somut ilişkilere uygulanabilirliği ve 3- Bulgunun özgünlüğü belirleme yetisidir.

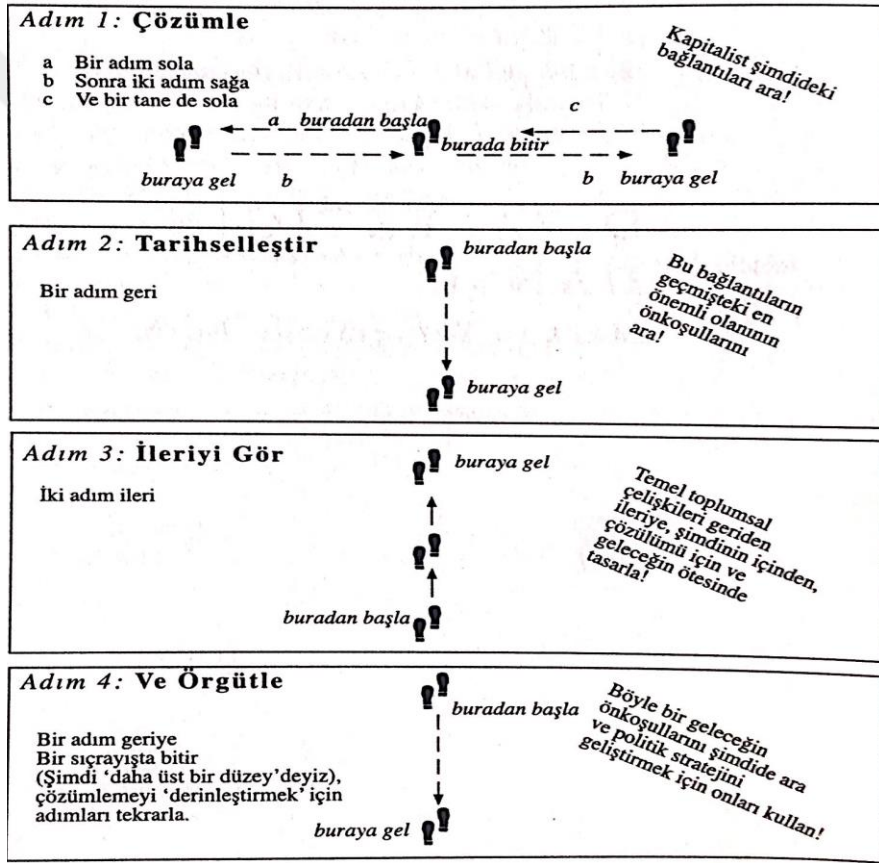
Sartre’ın Lefebvre’in geliştirdiğini söylediği yöntem aslında, bizce, Marx’ın yönteminden başka bir şey değildir. Lefebvre, Marx’ın yönteminin metodolojik bir incelemesini yapmış, yönteminin adımlarını somutlaştırarak görünür kılmış ve Sartre’ı hayran bırakacak mükemmellikte uygulamıştır. Bertell Ollman’ın “Tarihi Geriye Doğru İncelemek: Marx’ın Materyalist Tarih Anlayışının İhmal Edilen Bir Özelliği” makalesinde de Marx’ın yönteminde güncel sosyal olgunun tarihselleştirilmesine ilişkin ayrıntılı açıklama Lefebvre’in kategorileriyle örtüşmektedir (Ollman, 2011: 135-153). Ollman’ın “Diyalektiğin Dansı” adını verdiği çizimde⁶⁹ de Marx’ın yönteminin adımları,

tekeline olmadığını vurgulamak ister. İkinci olarak, Marksizmi ve komünizmi kabul ettiklerini ancak bunlara körü körüne bağlı olmadıklarını, zira kendisine komünist diyen çok sayıda insanın tarihsel maddeciliği kavrayamadığını belirtir. Üçüncü olarak da, emek sermaye çelişkisini kabul etmekle birlikte, diyalektik maddeciliğin emperyalizme uygulanmasını vurgulayarak efendi halklar/köle halklar çelişkisine dikkati çekmek için “enerjetik diyalektik” vurgusu yapar: http://kutuphane.halkcephesi.net/Galiyev/galiyev_goruslerim.htm. Galiyev yine yazılarında, “Materyalist dünya görüşü ve materyalist felsefe” esasında olaylara baktığını, özellikle “tarihi veya diyalektik materyalizm’i yöntem olarak kullandığını belirtmektedir. Galiyev’e göre, tarihi veya diyalektik materyalizm önemli unsurların anlaşılmasında hem en doğru, hem de bilimsel bakımdan daha sağlam bir düşünce sistemidir. Bu yöntem sayesinde, yaşanan olayları doğru çözümlemek ve bu olayların sonuçlarını önceden çıkarsayarak sezmek mümkündür” (Erdem, 2011: 88).

⁶⁹ Diyalektiğin Dansı’nı şema, kalıp ya da model olarak adlandırmak Marx’ın diyalektiğini şemalaştıracağı için böyle bir nitelmeden kaçınılmış “çizim” denilmiştir. Çünkü, diyalektik yöntem, belirli bir kalıp ya da şemadan taşmaktadır. Ergun buna “zenginleştirilmiş diyalektik” der.

Lefebvre'in geliştirdiği (bizce aktardığı) kategorilerle örtüşmektedir (Ollman, 2011: 6). Lefebvre'in somutlaştırarak sunmayı başardığı Marx'ın "gerileyici-ilerleyici yöntemi"nin adımları Ollman'ın Diyalektiğin Dansı ile birlikte incelenmesi, Marx'ın diyalektiğinin güncel toplumsal araştırmalarda nasıl çalıştırılacağına ilişkin fikir oluşturmada çok elverişlidir.

Diyalektiğin Dansı

Şekil 8: Diyalektiğin Dansı

Buna göre, önce kuramsal kavrayışının yardımıyla toplumsal olguya ilişkin varsayımlarını geliştirir (Ergun, 2014, 23). Ve diyalektik yöntemi uygulamaya başlar. Yönteminin ilk adımı olarak, olgu –epistemolojik varsayımları gereği-, bugünkü

durumuyla, tüm toplumsal ilişkileri içinde (toplumsallığın tüm düzeylerinde) ele alınır. Bu aşama, Sartre'ın (1981: 178) aktardığına göre, betimsel aşamadır ve deneyin ve genel kuramın kılavuzluğu altında yapılan dikkatli bir gözleme denk düşer. Çünkü “Marx gerçek somuttan yani bize kendini sunduğu şekliyle dünyadan başlar” (Ollman, 2011: 216). Somut bütün'ün ögelerinden yola çıkılarak sergilenmesi, Marx'a göre, bilimsel tek yöntemdir (Lefebvre, 2014: 46). Ollman'ın Diyalektiğin Dansı'nın da “çözümleme” başlıklı ilk adımı bu aşamaya denk düşmektedir. Olgular tüm yönleriyle araştırılarak kapitalist şimdideki bağlantıları ortaya çıkarılmaktadır. Marx'ın analizine dahil olan her bir öge, etkileşim halinde olduğu ve ortaya çıkabilmesini ve işleyebilmesini sağlayan diğer tüm ögeleri kendisinin ne olduğunun birer görünümü olarak içerir (Ollman, 2011: 136).

İkinci adımda ise olgu tarihselleştirilir. Bu geriye doğru gidilerek özgüllüğü olan olgunun tarihsel belirleyicilerinin tespit edilmesidir (Ergun, 2014: 23). Bu aşamaya “Çözümsel-geriye yönelik: Gerçekliğin çözümlenmesi” adı verilmektedir. Bu gerçeğin kesin biçimde **tarihileştirilmesi girişimidir**. Bu aşamada araştırmacı, olgunun kendi kuramsal yaklaşımı içerisinde geliştirilmiş kavramlarla ilişkisini inceler. Ollman'ın Diyalektiğin Dansı'nda olgu tarihselleştirilirken, olgunun kapitalist şimdideki bağlantılarının geçmişteki en önemli önkoşulları aranmaktadır. Var olan bir şeyin neye dönüştüğünü irdeleme işi önce onun mevcut biçiminden yani sonuçtan başlayıp geriye doğru onun zorunlu önkoşullarına doğru ilerler. Günümüze ait bir toplumsal olgunun önkoşullarını araştırmak, Marx'ın geçmişi açığa çıkarmada kullandığı bir “anahtar”dır (Marx, 1979). “İnsanın anatomisi maymunun anatomisinin anahtarıdır” Ollman'a göre “bu söz, özünde araştırmamıza kılavuzluk eden bir yön tabelasıdır ve bu tabela bulunduğumuz konumun gerisi işaret eder” (Ollman, 2011: 139).

Lefebvre'e (2014: 148-9) göre diyalektik yöntem, bu aşamalarıyla, tarihsel ve toplumsal olguları oldukları haliyle incelemeye olanak vermekte, onu bir çarpıtmaya uğratmaksızın, yöntemli ve rasyonel araştırmaya açık olarak tasarlamaktadır. Bu yöntemin tek bir önkabulü vardır o da olgular arasında bağlantılar olduğudur.

Son aşamada her tarihselleştirme, her gerileyişte bulunan belirleyiciler bugüne taşınarak, düşünce bugünü açıklamış olur (Ergun, 2014: 23-25). “Tarihsel-kalıtımsal” denilen bu aşama, “Bugünü, aydınlatılmış, anlanmış ve açıklanmış biçimiyle yeniden ortaya çıkarma girişimidir” (Sartre, 1981: 178). Ollman'ın şemasında bu adım, temel toplumsal çelişkilerin geriden ileriye doğru, şimdinin içinden çözülümü için geleceğe doğru tasarlandığı “iki adım ileri” aşamasıdır. Üzerinde çalışılan şey, geçmiş de olsa gelecek de olsa mesele öncelikle geriye dönüp bakmak, biçimlerden içerdikleri öngereklilikleri çıkarsamaktır (Ollman, 2011: 142).

Özetle, Marx'ın araştırma yöntemi şu üç aşamayı içermektedir: “1- Maddi olanı ayrıntılı olarak elde etme, tarihsel olarak ulaşılabilir son ayrıntısına kadar ona hâkim olma. 2- Maddi olanın farklı gelişim biçimlerini analiz etme. 3- İçsel bağlantılarının izini sürme, yani maddi olanın gelişimindeki farklı biçimlerin birliğini saptama” (Kosik, 2015: 33). Böylelikle, “... falanca anda faaliyette bulunan bireylerin etkileşimden nasıl olup da en genel, yani toplumsal ve tarihsel bir sonuç medyana geldiğini; ve bu toplumsal sürecin nasıl olup da “oluşum-süreci”nin evrensel yasalarına uygun, doğal bir süreç olarak geliştiğini gösterir” (Lefebvre, 2014: 148). Bu yöntemle, görüngü, şeffaf, rasyonel ve anlaşılır kılınmaktadır (Kosik, 2015: 33).

Bu, toplumsal olgunun tarihsel maddeci bir incelemesidir. Böyle bir girişim için temel/gerçek yöntem diyalektiktir. Ama özellikle olgunun bugünkü durumunu, parçası olduğu ilişkiler çerçevesinde amprik olarak incelemek için yan/destek yöntemler

kullanılır.⁷⁰ Doğan Ergun’un bu “yan/destek yöntemler” kavramsallaştırması da tarihsel maddeciliğin sosyal bilimlerin bütün yöntemlerinden faydalanmasını sağlayacak çok önemli bir açılım sağlamaktadır. İkincil yöntemlerle toplanan ham veri temel/birincil/gerçek yöntem olan diyalektikle yorumlanacaktır. Lefebvre’in ve Ergun’un bu katkıları, Marx’ın yöntemini anlamak ve uygulamak için sunduğu kavramsal araçlar bakımından dikkate değerdir.

4.2. Eleştirel Bir İletişim Çalışmasının Yöntemi Üzerine Bir Öneri

Bir önceki alt bölümde Marx’ın diyalektik yönteminin çağdaş bir sosyal bilim araştırmasında pratik olarak nasıl uygulanabileceğine ilişkin bir tartışma yürütülmeye ve Marx’ın takipçileri, Lefebvre ve Ollman’ın geliştirdiği “modeller” birleştirilerek somut bir öneride bulunulmaya çalışıldı. Bu son bölümde ise iletişim alanı açısından Marx’ın diyalektik yönteminin, yukarıda modellendiği biçimde, çağdaş bir iletişim araştırmasına nasıl uygulanabileceği üzerine bir tartışma yürütülmektedir.

Öncelikle, araştırma verileri bize, eleştirel çalışmalar içerisinde iki metodolojik eğilimi göstermiştir. Birincisi kuramsal eleştirel çalışmalar geleneği içinde kuramı ampirik araştırmadan koparma eğilimi. Diğeri de, “eleştirel yaklaşım” içerisinde ampirik veriyi kuramdan koparan eğilimidir. Bu iki eğilimin de sınırlılıkları vardır. İlki, Splichal’in (1989a: 621-22) Marx’ı izleyerek belirttiği gibi “kuram her zaman kendisinin pratik dünyayla olan ilişkisini ima ettiğinden” ve “ampirik dünyayla ilişkisi olmayan bir kuram olmadığından” sorunludur.

Bir genel kuram içerisinden araştırma nesnesine bakan ve sosyal bilimlerin araştırma yöntemlerini diyalektik bir kavrayışla ele alan bir yaklaşım bu ikiliği aşmayı

⁷⁰ Temel/gerçek yöntem, destek/yan/ikincil yöntem kavramsallaştırması Doğan Ergun’dan (2018) alınmıştır.

sağlayacaktır. Farklı düzeylere ait bilgi de ancak böyle bir yaklaşım ile mümkün olabilir. Bir önceki bölümde aktarılan Bhaskar'ın Marx'ın metodolojisinden yola çıkarak tanımladığı “üç farklı düzeydeki gerçeklik” vurgusu hatırlandığında, her düzeye ilişkin bilgi toplama çabası diyalektik bir kavrayışı zorunlu hale getirmektedir. Buna göre ontolojik düzeyde, görgül olanın bilgisi, epistemolojik düzeyde, göreceli olan diğer akılların bilgisi ve metodolojik düzeyde yargısal ussallık ayrı düzeylerde bilgilerdir (Geray, 2014: 51). Bu kavrayış, farklı gerçeklik düzeylerinin farklı düzeylerdeki olgularına ilişkin ampirik veri toplama çabasını gerektirir. Çünkü “bu olguların hiçbirisi bir diğerine indirgenemez ve her biri farklı biçimlerdeki araştırmaların varlığını gerekli kılar (Geray, 2014: 51). Jensen (2002: 268-272) de bu farklı bölgelerin her biri için farklı düzeylerde araştırmalar yapılması gerektiğini belirtmektedir. Buna göre, birinci düzey, görgül bölgedir. Bu, ampirik somut delillerin, yani dünyanın deneyimi olarak görgül araştırmayı zorunlu kılmaktadır. Jensen'e (2002: 269) göre, bu, araştırma için gerekli ama yeterli değildir. İkinci düzey ise aktüel düzey/oluşlar düzeyidir. Görgül/ampirik veriler olayların gerçekliğinin kanıtı olarak kavramlaştırılmakta ve tanımlanmaktadır. Bu bir çıkarım meselesidir. Buna göre, “gerçek”/gerçeğin alanı olan düzey, hem görgül düzeyden hem de aktüel düzeyden daha kapsayıcıdır. Araştırma olayları ve altta yatan düzenekleri açıklamaya çalışır. “Bu şekilde, araştırma sadece algılamayı, belgelemeyi ve kategorize etmeyi değil, gerçekliğin bir kısmını açıklamayı da mümkün kılar” (Jensen, 2002: 269). Böyle bir çerçeve, araştırma türlerinin yöndeşmesini çağırır:

Farklı deneysel prosedürler (örneğin, deneyler veya derinlemesine görüşmeler) belgelendiğinde ve bir anlamda belirli olay türlerini (medya içeriğinin geri çağırılması veya çözülmesi) ayrıcalıklı kılarken, yine de ilgili mekanizmalara tanıklık edebileceğini belirtir. Gerçekçi bir strateji, ampirik alanın tekil bir tanımını tartışmak yerine, aracılıklı iletişimin çeşitli yönlerini belgelemek için çeşitli metodolojilerden yararlanmayı önermektedir. Bu, belgelenen olguların gerçekliğini sorgulamak ve benzer açıklayıcı mekanizmalar altında toplanıp dağıtılamayacaklarını araştırmak için yapılan araştırmaların asıl görevidir (Jensen, 269-70).

Ayrıca, bir üst bölümde aktarıldığı gibi, Marx'ın diyalektik yönteminin ilk adımı olarak, incelenen toplumsal olgunun bugün/şimdi içerisinde bulunduğu diyalektik ilişkileri kavramak gerekmektedir. Yöntemin bu ilk adımı Ergun'un yardımcı/destek/ikincil yöntemler dediği araştırma pratiğinde olguyla karşı karşıya kalındığında kullanılacak yöntemlerin araştırmaya dahil edilmesini gerektirmektedir. Tam da bu noktada nicel ve nitel yöntemlerin yöndeşmesinin zemini sağlanmakta ve gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Farklı kuramsal dayanakları olan yöntemlerin belirli bir kuramsal ve metodolojik yaklaşım içerisinde bir arada kullanılmasının zemini oluşmaktadır. Buna göre, sosyal olguya ilişkin analiz için gerekli çok boyutlu verilerin toplanabilmesi için “gerek görülen” bütün yöntemler kullanılabilir. Çünkü araştırmacının yöntemi diyalektik olduğu sürece diğer yardımcı/destek/ikincil yöntemler daha pratik amaçlar doğrultusunda uygulanmaktadır ve analiz yaklaşımı belirleyici hale gelmektedir.

Nicel ve nitel yöntemler, farklı tasarımların farklı epistemolojik ve ontolojik yaklaşımların ve farklı araştırma geleneklerinin yöntemleri olarak görülmektedir. Ama bizim önerdiğimiz bu çerçevede içerisinde ikincil ve destek konumları, esas yöntemin diyalektik olması araştırmanın kuramsal tasarımına ilişkin bir soruna neden olmaz. Ayrıca, bu çalışmada önerilen, iki yaklaşımın “bütünleştirme” /yaklaşımların yöndeştirilmesi, iki ayrı nicel ve nitel yöntemin bir araştırma içerisinde eş zamanlı olarak kullanılması ve sonuçların ayrı ayrı analiz edilmesi anlamına gelmemektedir. Decoster ve Lichtenstein (2012: 398) eklektik bir bütünleşme yerine bu iki yöntemden çıkan sonuçların etkileşimlerinin sağlanmasını önermektedir. Örneğin nicel bir araştırma tasarımında araştırma sorularının oluşturulmasına nitel yollarla toplanmış verilerin analizinin rehberlik etmesi sağlanabilir. Her iki yöntem tarafından fark yaratan, birbirini kapsayan ve iletişim araştırmalarına katkı sağlayan bir araştırma paradigmasının nasıl

kurulacağına ilişkin tartışma, hem nitel ve hem de nicel yöntemlerin sınırlılıklarını minimum düzeye indirerek güçlü yönlerini bir araya getirmenin kavramsal zeminini oluşturabilir (Decoster ve Lichtenstein, 2012: 403). Örneğin nicel yöntemler nitel analizin derinliğine katkı sağlayabilir ve nitel yöntemler bir anketin sonunda katılımcının sesini yansıtabilir (Decoster ve Lichtenstein, 404). Ergun'un (2014) önerdiği biçimde, araştırmanın esas yöntemi olarak diyalektik yöntemin belirlenmesi ve araştırma nesnesi, nesnenin incelenen ilişkileri karşısında çoğullaşan diğer tüm yöntemlerin ikincil olarak kabul edilmesi, nicel ve nitel yöntemlerin etkileşim ve zenginleşmesi için önemli bir zemin sağlar.

Andrew Tudor (2005, 417-18), bu yöntemlerin, diyalektik yöntemle yürütülen bir araştırma tasarımı içerisinde ikincil ya da destek yöntemi olarak kullanılmasına ilişkin öneriden bağımsız olarak, ama ona benzer biçimde, iletişim çalışmalarında hem etki çalışmalarında (ana akım) hem de metin incelemeleri geleneğinde (eleştirel) geliştirilmiş özgül yöntemlerin, belirli bir metodolojik pozisyon içerisinde, çözümlemede daha farklı bir rol oynayacağını belirtmektedir:

Çünkü çeşitli birleşimler halindeki çeşitli veri türleri, açıklama sürecini tetiklemeye hizmet edebilir. ... nicel veriler, sistematik tarihsel malzemeler, psikanalitik ön eğilimli metin yorumları, okuma süreçleri üzerine mülakatlarla elde edilen veriler, izlerkümelerin katılımcı gözlemi, etnografik 'ayrıntılı betimleme', bütün bunlar ve başkaları gerçekçi model inşaatı için mükemmel kabul edilebilir kalkış noktaları olabilir (Tudor, 418).

Bu çalışmada Tudor'un etki araştırmalarıyla (ana akım) metin çözümlemeleri geleneğinin yöntemlerini birleştirme, bir arada kullanma ya da ayrı ayrı toplanmış veriden faydalanma önerisi, hem nicel ve nitel yöntemlerin yondeşmesini, hem de tüm bu karma yöntemler kullanımının diyalektik yöntem içerisinde ele alınması şeklinde genişletilmektedir. Böyle bir açılım, Splichal'in (1989b: 335-336) vurguladığı kuram ile

ampirik araştırma arasında ayırım yapma ve bunu antagonistik hale getirme eğilimini de ortadan kaldıracaktır.

Verilerin istatistiki analizinin mantığı ve varsayımları kadar, niceliksel ile niteliksel yöntemler arasındaki ilişkinin de yanlış anlaşıldığını belirten Splichal (1989a, 625), amprik verinin belirli bir eleştirel kuram içerisinde ele alındığında ampirisizme düşülmeyeceğini söylemektedir. Splichal'e göre, pozitif bilimin epistemolojik varsayımları ya da araştırma mantığı ile, toplumsal yapıların ve süreçlerin araştırma mantığını, ya da araştırma yöntemleri ve yordamlarını birbirine karıştırmamak gerekir. Sosyal bilim araştırmasında (pozitivist metodolojinin nicel yöntemleri kullanılsa bile) ancak kuram bağlantılı aşamalar atlandığında amprisizme düşülecektir. Çünkü, Splichal'e göre (1989a, 625) sorun, yöntemde değil, pozitif sosyal bilimin dayandığı varsayımlardadır.

Doğan Ergun (2014: 160) da bilimsel yöntem konusunda, bütünlük kavramı ihtiyacını karşılayan tümdengelimsel tavır ne kadar zorunlu bir ihtiyaç ise, somut verilerin ihtiyacını karşılayan ampirik/görgül tavrın da o kadar zorunlu olduğunu vurgularken tam da böyle bir birleştirmeye dikkati çekmektedir.

Tümdengelimsel tavrıla görgül tavrı bir arada olarak kapsayan yöntemin diyalektik yöntem olduğu bugün artık bilinmektedir. Araştırma yapmadan yalnız tümdengelimsel şemalarla açıklamalar yapmaya kalkışmak hayalet taşlamaktan başka bir anlam taşımaz. Ve yalnız görgül araştırmalar yaparak tümdengelimsel bakıştan vazgeçmek, araştırmaları sık ve kısır sonuçlara götürür (Ergun, 2014: 160).

Yani, tümevarım ve tümdengelim, analiz ve sentez, zorunlu olarak beraberdirlir. Tek taraflı olarak birini göğe çıkarıp diğerini yere batırma yerine, her ikisini de önemlerine göre birbirini tamamlayan, birbirine ait olarak değerlendirmek gerekir (Erdoğan, 2007: 157).

İletişim çalışmaları için böyle bir öneri, nicel yöntemlerin kullanımına ilişkin soru işaretlerini kaldırmakla birlikte, alanın/olgunun betimsel ya da ilişkisel amprik verisinin kuramla birleştirilerek yorumlanması için önemli bir zemin sunmaktadır. Ayrıca, eleştirel ekonomi politiğin, “Belirli mikro bağlamların genel ekonomik dinamiklerce ve onların dayandığı daha geniş yapılarca nasıl şekillendiğini göstererek bir iletişim sürecinin toplumsal bağlamlarını açıklamak” (Golding ve Murdock, 2002: 67) şeklindeki iddiası için de önemli bir açılım sağlamaktadır. İletişim alanında eleştirel ekonomi politiğin “medya sahipliğine” indirgenen çözümleme çerçevesinin genişletilmesi ve kendi iddialarını karşılayacak içeriğe kavuşturulmasıdır. Eleştirel iletişim çalışmaları içerisinde bilgiyi parçalayıcı ve bütüncül bilgiyi reddeden postmodernist iddiaların etkisine karşı bir metodolojik pozisyon, ekonomi politiğin çerçevesi içerisine kültürel ve mikro etkileşim alanlarını analize dahil edebilmekle geliştirilebilir. Ancak bu çalışmada bu ikiliğin aşılmasının yaklaşımları yan yana getirmekten ziyade, ekonomi politiğin özneyi ve mikro etkileşimleri dışladığı varsayımına karşı önemli bir itiraz yükseltmekle ve ekonomi politiğin belirlenimci ve indirgemeci yorumlarının bir eleştirisi olarak ekonomi politige özneyi geri kazandırma çabasıyla mümkün olduğu savunulmaktadır. Önerilen, mikro olanın bilgisini makro olanıkiyle birleştirerek yorumlayan diyalektik yöntemidir. Dolayısıyla, bizim için alanın metodolojik sorunlarını aşmanın yolu eleştirel ekonomi politik ile kültürel çalışmaların uzlaşması değildir. Eleştirel ekonomi politiğin genişletilmesidir.

Golding ve Murdock (2008) eleştirel ekonomi politiğin çerçevesini çizerken onun indirgemeci yorumlarına karşı çıkar. Temel çerçevesini, kültürel süreçlerde dikkati sadece mübadele alanı üzerinde yoğunlaştırmayan, üreticilerin ve alımlayıcıların/tüketicilerin tercihlerini ve kültürel pratiklerini de göz ardı etmeyen ancak bunu daha geniş yapılar içinde ele alan, yani, araştırmada dikkati, mülkiyetin ve üretimin

örgütlenmesine bu süreçlerle etkileşimleri, anlam üretimi ve tüketiminin tarihsel ve toplumsal ilişkiler içerisinde nasıl şekillendiğini açıklayarak kaydıran bir yaklaşım olarak çizer. Dolayısıyla ekonomi politik belirli mikro bağlamların tasviriyle yetinmeyen ve mikro bağlamların hangi genel toplumsal bağlamlar içerisinde hangi etkilerle ortaya çıktığını, geliştiğini ve dönüştüğünü açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır (2002, 66-67). Ancak bu yaklaşım, araçsalcıların yaptığı gibi, mülkiyet sahiplerinin, medya profesyonellerinin vs. stratejik müdahalelerine odaklanarak, sistemdeki çelişkileri, alımlayıcıların direnme olanaklarını ve yapısal süreçlerle etkileşimini gözden kaçırmamalıdır. Ayrıca bu yapılırken de yapıları donmuş kabul eden ve onların ‘pratik eylem’ dolayısıyla sürekli yeniden üretildiğini, değiştiğini ve hareket ettiğini görmezden gelen yapısalcılık türlerinden kaçınılması gerekmektedir (Golding ve Murdock, 2002: 68-69). Bu yaklaşım üç hat izlemelidir: Bunlar, 1- Kültürel malların üretilmesinde, dolayısıyla iktidarın sürdürülmesi için anlam üretiminde, üretimin tüketim üzerinde yaptığı “belirleyici olmayan” ama “sınırlayıcı olan” etkisi üzerine yoğunlaşan hat; 2- Medya ürünlerindeki mevcut temsillerin, onların üretim ve tüketim süreçlerindeki maddi gerçeklerle bağlantılarını ortaya koymaya yönelik araştırma hattı; ve 3- Alımlama/tüketim süreçlerinde maddi ve kültürel eşitsizliğin oynadığı rolü ve toplumsal bağlamla tüketim süreçlerinin ilişkilerini ortaya koyma çabasındaki araştırma hattıdır (2002, 76-93). Bu noktada Ergun’un toplumsal araştırma için önerdiği çerçeveye göre, yöntemin ilk adımı olarak, toplumsal olgunun kapitalist şimdideki bütün ilişkilerine ve görünümüne ilişkin verilerin toplanması bağlamında alımla sürecini inceleyen araştırmalar bütünsel açıklama için önemli ampirik veriler sunabilir.

Çalışmanın alan kısmında ortaya konan, eleştirel çalışmalar içerisinde metne kapanma ve ana odaklanarak toplumsal bağlamı ihmal etme eğilimine girmeden metnin ve alımlama süreçlerinin bilgisini edinmek araştırmacı için elbette mümkündür. Bazı

güncel yaklaşımlar, mikro olanın bilgisini dışlamayan ama onu makronun tarihsel bilgisi ile ilişkisi içerisinde, belirlenimleri ile kavrayan, böyle bir pozisyonun geliştirilmesine katkı sağlamak bakımından oldukça önemli olanaklar sunmaktadır. Bu çalışmanın iddiaları bakımından “eleştirel çalışmaların” yöntembilimsel ve yönteme ilişkin sorunlarını aşmak üzere bu güncel yaklaşımların tarihsel maddeci metodolojinin merkezi kategorisi “sınıf”ı analizin merkezinde koruyarak dikkate alınması, eleştirel ekonomi politik yaklaşımın bu yaklaşımları içerecek biçimde genişletilerek iletişim alanında daha yaygın ve güçlü hale gelmesi önemli görünmektedir. Bunlar, Bop Jessop’un, Norman Fairclough’ın eleştirel söylem çözümlemesiyle birlikte ele alınan kültürel ekonomi politik yaklaşımı ve eleştirel etnografidir.

Kültürel Ekonomi Politik

Kültürel politik ekonomi, ekonomik ve politik düzeylerin eklemlenmesinde (alt yapı ve üst yapı ilişkisinin kurulmasında) kültürel dönüşün (anlamının kurulmasının-semiyotik) etkisini içinde gömülü olduğu daha geniş toplumsal ilişkiler kümeleriyle ilişkisi bağlamında analize dahil eden yeni bir post-disipliner yaklaşımdır (Jessop, 2009: 336). Semiyotik, anlamın toplumsal üretiminin bütün formlarını karşılayan bir terimdir. Söylem kavramı çok çeşitli içerimleri nedeniyle tercih edilmemektedir (Jessop ve Sum, 2006).

Kültürel ekonomi politik, metodolojik olarak, eleştirel semiyotik analizin araçlarını eleştirel ekonomi politiğin araçlarıyla birleştirmektedir (Jessop, 2004). Jessop’ın (2008) yaklaşımının üç temel özelliği vardır. Bunlardan ilki, hem tarihsel hem de yapısal analizde ısrar etmesidir. Bu, stratejik-ilişkisel diyalektik bir yol çizmeye ve göstergebilimin dinamiklerini şekillendirmede anahtar bir rolü olan varyasyon (olumsal ortaya çıkış), seçicilik (ayrıcalık kazanma) ve koruma/saklama (devam eden

gerçekleşme) (variation, selection, and retention) (evrimci) mekanizmalarının vurgulanmasıdır. İkincisi, anlamlarla pratikler arasındaki karmaşık ilişkilerin altının çizilmesidir. Özneler arası anlamın üretilmesinin yapısal süreçlerin üretilmesinde ve dönüşmesindeki kritik rolünü vurgulamaktadır. Bu yaklaşımın üçüncü temel özelliği de, anlam üretimi süreçlerinin ve onun yapısal bağlamsal süreçlerinin birlikte evrimine (coevolution) ve kapitalist formasyonların dinamikleri ve kuruluşundaki birleşik etkilerine odaklanmasıdır (Jessop, 2008).

Jessop, eleştirel gerçekçilikle tarihsel maddeciliğin bir bileşimi olarak tanımladığı felsefi konumu içinden özne ve yapı ile zorunluluk ve olumsallık sorunlarına iç tutarlılığı olan bir çözüm getirdiğine inanmaktadır (Çelik ve Ozan, 2001: 136).

Kültürel Ekonomi Politike kendi yaklaşımını esas olarak Marksist geleneğe dayanıyor. Bu, temel biçimlerin, çelişkilerin, kriz eğilimlerinin ve kapitalizmin ikilemlerinin, onların varoluş koşullarının ve diğer toplumsal ilişkiler üzerindeki potansiyel etkilerinin özgünlüğünü inceler. Ne var ki, ortodoks iktisat gibi, sermaye birikiminin farklı anlarını yeniden birleştirme ve özümseme eğilimi gösteren Ortodoks Marksizmin aksine, Marksist bir şekilde harmanlanmış bir Kültürel Ekonomi Politik, onların koşullu ve her zaman eğilimsel doğasını vurgulamaktadır (Jessop, 2004).

Jessop, sosyal olguların söylemsel olarak biçimlendirilmesi üzerinde durmakta ve asla diğer toplumsal fenomenlerden izole edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Toplumsal olguların ilişkiselliğinin analizi, kapitalizmin böylesine karmaşıklaştığı, ilişkilerin dinamikleştiği bu dönemde daha da zordur. Maddi süreçleri açıklama çabası semiyotik süreçler dışlanarak başarıya ulaşamaz çünkü dil dolayısıyla üretilen semiyotik öğeler maddi gerçekliğin yeniden üretilmesinde önemli yer tutmaktadır. Ancak sadece bu öğelerin incelenmesi de bu çabayı başarısızlığa götürür. Çünkü semiyotik öğelerin ötesinde bulunan (onların da bağlamını oluşturan yapısal ve tarihsel süreçler/koşullar) incelenmeden toplumsal olgunun bilgisini haiz olamayız. Bu çaba için, “Eleştirel politik ekonomi ile birlikte eleştirel semiyotik analiz, bu ikiye katlanan dinamiği keşfetmede çok şey sunmaktadır” (Jessop, 2004).

Eleştirel Söylem Analizi

Kültürel Ekonomi Politikin semiyotik öğelerin incelenmesi için yöntem olarak kullandığı Eleştirel Söylem Analizi, “eleştirel dilbilim” üzerine, dilin “söylem” olarak kavramsallaştırılmasını merkezileştirerek ve eleştirel sosyal bilimler içinde eleştirel dil analizini daha açık bir şekilde konumlandırarak oluşturulmuştur. Eleştirel dilbilim ve Eleştirel Söylem Analizi, her ikisi de, Marksizm, özellikle de yirminci yüzyıl Batı Marksizmi tarafından şekillendirilmiştir (Fairclough ve Graham, 2002: 186).

Temel ilgisi, ideolojileri aklın yolu olarak doğallaştırılan hegemonyanın söylem pratiklerinde dil aracılığıyla nasıl sağlandığını incelemektir (Geray, 2014: 174). İnsanların anlamlandırmaları ve eylemleriyle toplumsal dönüşümleri nasıl mümkün kıldıkları üzerinde durur. Ancak metinler toplumdan bağımsız değildir (Fairclough, 1995: 73). Ama toplumun yeniden üretilmesinde insanların eylemleri onların anlamlandırmaları dolayısıyla gerçekleşmektedir (Fairclough, 1996: 22). Yani semiosis/semiyotik - anlam yaratma - sosyal hayatın çok önemli bir parçasıdır, ancak tamamı değildir (Fairclough, Jessop ve Sayer, 2003: 26). Metinler, hem sosyal olarak yapılandırılmakta hem de sosyal olanı yapılandırmaktadırlar. Fairclough, Jessop ve Sayer, bu nedenle yalnızca metinlerin ürettiği anlamın değil, aynı zamanda toplumsal yapının ortaya çıkmakta olan semiyotiği aşan (onu kapsayan) özellikleri ile anlam üretiminin nasıl sınırlandırıldığının da incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu, anlam üretiminin herhangi bir sosyal pratiğin bir yönü olmasına rağmen (pratikler anlam gerektirdiği sürece), hiçbir sosyal pratiğin (tek başına tüm davranışlar) tek başına anlam üretimine indirgenemezliğini vurgulamak anlamına gelmektedir. “Bu, semiosis (anlam üretimi), işaret ağları arasındaki farklılıklar oyununa indirgenemeyeceği anlamına gelir.” Anlam üretimi, onu mümkün kılan, semiosis ötesi (onun dışında, onun bağlamını oluşturan) koşulları tanımlamadan ve anlamadan anlaşılamaz (Fairclough, Jessop ve Sayer, 2003: 27).

Fairclough ve arkadaşları bu nedenle, Foucaultcu söylemleri ve söylem uygulamalarını, “son yirmi yıldır sosyal teoriyi enfekte eden “söylem-emperyalizm” inin bir örneği olarak” kabul etmekte ve sert bir biçimde reddetmektedirler (Fairclough, Jessop ve Sayer, 2003: 27). Onlara göre Foucaultcu söylem kavrayışının neden olduğu karışıklık, aynı zamanda, bilimsel araştırmanın geçişli ve geçişsiz boyutları arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaktadır. Yani gerçekliği insan zihnine, özenenin inşa ettiği anlamlara tabi kılmakta, idealist bir ontolojiyi inşa etmektedir ve “Böylece güçlü sosyal inşacılığa bağlı epistemik yanlışları üretir.”

Maddeci bir ontolojik pozisyonun üzerine inşa edilmiş olan bu yaklaşım/yöntem ise güncel toplumsal olgunun parçası olan metinlerin anlam inşası dışında kalan bağlamlarıyla birlikte ele alınması gerektiğini savunur. Kapitalizmin bu aşamasında daha da karmaşıklaşması karşısında araştırmanın disiplinler arası olması gerektiğine dikkati çeken Fairclough, eleştirel söylem çözümlemesini, “disiplinler arası” bir tarzda diğer disiplinlerle birlikte çalışacak şekilde tasarladıklarını belirtmektedir. Bu bağlamda, eleştirel söylem analizi, diğer disiplinler, kuramlar ve yöntemler ile diyalog içerisindedir. Fairclough, eleştirel söylem analizinin, araştırmanın özel nesnesi ile ilgili bir teori ve yöntem olarak geliştirildiğini vurgular. Araştırma nesnesi, teori ve yöntem arasındaki ilişki, teori ve yöntemin yeni bir nesneye “uygulanması” olarak gerçekleşmemelidir. Kuram, yöntem ve araştırma nesnesi arasında dinamik (diyalektik) bir ilişki kurulmalıdır. Yöntem, araştırma nesnesi ile sürekli olarak karşılaşma içinde gelişmektedir (Fairclough ve Graham, 2002: 187).

Materyalist ve eleştirel bir dil kuramı içerisinden geliştirilen bu yaklaşım ile metin çözümlemeleri, diğer yöntem ve disiplinlerle etkileşim içerisinde toplumsal gerçekliği açıklamanın önemli bir parçası haline gelme potansiyelini taşımaktadır.

Eleştirel Etnografi

Diyalektik yöntemin ilk adımı olarak, toplumsal olguyu şimdi içinde bulunduğu tüm ilişkilerle inceleme çabası, mikro süreçlerin bilgisini gerektirmektedir. Önceki bölümlerde ele alındığı üzere, etnografi mikro olana ilişkin ampirik verinin toplanabileceği bir yöntem olarak özellikle son yıllarda giderek yaygınlaşmıştır. Ancak, geleneksel/pozitivist ya da postmodernist etnografi yaklaşımları olgunun toplumsal bağlamını göz ardı etmekte, tarihsel ve yapısal süreçlerle diyalektik ilişkisini ihmal etmektedir. Ancak etnografinin eleştirel bir yaklaşımla uygulanması bu sınırlılıkların aşılmasını sağlayabilir.

Geleneksel yaklaşım, etnografinin, araştırmacının incelediği topluluğun yaşamına yoğun, etkin ve uzun süreli katılarak, yüz yüze görüşerek bu yaşamlara dair iktisadi, siyasi ve kültürel boyutları derin ve ayrıntılı yansıtmaya çabası olduğunu söylemektedir. Buna göre, “etnografi insanları kendi zaman ve mekanları ve günlük yaşam biçimleri içinde inceler; dolayısıyla araştırma nesnelerini ‘doğal habitat’ları içinde inceleyen natüralist bir yaklaşımdır.” Etnografik araştırma, araştırmacının ‘içinde’ bulunduğu ortamın tüm yönlerine dikkat yöneltmesini, katılımlı gözlem, derinlemesine mülakat gibi teknikler kullanarak bilgi toplamasını gerektirmektedir (Yücesan-Özdemir, 2001: 335).

Sharp (1982: 48-49), geleneksel etnografinin “gündelik yaşamın olağanüstü biçimlerini” “aktörler için görünmez olan iç ilişkileri, nedensel süreçleri ve üretken mekanizmaları” kavramaksızın ele almaya eğilimli olduğuna dikkati çekmektedir. Bu yaklaşım, ontolojik ve epistemolojik sosyal atomizmi güçlendirir. Sosyal hayatın atomları bireyler olur. İnançları, niyetleri, varsayımları ve eylemleri hem başlangıç noktasını oluşturur hem de açıklayıcı prosedürleri dikte eder. Sharp’a göre, sosyal gerçekliği kavramak için sadece bireyleri incelemek, bireylerin kendi sosyal gerçekliklerini inşa

ettiklerine ilişkin ontolojik kabulden kaynaklanmaktadır. Bu da sosyal gerçeğin yapısal ve tarihsel boyutlarının ihmal edilmesi anlamına gelmektedir.

Geleneksel yani pozitivist etnografi ile postmodernist etnografi, bu ihmal nedeniyle mikro olana ve alımlama anlarına sıkışmakta, toplumsal olgunun bütüncü açıklamasını yapmaktan uzak kalmaktadırlar. İletişim çalışmalarında giderek daha fazla kullanılan bir yöntem olarak bulguladığımız postmodernist etnografi ise öznel anlamların, özne dışındaki toplumsal dünyadan bağımsız olarak araştırmanın merkezinde bulunduğu bir anlayışa sahiptir. Bu anlayış bilimsel üretimde anlamın sabitlenemezliği, görecelik ve özne dışındaki dünyanın reddine kadar epistemolojik ve ontolojik temelleriyle diyalektik bir ilişki içerisindedir.

Öznel bir etnografinin eleştirisi için, Bourdieu'nün sosyolojiye ilişkin düşünsel sorgulaması içerisinden, sosyoloji için yaptığı tanımlayı biz etnografiyi uygulayan tüm toplumsal bilimler için kabul edebiliriz. Ona göre sosyolojinin temel görevi, tahakküm sistemlerinin, toplumun mensuplarınca bilincine varılmaksızın kendilerini dayatmasını sağlayan araçları açığa çıkartmasıdır. Buna göre, katılımcıların öznel algılarına başvurmak, açığa çıkarılması gereken tahakkümü sadece yeniden pekiştirme işlevi görebilir. Dolayısıyla sosyoloji (toplumsal bilimler), aktörlerin gündelik sınıflandırmalarını ve temsillerini olduğu gibi kabul edemez. Bourdieu, “sosyal bilimciye ortak duyuya dayalı gündelik temsillerden epistemolojik bir kopuş başlatma görevi atfetmektedir. Bilimsel bilgiyi nesnelci bir uğrakla başlatır çünkü, nesnel bilginin, etkileşimin cereyan ettiği ve öznel bilginin üretildiği koşulları tespit ettiğini (belirlediğini) düşünür (Swartz, 2011: 84).

Eleştirel etnografi buna paralel olarak, dışarıda bizden ayrı bir dünya olduğunu ve onu açıklayabileceğimizi kabul eder (Thomas'tan akt. Yücesan-Özdemir, 2001).

Toplumsal olguları sadece bireysel seçimler ve anlamlarla açıklayan metodolojik pozisyonun eleştirisinden doğmuştur. Yapı ve öznenin diyalektik ilişkisini çözümlemeye çalıştığı bir araştırmada etnografiyi veri toplamak için kullanır. Özetle, hakim etnografi anlayışı öznenin anlamı kurduğu kültürel süreçlerin betimlenmesine ilişkin tekniklerden oluşan yöntemi ifade ederken, eleştirel etnografi, öznelin kurduğu anlamların nasıl daha geniş toplumsal ve ideolojik ilişkilendiğini ortaya çıkarmaya çalışan yöntemdir (Harvey 2013; Yücesan-Özdemir 2011).

Bachmann ve Wittel'e göre (2011: 207), eleştirel etnografinin büyük gücü, insani davranışın gözlemlenmesinin, araştırılan praksisin birebir deneyimlenmesinin, sosyal ilişkilere katılmanın ve anlamların, öznel bakış açılarının mülakatlardaki, görüşme ve grup görüşmelerindeki açıklamaların arka planlarını araştırmanın kombinasyonunda yatmaktadır. Sadece gözlem ya da sadece mülakatın iletişim çalışmalarındaki kompleks medya pratiklerini anlamakta sınırlı kalacağı kabulünden yola çıkarak bu analizi yapmaktadırlar.

Ayrıca, eleştirel etnografide “eleştiri” sosyal etkileşime kurban edilmez, Sosyal etkileşime odaklanan araştırmalar da etkileşimi araştırmanın merkezine alarak, yapısal boyutları gözardı etme riskiyle karşı karşıyadır. Toplumsal olguları kısmen de olsa yapılandıran yapısal güçler analizden dışlandıkça eleştirel bir analiz yapma olasılığımız daralmaktadır. Sosyal etkileşim, sınıf için ya da sınıflar arası etkileşimleri analiz etmek tabi ki çok önemlidir. Ancak bunlar analizin merkezi olmamalıdır. Sosyal etkileşim bağlamı içerisinde incelenmelidir. Bachman ve Wittel'in (2011) dediği gibi burada tartışma konusu olan “Etnografiyi sosyal ilişkinin mikro bağlamına sıkıştırarak günümüz kapitalizminin eleştirisinin mümkün olup olmadığıdır.”

Eleştirel bir etnografinin genel kabulleri bunlardır. Ama bu çok genel bir çerçevedir. Bu genel çerçeveyi somutlaştırmak için ilk olarak yöntemin somut kullanım pratiklerini daha belirgin hale getirmek, ikinci adım olarak da yöntemi mikro olanla makro olanın etkileşimini sağlayabilmek üzere nasıl dönüştürebileceğimizi tartışmaktır. Çünkü, etnografi hem antropolojiden sosyal bilimlere yayılırken farklı ihtiyaçlar içerisinde hem de değişen üretim biçimlerini anlamak için değişmek zorundadır. 1870'lerde oluşturulan klasik bir etnografik yaklaşımla bugüne bakamayız. 1900'lerin sonunda sanayi üretiminin egemen olduğu bir kapitalist işleyiş kavram seti de günümüzde üretim noktasından veri toplamamıza çok yardımcı olmaz. Bu nedenle etnografi dönüşüme uğramak zorundadır ve uğramaktadır.

Öncelikle, etnografinin “alan”ı tamamen dönüşmüştür. Küresel kapitalizm döneminde, iletişim teknolojilerinin de etkisiyle artık alan geleneksel anlamda ‘mekansal olarak sürekliliği olan’, ‘homojen’ bir yerdir. İş’in özellikle simgesel üretim söz konusu olduğunda üretimin belirli bir alanda gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla, geleneksel olarak alanın tanımlanmış kavramlarıyla hareket etmek çok zordur. 1870’li yıllarda geliştirilmiş kavramlar setiyle alan tanımlaması yapmak bugünün emek sürecini/toplumsal pratiklerini alanda görmeyi ve analiz edebilmeyi imkansız kılmaktadır (Wittel, 2012).

Bu nedenle alanda ne kadar uzun kalınırsa araştırmanın o kadar başarılı olacağına ilişkin klasik alan araştırması paradigmasının dogmatikleştirilmemesi gerekmektedir. Wittel (2012) gibi sınıf etnografaları alan araştırmasının klasik alanda bulunmak ısrarından kısmen vazgeçerek ve emeğin içinde bulunduğu ağlar üzerine yoğun bir araştırmayla devam etmesi gerektiğini düşünmektedir. Alanla birlikte “orada bulunma” pratiği de dönüşüme uğramıştır. Dolayısıyla katılımlı ve doğrudan gözlem kategorisinin de benzer sorunlar ortaya çıkmıştır. Katılım zaten çoğunlukla mümkün değildir. Zaman ve mekan

anlayışının derin olarak değiştiği, Harvey'in (2011) deyiimiyle “zaman mekan sıkışması” yaşadığımız bir dönemde araştırılan yerde bulunmak geleneksel çalışmaların verdiği verimli sonuçları vermeyebilmektedir. Örneğin “maddi olmayan emeğin etnografisi maddi emeğinkinden daha az ilginç veriler üretmektedir. İletişim teknolojileriyle aracılanan ilişkilerin yoğunluğu arttıkça bu ilişkileri tüm boyutlarıyla gözlemlemek de mümkün olmaktan çıkmaktadır.” Wittel'e (2012) göre, bunlar etnografi için aşılmaz engeller olduğu anlamına gelmez, bunlar araştırma sürecinde çözülmesi ya da baş edilmesi gereken sorunlardır. Wittel, etnografik gözlemin, derinlemesine görüşmelerle ve diğer tekniklerle desteklenmesini önermektedir.

Kapitalizmin küreselleşmesiyle etnografik yöntemin karşı karşıya olduğu bir diğer sorun “kültürü anlamak üzere” kurulan bir araştırma tasarımı/yöntemi⁷¹ olmasında, kültür tanımının sık sık etkili analitik bir kategori olarak belirtilmesi de yine tartışmalı hale gelmektedir. Çünkü Artık yalıtılmış lokal bir kültürden söz etmek imkansızdır. Artık kültürü nasıl tanımlayacağımız konusu çok da net değildir. Tim Ingold, Chris Hann, Stefan Beck gibi araştırmacıların bu noktadaki itirazları dikkat çekicidir. Wittel (2012) gibi bazı araştırmacılar ise kültürün bir araştırma alanı olarak önem kaybettiğini söylemektedir. Ona göre, “Kapitalizmin içinde bulunduğumuz evresinde, dijital dönemde, büyük anlatılar lokali yapılandıran bir faktör olarak yeniden önem kazanmaktadır.”

Bu çalışmanın sonuçlarında ortaya çıktığı (ve bizim ısrarla vurguladığımız) gibi, etnografiye ilişkin önemli bir sorun alanı, yalnızca sosyal etkileşime odaklanan araştırmalar etkileşimi araştırmanın merkezine alarak, yapısal boyutları göz ardı etmektedirler. Benjamin'in Krakuer'in çalışması için dediği gibi “bağlantılar” kesinlikle

⁷¹ Artık, etnografinin kendi yöntemleri olan bir tasarım haline geldiğini savunan görüşler vardır.

zorunlu değildir. Ama Benjamin bu çalışmada, emekçinin kodlarıyla, sosyal davranış biçimleriyle eğlence endüstrinin ortaya çıkışı ya da faşizmin yükselişi arasındaki ilişkiyi kurmayı, göstermeyi sağlayanın da bu bağlantılar olduğuna dikkati çekmektedir. Sosyal bilimci olarak, toplumsal olguyu/gerçekliği açıklama çabası “bağlantıları” zorunlu hale getirir. Etnografiyi böyle bir kavrayışla iletişim alanına uygulamak toplumsal gerçekliğin önemli boyutlarına ilişkin bilginin üretilebileceği bir yöntemi geliştirmeyi sağlayacaktır.

Özetle, bu son bölümde, kültürel ekonomi politik, eleştirel söylem çözümlemesi ve dönüştürülmüş/geliştirilmiş bir eleştirel etnografiyi tarihsel maddeci bir metodolojik pozisyon içerisinden, analizin merkezine sınıfı koyarak eleştirel ekonomi politiğe içermek önerilmiştir. Eleştirel ekonomi politik yaklaşımın bu yaklaşım ve yöntemleri içerek genişletilmesinin, çağdaş iletişim araştırmalarında bize, yapı-fail, makro-mikro, özne-nesne ikiliklerini aşmanın kavramsal ve yöntemsel araçlarını sunabileceği savunulmuştur. Çalışmanın alan kısmında ortaya konan, eleştirel çalışmalar içerisinde metne kapanma ve ana odaklanarak toplumsal bağlamı ihmal etme eğilimi böylelikle tersine çevrilebilir. Ancak burada en önemli vurgumuz, araştırmalarda, tarihsel maddeci metodolojinin merkezi kategorisi “sınıf”ı ve dolayısıyla sınıfsal çelişkileri, analizin merkezinde korumaktır. Aksi halde, şu anda alana hakim olan sınıfsız sömürü ve tahakküm ilişkileri, tarihsiz toplumsal bağlamlar, kaynağı belirsiz iktidar ve baskılar, değiştirme potansiyeli temelsiz mücadeleler ve aslında eleştirel olmayan ama durmaksızın “eleştiren” çalışmalar alanı doldurmaya devam edecektir.

SONUÇ

Bu tez, Türkiye’de güncel iletişim çalışmalarının metodolojik ve yönetime ilişkin sorunlarını ve eğilimlerini tespit etmeyi, bu eğilimlerin sınırlılıklarını ve olanaklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Böylelikle alanın metodolojik sorunlarının aşılmasına yönelik tartışmaya katkı sunmak istenmektedir.

Öncelikle çalışmaların profil bilgilerini serimlemeyi amaçlayan kavramsal bir panorama ortaya konmuştur. Ardından, araştırmacıların metodolojik pozisyonunun araştırma süreci üzerindeki etkisi tartışılmış ve yöntemsel farkındalık sorgulanmıştır. Nihayetinde araştırmada bir bütün olarak ele alınması gereken tasarım, veri toplama ve veri analizi süreçlerinin çok boyutlu bağlantıları araştırılarak ve analiz düzeyleri ile yöntem eğilimlerinin alandaki konumları tartışılarak bir haritalandırma çalışması yapılmıştır. Haritalandırma çalışmasının sonuçları bize belirli eğilimler göstermekte ve bu da bu eğilimlerin sonuçları, yani bize sunduğu olanaklar ve sınırlılıklar üzerine düşünmek için veri setleri sunmuştur. Bu veri setleri, alandaki metodolojik eğilimler ve sorunların, kuramsal ve tarihsel arka planı içerisine değerlendirilmeye çalışılmıştır.

İletişim alanındaki mevcut eğilimlerde öne çıkan en temel gelişme, postmodern yaklaşımın tüm metodolojik kategoriler üzerindeki etkisidir. 1970’lerde uluslararası sermayenin küreselleşmesi ve emperyalizmin yeni bir aşamasına ulaşılmasıyla birlikte tüm toplumsal ilişki ve kurumların radikal bir dönüşümü söz konusu olmuştur. Bu dönüşüm yalnızca hukuk ve ekonomi alanlarını değil, ideoloji ve düşün dünyasını da etkisi altına almıştır. Bu koşullarda gündeme oturan postmodernizm, söz konusu dönüşümün eleştirel bilimsel pratikteki karşılığı olarak işlev görmüştür. Neoliberalizme kavramsal araçlarını veren postmodernizm, bilim ve bilimsel pratik karşısındaki yıkıcı tavrıyla en büyük etkisini sosyal bilimlerde göstermiştir.

Küreselleşmenin bölüp parçalayan doğasına paralel olarak farklılıklara, mikro olana odaklanan, genellemeleri ve toplumsal olguların açıklamasını yapmayı reddeden hegemonik postmodernist bilim yaklaşımı, bilgiyi de parçalamıştır. Saldırı, yerele/mikroya/farklı olana ait verileri bir kuram içerisinde yorumlama pratiğine idi. Böylece, sosyal bilimlere dönüştürerek, kapitalist sömürü ilişkileri ve emperyalist süreçler gibi makro ölçekte gerçekleşen ilişkilere, tarihsel yapısal belirlenimlere –büyük ölçüde- kör etmiştir.

Küreselleşmenin, sömürülen ülkeler, halklar ve emekçi sınıflar üzerindeki yıkıcı etkilerini ve sömürüyü ortaya koyacak eleştirel toplumsal araştırma pratikleri büyük ölçüde dönüşerek, açıklayıcı gücünü yitirmiştir. Yeni kavramlar ve bilme biçimleri ortaya çıkıp, hakim hale gelmiştir. Bilgiyle kurulan diğer tüm ilişki biçimleri parçalanmaya başlamıştır. Buna göre artık “büyük anlatıların çağı geçmiş”tir. Postmodernizm her ne kadar modernizme ve onun felsefesi aydınlanmaya karşı ortaya çıkmış ve eleştirisini “modernist” saydığı tüm bilim anlayışlarına yöneltmiş olsa da, en çok hedef aldığı “büyük anlatı” Marksizm oldu.

Postmodernizm ve post- ön ekli her yaklaşım içerisinde, eleştirel toplum bilimsel ve özel olarak bizim alanımızdaki eleştirel çalışmaların köklendiği Marksist kuramın açıklayıcı gücünü yitirdiği iddia edilmiştir. Postmodernist iddiaya göre, belirlemecilik, indirgemecilik ve özcülük Marksizmin toplumsal araştırma pratiğinde işlediği “üç büyük günah”tır (Özügürlü, 2011a). Sürekli günah işleyen Marksizm “eleştirel çalışmalardan” dışlanarak, postmodernizmin gündemindeki “farklılıklar” eleştirel çalışmalar içerisinde doldurulmuştur. Postmodernizm her ne kadar sosyal bilimlerde moda olmaktan çıkmış ve eleştirisi henüz 90’larda ve 2000’lerde en güçlü biçimde yapılmış olsa da sosyal bilimlerin alanında yarattığı tahribatın ne kadar ağır olduğu bugün ortaya çıkmaktadır. Postmodernist bilim anlayışı hegemonikliği ile diğer bilim yaklaşımlarını da

dönüştürmüş, onların ontolojik ve epistemolojik kabullerinin dağılmasına ya da dönüşmesine neden olmuştur. Çünkü hiçbir bilim yapma pratiği bu felsefi zemin olmadan gerçekleşemeyeceğinden bu zeminin ayaklarının altından kayması yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Dahası, akademide, toplumsal olgunun diyalektik ve tarihsel belirlenim ilişkileri içerisinde bütüncü bir açıklama çabası veren sosyal bilimciler, meslektaşları tarafından, “eski moda” ve “sorunlu” büyük anlatılar içerisinde açıklama yaptığı ve çalıştıkları konuları “tek taraflı”, “dogmatik”, “indirgemeci” biçimde ele aldığı suçlamasıyla karşılaşmaktadır. Bunun iki temel nedeni vardır. İlki, hiç şüphesiz, Marksist olmayan meslektaşlarımızın Marksizm konusundaki bilgi eksikliği ve alışlageldiği üzere Marksizmin oldukça mekanik ve dogmatik bir yorumunu Marksizmin kendisine atfetmeleridir. İkincisi ise, postmodernist eleştirilerin ve eleştiri olmanın ötesine geçen bazı yıkıcı iddiaların yarattığı etkidir.

Bugün, sosyal bilimler alanında, özellikle benim de dahil olduğum iletişim alanında yayınlanarak toplumsallaşan akademik bilginin, “bilimsel bilgi” içeriğinden çok şey kaybettiği söylenebilir. Hatta bu alanlarda “bilim” yapma iddiasından büyük ölçüde vazgeçilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları iletişim alanında bilimsellik iddialarını zayıflatan metodolojik karmaşayı ortaya koymaktadır.

Araştırmanın verileri, bilimsel yaklaşımların postmodernizmin hegemonik dönüştürücü etkisi nedeniyle dönüştüğünü, bu yeni melez metodolojik pozisyonları benimseyen araştırmacıların da “dönüştürülmüş”, ihtiyaca göre uyarlanmış yöntemleri kullandığını göstermektedir. Bu temel sonuç akılda tutularak alanın diğer eğilimleri ve araştırmanın önemli bazı bulguları şöyle sıralanabilir:

Metodoloji ve yöntem ile teknikler arasındaki bağ kavranamadığı ve bu konularda karmaşalar olduğu, alanda asgari bir yöntemsel farkındalığa sahip olunmadığı

görülmektedir. Metodolojinin anlamı ve işlevi kavranamamakta bununla ilgili bilgi birikimine sahip olunamamaktadır. Metodoloji salt yöntem şeklinde ele alınmakta ya da veri toplama tekniklerine indirgenmektedir. Metodoloji, yöntem ve teknik kavramları, azımsanamayacak kadar araştırmacı tarafından, birbirinin yerine kullanılmaktadır.

Bilimsel üretimin anlamı ve amacı değişmektedir. Bu nedenle üretilen bilginin “bilimselliği” ile ilgili tartışmalar ortaya çıkmaktadır.

İletişim alanının bilgisini üretmede hakim eğilim, metodolojik bireycilik olarak ortaya çıkmakta bu da bilimsel bilginin genelleştirilmesi ve yaygınlaştırılması konusunda önemli kısıtlar ortaya çıkarmaktadır.

Araştırmalarda analiz düzeyi daha teknik konularda kalmakta, toplumsal değerlendirmelerden ve toplumsal olguların tarihsel ve toplumsal belirlenimleri içerisinde kavranmasından kaçınılmaktadır.

Kuram ve araştırma pratiği arasındaki bağa yönelik önemli zaafılar görülmektedir. Bu konuda kırılma yaşanmaktadır.

Bulgular, araştırma alanda üretilen bilginin yarısından fazlasının betimleyici olduğunu göstermektedir. Alanın en popüler analiz birimi “içerik”tir. Her metodolojik pozisyondan araştırmacı kendi kavrayışı içerisinde bu içeriğe yönelebilmektedir. Dolayısıyla alanın en çok başvurulan yöntemleri içerik analizi, söylem analizi ve göstergebilimsel analizdir. Akademik bilgi üretiminin, esas olarak, piramidin en tepesinde yer alan bir avuç kurum tarafından yapıldığı ortaya çıkmıştır. Belirli üniversitelerde belirli bilim yaklaşımlarını benimsemiş akademik çevrelerin oluşmasının, bu çevrelerin kabullerinin dışına çıkacak bilgi üretim pratiklerinin gerçekleşme olanağı bulmasının önünde engel oluşturduğu görülmüştür. “Epistemolojik cemaat” tartışmasının olgusal zemini araştırma verileri tarafından doğrulanmıştır.

Alanda kadın araştırmacı sayısının erkeklere göre çok daha fazla olduğu ve kadın araştırmacıların grup halinde çalışmaya daha yatkın olduğu bulgulanmıştır. Akademik unvan arttıkça alana gitme eğiliminin düştüğü, diğer yandan genç araştırmacılar arasında alana gitmenin giderek daha popüler bir akademik eğilim haline geldiği görülmektedir. İletişim alanının en çok çalışılan konusunun “temsil” olduğu, ancak “sosyal medya” ve “teknoloji” konuları birlikte ele alındığında en çok çalışılan konunun teknolojiyle dönüşen iletişim pratikleri ve yapıları olduğu görülmektedir.

Pozitivist metodolojinin, alandaki hakim konumunu hala koruduğu görülmektedir. Araştırmacıların yüzde ellisi hala pozitivist metodoloji içerisinde çalışmaktadır. Diğer yarısı ise kendi içinde eleştirel gerçekçilik, post-yapısalcılık gibi farklı metodolojik pozisyonları benimsemiştir. İletişim alanında yorumsamacı geleneğin kavramları ve araçlarını kullanan ancak post yapısalcı/postmodern metodolojinin epistemolojik ve ontolojik öncüllerine yaslanan yeni bir melez tür ortaya çıkmıştır ve alanda oldukça etkilidir.

Diğer yandan, pozitivist metodolojinin iletişim araştırmalarındaki hakim yerini korumasına rağmen nitel çalışmalara ciddi bir kayma görülmektedir. Bunu pozitivist yaklaşımın da kendisine gelen eleştiriler doğrultusunda yaşadığı dönüşümlere bağlayabiliriz. Bulgular, Türkiye’de iletişim çalışmalarının neredeyse yüzde 70’i nitel tasarım içerisinde gerçekleştiğini göstermektedir. Nicel veri toplama tekniklerini kullanan araştırmacıların önemli bir kısmının birden fazla yöntem teknik kullanması (triangülasyon) bu sonuç üzerinde etkili olmaktadır.

Yukarıda eğilim olarak ortaya konulan ve bir araştırmada yöntemin konumunu, uygulamaya geçirilip geçirilmediğini, nasıl geçirildiğini içeren yöntemsel farkındalıkla ilgili bulgular da oldukça dikkat çekicidir. Tüm araştırmaların büyük kısmında bir şekilde

“yönteme ilişkin bir açıklama” yapılmıştır. Ancak bu yönteme ilişkin açıklama her araştırmada araştırmamanın yöntemini belirtmek şeklinde gerçekleşmemektedir. Araştırmacıların, araştırma tekniklerini yöntem olarak belirtme, sadece bu teknikleri belirterek yöntemi açıklamama, araştırma tasarımına ilişkin yaklaşımı yöntem olarak belirtme gibi farklı eğilimler içerisinde oldukları gözlemlenmektedir. Yöntemsel farkındalığın ciddi oranda düşük seyrettiği yöntembilimin/yöntemin bir bilimsel araştırma açısından sahip olduğu önemin araştırmacılar tarafından yeterince kavranamadığı söylenebilir.

Her beş araştırmadan birinde ve her üç doktora tezinden birinde ise yönteme ilişkin hiçbir açıklama yapılmamaktadır. Hatta yöntemi belirtilen araştırmaların içinde en düşük oran da doktora tezlerine aittir. Yöntem, araştırmaların kör noktasıdır. Bu, bilimsel araştırmada yöntemin dönemin genç araştırmacıları tarafından anlaşılmamasının sonucu olarak düşünülebilir. Ama aynı zamanda, ikinci bölümde ortaya koyulan postmodernist metodolojinin hegemonik etkisinin bir sonucu olarak da düşünülebilir. Zira, yöntem konusunda her tutumun ya da bu sonuçtan görüldüğü gibi “tutumsuzluğun” postmodernizmin yarattığı metodolojik karmaşayla doğrudan ilişkisi vardır ve iletişim alanında bu karmaşanın ne kadar yaygın olduğu bu sonuçtan görülmektedir. Bilimin her şeyden önce yöntemiyle tanımlandığı ve her şeyden önce yöntemiyle oluştuğu (Ergun, 2018: 12) göz önünde bulundurulduğunda iletişim alanında üretilen akademik bilginin, bizim çalışmamızın sonuçlarına göre, ne kadar bilimsel olduğu oldukça tartışmaya açıktır.

Özetle, araştırmamanın verileri, iletişim alanının tamamındaki metodolojik karmaşa ve yöntem konusundaki “tutumsuzluk”u açıkça ortaya koymaktadır. Eleştirel çalışmaların iletişim alanının tümünde hakim olan bu karmaşadan bağımsız kalmış olması beklenemez. İkinci bölümde kuramsal yönüyle tartışılmış olan eleştirel çalışmalardaki epistemolojik kopuş ve metodolojik farklılaşma, üçüncü bölümde serimlenen ve tartışılan

verilerle olgusal dayanaklarına kavuşturulmuş bulunmaktadır. Eleştirel iletişim çalışmalarının “eleştirel” içeriğinin erozyona uğradığına ilişkin iddiamız, bu verilerin bize gösterdiği üç temel eğilimle doğrulanmaktadır. Bu eğilimler, 1- Sınıfı analizden dışlama; 2- Metne kapanma, gerçekliği dilin içerisinde arama; 3- Alımlayıcıyı merkeze alma ve mikro olana odaklanarak sadece betimleyici bilgi üretmedir.

Bu eğilimleri gösteren metodolojik yaklaşımların temelinde onların epistemolojik ve ontolojik kabulleri bulunmaktadır. Özneden bağımsız maddi dünya, yani gerçekçi (realist) ontoloji yıkıma uğratılmıştır. Onu bilebilme olanakları da tamamen ortadan kaldırılarak epistemolojik bir yıkım da yaşanmıştır. Doğa bilimleri gibi kestirimci olamayacağı için ancak “açıklama” ile bilim statüsüne yükselebilen sosyal bilimler için, toplumsal olgu araştırma nesnesi olmaktan çıkmış, genelleme ve açıklama reddedilerek, sosyal bilim metodolojik bir yıkıma uğratılmıştır. Bu, bireye, mikro olana, toplumsallığın sadece özgül bir anına, farklı olana ilişkin betimsel bilginin (hatta betimsel bilgi bile olmayan işlenmemiş verilerin) yığıldığı “bilgi bankası”⁷² haline getirmek, onun “bilim” statüsünü elinden almaktır. Evet, postmodernizm, artık moda olmaktan çıkmıştır. Ama gündemimizden düşmemiştir. Çünkü sosyal bilimlerde hem ontolojik ve epistemolojik kabullerin kökten değişmesine ya da bulanıklaşmasına, metodolojik yaklaşımların melezleşmesine, epistemoloji-metodoloji-metot/araştırma bütünlüğünün parçalanmasına ve her düzeyin birbirinden kopmasına neden olmuştur. Metodolojik bir karmaşa alana hakimdir. Her isteyen her istediği “yöntemi” uygulayarak kendi kişisel standartlarına uygun “bilgi” ürettiği bir bilgi üretme pratiği alana hakim hale gelmiştir.

⁷² Doğan Ergun, sadece bilgi toplayan araştırma merkezlerinin bilim merkezleri olamayacağını belirtirken” olsa olsa bilgi bankası olur” der. Bu “bilgi bankasındaki bilgiler, bir yöntemle ya da yöntemlerle bilimsel bilgiye dönüşmeyecekse, bu banka bilgilerine kuru bilgi denileceği gibi, bilgi enflasyonu demek de çok haklı bir alaycılık olmalıdır herhalde.” Çünkü, “bilim bir toplama, biriktirme ya da yığma değildir”; “bir düzenlemedir” (Ergun, 2018: 12, 43).

Ve bu bilgi asla eleştirel değildir. Çünkü toplumsal olgunun üzerindeki mistik örtüleri kaldırarak gizemlileşmiş ilişkilerin gizlediği, görünenin altında yatan “gerçeği” göstermekten çok ama çok uzaktır. Eğer bir toplumsal araştırma pratiğinde, toplumsal olgulara ilişkin yanlış fikirler/görünüşler ile olgular arasındaki bağlantılar kurulamıyorsa o olguya ilişkin eleştiri de yapılamaz, alternatif öneriler de üretilemez (Joseph, 2001: 164). Toplumsal bilimler için ise “eleştirel rolü opsiyonel bir fazlalık değildir; bu rol onların açıklayıcı işlevlerine içkindir” (Bhaskar, 1986: 193). Sosyal bilim açıklayıcı bir eleştiridir (Joseph, 164). Açıklayıcılığı reddeden postmodernist bilim yaklaşımı, hem bu reddedişle, hem de kuramsal iddialarında milyonlarca kez “eleştiri” dese de, her bağlama, her kültüre, her özneye ait olan tikellikler arasında hiçbir hiyerarşi kurmadığı, daha somut olarak, ezenle ezilene ait olanın bilgisini üretmede bir ayrım yapmadığı ve hepsine aynı değeri verdiği ve hepsine aynı mesafede konumlandığı için eleştirel değildir. Aksine, sürekli kapitalizmi eleştiriyor görünürken tikelliklerin kavramsallaştırılamayan, genelleştirilemeyen bilgisini üreterek ve her şeyi olduğu gibi kabul ederek sömürü ilişkilerini meşrulaştırmaktadır. Sürekli bireysel direnişlerden bahsetmek de onu eleştirel yapmaz (Erdoğan, 2002: 2018).

Ayrıca bilimin betimleyici değil, açıklayıcı olması araştırma pratiğinin yaslanacağı bir kuramın zorunluluğu anlamına gelmektedir. Çünkü “açıklayıcılık”, aynı zamanda bir “sonuç çıkarmacılık” olduğu için bir bütünlükten, bir kavramsal çerçeve ve bütünlüğünden hareket edecektir (Ergun, 2018: 41).⁷³ Postmodernistlerin kendisi dışındaki bilim anlayışlarına yönelttiği “büyük anlatılar” eleştirisi kuram ve bilimsel araştırma pratiği arasındaki bağın da böylelikle koparılmasıyla sonuçlanmış, bilimsel

⁷³ Ayrıca bir kuram içerisinden çalışmak, Gulbenkian Komisyonu’nun Sosyal Bilimleri Açın Raporunda (1996) vurgulanan, sosyal bilimlerin disiplinlere bölünerek aşırı uzlaşmasına, bilginin genişliği ile derinliği arasında meydana gelen aşırı uzmanlaşmaya karşı mücadele etmek, farklı ve mikronun bilgisini üreten disiplinlerin hepsinden toplanan verilerin eklektik olmayan biçimde birleştirilmesini, sosyal olgunun bütünsel açıklaması için örgütlenebilmesini de sağlayacaktır. Ancak bunu, bir kuramın olguya giydirilmesi şeklinde ele almamak, olgu ve kuram arasındaki diyalektik ilişkiyi kurabilmek gerekir.

araştırma bir gemiyse onu dümensiz bırakmıştır. Şimdi Türkiye’de sosyal bilim, dümensiz bir gemide okyanusun ortasında dalgalarla boğuşmaktadır.

Peki Marksizm, kapitalizmdeki güncel gelişmeler karşısında açıklayıcılık gücünü gerçekten kaybetmiş midir? Tarihsel ve toplumsal belirlenimler artık “salt” üretim ilişkileri kapsamında açıklanamaz mı? Yeni üretim ilişkilerini açıklamakta tarihsel maddeci bir metodoloji yetersiz mi? Ya da... Agnoli’nin Mandel’e sorduğu gibi “Kendi konularımızda ödünler ve düzeltmeler yapmaya ne dersiniz?” Bu soruya yanıt verirken Mandel’in üslubu biraz da serttir: Eğer temel direkler koparılıp alınırsa, geriye kalan başımıza yıkılır... O zaman, gerçeklikteki değişimlerin ve keza geçmişin de bilimsel bilgilerindeki değişimler hakkında açıklama yapmak istediğimizde, bu değişimlerin Marksizmin temel önermeleriyle uyuşabilecek bir açıklaması var mıdır yok mudur ona bakmalıyız. Marksizmin krizi ya da “aşılması” ancak “yeni” olanın bu temel önermeleriyle uyuşabilecek bir açıklaması yoksa söz konusu olabilir. Ama böyle bir açıklama varsa, o zaman Marksizm, yaratıcı bir şekilde zenginleştirilmiş olur (Mandel ve Agnoli, 1993: 13).

Bizce Marksizm, toplumsal olanı açıklama iddiasını çok güçlü bir biçimde sürdürmektedir. Ve yeni gelişmelere onun içerisinde bir açıklama getirerek onu zenginleştirmek mümkündür. Üstelik bu sadece “opsiyonel”, “tercihe bağlı bir tavır” değildir. Postmodernizmin her şeyin ötesinde “gerçekliği” yıkarak giriştiği saldırıya sosyal bilimler içerisinde bir müdahale için şarttır. O zaman öncelikle şu soru bizi beklemektedir: Hangi tarihsel maddecilik? Tarihsel olan maddecilik mi? Maddeci olan tarih mi? Yapısalcı Marksizm mi, tarihselci Marksizm mi? Bu sorunun cevabı “sadece Marksizm”dir. Hatta “sadece Marx”tır. Çünkü Marx, kendi kuramında ve kendi yöntemini uygularken bu ikilikleri diyalektik biçimde birleştirmeyi, ilişkiselliği ve süreçleri kavramayı her zaman bilmiştir. ‘Sadece Marx’ı savunmak iki cephede bir

konum savaşını gerektirir: Metafizik, bilimselcilik, dogmacılık, determinizm, şeyleştirme dahil “nesnelciliğin” çeşitli türlerine karşı ve pozitivizm, agnostisizm, kuşkuculuk, bireycilik, iradecilik dahil, formel olarak karşı karşıya duran ama fiilen tamamlayıcı olan muhtelif “özelcilik” türlerine karşı (Bhaskar, 2015: 201).

Çalışmada, Marx’ın bu ikilikleri aşan kendi epistemolojisi ve metodolojisi ortaya konularak bu metodoloji içerisinde gerçekleştirilen bir iletişim araştırmasında diyalektik maddeci yöntemin somut olarak nasıl kullanılabileceğine ilişkin bir tartışma da yürütülmektedir. Lefebvre’in (1953) “Karl Marx’ın gerileyici çözümleme girişi” adını verdiği diyalektik yöntem bize tarihsel maddeci metodolojiyi somutlaştırmak ve onun yönteminin nasıl operasyonelleştirileceği hakkında fikir vermek açısından çok önemli bir olanak sunmaktadır. Sartre’ın “Toplumbilimle tarihi, maddeci diyalektik anlayışın görüngesine sokmada, yalın ve kusursuz bir yöntem” dediği insanbilimin bütün alanlarında geçerli olduğuna inandığı ve kendisinin de uyguladığını belirttiği bu yöntem, bizatihi Marx’ın diyalektik yönteminin kendisidir. Ergun’un yönetime ilişkin temel yöntem ve yan/destek/dayanak yöntemler kavramsallaştırmasından faydalanılarak diyalektik yöntemin eleştirel çalışmaların temel yöntemi olması gerektiği ve diyalektik yöntemin ilk adımı olarak olgunun bugünkü durumunu, parçası olduğu ilişkiler çerçevesinde ampirik olarak incelemek için yan/destek yöntemler kullanılması önerilmiştir. Doğan Ergun’un bu kavramsallaştırması da tarihsel maddeciliğin sosyal bilimlerin bütün yöntemlerinden faydalanmasını sağlayacak çok önemli bir açılım sağlamaktadır. İkincil yöntemlerle toplanan ham veri temel/birincil/gerçek yöntem olan diyalektikle yorumlanacaktır. Lefebvre’in ve Ergun’un bu katkıları, Marx’ın yöntemini anlamak ve uygulamak için sunduğu kavramsal araçlar bakımından dikkate değerdir.

Böyle bir metodolojik kavrayış içerisinde, eleştirel iletişim çalışmalarında, çalışmada tespit edilen metodolojik sorunların ve sınırlılıkların aşılabilmesi için güncel

bazı yaklaşım ve yöntemlerin eleştirel ekonomi politiğe içerilerek bu yaklaşımın genişletilmesi önerilmiştir. Bunlar, kültürel ekonomi politik, eleştirel söylem analizi ve eleştirel etnografidir. Eleştirel ekonomi politik yaklaşımın bu yaklaşım ve yöntemleri içererek genişletilmesinin, çağdaş iletişim araştırmalarında bize, yapı-fail, makro-mikro, özne-nesne ikiliklerini aşmanın kavramsal ve yöntemsel araçlarını sunabileceği savunulmuştur.

Bugün postmodernist saldırının yarattığı tahribat karşısında açıklayıcı, genelleyci ve bütüncül ve eleştirel bilgiyi savunmak, iletişim alanında bilimsel bilgi üretimini savunmaktır. Sosyal bilimin “bilim” statüsünü savunmaktır. İletişimin bir bilim alanı olarak geleceğe taşınmasını sağlayabilmek, bu alanda üretilen bilginin bilimsellik iddiasının sürdürülebilme, her şeyden önce alandaki metodolojik farkındalığın ve tutarlılığın geliştirilmesi ve derinleştirilmesiyle mümkündür. Bu çalışma, bu çabanın bir ürünü olarak alanın içinde bulunduğu parçalanmışlığa, metodolojik karmaşa ve “tutumsuzluğa” yine bu alan içerisinde müdahale girişimidir.

Çalışmanın alan kısmında ortaya konan, eleştirel çalışmalar içerisindeki metne kapanma ve ana odaklanarak toplumsal bağlamı ihmal etme eğilimi böylelikle tersine çevrilebilir. Ancak burada en önemli vurgumuz, araştırmalarda, tarihsel maddeci metodolojinin merkezi kategorisi “sınıf”ı ve dolayısıyla sınıfsal ilişkileri, analizin merkezinde korumaktır. Aksi halde, şu anda alana hakim olan sınıfsız sömürü ve tahakküm ilişkileri, tarihsiz toplumsal bağlamlar, kaynağı belirsiz iktidar ve baskılar, değiştirme potansiyeli temelsiz mücadeleler ve aslında eleştirel olmayan ama durmaksızın “eleştiren” çalışmalar alanı doldurmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2001). Post-Marksizmin Siyasal ve Kuramsal Açmazları”, *Praksis* (1), s. 13-32.
- Adorno, T. W. (1963). “Scientific Experiences of a European Scholar in America”, *The Intellectual Migration: Europe and America, 1930-1960*, (ed.D. Fleming ve B. Lahyn, Cambridge, Mass.: Harvard University Press/Bellknap.
- Alemdar, K.; Erdoğan, İ. (2005). *Öteki Kuram*, Ankara: Erk.
- Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul: İletişim.
- Anderson, P. (2016). *Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler*, (çev. B: Aksoy), İstanbul: İletişim.
- Anderson, P. (2004). *Tarihsel Materyalizmin İzinde*, (çev. M. Bakırcı ve H. Gürvit), İstanbul: Belge.
- Ang, I. (1990). “Culture and Communication: Towards an Ethnographic Critique of Media Consumption in the Transnational Media System”, *European Journal of Communication*, 5, s. 239-260.
- Aronowitz, S. (1988). *Science as Power: Discourse and Ideology in Modern Society*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Aziz, A. (2013). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, Ankara: Nobel.
- Bachmann, G.; Wittel, A. (2011) “Medienethnographie”, *Qualitative Methoden der Medienforschung*, (der. A. Ruth ve B. Jörg) Reinbek, s. 183-219.
- Barker, C. (1999) *Television, Globalization and Cultural Identities*, Philadelphia: Open University Press.
- Barthes, R. (1990). *Çağdaş Söylenler*, (çev. T. Yücel), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Beck, S. (der.) (2000), “media.practices@culture”, *Technogene Nähe: Ethnographische Studien zur Mediennutzung im Alltag*. Münster: LIT, s. 9–17.

- Benton, T.; Craib, I. (2012). *Sosyal Bilim Felsefesi*, Ankara: Sentez.
- Bensaid, D. (2011). *Marx Kullanım Kılavuzu*, İstanbul: Habitus.
- Best, S.; Kellner, D. (2011). *Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalara*, (çev. M. Küçük), İstanbul: Ayrıntı.
- Berger, A. (2000). *Media and Communication Research Methods: An Introduction to Qualitative and Quantitative Approaches*, Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Beşikçi, İ. (1991) *Bilim Yöntemi*, Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Bhaskar, R. (2015). *Gerçekliği Geri Kazanmak: Çağdaş Felsefeye Eleştirel Bir Giriş*, İstanbul: Nota Bene.
- Bhaskar, R. (1998). *Critical Realism*, London: Routledge.
- Bhaskar, R. (1997). *A Realist Theory of Science*, London: Verso.
- Bhaskar, R. (1986). *Socialist Realism and Human Emancipation*, London: Verso.
- Bottigelli, E. (1997). *Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu*, (çev. K. Somer), Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, s.187, 195.
- Bottomore, T.; Nisbet, R. (2002). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (haz. Mete Tunçay ve Aydın Uğur), Ankara: Ayraç.
- Bottomore, T. B. (1977). *Toplumbilim: Sorunlarına ve Yazınına İlişkin Bir Kılavuz* (çev. Ü. Oskay), Ankara: Doğan Yayınları.
- Bourdieu, P. (2013). *Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanının Klinik Bir Sosyolojisi İçin*, İstanbul: Heretik.
- Bourdieu, P. (2013). *Pratik Nedenler*, Adıyaman: Hil.
- Bourdieu, P.; Wacquant J. D. (2003). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, İstanbul: İletişim.
- Bourse, M. & Yücel, H. (2012). *İletişim Bilimlerinin Serüveni*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Braverman, Harry (2008). *Emek ve Tekelci Sermaye*, (çev. Ç. Çidamlı), İstanbul: Kalkedon.
- Burawoy, M. (2015). *Üretim Siyaseti Kapitalizm ve Sosyalizmde Fabrika Rejimleri*, (çev. Ç. Gümüşoluk), Ankara: Nota Bene.
- Burawoy, M. (2009). *The Extended Case Method*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Callinicos, A. (2014). “Eleştirel Gerçekçilik ve Ötesi: Roy Bhaskar’ın Diyalektik’i”, *Çağdaş Marksizm İçin Eleştirel Kılavuz*, (çev. Ş. Alpagut), İstanbul: Yordam, s. 523-541.
- Callinicos, A. (2001). *Postmodernizme Hayır Marksist Bir Eleştiri*, (çev. Ş. Pala), Ankara: Ayraç.
- Chomsky, N.; Edward S. H. (2006). *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Polisiği*, (çev. E. Abadoğlu), İstanbul: Aram.
- Creswell, J. W. (1994). *Research Design: Qualitative and Quantitative Approaches*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Curran, J. (2005). “Kitle İletişim Araştırmasında Yeni Revizyonizm: Bir Yeniden Değerlendirme Çabası”, *Medya, İktidar, İdeoloji* (der. M. Küçük), Ankara: Ark, s. 377-412.
- Çam, Ş. (2008). *Medya Çalışmalarında İdeoloji: Metodolojik ve Epistemolojik Sorunlar*, Ankara: De Ki.
- Çelebi, A. (2001). “Risk ve Olumsuzluk: Sosyal Teori ve Sosyal Felsefe İlişkisini Anlamaya Yönelik İki Anahtar Kavram”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(01), s. 23-52.
- Çelebi, N. (1996). *Sosyal Bilimlerde Yöntem*, Konya: ABA.
- Çelik, S. K. ve Ozan, E.D. (2001). Bob Jessop’la Görüşme, *Praksis* (1), 2001, s.136-148.
- Dağtaş, B. (1999). “İngiliz Kültürel Çalışmalarında İdeoloji”, *Kurgu Dergisi*, 16, s. 335-357.

- Decoster J. ve Lichtenstein, B. (2012). “İletişim Alanında Nicel ve Nitel Yöntemleri Bütünleştirme”, İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri: Görsel Metin Çözümleme (ed. Ö. Güllüoğlu), Ankara: Ütopya, s. 383-405.
- Dear, M.J. (1986). “Postmodernism and Planning”, *Environment and Planning D: Society and Space*, Volume: 4 issue: 3, page(s): 367-384.
- Denzin, N. K.; Lincoln, Y. S. (2003). “Introduction”, *Strategies of Qualitative Inquiry* (der. N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln), Thousand Oaks, CA: Sage, s.1-5.
- Denzin, N. K.; Lincoln, Y. S. (1994). *Handbook of Qualitative Research* (der. N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln), Thousand Oaks, CA: Sage.
- Derrida, J. (1981). *Positions*, Chicago: University of Chicago Press.
- Derrida, J. (1979). *Spurs: Nietzsche's Styles*, Chicago: University of Chicago Press.
- Dikeçligil, B. (2010). “Bilimsel Paradigmaların Oluşumunda ve Dönüşümünde Sosyolojik Bağlam”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 4(7), s. 53–61.
- Dikeçligil, B. (2006). “Sosyal Bilimler Epistemolojisinde Sorunların Kaynağı: Ontolojiyi Unutmak”, Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara: Vadi, s.31-51.
- Dikeçligil, B. (2005). “Bilimsel Paradigmaların Oluşumunda ve Dönüşümünde Sosyolojik Bağlam”, *Bilimde Modern Yöntemler Sempozyumu*, 16-18 Kasım 2005, Kocaeli.
- Dursun, Ç. (2012). *Kültürel Çalışmalar*, Ankara Üniversitesi Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Dersi Yayınlanmamış Ders Notları, Ankara.
- Duverger, M. (1980). *Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş*, Ankara: Bilgi.
- Eagleton, T. (2015). *Postmodernizmin Yanılsamaları*, (çev. M. Küçük), İstanbul: Ayrıntı.
- Edelman, M. (1988). *Constructing the Political Spectacle*, Chicago: University of Chicago Press.

- Ellis, J. (1989). *Against Deconstruction*, Princeton: Princeton University Press.
- Engels, F. (2000). *Tarihsel Materyalizm Üzerine Mektuplar 1890-94*, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Erdem, D. F. (2011). “Mazlumların Kuramcısı ve Stratejisti Sultan Galiyev”, *Karadeniz Araştırmaları*, Kış, Sayı 28, s. 85-113.
- Erdoğan, İ. (2014). *Medya Teori ve Araştırmaları*, Ankara: Erk.
- Erdoğan, İ. (2007). *Pozitivist Metodoloji*, Ankara: Erk.
- Erdoğan, İ. (2007b). Temel Bilgiler: Eleştirel Yaklaşımlarda İletişim Anlayışı, *İletişim Araştırma ve Kuramları*, 2007, 25, 153-198.
- Erdoğan, İ. (2002). *Kapitalizm Kalkınma Postmodernizm ve İletişim*, Erk Yayınları, Ankara.
- Ergun, D. (2018). *Yöntemi Bulmak*, Ankara: İmge.
- Ergun, D. (2015). *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*, Ankara: İmge.
- Ergun, D. (2014). *Yöntemi Geliştirmek*, Ankara: İmge.
- Ergun, D. (2005). *Sosyoloji ve Tarih*, Ankara: İmge.
- Ergül, H. (der.) (2013). *Sahanın Sesleri: İletişim Araştırmalarında Etnografik Yöntem*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Ergül, H. Gökarp, E. Cangöz, İ. (der.) (2012). “*Medya Ne ki.. Her Şey Yalan!*” *Kent Yoksullarının Günlük Yaşamında Medya*. İstanbul: İletişim.
- Eroğul, C. (2014). *Birey Nedir?*, İstanbul: Yordam.
- Etil, H. (2015). “Eleştirel Realizmin Açtığı Ufuk: Epistemik Hataya Karşı Ontolojik Dikkat”, *Kitap İncelemesi: Roy Bhaskar, (2013), Naturalizmin Olanaklılığı*, (çev.Vefa Saygın Öğütle), *Modus Operandi*, Sayı:1, Mart, s. 295-299.
- Fairclough, Norman (1996), *Language and Power*, Longman, New York.

- Fairclough, Norman (1995), *Critical Discourse Analysis: The critical study of language*, Longman, London & New York.
- Fairclough, N, Jessop, B ve Sayer, A. (2003). “Critical Realism and Semiosis”, *Realism, Discourse and Deconstruction* (der. J.M. Roberts ve J. Joseph.), London: Routledge, 23-42.
- Fairclough, N. ve Graham, P. (2002). “Marx as Critical Discourse Analyst: The Genesis of a Critical Method and its Relevance to the Critique of Global Capital.” *Estudios de Sociolinguística*, vol 3, no. 1, 185-229.
- Featherstone, M. (1988). “In Pursuit of the Postmodern: An Introduction”, *Theory, Culture and Society*, 5 (2-3), s. 195-217.
- Feigl, H. (1953). “The Scientific Outlook: Naturalism and Humanism”, *Readings in the Philosophy of Science*, New York: Appleton-Century-Crofts.
- Fejes, F. (1993). “Eleştirel Kitle İletişim Araştırması ve Medya Etkileri: Yok Olan İzleyici Sorunu” (çev. M. Küçük), *AÜ İLEF Yıllık 1992-1993*, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, s. 238-253.
- Feyerabend, P. (2010). *Yönteme Karşı*, İstanbul: Ayrıntı.
- Feyerabend, P. (1991). *Özgür Bir Bilimde Bilim* (çev. A. Kardam). İstanbul: Ayrıntı.
- Fish, S. (1989). *Doing What Comes Naturally*. Durham, N.C.: Duke University Press.
- Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş* (Çeviren: S. İrvan), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Fiske, J. (1997). “Postmodernizm ve Televizyon”, *Medya, Kültür, Siyaset* (der. S. İrvan), Ankara: Alp.
- Fiske, J. (1989) *Understanding Popular Culture*, London: Unwin Hyman.
- Fokkema, D. (1984). *Literary History, Modernism and Post-modernism*, Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.
- Foucault, M. (2017). *Öznellik ve Hakikat*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Gadamer, H.G. (1990). “Tarih Bilinci Sorunu”, *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım* (der. P. Rabinow ve W. Sullivan) (çev. T. Parla), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Gadamer, H. G. (1989) *Truth and Method*, New York: Crossroad.
- Garnham, N. (2008a). “Bir Kültürel Materyalizm Teorisine Doğru”, *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar* (der. S. Çelenk), Ankara: De Ki, s. 67-83.
- Garnham, N. (2008b). “Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar: Uzlaşma mı Boşanma mı?”, *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar* (der. S. Çelenk), Ankara: De Ki, s. 115-129.
- Geras, N. (1987). “Post-Marxism?”, *New Left Review*, 163, Mayıs-Haziran.
- Geray, H. (2016). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*, Ankara: Ütopya.
- Geray, H. (2014). *İletişim Alanından Örneklerle Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*, Kocaeli: Umuttepe.
- Gergen, K. J. (1986). “Correspondence versus Autonomy in the Language of understanding Human Action”, *Metatheory in Social Science*, der. D. W. Fiske; R. A. Schweder, Chicago: University of Chicago Press.
- Giddens, A. (2000). *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, İstanbul: Metis.
- Giddens, A. (1990) “Pozitivizm ve Eleştiricileri”, (ed. T. Bottomore ve R. Nisbet), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (çev. L. Köker). Ankara: Vadi.
- Gitlin, T. (2008). “Medya Sosyolojisi: Egemen Paradigma”, *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar* (der. S. Çelenk), Ankara: De Ki Yayınları, s.19-67.
- Golding, P.; Murdock, G. (2002). “Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik.” *Medya Kültür Siyaset*, (der. S. İrvan), Ankara: Alp Yayınevi, s. 59-97.

- Golding, P.; Murdock, G. (2008). "İdeoloji ve Kitle İletişim Araçları: Belirlenim Sorunu." *Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji*, (der. L. Yaylagül ve N. Korkmaz; çev. L. Yaylagül), Ankara: Dipnot.
- Gramsci, A. (2012a). *Hapishane Defterleri*, c. 3, İstanbul: Kalkedon.
- Gramsci, A. (2012b). *Hapishane Defterleri*, c. 2, İstanbul: Kalkedon.
- Gramsci, A. (2011). *Hapishane Defterleri*, c. 1, İstanbul: Kalkedon.
- Griffin, D. R. (1988). *The Reenchantment of Science: Postmodern Proposals*, Albany: State University of New York Press.
- Grossberg, (1997a). *Dancing in Spite of Myself: Essays on Popular Culture*, Durham and London: Duke University Press.
- Grossberg, (1997b). *Bringing It All Back Home: Essays on Cultural Studies* Durham and London: Duke University Press.
- Grossberg, L. (1993). "Can Cultural Studies Find True Happiness in Communication?", *Journal of Communication*, 43, 4.
- Guba, E. G.; Lincoln, Y. S. (1994). "Competing Paradigms in Qualitative Research", *Handbook of Qualitative Research* (der. N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln), Thousand Oaks, CA: Sage, s.105-117.
- Guenon, R. (1986). *Modern Dünyanın Bunalımı* (çev. M. Kanık). İstanbul: Risale.
- Gulbenkian Komisyonu (1996), *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor* (çev. Ş. Tekeli), İstanbul: Metis.
- Gurevitch, M.; T. Bennett ve J. Woolacott (1982). *Culture, Society, and the Media*, London: Methuen Publishing.
- Gür, G. (1998). *Das Türkeibild in der deutschen Presse unter besonderer Berücksichtigung der EU-Türkei-Beziehungen. Eine Inhaltsanalyse für den Zeitraum 1987-1995*, Frankfurt: Lang.

- Habermas, J. (1998). *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine* (çev. M. Tüzel). İstanbul: Kabalcı.
- Hall, S. (2008). “Kültürel Çalışmalar ve Teorik Mirası”, *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar*, der. Sevilay Çelenk, Ankara: De Ki.
- Hall, S. (2005). “İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulmanın Geri Dönüşü.” *Medya İktidar İdeoloji*, (der. ve çev. M. Küçük), Ankara: Bilim ve Sanat, s. 191- 254.
- Hall, S. (1996). “The Problem of Ideology: Marxism Without Guarantees.” *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, der. Morley and Chen, Londra: Routledge. s. 25-47.
- Hall, S. (1982). “The Rediscovery of ‘Ideology’: Return of the Repressed in Media Studies”, içinde M. Gurevitch, T. Bennett ve J. Woolacott (der), *Culture, Society, and the Media*, London: Methuen Publishing, 81.
- Hamzaoglu, O. (2012). “Bilimsel Yöntem Nedir? Bilimsel Yöntem ile ‘Araştırma Teknikleri’ Arasındaki Farklar Nelerdir?”, *50 Soruda Bilim ve Bilimsel Yöntem* (der. A. Şenel), İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Hardt, H. (2005). “‘Eleştirel’in Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişimi Araştırması”, *Medya, İktidar, İdeoloji* (der. M. Küçük), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Harman, W. W. (1988). “The Postmodern Heresy: Consciousness as Causal”, *The Reenchantment of Science: Postmodern Proposals* (der. D. R. Griffin), Albany: State University of New York Press, s. 115-128.
- Harvey, D. (2011). “Mekan-Zamanın Diyalektiği”, *Yeni Yüzyılda Diyalektik* (der. B. Ollman ve T. Smith), İstanbul: Yordam.
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru* (çev. A. D: Temiz), İstanbul: Metis.
- Hekman, S. (1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik* (çev. H. Arslan ve B. Yıldız). İstanbul: Paradigma.

- Herman, E. S. (2004). *Medyada İkiyüzlülük: Propaganda Çağında Haberleri Deşifre Etmek*, (çev. N. Nirven), İstanbul: Chiviyazıları.
- Hine, C. (2000), *Virtual Ethnography*. London: Sage.
- Hirschauer, S.; Amann, K. (der.) (1997). *Die Befremdung Der Eigenen Kultur. Zur Ethnographischen Herausforderung Soziologischer Empirie*. Frankfurt a. M: Suhrkamp.
- Hmeros, (2014). *Odyseia*, (çev. F. Koçak). İstanbul: Arkadaş.
- Horkheimer, M. (1994). *Akıl Tutulması* (çev. O. Koçak). İstanbul: Metis.
- Hughes, H. S. (1985). *Toplum ve Bilinç, Avrupa'da Toplumsal Bilincin Şekillenışı* (çev. G. Özkan). İstanbul: Metis.
- İnal, A. (1996). *Haberi Okumak*, İstanbul: Temuçin Yayınları.
- Jensen, K. B. (2005). “Nitel Bilim Olarak Beşeri Araştırmaları: Kitle İletişim Araştırmalarına Katkıları”, *Medya ve İzleyici: Bitmeyen Tartışma* (der. Şahinde Yavuz), Ankara: Vadi, s. 25-54.
- Jensen, K. B. ve Rosengren, K. E. (2005). “İzleyicinin Peşindeki Beş Gelenek”, *Medya ve İzleyici: Bitmeyen Tartışma* (der. Şahinde Yavuz), Ankara: Vadi, s. 55-8. 3
- Jensen, K. B. (2002). *A Handbook of Media and Communication Research: Qualitative and Quantitative Methodologies*, NY: Routledge.
- Jessop, B. (2009). “Cultural political economy and critical policy studies”, *Critical Policy Studies* 3 (3-4), 336-356, 2009.
- Jessop, B. Ve Sum, N. L. (2016). “What is Critical”, *Critical Policy Studies*, 10 (1), 105-109.
- Jessop, B. ve Oosterlynck, S. (2008). Cultural Political Economy: on Making the Cultural Turn without Falling into Soft Economic Sociology, *Geoforum*, Volume 39, Issue 3, May 2008, Pages 1155–1169.

- Jessop, B. (2004). Critical semiotic analysis and cultural political economy. *Critical Discourse Studies*, 1 (2), 159-174.
- Joseph, J. (2001). “Eleştirel Gerçekçiliğin Marksizm’e Faydalı Olabileceği Beş Nokta,” *Praksis*, sayı 1, s. 149-170.
- Johnson, B. (1980). *The Critical Difference: Essays in the Contemporary Rhetoric of Reading*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Jourdain, A.; Naulin, S. (2016). *Pierre Bourdieu’nun Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*, (çev: Ö. Elitez), İstanbul: İletişim.
- Kadioğlu, A. (1999). “Sosyal Bilimsel Sancılar”, *Doğu Batı*, Sayı 7, Mayıs-Haziran 1999.
- Karapehlivan Şenel, F. (2012). “Sosyolojide Kullanılan Başlıca Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri Nelerdir?”, *50 Soruda Bilim ve Bilimsel Yöntem* (der. A. Şenel), İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Kartal, K. (2015). *Okumayı, Yazmayı, Öğretmeyi, Öğrenmeyi, Bilmeyi ve Araştırmayı Biliyor muyuz?: Yöntembilim*, Ankara: Detay.
- Kejanlıoğlu, D. B. (2000). “Kitle İletişim Araştırmalarının Tarihyazımları Üzerine: Bir Alanın Tanımlanması” *Medya ve Kültür*, I. Ulusal İletişim Sempozyumu (3-5 Mayıs 2000) Bildirileri, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları. 29-41.
- Kellner, D. (2016). “Kültürel Marksizm ve Kültürel Çalışmalar”, *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Temmuz/July, 9(2), s. 132-151.
- Kellner, D. (2011). “Nostalji, Postmodernizm ve Kitle Kültürü Eleştirisi”, *Modernite versus Postmodernite* (der. M. Küçük), İstanbul: Say.
- Kellner, D. (2008). “Ayrımın Üstesinden Gelmek: Kültürel Çalışmalar ve Ekonomi Politik,” *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar* (der. S. Çelenk), Ankara: De Ki, s. 147-172.

- Kellner, D. (1999). *Cultural Studies and Social Theory: A Critical Intervention*, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.498.9127&rep=rep1&type=pdf>
- Kolakowski, L. (1971). "Althusser's Marx", *Socialist Register*, London: Merlin Press, s. 111-128.
- Kuhn, T. (1991). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* (çev. N. Kuyaş). İstanbul: Alan.
- Korsch, K. (1991). *Marksizm ve Felsefe*, İstanbul: Belge.
- Küçük, M. (2011). *Modernite versus Postmodernite* (der. M. Küçük), İstanbul: Say. s
- Köker, L. (2013). *İki Farklı Siyaset: Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori*, Ankara: Dipnot.
- Kugler, P. (1988). "From Modernism Some implications for a depth psychology of dreams. *Psychiatric Journal of the University of Ottawa* 13 (2): 60-65.
- Kutluer, İ. (1985). *Modern Bilimin Arkaplanı*, İstanbul: İnsan.
- Laclau, E. ve Mouffe, C. (2017). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, İstanbul: iletişim.
- Larrain, J. (1996). "Stuart Hall and the Marxist Concept of Ideology," *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, der. David Morley ve Kuan-Hsing Chen, Londra: Routledge.
- Larrain, J. (1995). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik: Üçüncü Dünya Gerçeği*, (çev. M.N. Domaniç), İstanbul: Sarmal.
- Lefebvre, H. (2014). *Sosyalist Dünya Görüşü Marksizm*, İstanbul: Yordam.
- Levine, N. (1984). *Dialogue Within the Dialectic*, London: George Allen & Unwin Publishers.
- Lewins, F. (2011). *Sosyal Bilim Metodolojisi Eleştirel Bir Giriş*, (çev. A. V. Taştan), Ankara: Lotus.

- Lichtman, Richard (2012). *Liberal İdeolojinin Marksist Eleştirisi: Eleştirel Toplumsal Kuram Üzerine Denemeler*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Lukacs, G. (2014). *Tarih ve Sınıf Bilinci*, İstanbul: Belge.
- Lyotard, J. F. (1997). *Postmodern Durum* (çev. A. Çiğdem). Ankara: Vadi.
- Lyotard, J. F. (1994). *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı.
- Mandel, E. ve Agnoli, J. (1993). *Çağdaş Toplum ve Marksizm*, (çev. N. Satlıgan), İstanbul: Kardelen.
- Mandel, E. (1992). *Marksizme Giriş* (çev. O. Dilber ve Ş. Ozansü), İstanbul: Yazın.
- Mandel, E. (1986). *Marksizmin Tarihteki Yeri*, (çev. M. Kürkcügil), İstanbul: Yazın.
- Marx, K. (2011). *Kapital I*, (çev. M. Selik ve N. Satlıgan), İstanbul: Yordam.
- Marx, K. (2000). *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, (çev. S. Belli), Ankara: Sol.
- Marx, K. (1979). *Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı*, (çev. S. Belli), Ankara: Sol.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*, (çev. Tok, O. Geridönmez), İstanbul: Evrensel.
- Marx, K. ve Engels, F. (1997). *Komünist Manifesto*, (çev. G. Köylü), Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (1996). *Seçme Mektuplar*, (çev. A. Bilgi), İstanbul: Evrensel.
- Marx, K. ve Engels, F. (1976). *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi*, (çev. K. Somer), Ankara: Sol.
- Marvasti, A. B. (2004). *Qualitative Research in Sociology*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- McClosky, D. M. (1985). *The Rhetoric of Economics*, Madison: University of Wisconsin Press.
- Mertens, D. M. (2009). *Transformative Research and Evaluation*, New York: Guilford Press.

- Mostyn, B. (1985). *The Content Analysis of Qualitative Research Data: A Dynamic Approach, The Research Interview: Uses and Approaches* (der. M. Brenner, J. Brown, D. Canter), New York: Academic Press, s.:115-145.
- Mouffe, C. (1979). "Hegemony and Ideology in Gramsci." *Gramsci and Marxist Theory*. (der. C. Mouffe), Londra: Routledge and Kegan Paul, 168-205.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (çev. O. Akınay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Mattelart, A. (2001) *İletişimin Dünyasallaşması*, (çev. H. Yücel), İstanbul: İletişim.
- Mattelart, A. ve Mattelart, M. (1998). *İletişim Kuramları Tarihi* (çev. M. Zillioğlu), İstanbul: İletişim.
- McChesney, R. W. (2006). *Medyanın Sorunu: 21. Yüzyılda İletişim Politikaları*, (çev. Ç. Çıdamlı, E. Coşkun, E. Usta), İstanbul: Kalkedon.
- McChesney, R. W. (2003). "Küresel İletişimin Politik Ekonomisi." *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı: Küresel İletişim Devriminin Politik Ekonomisi*, (der. R. W. McChesney vd.; çev. N. S. Çıngır vd.), Ankara: Epos Yayınları, s. 7-38.
- Meiksins P.; Wood, E. M. (1985). "Beyond Class? A Reply to Chantal Mouffe" *Studies in Political Economy* 17, 141-64.
- Melody ve Mansel (1983). "The Debate Over Critical vs. Administrative Research: Circularity or Challenge?" *Journal of Communication*, 33:3, 103-116.
- Mosco, V. (1996). *The Political Economy of Communication: Rethinking and Renewal*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Murdock, G. (2004). "Past the Posts: Rethinking Change, Retrieving Critique". *European Journal of Communication*, vol. 19, no. 1, s. 19-38.
- Murdock, G. (2009). "Reconstructing the Ruined Tower: Communications and the Questions of Class." *MATRIZES*, vol. 2, no 2, s.1-17.
- Murphy, J. (1995). *Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri* (çev. N. Arslan). İstanbul: Eti.

- Murphy, J. (1988) "Computerization, Postmodern Epistemology, and Reading in the Postmodern Era", *Educational Theory*, 38 (2), s. 175-82.
- Mutlu, E. (2001). "Kitle İletişim Kuramları Üzerine", *İletişim*, Sayı: 9, 2001, s. 207-220.
- Mutlu, E. (1996). "İletişim Çalışmaları Alanına Aykırı Bir Bakış: Bir Üst-İletişim Olarak İletişim Çalışmaları", *AÜ İLEF Yıllık '94*, s. 165-180.
- Nalbantoğlu, Ü. (2009). "Needham ve 'Batı'nın Bilimi Üzerine", *Araştırmalar: Bilim, Kültür, Üniversite*, İstanbul: İletişim.
- Neuman, L. (2014a). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar Cilt I.* (çev. S. Özge), Ankara: Yayın Odası.
- Neuman, L. (2014b) *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar Cilt II.* (çev. S. Özge), Ankara: Yayın Odası.
- Nasr, S. H. (1982). *İnsan ve Tabiat* (çev. N. Avcı). İstanbul: Yeryüzü.
- Needham, J, (1983). *Doğunun Bilgisi Batının Bilimi*, (çev. N. Acar vd.), Ankara: Mab.
- Norris, C. (1982). *Deconstruction: Theory and Practise*, New York: Methuen.
- Ollman, Bertell (2011). *Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar* (çev. C. Saraçoğlu), İstanbul: Yordam.
- Osimov, G. (1977). *Toplumbilim: Teori ve Yöntem Sorunları*, Ankara: Sol.
- Outhwaite, W. (1987). *New Philosophies of Social Science*, Londra: Macmillan.
- Öğütler, V. S. (2013). *Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi: Sosyal Bilimlerin Nesnesine Dair Realist Bir Girişim*, İstanbul: Ayrıntı.
- Öncü, A. (1998). "Sosyal Bilimlerde Yeni Meşruiyet Arayışları", *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Metis.
- Özçetin, B. (2010). "İdeoloji, İletişim, Kültür: Bir Stuart Hall Değerlendirmesi," *Akdeniz İletişim Dergisi*, 13, Haziran.

- Özçınar, Ş. (2013). “Tarihsel Materyalizmde Diyalektik Belirlenimcilik”, *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Temmuz/July, 6(2), 93-116.
- Özlem, D. (2012). *Bilim Felsefesi*, İstanbul: Notos.
- Özlem, D. (1998). “Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, İstanbul: Metis.
- Özuğurlu, Metin (2017a). “Sahadan Sahaya Kavram Uçurdum”, *Mehmet C. Ecevit’e Armağan*, İstanbul: Notabene.
- Özuğurlu, M. (2017b). *Sosyal Araştırmada Bilgi Kuramı ve Yöntembilim Sorunu Doktora Dersi Ders Notları*, (Yayınlanmamış Ders Notları) Ankara Üniversitesi SBF.
- Özuğurlu, M. (2013). *Sosyal Araştırma ve Yöntem Okumaları*, (Yayınlanmamış Ders Notları) Ankara Üniversitesi SBF.
- Özuğurlu, M. (2011a). “Sınıf Çözümlemesinin Temel Sorunsalları”, *Praksis*, sayı: 8, s.29-50.
- Özuğurlu, M. (2011b). *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı*, Ankara: Nota Bene.
- Özuğurlu, M. (2010). *Epistemoloji Ders Notları*, (Yayınlanmamış Ders Notları) Ankara Üniversitesi SBF.
- Özuğurlu, M. (2006) *Nitel Araştırma Ders Notları*. (Yayınlanmamış Ders Notları) Ankara Üniversitesi SBF.
- Özuğurlu, M. (2005). *Anadolu’da Küresel fabrikanın Doğuşu Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi*, 1. Baskı, İstanbul, Halkevleri Emek Çalışmaları Merkezi.
- Philo, G. (1990). *Seeing and Believing: The Influence of Television*, London:Routledge
- Polat, V. (2012). “Bir Toplumsal Araştırma Alanı Olarak İletişim Araştırmaları Penceresinde Pozitivist, Yorumlayıcı, Eleştirel, Feminist, Modern Çizgiler ve Gölgeleler”, *İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri: Yazılı Metin Çözümleme* (ed. Ö. Güllüoğlu), Ankara: Ütopya, s.: 11-32.

- Ponterotto, J. G. (2005). "Qualitative Research in Counseling Psychology: A Primer on Research Paradigms and Philosophy of Science", *Journal of Counseling Psychology*, Vol 52(2), Apr 2005, s. 126-136.
- Popper, K. (2008). *Açık Toplum ve Düşmanları*, (çev. H. Rızatepe ve M. Tuncay), Ankara: Liberte.
- Ricoeur, P. (1970) *Freud and Philosophy: An Essay on Interpretation*, New Haven: Yale University Press.
- Roberts, J. M. (1999). "Marxism and Critical Realism: Same, Similar or Just Plain Different", *Capital&Class*, 68, 21-49.
- Rogers, E. M. ve Chaffe S. H., (1993), "The Past and the Future of Communication Study: Convergence or Divergence, *Journal of Communication*, 43(4), Autumn, 125-131.
- Rorty, R. (1979). *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Rosenau, P. M. (2004). *Postmodernizm ve Toplum Bilimleri*, (çev. T. Birkan), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Sarup, M. (1995). *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, (çev. A.B. Güçlü), Ankara: Ark.
- Sartre, J. P. (1981). *Yöntem Araştırmaları: Diyalektik Aklın Eleştirisi*, (çev. S. R. Kırkoğlu), İstanbul: Yazko.
- Saussure, F. (2014). *Genel Dilbilim Yazıları*, (çev. S. Kılıç), İstanbul: İthaki.
- Sayer, D. (2012). *Soyutlamanın Şiddeti: Tarihsel Materyalizmin Analitik Temelleri*, (çev. G. Çağalı Güven). İstanbul: Habitus.
- Schleiermacher, F. (1998). *Hermeneutics and Criticism and Other Writings* (ed. A. Bowie), Cambridge University Press.
- Schiller, H. (1993). *Zihin Yönlendirenler*, (çev. C. Cerit), İstanbul: Pınar Yayınları.

- Sharp, R. (1982). "Self-Contained Ethnography or a Science of Phenomenal Forms And Inner Relations", *Boston University Journal of Education*, 164, 1, s.48-63.
- Sherry, J. L. (2010). *The Value of Communication Science*, *Journal of Applied Communication Research*, 38/3, 302-306.
- Sholle, D. J. (1988). "Critical Theories: From the Theory of Ideology to Power/Knowledge", *Critical Studies in Mass Communication*, 5, 16-41.
- Slack, J. D., Allor, M. (1995), Eleştirel İletişim Araştırmalarının Politik ve Epistemolojik Kökenleri, (çev. G. Seçkin), Ankara: A.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları. Yıllık '94. ss.263-275.
- Sönmez, Mustafa (2013). *Medya, Kültür, Para ve İstanbul İktidarı*, İstanbul: Yordam.
- Splichal, S. (1989a). "Critical Theory and Emprical Critique in Mass Communication Research: Some Methodical Considerations", *Communication Yearbook* 12, 618-635.
- Splichal, S. (1989b). "Indigenization versus Ideologization: Communication Science on the Periphery", *European Journal of Communication* 4 (3), 329-359.
- Stutts, N. B.; Barker, R. T. (1999). "The Use of Narrative Paradigm Theory in Assessing Audience Value Conflict in İmage Advertising", *Management Communication Quarterly*, 13(2), 209-244.
- Sum, N. L.; Jeesop, B. (2013). *Towards A Cultural Political Economy: Putting Culture İn Its Place İn Political Economy*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Swanson, D. (1993). "Fragmentantion, the Field and the Future", *Journal of Communication*, 43, 4.
- Swartz, David (2011) *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi*, (çev: E. Gen), İletişim: İstanbul.
- Şenel, Alaeddin (2012). *50 Soruda Bilim ve Bilimsel Yöntem*, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.

- Tashakkori, A. ve Teddlie, C. (1998) *Mixed Methodology: Combining Qualitative and Quantitative Approaches*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Tatar, H. C., (1999) *Nuh'un Gemisindekiler, Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme*, İstanbul: Turan Yayıncılık
- Thompson, E. P. (2004). *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, İstanbul: Birikim.
- Therborn, G. (2010). *Marksizmden Post-Marksizme*, Ankara: Dipnot.
- Tokgöz, O. (2014). Türkiye'de İletişim Araştırmaları İçinde 1970'li yıllarda Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde Yapılan İletişim Konusundaki Doktora Tezlerinin Rolü ve Konumu, *İlef Dergisi*, 1/1, 115-142.
- Tosel, A. (2016). "Diyalektik", *Marksizm Sözlüğü*, İstanbul: Yordam.
- Törenli, N. (2011). *Tekno-Siyasal Paradigmalar: Küreselleşmenin Yol Haritaları*, Ankara: Ütopya.
- Tyler, S. (1986). "Post-modern Ethnography: From Document of Occult to Occult Document", *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*, der. J. Clifford; G. E. Marcus, Berkeley: University of California Press.
- Tudor, A. (2005). "Kültür, Kitle İletişimi ve Toplumsal Etken", *Kitle İletişim Kuramları* (der. ve çev. E. Mutlu), Ankara: Ütopya.
- Watkins, J. W. N. (1973). "Ideal Types and Historical Explanation", *The Philosophy of Social Explanation*, (der. A. Ryan), Oxford: Oxford University Press.
- Wayne, M. (2015). *Marksizm ve Medya Araştırmaları* (çev: B. Cezar), İstanbul: Yordam.
- Wittel, A. (2012) "Arbeit und Ethnografie im Zeitalter des digitalen Kapitalismus", *Qualitative Bildungs- und Arbeitsmarktforschung*, (der. K. Schittenhelm), Wiesbaden: Springer, s. 59-80.
- Weber, M. (2014). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Wittel, A. (2000). Ethnography on the Move: From Field to Internet. *Forum: Qualitative Social Research*, 1(1), Article 21.

Wittel, A.; Bachmann, G. (2004) “Tatsächlich Teilnehmen. Ein Projekt zur Erforschung interaktiven Fernsehens”, *Die Virtualisierung der Arbeit. Zur Ethnographie neuer Arbeits- und Organisationsformen* (der. G. Hirschfelder ve B. Huber), Campus, s. 25.

Wood, E. M. (2011). *Sınıftan Kaçış*, İstanbul: Yordam.

Yalvaç, F. (2010). “Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post Pozitivizm Sonrası Aşama”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 24, s. 3-32.

Yaylagül, L. (2008). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, Ankara: Dipnot.

Yücesan-Özdemir, G.; Kaderoğlu Bulut, Ç. (2016). “Medyanın Sınıfsal Temelleri: Emegın Gerçekleri ve Sermayenin İllüzyonları”, *Toplum ve Hekim Dergisi*, cilt 31, sayı 2, Mart-Nisan, s. 85-95.

Yücesan-Özdemir, G. (2001). “Mavi Yakalı İşçiler Üzerine Çalışmalarda Eleştirel Etnografi: Yöntembilimsel ve Politik Açılımlar/Sorunlar”, *Praksis*, (4), 332-346

ÖZET

Bu tezin temel sorunsalı, Türkiye’de son dönemde iletişim alanında yapılan çalışmaların, toplumsal gerçekliğin eleştirel bilgisini üretmek bakımından olanaklarının ve sınırlılıklarının neler olduğunu ve bu olanak ve sınırlılıkların metodolojik ve epistemolojik dayanaklarını tartışmaktır. Çalışmanın araştırma nesnesi Türkiye’deki iletişim araştırmalarıdır. Araştırmada, 2011-2015 yılları arasında yapılmış olan 130 doktora tezi ve 344 akademik makale olmak üzere toplam 474 akademik çalışma metodolojik analize tabi tutularak, Türkiye’de iletişim araştırmalarının temel metodolojik eğilimleri serimlenmiştir. Çalışmada, içerik çözümlemesi ile toplanan veriler tarihsel ve toplumsal bağlamıyla yorumlanarak, metodolojik eğilimlerin sonuçları ve eleştirel bilgi üretimi bakımından sınırlılıkları tartışılmaktadır. Araştırmanın sonuçları, Türkiye’de iletişim alanında üretilen akademik bilginin, bilimsellik ve eleştirelilik bakımından önemli sınırlılıkları olduğunu ortaya koymuştur.

ABSTRACT

The main problematique of this thesis is to specify the potentialities and limitations of the recent communication studies in Turkey with respect to the production of critical knowledge of social reality and to discuss the methodological and epistemological basis of these potentialities and limitations. The object of study consists of the academic communication research in Turkey. The study conducts a methodological analysis of a total of 474 academic studies, which includes 130 Ph.D. theses and 344 academic papers. The findings of the study indicate the basic methodological tendencies of communication studies in Turkey. The study interprets the data collected via content analysis within their historical and social context and discusses the results of the methodological tendencies and the limitations they present to critical knowledge production. The findings reveal that the academic knowledge produced in communication field has crucial limitations for a critical scientific approach.

EKLER

EK-1: KODLAMA REHBERİ / CODE BUCH

A GRUBU: KÜNYE / IMPRESSUM

1. Üniversite / Universität

1. Abant
2. Acibadem
3. Adnan Menderes
4. Akdeniz
5. Aksaray
6. Anadolu (İletişim Bilimleri Fk.)
7. Ankara
8. Atatürk
9. Bahçeşehir
10. Baskent
11. Beykent
12. Bozok
13. Bursa Teknik
14. Bülent Ecevit
15. Cumhuriyet
16. Canakkale On Sekiz Mart
17. Cukurova
18. Dicle
19. Doğu Akdeniz
20. Ege
21. Erciyes
22. Galatasaray
23. Gazi
24. Gaziantep
25. Gümüşhane
26. Hacettepe
27. İbn Haldun
28. İnönü
29. İst. Arel
30. İst. Aydın
31. İst. Bilgi
32. İst. Medipol
33. İst. Şehir
34. İst. Ticaret
35. İstanbul
36. İzmir Ekonomi
37. Kadir Has
38. Karadeniz Teknik
39. Kastamonu
40. Kocaeli

41. Lefke Avrupa (İletişim Bilimleri)
42. Maltepe
43. Marmara
44. Mersin
45. Mustafa Kemal
46. Mus Alparslan
47. Nigde
48. Ondokuz Mayıs
49. Özyegin
50. Pamukkale
51. Sakarya
52. Selcuk
53. Süleyman Demirel
54. Toros
55. Tunceli
56. Uluslararası Antalya
57. Uluslararası Kıbrıs
58. Uşak
59. Üsküdar
60. Yakın Doğu
61. Yasar
62. Yeditepe
63. Yeni Yüzyıl
64. Zirve
65. ODTÜ
66. Yurtdışı
67. Dışardan/diğer

2. Alan/Bereich

1. Gazetecilik / Journalismus
2. Halkla İlişkiler / PR
3. Radyo –Televizyon-Sinema / Radio-Fernsehen-Film
4. Kültürel Çalışmalar / Kulturelle Studien
5. Medya Çalışmaları / Media Studien
6. İletişim Çalışmaları / Kommunikationsstudien
7. Reklam
8. Yeni Medya

3. Yıl/Jahr

1. 2015
2. 2014
3. 2013
4. 2012
5. 2011

4. Derece/Grad

1. Öğretim Üyeleri / Dozenten
2. Doktora / Doktorat
3. Bağımsız araştırmacı / Unabhängiger Forscher
4. Diğer / Andere

5. Çalışmanın/Yayının Türü – Art der Studien/Publikation

1. Tez / Thesis
2. Kitap / Buch
3. Uluslararası Hakemli Dergide Makale / Artikel im internationalen Fachzeitschrift
4. Ulusal Hakemli Dergide Makale / Artikel im nationalen Fachzeitschrift

6. Destek/Finansman – Förderung/Finanzierung

1. TÜBİTAK Doktora Tezi Bursu / Doktorarbeitsstipendium von TÜBİTAK
2. BAP Doktora Tezi Desteği / Unterstützung der Doktorarbeiten als wissenschaftliche Projekten von den Universitäten
3. Doktora Tezi hem TÜBİTAK hem BAP / Beide
4. Devlet Destekli Proje / Hochschulpersonal Projekte – Staatsunterstützung
5. Öğretim Üyeleri – TÜBİTAK Projeleri / Hochschulpersonal Projekte – TÜBİTAK
6. Öğretim Üyeleri – Üniversite Projeleri / Hochschulpersonal Projekte – Uni
7. Öğretim Üyeleri – Fon Destekli Projeler / Hochschulpersonal Projekte – Fonds
8. Öğretim Üyeleri – Diğer Projeleri / Andere Projekte
9. Destek yok / Ohne Förderung
10. Doktora tezi TÜBİTAK Araştırma Bursu

7. Yazarın Cinsiyeti / Geschlecht des Autors

1. Kadın / Weiblich
2. Erkek / Männlich
3. Kadın Grubu / weibliche Gruppe
4. Erkek Grubu / männliche Gruppe
5. Karma Grup / gemischte Gruppe

B GRUBU: PROFİL

8. Konu/Thema

Konular tarama içerisinde şekillendirilecektir. / Themen werden im Mapping gebildet.

9. Tür / Art

1. Betimleyici / Beschreibend
2. Kesfedici / Entdeckend
3. Açıklayıcı / Erklärend

4. Yorumlayıcı / Kommentierende
5. Politika Yönelimli / Politisch Orientiert
6. Karma / Gemischt
7. Diğer / Andere

10. Karakteristik / Charakteristik

1. Literatür İncelemesi / Literature Review
2. Alan / Feld
3. Karsilastirma / Vergleich
4. Arsiv / Archiv
5. Kuramsal / Theoretisch
6. Biyografi
7. Metin/İçerik İnceleme – Text/Inhalt Untersuchung/Analyse
8. Diğer / Andere
9. Belirlenemeyen
10. Karma
11. Örgüt/kurum

C GRUBU: İÇERİK / INHALT

11. Dayandığı Metodolojik Gelenek / Methodologiesche Tradition

1. Pozitivist /
2. Yorumsamacı / Hermeneutisch
3. Eleştirel Gerçekçi
4. Post Yapısalcı/Postmodernist / Poststrukturalistisch / Postmodernist
5. Karma / Gemischt
6. Belirlenemeyen / nicht zu bestimmen

12. Yöntem Belirtilmiş mi? / Angabe der Methode

1. Evet / Ja
2. Hayır / Nein
3. Teknik Yöntem Olarak Belirtilmiş / Der Technick als Methode angegeben
4. Sadece Teknik belirtilmiş / Nur der Technik ist angegeben
5. Yöntem Teknik Olarak Belirtilmiş / Die Methode als der Technik angegeben
6. Karakteristik ya da tasarıma ilişkin pozisyonlar yöntem olarak belirtilmiş / Die Positionen zur Charakteristik oder Design als Methode angegeben

13. Belirtilen Yöntem Uygulanmış mı? / Die Verwendung der angegebenen Methoden

1. Evet / Ja
2. Hayır / Nein
3. Temel esaslarına bağlı kalarak esnek uygulama / Die Basislinien wurde gefolgt
4. Belirtilmemiştir / Method war nicht angegeben

14. Yöntem / Die Methode

1. Tarih Çalışması / Geschichtsforschung
2. Ekonomi Politik / politische Ökonomie – Produktion-Teilung und Verbrauch sind im Zentral des Analyses
3. Fenomenoloji / Fenomenologie
4. Etnografi / Ethnographie
5. Eleştirel Ekonomi Politik
6. Söylem Analizi / Diskursanalyse
7. İçerik Analizi / Inhaltsanalyse
8. Göstergebilimsel Çözümleme / Semiotische Analyse
9. Anlatı Analizi / Narrative Analyse
10. Yapısöküm / Dekonstruktion
11. Örnek Olay / Fallstudie
12. Survey
13. Karma / Gemischt
14. Diğer / Andere
15. Belirlenemeyen / Unbestimmt
16. Literatür aktarımı
17. Psikanalitik çözümleme

15. Analiz Birimi /Analyse Einheit

1. Kurum/örgüt / Institution
2. Meta / Ware
3. Sahiplik ilişkileri / Eigentum
4. Metin/fotoğraf/film/içerik - Text/Foto/Film/Inhalt
5. İzleyici/okuyucu/birey – Publikum-Zuschauer/Leser/Individuum
6. Aile/hane – Familie/Hauswesen
7. Cemaat / Gemeinschaft
8. Sınıf / Gesellschaftsklasse
9. Toplum / Gesellschaft
10. Devlet / Staat
11. Medya Politikaları / Medienpolitik
12. Yasal Belgeler/ Politika Belgeleri -
13. Diğer /Andere
14. Karma (2 ya da fazla analiz birimi) / Gemischt: mehr als 2
15. Araç
16. Kavram

16. Analiz Düzeyi / Analyse Ebene

1. Kurum/örgüt / Institution
2. Meta / Ware
3. Sahiplik ilişkileri / Eigentum
4. Metin/fotoğraf/film/içerik - Text/Foto/Film/Inhalt
5. İzleyici/okuyucu/birey – Publikum-Zuschauer/Leser/Individuum

6. Aile/hane – Familie/Hauswesen
7. Cemaat / Gemeinschaft
8. Sınıf / Gesellschaftsklasse
9. Toplum / Gesellschaft
10. Devlet / Staat
11. Medya Politikaları / Medienpolitik
12. Yasal Belgeler/ Politika Belgeleri -
13. Diğer /Andere
14. Karma (2'den fazla analiz birimleri düzeyinde analiz) / Gemischt: mehr als 2 und in diesen Einheiten ebene analyse
15. Araç
16. Kavram

17. Tasarım / Design

1. Nicel / Quantitativ
2. Nitel / Qualitativ
3. Karma / Gemischt

Veri Toplama

18. Veri toplama yaklaşımı /Ansatz der Datenerfassungstechnik

1. Nicel / Quantitativ
2. Nitel / Qualitativ
3. Karma / Gemischt
4. Veri toplama süreci yok / Keine Datenerhebungsprozess

19. Veri Toplama Tekniği / Datenerfassungstechnik

1. Anket / Befragung
2. Ölçekler / Skaalen
3. Arşiv / Archiv
4. İstatistik Veriler / Statistische Daten
5. Gözlem / (nicht-teilnehmende) Beobachtung
6. Katılımlı Gözlem / Teilnehmende Beobachtung
7. Mülakat / Interview
8. Derinlemesine Mülakat / Tiefeninterviews
9. Grup Görüşmesi / Gruppeninterviews
10. Belge İnceleme (Metin/içerik..) / Text analyse (Dokumentenprüfung) *
11. Triangülasyon / Triangulation
13. Diğer / Andere (Literatür tarama vs...)
14. Yok / Keine

Analiz

20. Veri Analizi Yaklaşımı / Ansatz der Datenanalysetechnik

1. Nicel / Quantitativ

2. Nitel / Qualitativ
3. Karma / Gemischt
4. Kuramsal Analiz / Keine Datenanalyse sondern theoretische Analyse

21. Veri Analizi /Datenanalyse

1. Betimleyici / Beschreibende
2. Iliskilendirici-aciklayici / Erklärende
3. Yorumlayici / Kommentierende

EK-2: İSTATİSTİKSEL TABLOLAR

Ek 2.1. Yöntem ve Mensubu Olunan Üniversite İlişkisi

		ilk_ars_üni									
		Abant	Akdeniz	Anadolu	Ankara	Atatürk	Ege	Erciyes	Galatasaray	Gazi	Hacettepe
yöntem	arşiv			5,3%	26,3%			5,3%		5,3%	
	ekonomi politik				9,1%				9,1%		
	fenomenoloji						25,0%				
	etnografi				11,1%				11,1%		22,2%
	eleştirel ekonomi politik	2,8%	5,6%	8,3%	13,9%	2,8%	5,6%		2,8%	8,3%	8,3%
	söylem analizi		4,0%	4,0%	18,0%		2,0%		6,0%		6,0%
	içerik analizi	1,3%	3,9%	2,6%	10,4%	2,6%	10,4%	3,9%	2,6%	6,5%	
	göstergebilimsel analiz				5,6%		5,6%			5,6%	11,1%
	anlatı analizi			16,7%	16,7%						16,7%
	yapısöküm										
	örnek olay	1,9%	1,9%	5,7%	5,7%	1,9%	3,8%	1,9%	1,9%	1,9%	3,8%
	survey		7,7%	3,1%	1,5%	1,5%	6,2%	4,6%		6,2%	
	karma		4,8%	9,5%			9,5%	4,8%	4,8%	9,5%	
	diğer		28,6%		14,3%		14,3%				
	belirlenemeyen				8,3%		8,3%			8,3%	
	literatür review		1,6%	3,3%	13,1%		1,6%	4,9%		8,2%	1,6%
	psikanalitik çözümleme						25,0%				25,0%

		Maltepe	Marmara	İstanbul	Kocaeli
yöntem	arşiv		10,5%	5,3%	
	ekonomi politik		27,3%	18,2%	9,1%
	fenomenoloji		25,0%		
	etnografi	3,7%	11,1%	3,7%	
	eleştirel ekonomi politik		16,7%	13,9%	2,8%
	söylem analizi	2,0%	16,0%	10,0%	
	içerik analizi	1,3%	6,5%	13,0%	1,3%
	göstergebilimsel analiz		5,6%	22,2%	11,1%
	anlatı analizi		33,3%		
	yapısöküm		50,0%		
	örnek olay		22,6%	17,0%	
	survey		18,5%	16,9%	
	karma		9,5%	14,3%	4,8%
	diğer		14,3%		
	belirlenemeyen		16,7%	41,7%	
	literatür review	1,6%	9,8%	14,8%	3,3%
	psikanalitik çözümleme		25,0%		

Ek 2.2 Çalışmanın Türü ve Yöntem İlişkisi

	yöntem																	total
	arşiv	ekonomi politik	fenomenoloji	etnografi	eleştirel ekonomi politik	söylem analizi	içerik analizi	Gösterge bilimsel analiz	anlatı analizi	yapısöküm	örnek olay	survey	karma	diğer	belirlenemeyen	literatür review	psikanalitik çözümleme	
calisma_ tür	4,8%	2,0%	0,4%	4,8%	0,4%	8,3%	24,6%	1,6%	0,4%	0,4%	10,7%	17,9%	4,4%	2,0%	3,6%	13,9%		100,0%
betimleyici																		
keşfedici				12,5%			25,0%	12,5%			25,0%	12,5%	12,5%					100,0%
açıklayıcı	2,7%	2,7%	0,9%	9,7%	5,3%	8,8%	8,0%	8,0%	4,4%		19,5%	15,9%	3,5%	0,9%	0,9%	8,0%	0,9%	100,0%
yorumlayıcı	4,1%	2,1%	2,1%	3,1%	29,9%	19,6%	4,1%	4,1%		1,0%	2,1%	1,0%	5,2%		2,1%	16,5%	3,1%	100,0%
politika yönelimli		33,3%												33,3%		33,3%		100,0%
Total	4,0%	2,3%	0,8%	5,7%	7,6%	10,6%	16,3%	3,8%	1,3%	0,4%	11,2%	13,7%	4,4%	1,5%	2,5%	12,9%	0,8%	100,0%

Ek 2.3. Alan ve Çalışmanın Karakteri İlişkisi

		c_karakteri													Total
		,00	literatür incelemesi	alan	karşılaştırma	basın tarihi	kuramsal	biyografi	metin/içerik inceleme	diğer	belirlenemeyen	karma	örgüt/kurum		
alan	gazetecilik		5,7%	18,0%	1,6%	10,7%	9,0%	0,8%	39,3%	3,3%	0,8%	6,6%	4,1%	100,0%	
	halkla ilişkiler		6,2%	49,3%	2,1%	2,1%	7,5%	0,7%	20,5%	0,7%		6,2%	4,8%	100,0%	
	rts	0,8%	10,0%	14,6%		3,1%	10,0%	0,8%	50,8%	0,8%		6,9%	2,3%	100,0%	
	kültürel çalışmalar		50,0%	50,0%										100,0%	
	medya çalışmaları								100,0%					100,0%	
	iletişim çalışmaları		13,0%	34,8%		1,4%	17,4%	1,4%	20,3%			10,1%	1,4%	100,0%	
	yeni medya								100,0%					100,0%	
Total		0,2%	8,3%	29,3%	1,1%	4,5%	10,0%	0,8%	34,0%	1,3%	0,2%	7,0%	3,4%	100,0%	

Ek 2.4. Çalışmanın Karakteri ve Alan İlişkisi

		alan							Total
		gazetecilik	halkla ilişkiler	rts	kültürel çalışmalar	medya çalışmaları	iletişim çalışmaları	yeni medya	
c_karakteri	,00			100,0%					100,0%
	literatür incelemesi	17,9%	23,1%	33,3%	2,6%		23,1%		100,0%
	alan	15,9%	52,2%	13,8%	0,7%		17,4%		100,0%
	karşılaştırma	40,0%	60,0%						100,0%
	basın tarihi	61,9%	14,3%	19,0%			4,8%		100,0%
	kuramsal	23,4%	23,4%	27,7%			25,5%		100,0%
	biyografi	25,0%	25,0%	25,0%			25,0%		100,0%
	metin/içerik inceleme	30,0%	18,8%	41,3%		0,6%	8,8%	0,6%	100,0%
	diğer	66,7%	16,7%	16,7%					100,0%
	belirlenemeyen	100,0%							100,0%
	karma	24,2%	27,3%	27,3%			21,2%		100,0%
	örgüt/kurum	31,3%	43,8%	18,8%			6,3%		100,0%

Ek 2.5. Araştırmacının Akademik Derecesi ve Yöntem İlişkisi

		yöntem																	Total
		arşiv	ekonomi politik	fenomenoloji	etnografi	eleştirel ekonomi politik	söylem analizi	içerik analizi	göstergebilimsel analiz	anlatı analizi	yapısöküm	örnek olay	survey	karma	diğer	belirlenemeyen	literatür review	psikanalitik çözümleme	
derecesi	öğretim üyeleri	5,4%	2,9%	1,0%	5,4%	10,3%	8,3%	18,1%	3,9%	1,0%	1,0%	10,3%	9,8%	2,9%	2,0%	2,0%	15,2%	0,5%	100,0%
	doktora	3,2%	1,9%	1,3%	4,5%	3,2%	9,0%	11,0%	4,5%	1,3%		15,5%	24,5%	7,7%	1,3%	3,9%	6,5%	0,6%	100,0%
	diğer	2,7%	1,8%		8,1%	9,0%	16,2%	20,7%	2,7%	1,8%		7,2%	6,3%	1,8%	0,9%	1,8%	17,1%	1,8%	100,0%
Total		4,0%	2,3%	0,9%	5,7%	7,7%	10,4%	16,4%	3,8%	1,3%	0,4%	11,3%	13,8%	4,3%	1,5%	2,6%	12,8%	0,9%	100,0%

Ek 2.6. Yayının Türü ve Çalışmanın Karakteri İlişkisi

		c_karakteri												Total
		,00	literatür incelemesi	alan	karşılaştırma	basın tarihi	kuramsal	biyografi	metin/içerik inceleme	diğer	belirlenemeyen	karma	örgüt/kurum	
yayının_turu	tez		0,8%	45,4%	2,3%	2,3%	2,3%	0,8%	29,2%	0,8%	0,8%	12,3%	3,1%	100,0%
	uluslararası hk makale	0,5%	8,4%	26,7%		7,3%	9,4%	0,5%	38,2%	1,6%		5,8%	1,6%	100,0%
	ulusal hk makale		14,6%	18,5%	1,3%	2,6%	17,2%	1,3%	33,1%	1,3%		4,0%	6,0%	100,0%
Total		0,2%	8,3%	29,2%	1,1%	4,4%	10,0%	0,8%	34,1%	1,3%	0,2%	7,0%	3,4%	100,0%

Ek 2.7. Çalışmanın Karakteri ve Araştırmacının Akademik Derecesi İlişkisi

		derecesi			Total
		öğretim üyeleri	doktora	diğer	
c_karakteri	,00	100,0%			100,0%
	literatür incelemesi	55,3%	15,8%	28,9%	100,0%
	alan	35,5%	47,8%	16,7%	100,0%
	karşılaştırma	20,0%	60,0%	20,0%	100,0%
	basın tarihi	40,0%	25,0%	35,0%	100,0%
	kuramsal	59,6%	12,8%	27,7%	100,0%
	biyografi	25,0%	25,0%	50,0%	100,0%
	metin/içerik inceleme	43,8%	28,1%	28,1%	100,0%
	diğer	50,0%	33,3%	16,7%	100,0%
	belirlenemeyen		100,0%		100,0%
	karma	36,4%	48,5%	15,2%	100,0%
	örgüt/kurum	62,5%	25,0%	12,5%	100,0%
Total		43,5%	33,0%	23,5%	100,0%

Ek 2.8. Araştırmacının Akademik Derecesi ve Çalışmanın Karakteri İlişkisi

	c_karakteri												Total
	,00	literatür incelemesi	alan	karşılaştırma	basın tarihi	kuramsal	biyografi	metin/içerik inceleme	diğer	belirlenemeyen	karma	örgüt/kurum	
derecesi öğretim üyeleri	0,5%	10,3%	24,0%	0,5%	3,9%	13,7%	0,5%	34,3%	1,5%		5,9%	4,9%	100,0%
doktora		3,9%	42,6%	1,9%	3,2%	3,9%	0,6%	29,0%	1,3%	0,6%	10,3%	2,6%	100,0%
diğer		10,0%	20,9%	0,9%	6,4%	11,8%	1,8%	40,9%	0,9%		4,5%	1,8%	100,0%
Total	0,2%	8,1%	29,4%	1,1%	4,3%	10,0%	0,9%	34,1%	1,3%	0,2%	7,0%	3,4%	100,0%

Ek 2.9. Çalışmanın Türü ve Alanı İlişkisi

	alan							Total
	gazetecilik	halkla ilişkiler	rts	kültürel çalışmalar	medya çalışmaları	iletişim çalışmaları	yeni medya	
calisma_tür betimleyici	31,5%	33,1%	22,7%			12,4%	0,4%	100,0%
keşfedici	37,5%	50,0%				12,5%		100,0%
açıklayıcı	13,3%	35,4%	34,5%	0,9%		15,9%		100,0%
yorumlayıcı	24,7%	18,6%	35,1%	1,0%	1,0%	19,6%		100,0%
politika yönelimli	33,3%	66,7%						100,0%
Total	25,8%	31,1%	27,5%	0,4%	0,2%	14,6%	0,2%	100,0%

Ek 2.10. Araştırmacının Alanı ve Cinsiyeti İlişkisi

	cinsiyet					Total
	kadın	erkek	kadın grubu	erkek grubu	karma grup	
alan gazetecilik	41,0%	40,2%	6,6%	5,7%	6,6%	100,0%
halkla ilişkiler	54,4%	29,3%	9,5%	1,4%	5,4%	100,0%
rts	43,8%	40,8%	5,4%	2,3%	7,7%	100,0%
kültürel çalışmalar	100,0%					100,0%
medya çalışmaları	100,0%					100,0%
iletişim çalışmaları	54,4%	30,9%	7,4%		7,4%	100,0%
yeni medya	100,0%					100,0%
Total	48,4%	35,2%	7,2%	2,5%	6,6%	100,0%

Ek 2.11. Araştırmacının Cinsiyeti ve Çalışmanın Karakteri İlişkisi

			c_karakteri											Total	
			,00	literatür incelemesi	alan	karşılaştırma	basın tarihi	kuramsal	biyografi	metin/içerik inceleme	diğer	belirlenemeyen	karma		örgüt/kurum
cinsiyet	kadın	Count	0	15	76	2	10	19	1	79	4	1	14	6	227
		% within cinsiyet	0,0%	6,6%	33,5%	0,9%	4,4%	8,4%	0,4%	34,8%	1,8%	0,4%	6,2%	2,6%	100,0%
	erkek	Count	0	17	39	2	10	23	3	52	1	0	12	7	166
		% within cinsiyet	0,0%	10,2%	23,5%	1,2%	6,0%	13,9%	1,8%	31,3%	0,6%	0,0%	7,2%	4,2%	100,0%
	kadın grubu	Count	1	2	10	0	1	3	0	15	0	0	1	1	34
		% within cinsiyet	2,9%	5,9%	29,4%	0,0%	2,9%	8,8%	0,0%	44,1%	0,0%	0,0%	2,9%	2,9%	100,0%
	erkek grubu	Count	0	0	5	0	0	0	0	3	1	0	2	1	12
		% within cinsiyet	0,0%	0,0%	41,7%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	25,0%	8,3%	0,0%	16,7%	8,3%	100,0%
	karma grup	Count	0	4	8	1	0	2	0	11	0	0	4	1	31
		% within cinsiyet	0,0%	12,9%	25,8%	3,2%	0,0%	6,5%	0,0%	35,5%	0,0%	0,0%	12,9%	3,2%	100,0%
Total		Count	1	38	138	5	21	47	4	160	6	1	33	16	470
		% within cinsiyet	0,2%	8,1%	29,4%	1,1%	4,5%	10,0%	0,9%	34,0%	1,3%	0,2%	7,0%	3,4%	100,0%

Ek 2.12. Veri Toplama Tekniği ve Araştırmacının Cinsiyeti İlişkisi

		cinsiyet					Total
		kadın	erkek	kadın grubu	erkek grubu	karma grup	
veri_top_tekn	anket	47,1%	31,4%	7,8%	5,9%	7,8%	100,0%
	ölçekler	45,5%	45,5%	4,5%		4,5%	100,0%
	arşiv	25,0%	75,0%				100,0%
	istatistiki veriler	50,0%	7,1%	14,3%	14,3%	14,3%	100,0%
	katılımlı gözlem	100,0%					100,0%
	görüşme				50,0%	50,0%	100,0%
	derinlemesine görüşme	57,7%	23,1%	15,4%		3,8%	100,0%
	odak grup	66,7%		33,3%			100,0%
	belge/metin/içerik inceleme	51,9%	31,9%	8,6%	1,6%	5,9%	100,0%
	triangülasyon	53,5%	33,8%	1,4%	4,2%	7,0%	100,0%
	diğer (literatür tarama vs)	37,7%	52,5%	6,6%		3,3%	100,0%
	yok	36,7%	46,7%	3,3%		13,3%	100,0%
	19,00		100,0%				100,0%
	Total	48,4%	35,2%	7,2%	2,5%	6,6%	100,0%

Ek 2.13 Çalışmanın Karakteri ve Araştırmacının Cinsiyeti İlişkisi

		Cinsiyet					Total
		Kadın	Erkek	Kadın grubu	Erkek grubu	Karma grup	
c_karakteri	,00			100,0%			100,0%
	literatür incelemesi	39,5%	44,7%	5,3%		10,5%	100,0%
	alan	55,1%	28,3%	7,2%	3,6%	5,8%	100,0%
	karşılaştırma	40,0%	40,0%			20,0%	100,0%
	basın tarihi	47,6%	47,6%	4,8%			100,0%
	kuramsal	40,4%	48,9%	6,4%		4,3%	100,0%
	biyografi	25,0%	75,0%				100,0%
	metin/içerik inceleme	49,4%	32,5%	9,4%	1,9%	6,9%	100,0%
	diğer	66,7%	16,7%		16,7%		100,0%
	belirlenemeyen	100,0%					100,0%
	karma	42,4%	36,4%	3,0%	6,1%	12,1%	100,0%
	örgüt/kurum	37,5%	43,8%	6,3%	6,3%	6,3%	100,0%
Total		48,3%	35,3%	7,2%	2,6%	6,6%	100,0%

Ek 2.14 Yöntem ve Araştırmacının Cinsiyeti İlişkisi

		Cinsiyet					Total
		Kadın	Erkek	Kadın grubu	Erkek grubu	Karma grup	
yöntem	arşiv	57,9%	42,1%				100,0%
	ekonomi politik	27,3%	36,4%	18,2%	9,1%	9,1%	100,0%
	fenomenoloji	50,0%	50,0%				100,0%
	etnografi	66,7%	14,8%	11,1%	3,7%	3,7%	100,0%
	eleştirel ekonomi politik	47,2%	38,9%	2,8%	2,8%	8,3%	100,0%
	söylem analizi	42,9%	34,7%	14,3%	2,0%	6,1%	100,0%
	içerik analizi	44,2%	39,0%	6,5%	2,6%	7,8%	100,0%
	göstergebilimsel analiz	72,2%	16,7%	11,1%			100,0%
	anlatı analizi	83,3%		16,7%			100,0%
	yapısöküm		100,0%				100,0%
	örnek olay	47,2%	34,0%	7,5%	1,9%	9,4%	100,0%
	survey	52,3%	30,8%	7,7%	4,6%	4,6%	100,0%
	karma	47,6%	42,9%		4,8%	4,8%	100,0%
	diğer	57,1%	14,3%		14,3%	14,3%	100,0%
	belirlenemeyen	25,0%	50,0%	16,7%		8,3%	100,0%
	literatür review	41,7%	46,7%	3,3%		8,3%	100,0%
	psikanalitik çözümleme	75,0%				25,0%	100,0%
Total		48,4%	35,2%	7,2%	2,5%	6,6%	100,0%

Ek 2.15 Araştırmaların Konusu ve Yöntem İlişkisi

		yöntem					
		arşiv	ekonomi politik	fenomenoloji	etnografi	eleştirel ekonomi politik	söylem analizi
konu	temsil	0	1	0	0	1	20
		0,0%	1,7%	0,0%	0,0%	1,7%	33,3%
	toplumsal cinsiyet	0	0	0	6	0	5
		0,0%	0,0%	0,0%	30,0%	0,0%	25,0%
	kültür	1	1	0	3	4	2
		5,3%	5,3%	0,0%	15,8%	21,1%	10,5%
	tutum-etki	0	0	2	1	1	1
		0,0%	0,0%	8,7%	4,3%	4,3%	4,3%
	alımlama	0	0	1	1	0	1
		0,0%	0,0%	8,3%	8,3%	0,0%	8,3%
	ideoloji	0	1	0	0	5	10
		0,0%	3,1%	0,0%	0,0%	15,6%	31,3%
	hegemonya	0	0	0	0	0	1
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	biyografi	2	0	0	0	1	0
		28,6%	0,0%	0,0%	0,0%	14,3%	0,0%
	basın-iletişim tarihi	9	0	0	2	0	2
		45,0%	0,0%	0,0%	10,0%	0,0%	10,0%
	film çalışmaları	1	0	1	0	2	2
		3,7%	0,0%	3,7%	0,0%	7,4%	7,4%
	hukuk	0	1	0	0	3	0
		0,0%	20,0%	0,0%	0,0%	60,0%	0,0%
	siyasal iletişim	0	0	0	0	0	1
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	5,3%
	haber-gztcilik pratikleri	1	1	0	0	4	0
		4,8%	4,8%	0,0%	0,0%	19,0%	0,0%
	medya okuryazarlığı	0	0	0	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	basın ekonomisi	0	1	0	0	0	0
		0,0%	33,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	reklam-pazarlama	0	2	0	0	1	1
		0,0%	10,5%	0,0%	0,0%	5,3%	5,3%
	kurumsal iletişim stratejileri	1	0	0	2	2	0
		2,2%	0,0%	0,0%	4,4%	4,4%	0,0%

sosyal medya	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	3 7,1%	4 9,5%	2 4,8%
teknoloji	2 6,3%	3 9,4%	0 0,0%	3 9,4%	2 6,3%	0 0,0%
kavram-kuram	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 2,6%	2 5,1%	0 0,0%
bellek	1 9,1%	0 0,0%	0 0,0%	5 45,5%	0 0,0%	1 9,1%
tv çalışmaları	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 50,0%	1 50,0%
iletişim eğitimi	1 10,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	3 30,0%	0 0,0%
radio	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
Total	19 4,0%	11 2,3%	4 0,8%	27 5,7%	36 7,6%	50 10,6%

konu * yöntem Crosstabulation

	yöntem					
	içerik analizi	göstergebilimsel analiz	anlatı analizi	yapısöküm	örnek olay	survey
konu temsil	29 48,3%	1 1,7%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
toplumsal cinsiyet	2 10,0%	2 10,0%	1 5,0%	0 0,0%	1 5,0%	2 10,0%
kültür	0 0,0%	2 10,5%	0 0,0%	0 0,0%	3 15,8%	0 0,0%
tutum-etki	0 0,0%	2 8,7%	1 4,3%	0 0,0%	2 8,7%	9 39,1%
alımlama	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	3 25,0%	5 41,7%
ideoloji	5 15,6%	3 9,4%	0 0,0%	1 3,1%	0 0,0%	1 3,1%
hegemonya	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
biyografi	2 28,6%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
basın-iletişim tarihi	4 20,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 5,0%	0 0,0%

film çalışmaları	5 18,5%	4 14,8%	2 7,4%	0 0,0%	1 3,7%	0 0,0%
hukuk	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
siyasal iletişim	5 26,3%	2 10,5%	1 5,3%	0 0,0%	2 10,5%	4 21,1%
haber-gztcilik pratikleri	2 9,5%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	6 28,6%	3 14,3%
medya okuryazarlığı	1 33,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 33,3%	0 0,0%
basın ekonomisi	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 66,7%	0 0,0%
reklam-pazarlama	3 15,8%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	4 21,1%	5 26,3%
kurumsal iletişim stratejileri	2 4,4%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	12 26,7%	22 48,9%
sosyal medya	10 23,8%	1 2,4%	0 0,0%	0 0,0%	4 9,5%	11 26,2%
teknoloji	6 18,8%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	8 25,0%	1 3,1%
kavram-kuram	0 0,0%	0 0,0%	1 2,6%	1 2,6%	3 7,7%	0 0,0%
bellek	1 9,1%	1 9,1%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
tv çalışmaları	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
iletişim eğitimi	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 20,0%
radyo	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
Total	77 16,3%	18 3,8%	6 1,3%	2 0,4%	53 11,2%	65 13,7%

konu * yöntem Crosstabulation

		yöntem				
		karma	diğer	belirlenem eyen	literatür review	psikanalitik çözümleme
konu	temsil	6 10,0%	0 0,0%	2 3,3%	0 0,0%	0 0,0%
	toplumsal cinsiyet	1 5,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	kültür	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	3 15,8%	0 0,0%
	tutum-etki	2 8,7%	0 0,0%	1 4,3%	0 0,0%	1 4,3%
	alımlama	1 8,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	ideoloji	2 6,3%	0 0,0%	0 0,0%	3 9,4%	1 3,1%
	hegemonya	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	biyografi	1	0	1	0	0

	14,3%	0,0%	14,3%	0,0%	0,0%	100,0%
basın-iletişim tarihi	1	0	1	0	0	20
	5,0%	0,0%	5,0%	0,0%	0,0%	100,0%
film çalışmaları	0	0	2	5	2	27
	0,0%	0,0%	7,4%	18,5%	7,4%	100,0%
hukuk	0	1	0	0	0	5
	0,0%	20,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
siyasal iletişim	0	0	0	4	0	19
	0,0%	0,0%	0,0%	21,1%	0,0%	100,0%
haber-gztcilik pratikleri	2	0	1	1	0	21
	9,5%	0,0%	4,8%	4,8%	0,0%	100,0%
medya okuryazarlığı	0	0	0	1	0	3
	0,0%	0,0%	0,0%	33,3%	0,0%	100,0%
basın ekonomisi	0	0	0	0	0	3
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
reklam-pazarlama	1	2	0	0	0	19
	5,3%	10,5%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
kurumsal iletişim stratejileri	0	0	1	3	0	45
	0,0%	0,0%	2,2%	6,7%	0,0%	100,0%
sosyal medya	2	0	1	4	0	42
	4,8%	0,0%	2,4%	9,5%	0,0%	100,0%
teknoloji	1	0	0	6	0	32
	3,1%	0,0%	0,0%	18,8%	0,0%	100,0%
kavram-kuram	0	2	2	27	0	39
	0,0%	5,1%	5,1%	69,2%	0,0%	100,0%
bellek	0	0	0	2	0	11
	0,0%	0,0%	0,0%	18,2%	0,0%	100,0%
tv çalışmaları	0	0	0	0	0	2
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
iletişim eğitimi	0	2	0	2	0	10
	0,0%	20,0%	0,0%	20,0%	0,0%	100,0%
radio	1	0	0	0	0	1
	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Total	21	7	12	61	4	473
	4,4%	1,5%	2,5%	12,9%	0,8%	100,0%

Ek 2.16 Yöntem ve Araştırma Konusu İlişkisi

		konu			
		temsil	toplumsal cinsiyet	kültür	tutum-etki
yöntem	arşiv	0 0,0%	0 0,0%	1 5,3%	0 0,0%
	ekonomi politik	1 9,1%	0 0,0%	1 9,1%	0 0,0%
	fenomenoloji	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 50,0%
	etnografi	0 0,0%	6 22,2%	3 11,1%	1 3,7%
	eleştirel ekonomi politik	1 2,8%	0 0,0%	4 11,1%	1 2,8%
	söylem analizi	20 40,0%	5 10,0%	2 4,0%	1 2,0%
	içerik analizi	29 37,7%	2 2,6%	0 0,0%	0 0,0%
	göstergebilimsel analiz	1 5,6%	2 11,1%	2 11,1%	2 11,1%
	anlatı analizi	0 0,0%	1 16,7%	0 0,0%	1 16,7%
	yapısöküm	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	örnek olay	0 0,0%	1 1,9%	3 5,7%	2 3,8%
	survey	0 0,0%	2 3,1%	0 0,0%	9 13,8%
	karma	6 28,6%	1 4,8%	0 0,0%	2 9,5%
	diğer	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	belirlenemeyen	2 16,7%	0 0,0%	0 0,0%	1 8,3%
	literatür review	0 0,0%	0 0,0%	3 4,9%	0 0,0%
	psikanalitik çözümleme	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 25,0%
	Total	60 12,7%	20 4,2%	19 4,0%	23 4,9%

yöntem * konu Crosstabulation

		konu			
		alımlama	ideoloji	hegemonya	biyografi
yöntem	arşiv	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 10,5%
	ekonomi politik	0 0,0%	1 9,1%	0 0,0%	0 0,0%
	fenomenoloji	1 25,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	etnografi	1 3,7%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%

eleştirel ekonomi politik	0 0,0%	5 13,9%	0 0,0%	1 2,8%
söylem analizi	1 2,0%	10 20,0%	1 2,0%	0 0,0%
içerik analizi	0 0,0%	5 6,5%	0 0,0%	2 2,6%
göstergebilimsel analiz	0 0,0%	3 16,7%	0 0,0%	0 0,0%
anlatı analizi	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
yapısöküm	0 0,0%	1 50,0%	0 0,0%	0 0,0%
örnek olay	3 5,7%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
survey	5 7,7%	1 1,5%	0 0,0%	0 0,0%
karma	1 4,8%	2 9,5%	0 0,0%	1 4,8%
diğer	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
belirlenemeyen	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 8,3%
literatür review	0 0,0%	3 4,9%	0 0,0%	0 0,0%
psikanalitik çözümleme	0 0,0%	1 25,0%	0 0,0%	0 0,0%
Total	12 2,5%	32 6,8%	1 0,2%	7 1,5%

yöntem * konu Crosstabulation

		konu		
		basın-iletişim tarihi	film çalışmaları	hukuk
yöntem	arşiv	9 47,4%	1 5,3%	0 0,0%
	ekonomi politik	0 0,0%	0 0,0%	1 9,1%
	fenomenoloji	0 0,0%	1 25,0%	0 0,0%
	etnografi	2 7,4%	0 0,0%	0 0,0%
	eleştirel ekonomi politik	0 0,0%	2 5,6%	3 8,3%
	söylem analizi	2 4,0%	2 4,0%	0 0,0%
	içerik analizi	4 5,2%	5 6,5%	0 0,0%
	göstergebilimsel analiz	0 0,0%	4 22,2%	0 0,0%
	anlatı analizi	0 0,0%	2 33,3%	0 0,0%
	yapısöküm	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%

örnek olay	1	1	0
	1,9%	1,9%	0,0%
survey	0	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%
karma	1	0	0
	4,8%	0,0%	0,0%
diğer	0	0	1
	0,0%	0,0%	14,3%
belirlenemeyen	1	2	0
	8,3%	16,7%	0,0%
literatür review	0	5	0
	0,0%	8,2%	0,0%
psikanalitik çözümleme	0	2	0
	0,0%	50,0%	0,0%
Total	20	27	5
	4,2%	5,7%	1,1%

yöntem * konu Crosstabulation

		konu		
		siyasal iletişim	haber-gztcilik pratikleri	medya okuryazarlığı
yöntem	arşiv	0	1	0
		0,0%	5,3%	0,0%
	ekonomi politik	0	1	0
		0,0%	9,1%	0,0%
	fenomenoloji	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%
	etnografi	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%
	eleştirel ekonomi politik	0	4	0
		0,0%	11,1%	0,0%
	söylem analizi	1	0	0
		2,0%	0,0%	0,0%
	içerik analizi	5	2	1
		6,5%	2,6%	1,3%
	göstergebilimsel analiz	2	0	0
		11,1%	0,0%	0,0%
	anlatı analizi	1	0	0
		16,7%	0,0%	0,0%
	yapısöküm	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%
	örnek olay	2	6	1
		3,8%	11,3%	1,9%
	survey	4	3	0
		6,2%	4,6%	0,0%
	karma	0	2	0
		0,0%	9,5%	0,0%
	diğer	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%
	belirlenemeyen	0	1	0
		0,0%	8,3%	0,0%
	literatür review	4	1	1
		6,6%	1,6%	1,6%
	psikanalitik çözümleme	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%
Total		19	21	3
		4,0%	4,4%	0,6%

yöntem * konu Crosstabulation

		konu		
		basın ekonomisi	reklam-pazarlama	kurumsal iletişim stratejileri
yöntem	arşiv	0 0,0%	0 0,0%	1 5,3%
	ekonomi politik	1 9,1%	2 18,2%	0 0,0%
	fenomenoloji	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	etnografi	0 0,0%	0 0,0%	2 7,4%
	eleştirel ekonomi politik	0 0,0%	1 2,8%	2 5,6%
	söylem analizi	0 0,0%	1 2,0%	0 0,0%
	içerik analizi	0 0,0%	3 3,9%	2 2,6%
	göstergebilimsel analiz	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	anlatı analizi	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	yapısöküm	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	örnek olay	2 3,8%	4 7,5%	12 22,6%
	survey	0 0,0%	5 7,7%	22 33,8%
	karma	0 0,0%	1 4,8%	0 0,0%
	diğer	0 0,0%	2 28,6%	0 0,0%
	belirlenemeyen	0 0,0%	0 0,0%	1 8,3%
	literatür review	0 0,0%	0 0,0%	3 4,9%
	psikanalitik çözümleme	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	Total	3 0,6%	19 4,0%	45 9,5%

yöntem * konu Crosstabulation

		konu		
		sosyal medya	teknoloji	kavram-kuram
yöntem	arşiv	0 0,0%	2 10,5%	0 0,0%
	ekonomi politik	0 0,0%	3 27,3%	0 0,0%
	fenomenoloji	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	etnografi	3 11,1%	3 11,1%	1 3,7%
	eleştirel ekonomi politik	4 11,1%	2 5,6%	2 5,6%

söylem analizi	2	0	0
	4,0%	0,0%	0,0%
içerik analizi	10	6	0
	13,0%	7,8%	0,0%
göstergebilimsel analiz	1	0	0
	5,6%	0,0%	0,0%
anlatı analizi	0	0	1
	0,0%	0,0%	16,7%
yapısöküm	0	0	1
	0,0%	0,0%	50,0%
örnek olay	4	8	3
	7,5%	15,1%	5,7%
survey	11	1	0
	16,9%	1,5%	0,0%
karma	2	1	0
	9,5%	4,8%	0,0%
diğer	0	0	2
	0,0%	0,0%	28,6%
belirlenemeyen	1	0	2
	8,3%	0,0%	16,7%
literatür review	4	6	27
	6,6%	9,8%	44,3%
psikanalitik çözümleme	0	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%
Total	42	32	39
	8,9%	6,8%	8,2%

yöntem * konu Crosstabulation

		konu		
		bellek	tv çalışmaları	iletişim eğitimi
yöntem	arşiv	1	0	1
		5,3%	0,0%	5,3%
	ekonomi politik	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%
	fenomenoloji	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%
	etnografi	5	0	0
		18,5%	0,0%	0,0%
	eleştirel ekonomi politik	0	1	3
		0,0%	2,8%	8,3%
	söylem analizi	1	1	0
		2,0%	2,0%	0,0%
	içerik analizi	1	0	0
		1,3%	0,0%	0,0%
	göstergebilimsel analiz	1	0	0
		5,6%	0,0%	0,0%
	anlatı analizi	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%
	yapısöküm	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%
	örnek olay	0	0	0
		0,0%	0,0%	0,0%
	survey	0	0	2
		0,0%	0,0%	3,1%

karma	0	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%
diğer	0	0	2
	0,0%	0,0%	28,6%
belirlenemeyen	0	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%
literatür review	2	0	2
	3,3%	0,0%	3,3%
psikanalitik çözümleme	0	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%
Total	11	2	10
	2,3%	0,4%	2,1%

yöntem * konu Crosstabulation

		konu	Total
		radyo	
yöntem	arşiv	0	19
		0,0%	100,0%
	ekonomi politik	0	11
		0,0%	100,0%
	fenomenoloji	0	4
		0,0%	100,0%
	etnografi	0	27
		0,0%	100,0%
	eleştirel ekonomi politik	0	36
		0,0%	100,0%
	söylem analizi	0	50
		0,0%	100,0%
	içerik analizi	0	77
		0,0%	100,0%
	göstergebilimsel analiz	0	18
		0,0%	100,0%
	anlatı analizi	0	6
		0,0%	100,0%
	yapısöküm	0	2
		0,0%	100,0%
	örnek olay	0	53
		0,0%	100,0%
	survey	0	65
		0,0%	100,0%
	karma	1	21
		4,8%	100,0%
	diğer	0	7
		0,0%	100,0%
	belirlenemeyen	0	12
		0,0%	100,0%
	literatür review	0	61
		0,0%	100,0%
	psikanalitik çözümleme	0	4
		0,0%	100,0%
Total		1	473
		0,2%	100,0%

Ek 2.17 Araştırmaların Konusu ve Metodolojik Gelenek İlişkisi

		metdl_gelenek					
		pozitiviz m	yorumsamac ılık	eleştirel gerçekçilik	post yapısalcılık/ postmoderni zm	karma	belirlenemey en
konu	temsil	30 50,8%	1 1,7%	16 27,1%	12 20,3%	0 0,0%	0 0,0%
	toplumsal cinsiyet	1 5,0%	0 0,0%	7 35,0%	12 60,0%	0 0,0%	0 0,0%
	kültür	2 10,5%	0 0,0%	14 73,7%	3 15,8%	0 0,0%	0 0,0%
	tutum-etki	14 60,9%	0 0,0%	3 13,0%	5 21,7%	0 0,0%	1 4,3%
	alımlama	8 66,7%	2 16,7%	1 8,3%	1 8,3%	0 0,0%	0 0,0%
	ideoloji	9 28,1%	1 3,1%	9 28,1%	12 37,5%	1 3,1%	0 0,0%
	hegemonya	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 100,0%	0 0,0%	0 0,0%
	biyografi	3 42,9%	0 0,0%	3 42,9%	1 14,3%	0 0,0%	0 0,0%
	basın-iletişim tarihi	11 55,0%	0 0,0%	6 30,0%	3 15,0%	0 0,0%	0 0,0%
	film çalışmaları	4 14,8%	0 0,0%	9 33,3%	13 48,1%	0 0,0%	1 3,7%
	hukuk	1 20,0%	0 0,0%	4 80,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	siyasal iletişim	10 52,6%	0 0,0%	4 21,1%	5 26,3%	0 0,0%	0 0,0%
	haber-gztcilik pratikleri	15 71,4%	0 0,0%	6 28,6%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	medya okuryazarlığı	1 33,3%	0 0,0%	2 66,7%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	basın ekonomisi	2 66,7%	0 0,0%	1 33,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	reklam-pazarlama	16 84,2%	0 0,0%	1 5,3%	2 10,5%	0 0,0%	0 0,0%
	kurumsal iletişim stratejileri	42 93,3%	0 0,0%	3 6,7%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	sosyal medya	27 64,3%	0 0,0%	10 23,8%	5 11,9%	0 0,0%	0 0,0%
	teknoloji	18 56,3%	1 3,1%	8 25,0%	4 12,5%	0 0,0%	1 3,1%
	kavram-kuram	10 25,6%	2 5,1%	13 33,3%	14 35,9%	0 0,0%	0 0,0%
	bellek	2 18,2%	0 0,0%	2 18,2%	7 63,6%	0 0,0%	0 0,0%
	tv çalışmaları	0 0,0%	0 0,0%	2 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	iletişim eğitimi	6 60,0%	0 0,0%	4 40,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	radyo	1 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	Total	233 49,4%	7 1,5%	128 27,1%	100 21,2%	1 0,2%	3 0,6%

Ek 2.18 Metodolojik Gelenek ve Araştırmaların Konusu İlişkisi

			konu	
			temsil	toplumsal cinsiyet
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	30	1
		% within metdl_gelenek	12,9%	0,4%
	yorumsamacılık	Count	1	0
		% within metdl_gelenek	14,3%	0,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count	16	7
		% within metdl_gelenek	12,5%	5,5%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	12	12
		% within metdl_gelenek	12,0%	12,0%
	karma	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
	belirlenemeyen	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
Total	Count	59	20	
	% within metdl_gelenek	12,5%	4,2%	

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu	
			kültür	tutum-etki
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	2	14
		% within metdl_gelenek	0,9%	6,0%
	yorumsamacılık	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count	14	3
		% within metdl_gelenek	10,9%	2,3%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	3	5
		% within metdl_gelenek	3,0%	5,0%
	karma	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
	belirlenemeyen	Count	0	1
		% within metdl_gelenek	0,0%	33,3%
Total	Count	19	23	
	% within metdl_gelenek	4,0%	4,9%	

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu	
			alımlama	ideoloji
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	8	9
		% within metdl_gelenek	3,4%	3,9%
	yorumsamacılık	Count	2	1
		% within metdl_gelenek	28,6%	14,3%
	eleştirel gerçekçilik	Count	1	9
		% within metdl_gelenek	0,8%	7,0%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	1	12
		% within metdl_gelenek	1,0%	12,0%
	karma	Count	0	1
		% within metdl_gelenek	0,0%	100,0%
	belirlenemeyen	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
Total	Count	12	32	
	% within metdl_gelenek	2,5%	6,8%	

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu	
			hegemonya	biyografi
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	0	3
		% within metdl_gelenek	0,0%	1,3%
	yorumsamacılık	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count	0	3
		% within metdl_gelenek	0,0%	2,3%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	1	1
		% within metdl_gelenek	1,0%	1,0%
	karma	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
belirlenemeyen	Count	0	0	
	% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%	
Total	Count	1	7	
	% within metdl_gelenek	0,2%	1,5%	

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu
			basın-iletişim tarihi
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	11
		% within metdl_gelenek	4,7%
	yorumsamacılık	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count	6
		% within metdl_gelenek	4,7%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	3
		% within metdl_gelenek	3,0%
	karma	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
belirlenemeyen	Count	0	
	% within metdl_gelenek	0,0%	
Total	Count	20	
	% within metdl_gelenek	4,2%	

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu	
			film çalışmaları	hukuk
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	4	1
		% within metdl_gelenek	1,7%	0,4%
	yorumsamacılık	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count	9	4
		% within metdl_gelenek	7,0%	3,1%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	13	0
		% within metdl_gelenek	13,0%	0,0%
	karma	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
belirlenemeyen	Count	1	0	
	% within metdl_gelenek	33,3%	0,0%	
Total	Count	27	5	
	% within metdl_gelenek	5,7%	1,1%	

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu
			siyasal iletişim
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	10
		% within metdl_gelenek	4,3%
	yorumsamacılık	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count	4
		% within metdl_gelenek	3,1%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	5
		% within metdl_gelenek	5,0%
	karma	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	belirlenemeyen	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
Total		Count	19
		% within metdl_gelenek	4,0%

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu
			haber-gztcilik pratikleri
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	15
		% within metdl_gelenek	6,4%
	yorumsamacılık	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count	6
		% within metdl_gelenek	4,7%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	karma	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	belirlenemeyen	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
Total		Count	21
		% within metdl_gelenek	4,4%

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu
			medya okuryazarlığı
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	1
		% within metdl_gelenek	0,4%
	yorumsamacılık	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count	2
		% within metdl_gelenek	1,6%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	karma	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	belirlenemeyen	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
Total		Count	3
		% within metdl_gelenek	0,6%

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu
			basın ekonomisi
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	2
		% within metdl_gelenek	0,9%
	yorumsamacılık	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count	1
		% within metdl_gelenek	0,8%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	karma	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	belirlenemeyen	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
Total		Count	3
		% within metdl_gelenek	0,6%

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu
			reklam-pazarlama
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	16
		% within metdl_gelenek	6,9%
	yorumsamacılık	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count	1
		% within metdl_gelenek	0,8%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	2
		% within metdl_gelenek	2,0%
	karma	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	belirlenemeyen	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
Total		Count	19
		% within metdl_gelenek	4,0%

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu
			kurumsal iletişim stratejileri
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	42
		% within metdl_gelenek	18,0%
	yorumsamacılık	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count	3
		% within metdl_gelenek	2,3%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	karma	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
	belirlenemeyen	Count	0
		% within metdl_gelenek	0,0%
Total		Count	45
		% within metdl_gelenek	9,5%

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu	
			sosyal medya	teknoloji
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	27	18
		% within metdl_gelenek	11,6%	7,7%
	yorumsamacılık	Count	0	1
		% within metdl_gelenek	0,0%	14,3%
	eleştirel gerçekçilik	Count	10	8
		% within metdl_gelenek	7,8%	6,3%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	5	4
		% within metdl_gelenek	5,0%	4,0%
	karma	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
	belirlenemeyen	Count	0	1
		% within metdl_gelenek	0,0%	33,3%
	Total	Count	42	32
		% within metdl_gelenek	8,9%	6,8%

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu	
			kavram-kuram	bellek
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	10	2
		% within metdl_gelenek	4,3%	0,9%
	yorumsamacılık	Count	2	0
		% within metdl_gelenek	28,6%	0,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count	13	2
		% within metdl_gelenek	10,2%	1,6%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	14	7
		% within metdl_gelenek	14,0%	7,0%
	karma	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
	belirlenemeyen	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
	Total	Count	39	11
		% within metdl_gelenek	8,3%	2,3%

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu	
			tv çalışmaları	
metdl_gelenek	pozitivizm	Count		0
		% within metdl_gelenek		0,0%
	yorumsamacılık	Count		0
		% within metdl_gelenek		0,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count		2
		% within metdl_gelenek		1,6%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count		0
		% within metdl_gelenek		0,0%
	karma	Count		0
		% within metdl_gelenek		0,0%
	belirlenemeyen	Count		0
		% within metdl_gelenek		0,0%
	Total	Count		2
		% within metdl_gelenek		0,4%

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			konu	
			iletişim eğitimi	radio
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	6	1
		% within metdl_gelenek	2,6%	0,4%
	yorumsamacılık	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count	4	0
		% within metdl_gelenek	3,1%	0,0%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
	karma	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
	belirlenemeyen	Count	0	0
		% within metdl_gelenek	0,0%	0,0%
	Total	Count	10	1
		% within metdl_gelenek	2,1%	0,2%

metdl_gelenek * konu Crosstabulation

			Total
metdl_gelenek	pozitivizm	Count	233
		% within metdl_gelenek	100,0%
	yorumsamacılık	Count	7
		% within metdl_gelenek	100,0%
	eleştirel gerçekçilik	Count	128
		% within metdl_gelenek	100,0%
	post yapısalcılık/postmodernizm	Count	100
		% within metdl_gelenek	100,0%
	karma	Count	1
		% within metdl_gelenek	100,0%
belirlenemeyen	Count	3	
	% within metdl_gelenek	100,0%	
Total	Count	472	
	% within metdl_gelenek	100,0%	

Ek 2.19 Araştırmaların Konusu ve Tasarımı İlişkisi

		tasarım					Total
		nicel tasarım	nitel tasarım	karma tasarım	16,00	22,00	
konu	temsil	17	35	8	0	0	60
		28,3%	58,3%	13,3%	0,0%	0,0%	100,0%
	toplumsal cinsiyet	1	19	0	0	0	20
		5,0%	95,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	kültür	0	18	0	1	0	19
		0,0%	94,7%	0,0%	5,3%	0,0%	100,0%
	tutum-etki	10	12	1	0	0	23
		43,5%	52,2%	4,3%	0,0%	0,0%	100,0%
	alımlama	7	5	0	0	0	12
		58,3%	41,7%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	ideoloji	1	26	5	0	0	32
		3,1%	81,3%	15,6%	0,0%	0,0%	100,0%
	hegemonya	0	1	0	0	0	1
		0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	biyografi	0	7	0	0	0	7
		0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	basın-iletişim tarihi	0	19	1	0	0	20
		0,0%	95,0%	5,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	film çalışmaları	1	26	0	0	0	27
		3,7%	96,3%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	hukuk	0	5	0	0	0	5
		0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	siyasal iletişim	7	11	1	0	0	19
		36,8%	57,9%	5,3%	0,0%	0,0%	100,0%
	haber-gztcilik pratikleri	4	13	4	0	0	21
		19,0%	61,9%	19,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	medya okuryazarlığı	0	2	1	0	0	3
		0,0%	66,7%	33,3%	0,0%	0,0%	100,0%
	basın ekonomisi	1	1	1	0	0	3
		33,3%	33,3%	33,3%	0,0%	0,0%	100,0%
	reklam-pazarlama	4	10	5	0	0	19
		21,1%	52,6%	26,3%	0,0%	0,0%	100,0%
	kurumsal iletişim stratejileri	25	18	2	0	0	45
		55,6%	40,0%	4,4%	0,0%	0,0%	100,0%

sosyal medya	19 45,2%	19 45,2%	4 9,5%	0 0,0%	0 0,0%	42 100,0%
teknoloji	7 21,9%	20 62,5%	5 15,6%	0 0,0%	0 0,0%	32 100,0%
kavram-kuram	0 0,0%	39 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	39 100,0%
bellek	0 0,0%	11 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	11 100,0%
tv çalışmaları	0 0,0%	2 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 100,0%
iletişim eğitimi	4 40,0%	4 40,0%	1 10,0%	0 0,0%	1 10,0%	10 100,0%
radyo	0 0,0%	1 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 100,0%
Total	108 22,8%	324 68,5%	39 8,2%	1 0,2%	1 0,2%	473 100,0%

Ek 2.20 Araştırma Tasarımı ve Araştırmaların Konusu İlişkisi

		konu			
		temsil	toplumsal cinsiyet	kültür	tutum-etki
tasarım	nicel tasarım	17 15,7%	1 0,9%	0 0,0%	10 9,3%
	nitel tasarım	35 10,8%	19 5,9%	18 5,6%	12 3,7%
	karma tasarım	8 20,5%	0 0,0%	0 0,0%	1 2,6%
	16,00	0 0,0%	0 0,0%	1 100,0%	0 0,0%
	22,00	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	Total	60 12,7%	20 4,2%	19 4,0%	23 4,9%

tasarım * konu Crosstabulation

		konu			
		alımlama	ideoloji	hegemonya	biyografi
tasarım	nicel tasarım	7 6,5%	1 0,9%	0 0,0%	0 0,0%
	nitel tasarım	5 1,5%	26 8,0%	1 0,3%	7 2,2%
	karma tasarım	0 0,0%	5 12,8%	0 0,0%	0 0,0%
	16,00	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	22,00	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	Total	12 2,5%	32 6,8%	1 0,2%	7 1,5%

tasarım * konu Crosstabulation

		konu		
		basın-iletişim tarihi	film çalışmaları	hukuk
tasarım	nicel tasarım	0 0,0%	1 0,9%	0 0,0%
	nitel tasarım	19 5,9%	26 8,0%	5 1,5%
	karma tasarım	1 2,6%	0 0,0%	0 0,0%
	16,00	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	22,00	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	Total	20 4,2%	27 5,7%	5 1,1%

tasarım * konu Crosstabulation

		konu		
		siyasal iletişim	haber-gztcilik pratikleri	medya okuryazarlığı
tasarım	nicel tasarım	7 6,5%	4 3,7%	0 0,0%
	nitel tasarım	11 3,4%	13 4,0%	2 0,6%
	karma tasarım	1 2,6%	4 10,3%	1 2,6%
	16,00	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	22,00	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	Total	19 4,0%	21 4,4%	3 0,6%

tasarım * konu Crosstabulation

		konu		
		basın ekonomisi	reklam-pazarlama	kurumsal iletişim stratejileri
tasarım	nicel tasarım	1 0,9%	4 3,7%	25 23,1%
	nitel tasarım	1 0,3%	10 3,1%	18 5,6%
	karma tasarım	1 2,6%	5 12,8%	2 5,1%
	16,00	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	22,00	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	Total	3 0,6%	19 4,0%	45 9,5%

tasarım * konu Crosstabulation

		konu			
		sosyal medya	teknoloji	kavram-kuram	bellek
tasarım	nicel tasarım	19 17,6%	7 6,5%	0 0,0%	0 0,0%
	nitel tasarım	19 5,9%	20 6,2%	39 12,0%	11 3,4%
	karma tasarım	4 10,3%	5 12,8%	0 0,0%	0 0,0%
	16,00	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	22,00	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	Total	42 8,9%	32 6,8%	39 8,2%	11 2,3%

tasarım * konu Crosstabulation

		konu			
		tv çalışmaları	iletişim eğitimi	radyo	
tasarım	nicel tasarım	0 0,0%	4 3,7%	0 0,0%	108 100,0%
	nitel tasarım	2 0,6%	4 1,2%	1 0,3%	324 100,0%
	karma tasarım	0 0,0%	1 2,6%	0 0,0%	39 100,0%
	16,00	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 100,0%
	22,00	0 0,0%	1 100,0%	0 0,0%	1 100,0%
	Total	2 0,4%	10 2,1%	1 0,2%	473 100,0%

Ek 2.21 Mensubu Olunan Üniversite ve Araştırmaların Konusu İlişkisi

		konu											
		temsil	toplumsal cinsiyet	kültür	tutum-etki	alımla ma	ideoloj i	hegemon ya	biyogr afi	basın-iletişim tarihi	film çalışmaları	hukuk	siyasal iletişim
ilk_ars_üni	abant	1 33,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	akdeniz	1 5,9%	1 5,9%	0 0,0%	2 11,8%	0 0,0%	2 11,8%	0 0,0%	0 0,0%	1 5,9%	2 11,8%	0 0,0%	0 0,0%
	anadolu	1 5,6%	1 5,6%	1 5,6%	1 5,6%	0 0,0%	0 0,0%	1 5,6%	0 0,0%	1 5,6%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	ankara	12 25,5%	1 2,1%	0 0,0%	0 0,0%	2 4,3%	2 4,3%	0 0,0%	1 2,1%	4 8,5%	3 6,4%	3 6,4%	2 4,3%
	atatürk	0 0,0%	1 20,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	başkent	0 0,0%	1 33,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%

beykent	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
bülent ecevit	0 0,0%	1 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
çukurova	1 25,0%	0 0,0%	1 25,0 %	0 0,0%	0 0,0%	1 25,0 %	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
ege	7 28,0%	0 0,0%	1 4,0%	1 4,0%	1 4,0%	4 16,0 %	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 4,0%
erciyes	2 16,7%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 8,3%	0 0,0%	0 0,0%	1 8,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
galatasaray	2 16,7%	1 8,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 8,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
gazi	3 13,0%	0 0,0%	1 4,3%	2 8,7%	0 0,0%	4 17,4 %	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 8,7%
gaziantep	1 33,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 33,3 %	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
hacettepe	2 10,5%	6 31,6%	1 5,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 10,5%	1 5,3%	0 0,0%	0 0,0%
arel	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 100,0 %	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
ist aydın	1 16,7%	0 0,0%	0 0,0%	1 16,7%	0 0,0%	2 33,3 %	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 16,7%	0 0,0%	0 0,0%
bilgi	1 50,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
ist şehir	0 0,0%	0 0,0%	1 100,0 %	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
ist ticaret	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 25,0 %	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
istanbul	6 9,2%	1 1,5%	0 0,0%	3 4,6%	0 0,0%	8 12,3 %	0 0,0%	1 1,5%	3 4,6%	3 4,6%	1 1,5%	3 4,6%
izmir ekonomi	0 0,0%	0 0,0%	2 50,0 %	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
kadir has	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 20,0%	0 0,0%	1 20,0%
kastamonu	0 0,0%	0 0,0%	1 50,0 %	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
kocaeli	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 12,5 %	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	3 37,5%	0 0,0%	1 12,5%
maltepe	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
marmara	6 8,8%	1 1,5%	5 7,4%	4 5,9%	3 4,4%	4 5,9%	0 0,0%	2 2,9%	0 0,0%	6 8,8%	0 0,0%	1 1,5%

mersin	1 50,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 50,0%	0 0,0%	0 0,0%
19 mayıs	0 0,0%	1 50,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 50,0%
selçuk	0 0,0%	1 4,3%	1 4,3%	4 17,4%	3 13,0%	1 4,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 8,7%
süleyman demirel	1 50,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
üsküdar	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
yaşar	2 28,6%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 14,3%	0 0,0%	2 28,6%
yeditepe	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 33,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
yeni yüzyıl	1 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
zirve	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
yurtdışı	1 11,1%	0 0,0%	0 0,0%	3 33,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 22,2%	0 0,0%	0 0,0%
dışarıdan/diğ er	6 10,9%	3 5,5%	3 5,5%	2 3,6%	1 1,8%	2 3,6%	0 0,0%	1 1,8%	7 12,7%	3 5,5%	1 1,8%	1 1,8%
fırat	1 25,0%	0 0,0%	1 25,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 50,0%
Total	60 12,7%	20 4,2%	19 4,0%	23 4,9%	12 2,5%	32 6,8%	1 0,2%	7 1,5%	20 4,2%	27 5,7%	5 1,1%	19 4,0%

ilk ars üni * konu Crosstabulation

		konu									
		haber-gztcilik pratikleri	medya okuryazarlığı	basın ekonomisi	reklam- pazarla ma	kurumsa l iletişim stratejile ri	sosyal medya	tekn oloji	kavram- kuram	belle k	tv çalışma ları
ilk_ars_üni	abant	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 33,3%	1 33,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	akdeniz	1 5,9%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	3 17,6%	2 11,8%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	anadolu	3 16,7%	1 5,6%	0 0,0%	1 5,6%	1 5,6%	1 5,6%	2 11,1%	1 5,6%	0 0,0%	1 5,6%
	ankara	1 2,1%	0 0,0%	0 0,0%	1 2,1%	1 2,1%	5 10,6%	2 4,3%	5 10,6%	2 4,3%	0 0,0%
	atatürk	1 20,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 20,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 20,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
	başkent	0 0,0%	0 0,0%	1 33,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 33,3%	0 0,0%	0 0,0%

beykent	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 100,0%	0 0,0%	0 0,0%
bülent ecevit	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
çukurova	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 25,0%	0 0,0%	0 0,0%
ege	1 4,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 8,0%	4 16,0%	1 4,0%	1 4,0%	1 4,0%	0 0,0%	0 0,0%
erciyes	2 16,7%	1 8,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 16,7%	0 0,0%	2 16,7%	0 0,0%	0 0,0%
galatasaray	2 16,7%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 16,7%	2 16,7%	1 8,3%	0 0,0%	0 0,0%
gazi	1 4,3%	1 4,3%	0 0,0%	0 0,0%	2 8,7%	1 4,3%	1 4,3%	3 13,0%	0 0,0%	0 0,0%
gaziantep	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 33,3%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
hacettepe	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 5,3%	2 10,5%	1 5,3%	3 15,8%	0 0,0%
arel	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
ist aydın	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 16,7%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
bilgi	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 50,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
ist şehir	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
ist ticaret	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 50,0%	0 0,0%	1 25,0%	0 0,0%	0 0,0%
istanbul	2 3,1%	0 0,0%	0 0,0%	2 3,1%	11 16,9%	8 12,3%	4 6,2%	7 10,8%	1 1,5%	0 0,0%
izmir ekonomi	1 25,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 25,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
kadir has	2 40,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 20,0%	0 0,0%	0 0,0%
kastamonu	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 50,0%	0 0,0%	0 0,0%
kocaeli	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 12,5%	0 0,0%	0 0,0%	1 12,5%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
maltepe	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 25,0%	1 25,0%	1 25,0%	1 25,0%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%
marmara	2 2,9%	0 0,0%	1 1,5%	4 5,9%	10 14,7%	8 11,8%	7 10,3%	4 5,9%	0 0,0%	0 0,0%

mersin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
19 mayıs	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
selçuk	0	0	0	1	5	2	2	0	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%	4,3%	21,7%	8,7%	8,7%	0,0%	0,0%	0,0%
süleyman demirel	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
üsküdar	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%
yaşar	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	14,3%	0,0%	14,3%	0,0%	0,0%
yeditepe	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
	33,3%	0,0%	0,0%	0,0%	33,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
yeni yüzyıl	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
zirve	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%
yurtdışı	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	11,1%	11,1%	11,1%	0,0%	0,0%
dışarıdan/diğer	1	0	1	3	5	2	2	5	5	1
	1,8%	0,0%	1,8%	5,5%	9,1%	3,6%	3,6%	9,1%	9,1%	1,8%
fırat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Total	21	3	3	19	45	42	32	39	11	2
	4,4%	0,6%	0,6%	4,0%	9,5%	8,9%	6,8%	8,2%	2,3%	0,4%

ilk ars üni * konu Crosstabulation

	konu		
	iletişim eğitimi	radyo	
ilk ars_ üni	abant	0	3
		0,0%	100,0%
	akdeniz	2	17
		11,8%	100,0%
	anadolu	1	18
		5,6%	100,0%
	ankara	0	47
		0,0%	100,0%
	atatürk	1	5
		20,0%	100,0%
	başkent	0	3
		0,0%	100,0%
	beykent	0	1
		0,0%	100,0%
	bülent ecevit	0	1
		0,0%	100,0%
	çukurova	0	4
		0,0%	100,0%
	ege	0	25
		0,0%	100,0%
	erciyas	1	12
		8,3%	100,0%
	galatasaray	0	12
		0,0%	100,0%
	gazi	2	23
		8,7%	100,0%
	gaziantep	0	3
		0,0%	100,0%

hacettepe	0	0	19
	0,0%	0,0%	100,0%
arel	0	0	1
	0,0%	0,0%	100,0%
ist aydın	0	0	6
	0,0%	0,0%	100,0%
bilgi	0	0	2
	0,0%	0,0%	100,0%
ist şehir	0	0	1
	0,0%	0,0%	100,0%
ist ticaret	0	0	4
	0,0%	0,0%	100,0%
istanbul	1	0	65
	1,5%	0,0%	100,0%
izmir ekonomi	0	0	4
	0,0%	0,0%	100,0%
kadir has	0	0	5
	0,0%	0,0%	100,0%
kastamonu	0	0	2
	0,0%	0,0%	100,0%
kocaeli	1	0	8
	12,5%	0,0%	100,0%
maltepe	0	0	4
	0,0%	0,0%	100,0%
marmara	0	0	68
	0,0%	0,0%	100,0%
mersin	0	0	2
	0,0%	0,0%	100,0%
19 mayıs	0	0	2
	0,0%	0,0%	100,0%
selçuk	1	0	23
	4,3%	0,0%	100,0%
süleyman demirel	0	0	2
	0,0%	0,0%	100,0%
üsküdar	0	0	1
	0,0%	0,0%	100,0%
yaşar	0	0	7
	0,0%	0,0%	100,0%
yeditepe	0	0	3
	0,0%	0,0%	100,0%
yeni yüzyıl	0	0	1
	0,0%	0,0%	100,0%
zirve	0	0	1
	0,0%	0,0%	100,0%
yurtdışı	0	0	9
	0,0%	0,0%	100,0%
dışarıdan/diğer	0	0	55
	0,0%	0,0%	100,0%
fırat	0	0	4
	0,0%	0,0%	100,0%
Total	10	1	473
	2,1%	0,2%	100,0%

Ek 2.22 Metodolojik Gelenek ve Araştırmacının Alanı İlişkisi

		alan							Total
		gazetecilik	halkla ilişkiler	rts	kültürel çalışmalar	medya çalışmaları	iletişim çalışmaları	yeni medya	
metdl_gelenek	pozitivizm	33,0%	45,9%	14,6%			6,4%		100,0%
	yorumsamacılık		14,3%	57,1%			14,3%	14,3%	100,0%
	eleştirel gerçekçilik	25,8%	20,3%	37,5%	1,6%		14,8%		100,0%
	post	11,1%	13,1%	40,4%		1,0%	34,3%		100,0%
	yapısalcılık/postmodernizm								
	karma			100,0%					100,0%
	belirlenemeyen	33,3%		66,7%					100,0%
Total		25,9%	31,2%	27,4%	0,4%	0,2%	14,6%	0,2%	100,0%

Ek 2.23 Metodolojik Gelenek ve Veri Toplama Teknikleri İlişkisi

		veri_top_tekn													Total
		anket	ölçekler	arşiv	istatistiki veriler	katılımlı gözlem	görüşme	derinlemesine görüşme	odak grup	belge/metin/içerik inceleme	triangülasyon	diğer (literatür tarama vs)	yok	19,00	
metdl_gelenek	pozitivizm	21,0%	9,0%	0,4%	3,4%		0,4%	3,9%	0,9%	33,5%	14,6%	9,4%	3,0%	0,4%	100,0%
	yorumsamacılık	14,3%						14,3%		42,9%		28,6%			100,0%
	eleştirel gerçekçilik	0,8%	0,8%	2,3%	3,9%		0,8%	4,7%	0,8%	41,4%	18,8%	15,6%	10,2%		100,0%
	post				1,0%	1,0%		10,0%		50,0%	13,0%	15,0%	10,0%		100,0%
	yapısalcılık/postmodernizm														
	karma									100,0%					100,0%
	belirlenemeyen											66,7%	33,3%		100,0%
Total		10,8%	4,7%	0,8%	3,0%	0,2%	0,4%	5,5%	0,6%	39,2%	15,0%	12,9%	6,6%	0,2%	100,0%

Ek 2.24 Metodolojik Gelenek ve Veri Analizi Yaklaşımı İlişkisi

		veri_anl_yakl					Total
		nicel yaklaşım	nitel yaklaşım	karma yaklaşım	kuramsal analiz	11,00	
metdl_gelenek	pozitivizm	46,8%	32,2%	11,6%	9,0%	0,4%	100,0%
	yorumsamacılık	14,3%	71,4%		14,3%		100,0%
	eleştirel gerçekçilik		78,9%	5,5%	15,6%		100,0%
	post yapısalcılık/postmodernizm	3,0%	76,0%	2,0%	19,0%		100,0%
	karma		100,0%				100,0%
	belirlenemeyen		33,3%		66,7%		100,0%
Total		23,9%	54,9%	7,6%	13,3%	0,2%	100,0%

Ek 2.25 Veri Analizi Yaklaşımı ve Metodolojik Gelenek İlişkisi

			metdl_gelenek						Total
			pozitivizm	yorumsamacılık	eleştirel gerçekçilik	post yapısalcılık/postmodernizm	karma	belirlenemeyen	
veri_anl_yakl	nicel yaklaşım	Count	109	1	0	3	0	0	113
		% within veri_anl_yakl	96,5%	0,9%	0,0%	2,7%	0,0%	0,0%	100,0%
	nitel yaklaşım	Count	75	5	101	76	1	1	259
		% within veri_anl_yakl	29,0%	1,9%	39,0%	29,3%	0,4%	0,4%	100,0%
	karma yaklaşım	Count	27	0	7	2	0	0	36
		% within veri_anl_yakl	75,0%	0,0%	19,4%	5,6%	0,0%	0,0%	100,0%
	kuramsal analiz	Count	21	1	20	19	0	2	63
		% within veri_anl_yakl	33,3%	1,6%	31,7%	30,2%	0,0%	3,2%	100,0%
	11,00	Count	1	0	0	0	0	0	1
		% within veri_anl_yakl	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	Total	Count	233	7	128	100	1	3	472
		% within veri_anl_yakl	49,4%	1,5%	27,1%	21,2%	0,2%	0,6%	100,0%

Ek 2.26 Metodolojik Gelenek ve Araştırmanın Analiz Düzeyi İlişkisi

	analiz_duzeyi															Total
	kurum/örgüt	meta	içerik	izleyici/okuyucu/birey	aile/hane	cemaat	toplumsal sınıf	toplum	devlet	medya politikaları	yasal belgeler	diğer	karma	araç	kavram	
metdl_gelenek	pozitivizm	24,0%	22,7%	22,7%		0,9%		10,3%	3,4%	0,4%	0,4%	3,4%	2,1%	6,4%	3,0%	100,0%
	yorumsamacılık		14,3%	14,3%				42,9%				14,3%			14,3%	100,0%
	eleştirel gerçekçilik	3,9%	0,8%	1,6%			0,8%	78,9%		0,8%		3,1%	0,8%	3,9%	5,5%	100,0%
	post yapısalcılık/postmodernizm	2,0%		28,0%	1,0%	2,0%		32,0%	1,0%			5,0%	1,0%	4,0%	11,0%	100,0%
	karma							100,0%								100,0%
	belirlenemeyen							33,3%				66,7%				100,0%
Total	13,3%	0,2%	17,8%	14,2%	0,2%	0,8%	0,2%	34,3%	1,9%	0,4%	0,2%	4,2%	1,5%	5,1%	5,5%	100,0%

Ek 2.27 Araştırmanın Analiz Düzeyi ve Metodolojik Gelenek İlişkisi

		metdl_gelenek						Total
		pozitivizm	yorumsamacılık	eleştirel gerçekçilik	post yapısalcılık/postmodernizm	karma	belirlenemeyen	
analiz_duzeyi	kurum/örgüt	88,9%		7,9%	3,2%			100,0%
	meta			100,0%				100,0%
	içerik	63,1%	1,2%	2,4%	33,3%			100,0%
	izleyici/okuyucu/birey	79,1%	1,5%		19,4%			100,0%
	aile/hane				100,0%			100,0%
	cemaat	50,0%			50,0%			100,0%
	toplumsal sınıf			100,0%				100,0%
	toplum	14,8%	1,9%	62,3%	19,8%	0,6%	0,6%	100,0%
	devlet	88,9%			11,1%			100,0%
	medya politikaları	50,0%		50,0%				100,0%
	yasal belgeler	100,0%						100,0%
	diğer	40,0%	5,0%	20,0%	25,0%		10,0%	100,0%
	karma	71,4%		14,3%	14,3%			100,0%
	araç	62,5%		20,8%	16,7%			100,0%
	kavram	26,9%	3,8%	26,9%	42,3%			100,0%
Total		49,4%	1,5%	27,1%	21,2%	0,2%	0,6%	100,0%

Ek 2.28 Metodolojik Gelenek ve Mensubu Olunan Üniversite İlişkisi

		ilk ars üni				
		abant	akdeniz	anadolu	ankara	atatürk
metdl_gelenek	pozitivizm	0,9%	4,7%	3,9%	4,7%	1,3%
	yorumsamacılık					
	eleştirel gerçekçilik	0,8%	3,1%	5,5%	18,8%	0,8%
	post yapısalcılık/postmodernizm		2,0%	2,0%	12,0%	1,0%
	karma					
	belirlenemeyen					
Total		0,6%	3,6%	3,8%	10,0%	1,1%

metdl_gelenek * ilk_ars_üni Crosstabulation

% within metdl_gelenek

		ilk ars üni			
		başkent	beykent	bülent ecevit	çukurova
metdl_gelenek	pozitivizm				0,4%
	yorumsamacılık				
	eleştirel gerçekçilik	2,3%		0,8%	1,6%
	post yapısalcılık/postmodernizm		1,0%		1,0%
	karma				
	belirlenemeyen				
Total		0,6%	0,2%	0,2%	0,8%

metdl_gelenek * ilk_ars_üni Crosstabulation

% within metdl_gelenek

		ilk ars üni			
		ege	erciyes	galatasaray	gazi
metdl_gelenek	pozitivizm	6,4%	3,9%	2,1%	5,6%
	yorumsamacılık				
	eleştirel gerçekçilik	2,3%		2,3%	5,5%
	post yapısalcılık/postmodernizm	7,0%	3,0%	3,0%	3,0%
	karma				
	belirlenemeyen				
Total		5,3%	2,5%	2,3%	4,9%

metdl_gelenek * ilk_ars_üni Crosstabulation

% within metdl_gelenek

		ilk ars üni			
		gaziantep	hacettepe	arel	ist aydın
metdl_gelenek	pozitivizm				1,3%
	yorumsamacılık			14,3%	
	eleştirel gerçekçilik	2,3%	4,7%		0,8%
	post yapısalcılık/postmodernizm		13,0%		2,0%
	karma				
	belirlenemeyen				
Total		0,6%	4,0%	0,2%	1,3%

metdl_gelenek * ilk_ars_üni Crosstabulation

% within metdl_gelenek

		ilk_ars_üni			
		bilgi	ist şehir	ist ticaret	istanbul
metdl_gelenek	pozitivizm	0,9%		1,3%	17,2%
	yorumsamacılık				28,6%
	eleştirel gerçekçilik		0,8%		9,4%
	post yapısalcılık/postmodernizm			1,0%	10,0%
	karma				
	belirlenemeyen				33,3%
Total		0,4%	0,2%	0,8%	13,8%

metdl_gelenek * ilk_ars_üni Crosstabulation

% within metdl_gelenek

		ilk_ars_üni			
		izmir ekonomi	kadir has	kastamonu	kocaeli
metdl_gelenek	pozitivizm	0,4%	1,3%	0,4%	1,7%
	yorumsamacılık				
	eleştirel gerçekçilik	2,3%	0,8%	0,8%	1,6%
	post yapısalcılık/postmodernizm		1,0%		2,0%
	karma				
	belirlenemeyen				
Total		0,8%	1,1%	0,4%	1,7%

metdl_gelenek * ilk_ars_üni Crosstabulation

% within metdl_gelenek

		ilk_ars_üni			
		maltepe	marmara	mersin	19 mayıs
metdl_gelenek	pozitivizm	0,9%	15,5%	0,4%	0,4%
	yorumsamacılık	14,3%	14,3%		
	eleştirel gerçekçilik		18,0%		
	post yapısalcılık/postmodernizm	1,0%	6,0%	1,0%	1,0%
	karma		100,0%		
	belirlenemeyen		33,3%		
Total		0,8%	14,4%	0,4%	0,4%

metdl_gelenek * ilk_ars_üni Crosstabulation

% within metdl_gelenek

		ilk_ars_üni			
		selçuk	süleyman demirel	üşküdar	yaşar
metdl_gelenek	pozitivizm	9,4%	0,9%	0,4%	1,3%
	yorumsamacılık				
	eleştirel gerçekçilik	0,8%			
	post yapısalcılık/postmodernizm				4,0%
	karma				
	belirlenemeyen				
Total		4,9%	0,4%	0,2%	1,5%

metdl_gelenek * ilk_ars_üni Crosstabulation

% within metdl_gelenek

		ilk_ars_üni			
		yeditepe	yeni yüzyıl	zirve	yurtdışı
metdl_gelenek	pozitivizm	0,9%	0,4%	0,4%	1,3%
	yorumsamacılık				
	eleştirel gerçekçilik	0,8%			1,6%
	post yapısalcılık/postmodernizm				3,0%
	karma				
	belirlenemeyen				33,3%
Total		0,6%	0,2%	0,2%	1,9%

metdl_gelenek * ilk_ars_üni Crosstabulation

% within metdl_gelenek

		ilk_ars_üni		
		dışarıdan/diğer	fırat	
metdl_gelenek	pozitivizm	9,0%	0,4%	100,0%
	yorumsamacılık	28,6%		100,0%
	eleştirel gerçekçilik	9,4%	2,3%	100,0%
	post yapısalcılık/postmodernizm	20,0%		100,0%
	karma			100,0%
	belirlenemeyen			100,0%
Total		11,7%	0,8%	100,0%

Ek 2.29 Mensubu Olunan Üniversite ve Metodolojik Gelenek İlişkisi

		metdl_gelenek				
		pozitivizm	yorumsamacılık	eleştirel gerçekçilik	post yapısalcılık/post modernizm	karma
ilk_ars_üni	abant	66,7%		33,3%		
	akdeniz	64,7%		23,5%	11,8%	
	anadolu	50,0%		38,9%	11,1%	
	ankara	23,4%		51,1%	25,5%	
	atatürk	60,0%		20,0%	20,0%	
	başkent			100,0%		
	beykent				100,0%	
	bülent ecevit			100,0%		
	çukurova	25,0%		50,0%	25,0%	
	ege	60,0%		12,0%	28,0%	
	erciyes	75,0%			25,0%	
	galatasaray	45,5%		27,3%	27,3%	
	gazi	56,5%		30,4%	13,0%	
	gaziantep			100,0%		
	hacettepe			31,6%	68,4%	
	arel		100,0%			
	ist aydın	50,0%		16,7%	33,3%	
	bilgi	100,0%				
	ist şehir			100,0%		

ist ticaret	75,0%			25,0%	
istanbul	61,5%	3,1%	18,5%	15,4%	
izmir ekonomi	25,0%		75,0%		
kadir has	60,0%		20,0%	20,0%	
kastamonu	50,0%		50,0%		
kocaeli	50,0%		25,0%	25,0%	
maltepe	50,0%	25,0%		25,0%	
marmara	52,9%	1,5%	33,8%	8,8%	1,5%
mersin	50,0%			50,0%	
19 mayıs	50,0%			50,0%	
selçuk	95,7%		4,3%		
süleyman demirel	100,0%				
üsküdar	100,0%				
yaşar	42,9%			57,1%	
yeditepe	66,7%		33,3%		
yeni yüzyıl	100,0%				
zirve	100,0%				
yurtdışı	33,3%		22,2%	33,3%	
dışarıdan/diğer	38,2%	3,6%	21,8%	36,4%	
fırat	25,0%		75,0%		
Total	49,4%	1,5%	27,1%	21,2%	0,2%

Ek 2.30 Araştırmacının Akademik Derecesi ve Metodolojik Gelenek İlişkisi

		metdl_gelenek						Total
		pozitivizm	yorumsamacılık	eleştirel gerçekçilik	post yapısalcılık/post modernizm	karma	belirlenemeyen	
derecesi	öğretim üyeleri	44,6%	1,5%	34,3%	19,1%		0,5%	100,0%
	doktora	66,5%	1,9%	11,6%	18,7%	0,6%	0,6%	100,0%
	diğer	34,5%	0,9%	35,5%	28,2%		0,9%	100,0%
Total		49,5%	1,5%	27,1%	21,1%	0,2%	0,6%	100,0%

Ek 2.31 Metodolojik Gelenek ve Araştırmacının Akademik Derecesi İlişkisi

		derecesi			Total
		öğretim üyeleri	doktora	diğer	
metdl_gelenek	pozitivizm	39,2%	44,4%	16,4%	100,0%
	yorumsamacılık	42,9%	42,9%	14,3%	100,0%
	eleştirel gerçekçilik	55,1%	14,2%	30,7%	100,0%
	post yapısalcılık/postmodernizm	39,4%	29,3%	31,3%	100,0%
	karma		100,0%		100,0%
	belirlenemeyen	33,3%	33,3%	33,3%	100,0%
Total		43,5%	33,0%	23,5%	100,0%

Ek 2.32 Yayının Türü ve Yöntem Belirtme İlişkisi

		yöntem belirtme						Total
		evet	hayır	teknik yöntem olarak belirtilmiş	sadece teknik belirtilmiş	yöntem teknik olarak belirtilmiş	krk ya da tsrm yöntem olarak belirtilmiş	
yayının_turu	tez	40,0%	16,9%	10,8%	23,8%	1,5%	6,9%	100,0%
	uluslararası hk makale	57,6%	18,3%	9,4%	6,3%	1,6%	6,8%	100,0%
	ulusal hk makale	50,0%	36,8%	4,6%	6,6%		2,0%	100,0%
Total		50,3%	23,9%	8,2%	11,2%	1,1%	5,3%	100,0%

Ek 2.33 Yöntem Belirtme ve Yayının Türü İlişkisi

		yayının_turu			Total
		tez	uluslararası hk makale	ulusal hk makale	
yöntem_belirtme	evet	21,8%	46,2%	31,9%	100,0%
	hayır	19,5%	31,0%	49,6%	100,0%
	teknik yöntem olarak belirtilmiş	35,9%	46,2%	17,9%	100,0%
	sadece teknik belirtilmiş	58,5%	22,6%	18,9%	100,0%
	yöntem teknik olarak belirtilmiş	40,0%	60,0%		100,0%
	krk ya da tsrm yöntem olarak belirtilmiş	36,0%	52,0%	12,0%	100,0%
Total		27,5%	40,4%	32,1%	100,0%

Ek 2.34 Yöntem Belirtme ve Yöntem Uygulama İlişkisi

		yöntem uygulama				Total
		evet	hayır	esnek uygulama	belirtilmemiştir	
yöntem_belirtme	evet	82,8%	8,0%	8,0%	1,3%	100,0%
	hayır				100,0%	100,0%
	teknik yöntem olarak belirtilmiş				100,0%	100,0%
	sadece teknik belirtilmiş	3,8%			96,2%	100,0%
	yöntem teknik olarak belirtilmiş		20,0%		80,0%	100,0%
	krk ya da tsrm yöntem olarak belirtilmiş	4,0%			96,0%	100,0%
Total		42,3%	4,2%	4,0%	49,5%	100,0%

Ek 2.35 Yöntem ve Yöntem Belirtme İlişkisi

		yöntem belirtme						Total
		evet	hayır	teknik yöntem olarak belirtilmiş	sadece teknik belirtilmiş	yöntem teknik olarak belirtilmiş	krk ya da tsrm yöntem olarak belirtilmiş	
yöntem	arşiv	47,4%	42,1%	10,5%				100,0%
	ekonomi politik	18,2%	45,5%	9,1%	18,2%		9,1%	100,0%
	fenomenoloji	75,0%			25,0%			100,0%
	etnografi	55,6%	3,7%	14,8%	18,5%	3,7%	3,7%	100,0%
	eleştirel ekonomi politik	33,3%	55,6%	5,6%	5,6%			100,0%
	söylem analizi	86,0%	8,0%				6,0%	100,0%
	içerik analizi	70,1%	14,3%	3,9%	3,9%	2,6%	5,2%	100,0%
	göstergebilimsel analiz	88,9%				5,6%	5,6%	100,0%
	anlatı analizi	50,0%	50,0%					100,0%
	yapısöküm	100,0%						100,0%
	örnek olay	22,6%	17,0%	28,3%	24,5%	1,9%	5,7%	100,0%
	survey	27,7%	6,2%	15,4%	38,5%		12,3%	100,0%
	karma	81,0%	9,5%	4,8%	4,8%			100,0%
	diğer	28,6%	57,1%				14,3%	100,0%
	belirlenemeyen		75,0%	8,3%	8,3%		8,3%	100,0%
	literatür review	42,6%	54,1%				3,3%	100,0%
	psikanalitik çözümleme	100,0%						100,0%
Total		50,3%	23,9%	8,2%	11,2%	1,1%	5,3%	100,0%

Ek 2.36 Araştırma Tasarımı ve Yöntem Belirtme İlişkisi

		yöntem belirtme						Total
		evet	hayır	teknik yöntem olarak belirtilmiş	sadece teknik belirtilmiş	yöntem teknik olarak belirtilmiş	krk ya da tsrm yöntem olarak belirtilmiş	
tasarım	nicel tasarım	41,7%	12,0%	12,0%	25,9%	0,9%	7,4%	100,0%
	nitel tasarım	52,5%	29,6%	7,1%	5,6%	1,2%	4,0%	100,0%
	karma tasarım	59,0%	7,7%	7,7%	17,9%		7,7%	100,0%
	16,00						100,0%	100,0%
	22,00		100,0%					100,0%
Total		50,3%	23,9%	8,2%	11,2%	1,1%	5,3%	100,0%

Ek 2.37 Yöntem Belirtme ve Çalışmanın Karakteri

	c_karakteri												Total
	,00	literatür incelemesi	alan	karşılaştırma	basın tarihi	kuramsal	biyografi	metin/içerik inceleme	diğer	belirlenemeyen	karma	örgüt/kurum	
evet		5,1%	20,3%	0,4%	5,1%	8,4%		50,6%			9,3%	0,8%	100,0%
hayır		21,2%	8,8%	1,8%	3,5%	22,1%	2,7%	22,1%	5,3%		5,3%	7,1%	100,0%
teknik yöntem olarak belirtilmiş			66,7%	2,6%	10,3%		2,6%	2,6%			5,1%	10,3%	100,0%
sadece teknik belirtilmiş	1,9%		77,4%	1,9%		1,9%		5,7%		1,9%	5,7%	3,8%	100,0%
yöntem teknik olarak belirtilmiş			20,0%					80,0%					100,0%
krk ya da tsrm yöntem olarak belirtilmiş		12,0%	48,0%		4,0%	4,0%		32,0%					100,0%
Total	0,2%	8,3%	29,2%	1,1%	4,4%	10,0%	0,8%	34,1%	1,3%	0,2%	7,0%	3,4%	100,0%

Ek 2.38 Çalışmanın Karakteri ve Araştırmanın Tasarımı

		tasarım					Total
		nicel tasarım	nitel tasarım	karma tasarım	16,00	22,00	
c_karakteri	,00	100,0%					100,0%
	literatür incelemesi	2,6%	92,3%	2,6%	2,6%		100,0%
	alan	50,0%	41,3%	8,7%			100,0%
	karşılaştırma	40,0%	40,0%	20,0%			100,0%
	basın tarihi		95,2%	4,8%			100,0%
	kuramsal		97,9%			2,1%	100,0%
	biyografi		100,0%				100,0%
	metin/içerik inceleme	18,6%	73,3%	8,1%			100,0%
	diğer	33,3%	66,7%				100,0%
	belirlenemeyen		100,0%				100,0%
	karma	3,0%	66,7%	30,3%			100,0%
	örgüt/kurum	12,5%	81,3%	6,3%			100,0%
Total		22,9%	68,4%	8,3%	0,2%	0,2%	100,0%

Ek 2.39 Araştırma Tasarımı ve Veri Toplama Tekniği İlişkisi

	veri_top_tekn													Total
	anket	ölçekler	arşiv	istatistiki veriler	katılımlı gözlem	görüşme	derinlemesine görüşme	odak grup	belge/metin/içerik inceleme	triangülasyon	diğer (literatür tarama vs)	yok	19,00	
tasarım nicel	46,3%	17,6%		4,6%					28,7%	1,9%	0,9%			100,0%
tasarım nitel		0,6%	1,2%	2,2%	0,3%	0,6%	8,0%	0,9%	43,5%	14,8%	17,9%	9,6%	0,3%	100,0%
tasarım karma	2,6%	2,6%		5,1%					35,9%	53,8%				100,0%
tasarım 16,00											100,0%			100,0%
tasarım 22,00											100,0%			100,0%
Total	10,8%	4,7%	0,8%	3,0%	0,2%	0,4%	5,5%	0,6%	39,3%	15,0%	12,9%	6,6%	0,2%	100,0%

Ek 2.40 Veri Toplama Tekniği ve Araştırma Tasarımı İlişkisi

		tasarım					Total
		nicel tasarım	nitel tasarım	karma tasarım	16,00	22,00	
veri_top_tekn	anket	98,0%		2,0%			100,0%
	ölçekler	86,4%	9,1%	4,5%			100,0%
	arşiv		100,0%				100,0%
	istatistiki veriler	35,7%	50,0%	14,3%			100,0%
	katılımlı gözlem		100,0%				100,0%
	görüşme		100,0%				100,0%
	derinlemesine görüşme		100,0%				100,0%
	odak grup		100,0%				100,0%
	belge/metin/içerik inceleme	16,7%	75,8%	7,5%			100,0%
	triangülasyon	2,8%	67,6%	29,6%			100,0%
	diğer (literatür tarama vs)	1,6%	95,1%		1,6%	1,6%	100,0%
	yok		100,0%				100,0%
	19,00		100,0%				100,0%
Total		22,8%	68,5%	8,2%	0,2%	0,2%	100,0%

Ek 2.41 Alan ve Veri Toplama Tekniği İlişkisi

	veri_top_tekn													Total
	anket	ölçekler	arşiv	istatistiki veriler	katılımlı gözlem	görüşme	derinlemesine görüşme	odak grup	belge/metin/içerik inceleme	triangülasyon	diğer (literatür tarama vs)	yok	19,00	
alan gazetecilik	7,4%	1,6%	0,8%	4,9%		0,8%	4,1%		50,0%	13,9%	9,8%	6,6%		100,0%
halkla ilişkiler	22,4%	12,2%		2,0%		0,7%	6,1%	2,0%	25,2%	12,2%	12,2%	4,8%		100,0%
rts	3,1%	1,5%	1,5%	3,1%			3,8%		53,1%	13,8%	13,8%	6,2%		100,0%
kültürel çalışmalar									50,0%		50,0%			100,0%
medya çalışmaları									100,0%					100,0%
iletişim çalışmaları	7,2%		1,4%	1,4%	1,4%		10,1%		21,7%	26,1%	17,4%	11,6%	1,4%	100,0%
yeni medya									100,0%					100,0%
Total	10,8%	4,7%	0,8%	3,0%	0,2%	0,4%	5,5%	0,6%	39,2%	15,0%	12,9%	6,6%	0,2%	100,0%

Ek 2.42 Araştırma Tasarımı ve Alan İlişkisi

		alan							Total
		gazetecilik	halkla ilişkiler	rts	kültürel çalışmalar	medya çalışmaları	iletişim çalışmaları	yeni medya	
tasarım	nicel tasarım	29,6%	55,6%	10,2%			4,6%		100,0%
	nitel tasarım	22,3%	22,6%	35,0%	0,6%	0,3%	18,9%	0,3%	100,0%
	karma tasarım	41,0%	35,9%	15,4%			7,7%		100,0%
	16,00	100,0%							100,0%
	22,00	100,0%							100,0%
Total		25,8%	31,1%	27,5%	0,4%	0,2%	14,6%	0,2%	100,0%

Ek 2.43 Araştırma Tasarımı ve Araştırmanın Yılı İlişkisi

		yıl					Total
		2015	2014	2013	2012	2011	
tasarım	nicel tasarım	14,8%	20,4%	22,2%	20,4%	22,2%	100,0%
	nitel tasarım	24,1%	20,1%	19,1%	20,1%	16,7%	100,0%
	karma tasarım	12,8%	20,5%	17,9%	15,4%	33,3%	100,0%
	16,00		100,0%				100,0%
	22,00					100,0%	100,0%
Total		20,9%	20,3%	19,7%	19,7%	19,5%	100,0%

Ek 2.44 Çalışmanın Türü ve Araştırma Tasarımı İlişkisi

		tasarım					Total
		nicel tasarım	nitel tasarım	karma tasarım	16,00	22,00	
calisma_tür	betimleyici	33,3%	58,7%	7,1%	0,4%	0,4%	100,0%
	keşfedici	25,0%	62,5%	12,5%			100,0%
	açıklayıcı	19,5%	67,3%	13,3%			100,0%
	yorumlayıcı		94,8%	5,2%			100,0%
	politika yönelimli		100,0%				100,0%
Total		22,8%	68,5%	8,2%	0,2%	0,2%	100,0%

Ek 2.45 Analiz Birimi ve Analiz Düzeyi İlişkisi

	analiz_duzeyi															Total
	kurum/örgüt	meta	içerik	izleyici/okuyucu/birey	aile/hane	cemaat	toplumsal sınıf	toplum	devlet	medya politikaları	yasal belgeler	diğer	karma	araç	kavram	
analiz_birimi kurum/örgüt	52,3%					2,3%		36,4%	6,8%						2,3%	100,0%
meta								100,0%								100,0%
içerik	3,9%		45,8%	1,7%		0,6%	0,6%	41,9%	0,6%			1,1%	0,6%	1,7%	1,7%	100,0%
izleyici/okuyucu/birey	20,5%		0,8%	51,6%	0,8%	0,8%		16,4%	1,6%			0,8%		6,6%		100,0%
aile/hane								100,0%								100,0%
cemaat						50,0%		50,0%								100,0%
toplum		50,0%						50,0%								100,0%
devlet								50,0%	50,0%							100,0%
medya politikaları								50,0%		50,0%						100,0%
yasal belgeler								50,0%		25,0%	25,0%					100,0%
diğer	5,0%							15,0%	5,0%			75,0%				100,0%
karma	13,8%		3,4%	3,4%				44,8%				3,4%	20,7%	10,3%		100,0%
araç	3,7%							59,3%						33,3%	3,7%	100,0%
kavram	5,3%							31,6%	2,6%			2,6%		2,6%	55,3%	100,0%
Total	13,3%	0,2%	17,8%	14,2%	0,2%	0,8%	0,2%	34,5%	1,9%	0,4%	0,2%	4,2%	1,5%	5,1%	5,5%	100,0%

Ek 2.46 Analiz Düzeyi ve Metodolojik Gelenek İlişkisi

		metdl_gelenek						Total
		pozitivizm	yorumsamacılık	eleştirel gerçekçilik	post yapısalcılık/postmodernizm	karma	belirlenemeyen	
analiz_duzeyi	kurum/örgüt	88,9%		7,9%	3,2%			100,0%
	meta			100,0%				100,0%
	içerik	63,1%	1,2%	2,4%	33,3%			100,0%
	izleyici/okuyucu/birey	79,1%	1,5%		19,4%			100,0%
	aile/hane				100,0%			100,0%
	cemaat	50,0%			50,0%			100,0%
	toplumsal sınıf			100,0%				100,0%
	toplum	14,8%	1,9%	62,3%	19,8%	0,6%	0,6%	100,0%
	devlet	88,9%			11,1%			100,0%
	medya politikaları	50,0%		50,0%				100,0%
	yasal belgeler	100,0%						100,0%
	diğer	40,0%	5,0%	20,0%	25,0%		10,0%	100,0%
	karma	71,4%		14,3%	14,3%			100,0%
	araç	62,5%		20,8%	16,7%			100,0%
	kavram	26,9%	3,8%	26,9%	42,3%			100,0%
Total		49,4%	1,5%	27,1%	21,2%	0,2%	0,6%	100,0%

Ek 2.47 Metodolojik Gelenek ve Analiz Düzeyi İlişkisi

	analiz_duzeyi															Total
	kurum/ örgüt	meta	içerik	izleyici/ okuyucu/ birey	aile/hane	cemaat	toplumsal sınıf	toplum	devlet	medya politikaları	yasal belgeler	diğer	karma	araç	kavram	
pozitivizm	24,0%		22,7%	22,7%		0,9%		10,3%	3,4%	0,4%	0,4%	3,4%	2,1%	6,4%	3,0%	100,0%
yorumsamacılık			14,3%	14,3%				42,9%				14,3%			14,3%	100,0%
eleştirel gerçekçilik	3,9%	0,8%	1,6%				0,8%	78,9%		0,8%		3,1%	0,8%	3,9%	5,5%	100,0%
post yapısalcılık/postmodernizm	2,0%		28,0%	13,0%	1,0%	2,0%		32,0%	1,0%			5,0%	1,0%	4,0%	11,0%	100,0%
karma								100,0%								100,0%
belirlenemeyen								33,3%				66,7%				100,0%
Total	13,3%	0,2%	17,8%	14,2%	0,2%	0,8%	0,2%	34,3%	1,9%	0,4%	0,2%	4,2%	1,5%	5,1%	5,5%	100,0%

Ek 2.48 Yöntem ve Analiz Düzeyi İlişkisi

	analiz_duzeyi															Total
	kurum/örgüt	meta	içerik	izleyici/okuyucu/birey	aile/hane	cemaat	toplumsal sınıf	toplum	devlet	medya politikaları	yasal belgeler	diğer	karma	araç	kavram	
yöntem arşiv			10,5%					63,2%	15,8%			5,3%			5,3%	100,0%
ekonomi politik	18,2%							36,4%					9,1%	27,3%	9,1%	100,0%
fenomenoloji				50,0%				50,0%								100,0%
etnografi	11,1%			29,6%	3,7%	7,4%		22,2%				3,7%		18,5%	3,7%	100,0%
eleştirel ekonomi politik söylem analizi	6,0%	2,8%	30,0%					91,7%		2,8%		2,8%				100,0%
içerik analizi	5,2%		63,6%	3,9%		1,3%		14,3%			1,3%	3,9%		5,2%	1,3%	100,0%
göstergebilimsel analiz			38,9%					61,1%								100,0%
anlatı analizi			16,7%					50,0%				16,7%	16,7%			100,0%
yapısöküm								50,0%							50,0%	100,0%
örnek olay	26,4%		3,8%	24,5%		1,9%		26,4%	5,7%			3,8%		5,7%	1,9%	100,0%
survey	30,8%		1,5%	58,5%				4,6%	1,5%					3,1%		100,0%
karma	19,0%		14,3%	4,8%				33,3%					23,8%	4,8%		100,0%
diğer	57,1%		14,3%					14,3%				14,3%				100,0%
belirlenemeyen	25,0%		16,7%	8,3%				25,0%				25,0%				100,0%
literatür review	9,8%		1,6%					29,5%	3,3%	1,6%		11,5%		9,8%	32,8%	100,0%
psikanalitik çözümleme				25,0%			25,0%	50,0%								100,0%
Total	13,3%	0,2%	17,8%	14,2%	0,2%	0,8%	0,2%	34,5%	1,9%	0,4%	0,2%	4,2%	1,5%	5,1%	5,5%	100,0%

Ek 2.49 Analiz Düzeyi ve Yöntem İlişkisi

	yöntem																	Total
	arşiv	ekonomi politik	fenomenoloji	etnografi	eleştirel ekonomi politik	söylem analizi	içerik analizi	göstergebilimsel analiz	anlatı analizi	yapısöküm	örnek olay	survey	karma	diğer	belirlenemeyen	literatür review	psikanalitik çözümleme	
kurum/örgüt		3,2%		4,8%		4,8%	6,3%				22,2 %	31,7 %	6,3%	6,3 %	4,8%	9,5%		100,0 %
meta					100,0%													100,0 %
içerik	2,4%					17,9%	58,3%	8,3%	1,2%		2,4%	1,2%	3,6%	1,2 %	2,4%	1,2%		100,0 %
izleyici/okuyucu/ birey			3,0%	11,9%			4,5%				19,4 %	56,7 %	1,5%		1,5%		1,5%	100,0 %
aile/hane				100,0%														100,0 %
cemaat				50,0%			25,0%				25,0 %							100,0 %
toplumsal sınıf																	100,0%	100,0 %
toplum	7,4%	2,5%	1,2%	3,7%	20,2%	19,6%	6,7%	6,7%	1,8%	0,6%	8,6%	1,8%	4,3%	0,6 %	1,8%	11,0%	1,2%	100,0 %
devlet	33,3 %										33,3 %	11,1 %				22,2%		100,0 %
medya politikaları					50,0%											50,0%		100,0 %
yasal belgeler							100,0 %											100,0 %
diğer	5,0%			5,0%	5,0%		15,0%		5,0%		10,0 %			5,0 %	15,0%	35,0%		100,0 %
karma		14,3%							14,3 %				71,4 %					100,0 %
araç		12,5%		20,8%			16,7%				12,5 %	8,3%	4,2%			25,0%		100,0 %
kavram	3,8%	3,8%		3,8%			3,8%			3,8%	3,8%					76,9%		100,0 %
Total	4,0%	2,3%	0,8%	5,7%	7,6%	10,6%	16,3%	3,8%	1,3%	0,4%	11,2 %	13,7 %	4,4%	1,5 %	2,5%	12,9%	0,8%	100,0 %

Ek 2.50 Çalışmanın Karakteri ve Analiz Düzeyi İlişkisi

	analiz_duzeyi															Total
	kurum/örgüt	meta	içerik	izleyici/ okuyucu/ birey	aile/hane	cemaat	toplumsal sınıf	toplum	devlet	medya politikaları	yasal belgeler	diğer	karma	araç	kavram	
,00									100,0%							100,0%
literatür incelemesi	10,3%		2,6%					25,6%	2,6%	2,6%		17,9%		12,8%	25,6%	100,0%
alan	22,5%	0,7%	1,4%	44,2%	0,7%	2,2%		16,7%	1,4%			2,2%		6,5%	1,4%	100,0%
karşılaştırma	40,0%								20,0%			20,0%		20,0%		100,0%
basın tarihi	4,8%		9,5%			4,8%		66,7%	9,5%		4,8%					100,0%
kuramsal	2,1%							53,2%	2,1%			12,8%		4,3%	25,5%	100,0%
biyografi			25,0%					50,0%				25,0%				100,0%
metin/içerik inceleme	3,7%		46,6%	2,5%			0,6%	41,0%				1,2%	1,2%	3,1%		100,0%
diğer	33,3%							33,3%		16,7%				16,7%		100,0%
belirlenemeye n								100,0%								100,0%
karma	15,2%		6,1%	6,1%				48,5%					15,2%	3,0%	6,1%	100,0%
örgüt/kurum	68,8%							25,0%	6,3%							100,0%
Total	13,3%	0,2%	17,6%	14,2%	0,2%	0,8%	0,2%	34,5%	1,9%	0,4%	0,2%	4,2%	1,5%	5,1%	5,5%	100,0%

Ek 2.51 Analiz Düzeyi ve Veri Analizi İlişkisi

		veri_analizi				Total
		betimleyici	ilişkilendirici/açık layıcı	yorumlayıcı	yok	
analiz_duzeyi	kurum/örgüt	71,4%	22,2%	6,3%		100,0%
	meta			100,0%		100,0%
	içerik	79,8%	16,7%	3,6%		100,0%
	izleyici/okuyucu/birey	68,7%	28,4%	1,5%	1,5%	100,0%
	aile/hane		100,0%			100,0%
	cemaat	50,0%	50,0%			100,0%
	toplumsal sınıf			100,0%		100,0%
	toplum	12,9%	32,5%	52,8%	1,8%	100,0%
	devlet	66,7%	11,1%	22,2%		100,0%
	medya politikaları	50,0%		50,0%		100,0%
	yasal belgeler	100,0%				100,0%
	diğer	65,0%	20,0%	15,0%		100,0%
	karma	42,9%	42,9%	14,3%		100,0%
	araç	25,0%	62,5%	12,5%		100,0%
	kavram	46,2%	11,5%	42,3%		100,0%
Total		47,1%	27,3%	24,7%	0,8%	100,0%

Ek 2.52 Veri Analizi ve Analiz Düzeyi İlişkisi

	analiz_duzeyi															Total
	kurum/örgüt	meta	içerik	izleyici/ okuyucu/ birey	aile/hane	cemaat	toplumsal sınıf	toplum	devlet	medya politikaları	yasal belgeler	diğer	karma	araç	kavram	
veri_analizi betimleyici	20,2%		30,0%	20,6%		0,9%		9,4%	2,7%	0,4%	0,4%	5,8%	1,3%	2,7%	5,4%	100,0%
ilişkilendirici/açıklayıcı	10,9%		10,9%	14,7%	0,8%	1,6%		41,1%	0,8%			3,1%	2,3%	11,6%	2,3%	100,0%
yorumlayıcı	3,4%	0,9%	2,6%	0,9%			0,9%	73,5%	1,7%	0,9%		2,6%	0,9%	2,6%	9,4%	100,0%
yok				25,0%				75,0%								100,0%
Total	13,3%	0,2%	17,8%	14,2%	0,2%	0,8%	0,2%	34,5%	1,9%	0,4%	0,2%	4,2%	1,5%	5,1%	5,5%	100,0%

Ek 2.53 Veri Analizi ve Alan İlişkisi

	alan							Total
	gazetecilik	halkla ilişkiler	rts	kültürel çalışmalar	medya çalışmaları	iletişim çalışmaları	yeni medya	
veri_analizi betimleyici	31,5%	36,0%	20,7%			11,3%	0,5%	100,0%
ilişkilendirici/açıklayıcı	19,4%	32,6%	32,6%	0,8%		14,7%		100,0%
yorumlayıcı	22,2%	20,5%	35,0%	0,9%		21,4%		100,0%
yok	25,0%	25,0%	25,0%		25,0%			100,0%
Total	25,8%	31,1%	27,5%	0,4%	0,2%	14,6%	0,2%	100,0%

Ek 2.54 Çalışmanın Karakteri ve Yöntem İlişkisi

	yöntem																	Total
	arşiv	ekonomi politik	fenomenoloji	etnografi	eleştirel ekonomi politik	söylem analizi	içerik analizi	göstergebilimsel analiz	anlatı analizi	yapısöküm	örnek olay	survey	karma	diğer	belirlenemeyen	literatür review	psikanalitik çözümleme	
,00												100,0%						100,0%
literatür incelemesi	7,7%	5,1%	2,6%		2,6%				2,6%							79,5%		100,0%
alan	1,4%	0,7%	1,4%	19,6%	2,9%		0,7%	1,4%			23,9%	45,7%	0,7%	0,7%			0,7%	100,0%
karşılaştırma							20,0%				60,0%			20,0%				100,0%
basın tarihi	47,6%	4,8%				9,5%	23,8%						4,8%	4,8%	4,8%			100,0%
kuramsal					29,8%			2,1%		2,1%				2,1%	8,5%	55,3%		100,0%
biyografi	50,0%				25,0%								25,0%					100,0%
metin/içerik inceleme	0,6%	1,2%	0,6%		3,7%	29,2%	41,6%	9,3%	3,1%	0,6%	1,9%		2,5%	0,6%	1,9%	1,2%	1,9%	100,0%
diğer	16,7%	16,7%			33,3%									33,3%				100,0%
belirlenemeyen		100,0%																100,0%
karma		3,0%			15,2%	3,0%	6,1%				30,3%		39,4%		3,0%			100,0%
örgüt/kurum		12,5%			18,8%						25,0%	6,3%	6,3%		18,8%	12,5%		100,0%
Total	4,0%	2,3%	0,8%	5,7%	7,6%	10,6%	16,1%	3,8%	1,3%	0,4%	11,2%	13,8%	4,4%	1,5%	2,5%	12,9%	0,8%	100,0%

Ek 2.55 Çalışmanın Karakteri ve Analiz Düzeyi İlişkisi

	analiz_duzeyi															Total
	kurum/örgüt	meta	içerik	izleyici/okuyucu/birey	aile/hane	cemaat	toplumsal sınıf	toplum	devlet	medya politikaları	yasal belgeler	diğer	karma	araç	kavram	
,00									100,0%							100,0%
literatür incelemesi	10,3%		2,6%					25,6%	2,6%	2,6%		17,9%		12,8%	25,6%	100,0%
alan	22,5%	0,7%	1,4%	44,2%	0,7%	2,2%		16,7%	1,4%			2,2%		6,5%	1,4%	100,0%
karşılaştırma	40,0%								20,0%			20,0%		20,0%		100,0%
basın tarihi	4,8%		9,5%			4,8%		66,7%	9,5%		4,8%					100,0%
kuramsal	2,1%							53,2%	2,1%			12,8%		4,3%	25,5%	100,0%
biyografi			25,0%					50,0%				25,0%				100,0%
metin/içerik inceleme	3,7%		46,6%	2,5%			0,6%	41,0%				1,2%	1,2%	3,1%		100,0%
diğer	33,3%							33,3%		16,7%				16,7%		100,0%
belirlenemeyen								100,0%								100,0%
karma	15,2%		6,1%	6,1%				48,5%					15,2%	3,0%	6,1%	100,0%
örgüt/kurum	68,8%							25,0%	6,3%							100,0%
Total	13,3%	0,2%	17,6%	14,2%	0,2%	0,8%	0,2%	34,5%	1,9%	0,4%	0,2%	4,2%	1,5%	5,1%	5,5%	100,0%

Ek 2.56 Çalışmanın Karakteri ve Çalışmanın Türü İlişkisi

		çalışma tür					Total
		betimleyici	keşfedici	açıklayıcı	yorumlayıcı	politika yönelimli	
c_karakteri	,00	100,0%					100,0%
	literatür incelemesi	79,5%		17,9%	2,6%		100,0%
	alan	52,2%	2,2%	38,4%	7,2%		100,0%
	karşılaştırma	60,0%	20,0%	20,0%			100,0%
	basın tarihi	52,4%		14,3%	28,6%	4,8%	100,0%
	kuramsal	19,1%		12,8%	66,0%	2,1%	100,0%
	biyografi	50,0%		25,0%	25,0%		100,0%
	metin/içerik inceleme	57,8%	1,2%	21,1%	19,9%		100,0%
	diğer	66,7%			33,3%		100,0%
	belirlenemeyen	100,0%					100,0%
	karma	45,5%	6,1%	15,2%	33,3%		100,0%
	örgüt/kurum	56,3%		18,8%	18,8%	6,3%	100,0%
Total		53,2%	1,7%	23,9%	20,6%	0,6%	100,0%

Ek 2.57 Çalışmanın Karakteri ve Araştırmacının Akademik Derecesi İlişkisi

		derecesi			Total
		öğretim üyeleri	doktora	diğer	
c_karakteri	,00	100,0%			100,0%
	literatür incelemesi	55,3%	15,8%	28,9%	100,0%
	alan	35,5%	47,8%	16,7%	100,0%
	karşılaştırma	20,0%	60,0%	20,0%	100,0%
	basın tarihi	40,0%	25,0%	35,0%	100,0%
	kuramsal	59,6%	12,8%	27,7%	100,0%
	biyografi	25,0%	25,0%	50,0%	100,0%
	metin/içerik inceleme	43,8%	28,1%	28,1%	100,0%
	diğer	50,0%	33,3%	16,7%	100,0%
	belirlenemeyen		100,0%		100,0%
	karma	36,4%	48,5%	15,2%	100,0%
	örgüt/kurum	62,5%	25,0%	12,5%	100,0%
Total		43,5%	33,0%	23,5%	100,0%

Ek 2.58 Metodolojik Gelenek ve Yöntem İlişkisi

		yöntem																Total	
		arşiv	ekonomi politik	fenomenoloji	etnografi	eleştirel ekonomi politik	söylem analizi	içerik analizi	göstergebilimsel analiz	anlatı analizi	yapısöküm	örnek olay	survey	karma	diğer	belirlenemeyen	literatür review	psikanalitik çözümleme	
metdl_gelenek	pozitivizm	4,3%	1,7%		1,3%		2,1%	25,8 %		0,4%		17,2%	27,5 %	5,2%	2,1%	2,6%	9,4%	0,4%	100,0%
	yorumsamacılık			14,3%	14,3%			14,3 %									42,9%		100,0%
	eleştirel gerçekçilik	7,0%	4,7%	0,8%	5,5%	27,3%	18,8 %	7,0%	1,6%	0,8%		7,0%	0,8%	3,1%	0,8%		14,1%	0,8%	100,0%

post yapısalcılık/postmo dernizm		1,0%	2,0%	16,0%	1,0%	18,0 %	8,0%	15,0%	4,0%	2,0%	4,0%		5,0%	1,0%	4,0%	17,0%	2,0%	100,0%
karma						100,0 %												100,0%
belirlenemeyen															66,7 %	33,3%		100,0%
Total	4,0%	2,3%	0,8%	5,7%	7,6%	10,4 %	16,3 %	3,8%	1,3%	0,4%	11,2%	13,8 %	4,4%	1,5%	2,5%	12,9%	0,8%	100,0%

Ek 2.59 Analiz Düzeyi ve Çalışmanın Türü İlişkisi

		çalışma tür					Total
		betimleyici	keşfedici	açıklayıcı	yorumlayıcı	politika yönelimli	
analiz_duzeyi	kurum/örgüt	71,4%	3,2%	19,0%	4,8%	1,6%	100,0%
	meta				100,0%		100,0%
	içerik	86,9%	1,2%	10,7%	1,2%		100,0%
	izleyici/okuyucu/birey	65,7%	3,0%	29,9%	1,5%		100,0%
	aile/hane			100,0%			100,0%
	cemaat	75,0%		25,0%			100,0%
	toplumsal sınıf				100,0%		100,0%
	toplum	22,1%	1,2%	31,3%	44,2%	1,2%	100,0%
	devlet	77,8%		11,1%	11,1%		100,0%
	medya politikaları	50,0%			50,0%		100,0%
	yasal belgeler	100,0%					100,0%
	diğer	70,0%	5,0%	10,0%	15,0%		100,0%
	karma	57,1%		28,6%	14,3%		100,0%
	araç	41,7%		50,0%	8,3%		100,0%
	kavram	53,8%		7,7%	38,5%		100,0%
Total		53,3%	1,7%	23,9%	20,5%	0,6%	100,0%

Ek 2.60 Araştırmanın Yılı ve Yöntem İlişkisi

	yöntem																	Total
	arşiv	ekonomi politik	fenomenoloji	etnografi	eleştirel ekonomi politik	söylem analizi	içerik analizi	göstergebilimsel analiz	anlatı analizi	yapısöküm	örnek olay	survey	karma	diğer	belirlenemeyen	literatür review	psikanalitik çözümleme	
yıl 2015	3,0%	1,0%	1,0%	11,1%	4,0%	13,1%	23,2%	5,1%	1,0%	1,0%	8,1%	6,1%	4,0%	1,0%	1,0%	16,2%		100,0%
2014	2,1%	6,3%	1,0%	7,3%	7,3%	11,5%	10,4%	4,2%	1,0%		15,6%	14,6%	2,1%	2,1%	1,0%	12,5%	1,0%	100,0%
2013	7,5%	1,1%		1,1%	9,7%	10,8%	21,5%	4,3%	1,1%	1,1%	11,8%	14,0%	2,2%		4,3%	9,7%		100,0%
2012	4,3%	1,1%		2,2%	9,7%	8,6%	12,9%	5,4%	2,2%		14,0%	16,1%	5,4%	2,2%	3,2%	10,8%	2,2%	100,0%
2011	3,3%	2,2%	2,2%	6,5%	7,6%	8,7%	13,0%		1,1%		6,5%	18,5%	8,7%	2,2%	3,3%	15,2%	1,1%	100,0%
Total	4,0%	2,3%	0,8%	5,7%	7,6%	10,6%	16,3%	3,8%	1,3%	0,4%	11,2%	13,7%	4,4%	1,5%	2,5%	12,9%	0,8%	100,0%